

ВІСНИК

TOM
VOL. 15 2017

Національного науково-природничого музею

PROCEEDINGS

of the National Museum of Natural History

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ • ВИДАЄТЬСЯ З 2001 РОКУ • ВИХОДИТЬ РАЗ НА РІК • КИЇВ
SCIENTIFIC JOURNAL • FOUNDED IN 2001 • PUBLISHED ANNUALLY • KYIV

Зміст

геологія

Анфімова, Г. В., Деревська, К. І., Гриценко, В. П. Інвентаризація та моніторинг еталонних геологічних розрізів в Гірському Криму

палеонтологія

Горобець, Л. В., Ковальчук, О. М., Пшенничний, Ю. Л., Вейбер, А. В. Тварини в кухонних рештках Дубенського Спасо-Преображенського монастиря (Україна) часів його побудови (XVI ст. н. е.)

зоологія

Бачинський, А. І., Геряк, Ю. М. До вивчення вищих різновусих лускокрилих (Lepidoptera: Metaheterocera) Заліщицького Придністров'я

Смаголь, В. Статеві-вікова структура асканійської популяції сайгака *Saiga tatarica* Linnaeus, 1766

диверситологія

Загороднюк, І., Харчук, С. Українська зооніміка та взаємний вплив наукових і вернакулярних назв ссавців

Фесенко, Г. В. Назви родів у вітчизняному іменуванні птахів світу. Ряд Горобцеподібні (Passeriformes). Частина 2

екологія та охорона природи

Бондарев, В., Самойлова, Т. Кліщі-фітосеїди (Parasitiformes, Phytoseiidae) зелених насаджень Луганська (Україна)

Contents

geology

3 Anfimova, G. V., Derevska, K. I., Grytsenko, V. P. Inventarisation and Monitoring of Reference Sections in the Crimean Mountains

palaeontology

15 Gorobets, L. V., Kovalchuk, O. M., Pshenichny, Yu. L., Veiber, A. V. Animals in Kitchen Waste of the Dubno Holy Transfiguration Monastery (Ukraine) from the Time of Its Construction (16th century AD)

zoology

25 Bachynskyi, A., Geryak, Yu. To the Study of Metaheterocera (Lepidoptera) of Zalishchytske Prydnistrov'ia

33 Smagol, V. The Sex-age Structure of the Askanian Saiga Population *Saiga tatarica* Linnaeus, 1766

diversitology

37 Zagorodniuk, I., Kharchuk, S. The Ukrainian Zoonymics and the Mutual Influence of Scientific and Vernacular Names of Mammals

67 Fesenko, H. V. Names of Genera in the Ukrainian Nomenclature of Birds of the World. Order Passeriformes. Part 2

ecology & nature conservation

101 Bondarev, V., Samoylova, T. Phytoseiid Mites (Parasitiformes, Phytoseiidae) in Greenbelts of Luhansk City (Ukraine)

Василюк, О. В. Американські та німецькі «корені» системи природоохоронних територій України

Гомель, К. В. Фактори, що впливають на відмінності угруповань водно-болотних птахів м. Мінська

музеологія

Решетник, М. М. Наукова спадщина Володимира Лучицького та Миколи Безбородька у геологічних колекціях ННПМ

Романь, А. Іменні збори риб кінця XIX та початку XX ст. в колекції Національного науково-природничого музею НАН України

історія науки

Аністратенко, В. В., Ємельянов, І. Г. Владислав Іванович Монченко — видатний дослідник-зоолог (1932–2016)

інформація та хроніка

Кепін, Д. Рецензія на навчальний посібник В. Г. Ананьєва «Історія зарубіжної музеології» (2014)

Шевера, М., Клименко, С. Перші подвижники музейної справи на Полтавщині: Рецензія на видання В. Самородова та С. Кигим «Наукові постаті природознавства та музейництва Полтавщини (XIX–XX ст.)»

Червоненко, О. В. До 70-річчя Олега Ярославовича Пилипчука

правила для авторів

105 Vasyliuk, O. V. The American and German “Roots” of the System of Nature Conservation Territories in Ukraine

115 Homel, K. V. Factors Influencing Dissimilarity among Wetland Bird Communities in Minsk

museology

127 Reshetnyk, M. M. The Scientific Heritage of Volodymyr Luchytskyi and Mykola Bezborodko in the Geological Collection of the National Museum of Natural History

133 Roman, A. Nominal Fish Assembly from the Late 19th and Early 20th Century in the Collection of the National Museum of Natural History, NAS of Ukraine

history of science

141 Anistratenko, V. V., Emelyanov, I. G. Vladyslav Ivanovych Monchenko — an Outstanding Scientist in Zoology (1932–2016)

information & chronicle

145 Kepin, D. A Review on the Handbook *The History of Foreign Museology* (2014) by V. G. Ananiev

148 Shevera, M., Klymenko, S. The First Devotees of Museum Activities in the Poltava Region: A Review on the Book *Figures of Natural History and Museology of Poltava Region* (XIX–XX c.) by V. Samorodov and S. Kygym

151 Chervonenko, O. V. To the 70th anniversary of Oleh Yaroslavovych Pylypchuk

154 guides for authors

Рекомендовано до друку Вченою радою Національного науково-природничого музею НАН України 25.04.2017

Вісник Національного науково-природничого музею. 2017, том 15

Національна академія наук України

Науковий журнал, заснований у 2001 р.

Виходить один раз на рік українською, російською та англійською мовами.

Свідцтво про державну реєстрацію: 14636-3607Р від 23.10.2008 р.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України

(наказ Міністерства освіти і науки України № 1604 від 22.12.2016)

ISSN 2219-7516

Редактори: З. А. Баркасі, М. А. Коробченко

Коректор: Г. Г. Котляренко

Верстка та підготовка до друку: В. Раєвський

Підписано до друку 25.04.2017 р. Формат 60×84/8. Папір офсетний.

Гарнітура Minion Pro. Ум.-друк. арк. 17,5. Обл.-видав. арк. 12,0. Наклад 100 прим.

Друк: ТзОВ «Простір М»

Свідцтво ДК №2116 від 21.04.2005 р. про внесення до Державного реєстру видавців України
вул. Чайковського, 27, Львів, 79000 Україна; тел.: (0320) 261-09-05; e-mail: prostir@litech.net

УДК 502.64

Інвентаризація та моніторинг еталонних геологічних розрізів в Гірському Криму

Г. В. Анфімова, К. І. Деревська, В. П. Гриценко

Національний науково-природничий музей НАН України (Київ)

Inventarisation and Monitoring of Reference Sections in the Crimean Mountains. — Anfimova, G. V., Derevska, K. I., Grytsenko, V. P. — Due to high scientific significance of stratotypes and reference sections as objects of basic research, as well as their role for geological education and tourism, it becomes necessary to ensure their safety. To assess the current state of standard sections in the Crimean Mountains, to forecast possible adverse changes in their condition and to develop conservation measures, the authors of this paper performed inventarization and monitoring of stratotypes and reference sections. Some sections are poorly recognizable. The locations of the monitored objects were recorded by devices of satellite navigation. The locations of the standard sections are visualized on Google Earth maps. During monitoring, a collection consisting of 223 storage units was assembled. The collection contains 858 samples, among which 275 are fossil remains. The collection is deposited in the “Geological Museum” Department of the National Museum of Natural History, NAS of Ukraine (# 2520). Data obtained during monitoring are used to describe the Mesozoic stratotypes and reference sections of the Crimean Mountains as objects of geological heritage. The information about the Mesozoic standard sections of the Crimean Mountains is recorded into a specially designed database.

Key words: stratotype, suite, beds, objects of geological heritage, museum collections, Mesozoic.

Вступ

Стратотип — конкретний розріз стратиграфічного підрозділу (ярусу, серії, світи тощо), який обраний, описаний та прийнятий за еталон. Стратотипи необхідні для однозначного розуміння обсягу та змісту виділених стратиграфічних одиниць.

У Гірському Криму стратотипи підрозділів міжнародної стратиграфічної шкали відсутні. Там представлені еталонні розрізи підрозділів місцевої стратиграфічної шкали — світ і товщі. Світи та товщі — це головні одиниці, які застосовуються при геологічному картографуванні середнього та крупного масштабу. Вони є об'єктами геологічної кореляції регіонального рівня. Обирати стратотип для світи є обов'язковим, а для товщі рекомендовано посилатися на її опорний розріз, який може складатися з низки відслонень. Еталонні розрізи, разом з важливим науковим та практичним значенням, відіграють суттєву роль у процесі навчання студентів-геологів. Вони також є цінними об'єктами пізнавального туризму.

Аналіз стану вивчення еталонних розрізів мезозою Гірського Криму дозволив виявити контраверсійні відомості про вік, обсяги та зміст виділених стратиграфічних підрозділів та продемонстрував стійку зацікавленість дослідників до проблем стратиграфії мезозойських відкладів регіону.

Через вагомe наукове значення еталонних розрізів як об'єктів фундаментальних досліджень, геологічної освіти та туризму набуває актуальності забезпечення їх збереження. Науковцями відділу «Геологічний музей» ННПМ НАНУ з метою оцінювання сучасного стану еталонних розрізів мезозою Гірського Криму та прогнозу можливих негативних змін проведено інвентаризацію та моніторинг цих об'єктів для наступної розробки заходів щодо їх збереження.

Ці роботи виконувались у рамках НДР за темами: «Геологічні пам'ятки природи та їх представлення в експозиції Національного науково-природничого музею НАНУ» (2008–2011 рр.)

Corresponding author address: G. V. Anfimova; National Museum of Natural History, NAS of Ukraine; Bohdan Khmelnytsky St. 15, Kyiv, 01601 Ukraine; e-mail: anfimova77@ukr.net

та «Створення літотеки рифей-фанерозойських відкладів Волино-Поділля та Криму» (2012–2016 рр.).

За В. А. Корольовим, моніторинг геологічного середовища є системою постійних спостережень, оцінки, прогнозу та управління ним. Разом з тим, спостереження та наступний їх аналіз й оцінка — це лише засоби для досягнення головної мети моніторингу — розробки прогнозу розвитку геологічного середовища та прийняття на їхній основі рекомендацій та рішень з управління природно-технічною системою, що розглядається (Королёв, 1995). Разом із задачами управління, під час моніторингу вирішуються також науково-дослідні питання.

У 2000-ні роки Державна геологічна служба України розгорнула роботи з виявлення, обліку та моніторингу геологічних пам'яток з точки зору їхньої пізнавальної та естетичної цінності. Об'єктами моніторингу виступили лише деякі з еталонних розрізів стратиграфічних підрозділів, виділених у мезозойських відкладах Гірського Криму. За підсумками робіт було видано 4-томну серію «Геологічні пам'ятки України» (Кримський..., 2009). У третьому томі цього видання серед стратиграфічних пам'яток були наведені лише окремі стратотипи підрозділів, що виділені в мезозойських відкладах Гірського Криму. В коротких характеристиках, котрі супроводжують описи об'єктів, зроблено акцент на їхній цінності. Однак, такі аспекти, як оцінка стану пам'яток та загроз для них, пропозиції щодо їх збереження не були висвітлені.

Об'єкти та методи дослідження

За даними публікацій та фондової документації в мезозойських відкладах Гірського Криму виділено 81 літостратиграфічний підрозділ: 1 серія, 43 світи, 37 товщ (Геология шельфа..., 1984, Державна геологічна карта..., 2006, 2008). Таврійська серія не має стратотипу. Стратотип салгирської світи не був наведений його автором при виділенні підрозділу. Малосалгирська та ангарська товщі не мають опорних розрізів у відслоненнях, описи їхніх еталонних розрізів зроблені за матеріалами свердловин.

Об'єкти моніторингу — виділені у відслоненнях еталонні розрізи світ та товщ.

Мета моніторингу — реєстрація сучасного стану еталонних розрізів, прогноз можливих загроз та негативних змін, пропозиція заходів щодо збереження об'єктів.

Вихідними матеріалами для написання статті стали результати польових та аналітичних досліджень. Був проведений аналіз публікацій та фондової документації на предмет з'ясування точного місцезнаходження еталонних розрізів, а також того, які з розрізів представниками наукової спільноти віднесено до об'єктів геологічної спадщини (ОГС).

Проаналізовано виробничі звіти, які зберігаються у Державному геологічному фонді України: звіт щодо вивчення опорних розрізів мезозойських (юрських) відкладів Гірського Криму (відповідальний виконавець Б. П. Чайковський, № 52477 — тут і далі номер реєстрації в Геологічному фонді); звіт щодо вивчення тріас — юрських (таврійська серія) відкладів Гірського Криму (відповідальний виконавець Б. П. Чайковський, № 55623); звіт щодо складання стратиграфічної схеми та легенди для крупномасштабних геологічних карт Гірського Криму (виконавці М. В. Ваніна, Є. Б. Корбут, Л. А. Фіколіна, Н.Б. Петрова, № 44363); звіти спеціалізованої геологічної зйомки масштабу 1: 25000 Гірського Криму (відповідальні виконавці — М. М. Новик, № 43587, В. Г. Данилов, № 31650, В. М. Рибakov, № 43799) та ін.

Польові дослідження відбувались на території поширення мезозойських відкладів у Гірському Криму — Головному, Внутрішньому пасмах Кримських гір та межгірському прогині між вищезгаданими пасмами — під час експедицій 2011, 2012 рр., організованих ННПМ НАН України, а також самостійних виїздів (рис. 1).

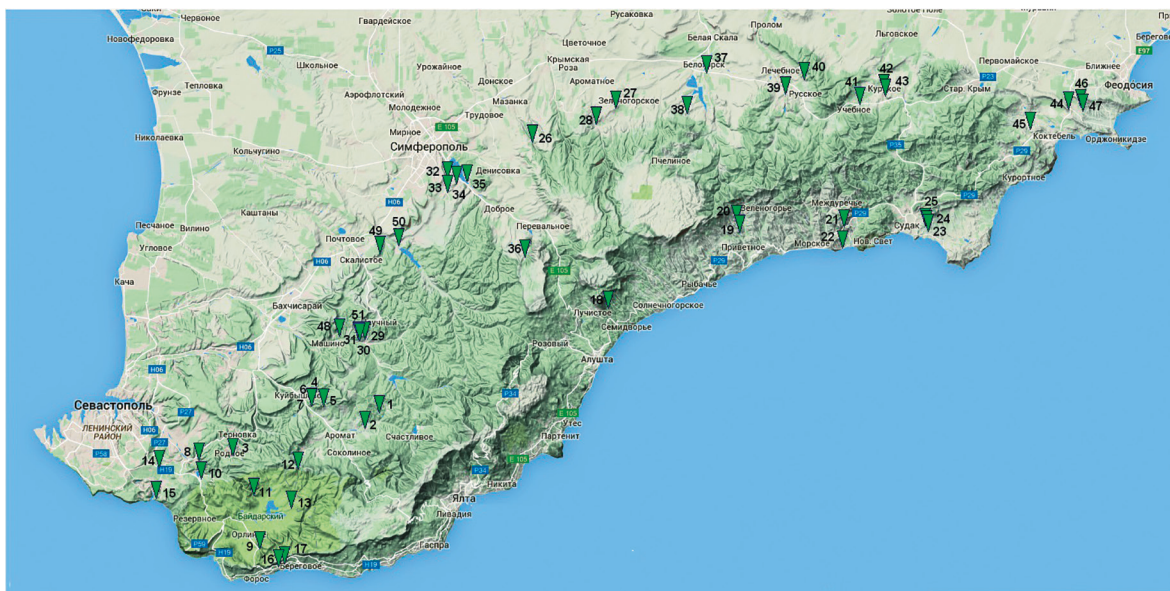

Рис. 1. Схема розташування відслонень, обстежених під час польових робіт 2012 р.

Умовні позначення: 1 — відрадненської світи, 2 — бельбецької світи, 3 — кучкинської товщі у с. Рідне, 4 — кучкинської товщі в балці Кабаній Лог, 5 — кучкинської товщі на південному схилі гори Каратлих, 6 — гірської товщі в балці Кабаній Лог, 7 — сонячносільської товщі в балці Кабаній Лог, 8 — чоргунської товщі, 9 — деймень-деринської світи, 10 — широківської товщі, 11 — байдарської світи, 12 — світи бечку, 13 — новобобрівської товщі, 14 — канаринської товщі, 15 — сухоріцької світи, 16 — карадазької світи, 17 — меласької світи, 18 — тапшанської світи, 19 — скалтурашинської світи, 20 — привітненської світи, 21 — баш-пармахської світи, 22 — ай-фокинської світи, 23 — копсельської світи, 24 — судацької світи, 25 — манджильської світи, 26 — солов'ївської товщі, 27 — зеленогірської товщі, 28 — межигірської товщі, 29 — різанської світи, 30 — пакки червоно-бурих органогенних вапняків, 31 — біасалинської світи, 32 — мар'їнської товщі, 33 — кримської світи, 34 — ескі-ординської світи в лівому схилі Курцівської балки, 35 — ескі-ординської світи в лівому борту р. Салгір в с. Лозове, 36 — тас-коринської товщі, 37 — білогірської світи в правому борту р. Тонасу, 38 — тайганської товщі, 39 — багатівської товщі, 40 — мелехівської товщі, 41 — тополівської товщі, 42 — індольської товщі, 43 — курської товщі, 44 — вапняків дат-палеоцену, бронюючих вершину гори Клементьєва, 45 — наніківської товщі, 46 — султанівської світи, 47 — товщі феодосійських мергелів, 48 — кудринської світи, 49 — старосільської світи на горі Бакла, 50 — кульових окремоствей спілітових лав у лівому борту Партизанського водосховища, 51 — ядер амоніодей у відкладах мангуської товщі в правому борту річки Кача у с. Верхоріччя.

Fig. 1. The layout of the outcrops studied during field works in 2012:

1 — Vidradne suite, 2 — Bel'bek suite, 3 — Kuchky beds near Ridne village, 4 — Kuchky beds in Kabanii Loh, 5 — Kuchky beds on the southern slope of Karatlykh hill, 6 — Hirs'ka strata in Kabanii Loh, 7 — Soniachnosillia strata in Kabanii Loh, 8 — Chorhun' strata, 9 — Deimen'-Dere suite, 10 — Shyroke strata, 11 — Baidar suite, 12 — Bechku suite, 13 — Novobobrivs'ke strata, 14 — Kanary strata, 15 — Sukhorits'ka suite, 16 — Karadag suite, 17 — Melas suite, 18 — Tapshan suite, 19 — Skalturasha suite, 20 — Privitne suite, 21 — Bash-Parmakh suite, 22 — Ai-Foka suite, 23 — Kopsel' suite, 24 — Sudak suite, 25 — Mandzhyl suite, 26 — Solov'ivka strata, 27 — Zelenohir'ia strata, 28 — Mezhyhir'a strata, 29 — Rizana suite, 30 — Red-brown organogenic limestones layer, 31 — Biasala suite, 32 — Mar'ine suite, 33 — Kryms'ka suite, 34 — Eski-Orda suite in the Kurtsy gulch left slope, 35 — Eska-Orda suite in the left side of the Salgir river in Lozove village, 36 — Tas-Kor strata, 37 — Bilohir's'k suite, 38 — Taihan strata, 39 — Bahate strata, 40 — Melekhove strata, 41 — Topolivka strata, 42 — Indol strata, 43 — Kurs'ke strata, 44 — Danish-Paleocene limestone on Klementiev hill, 45 — Nanikove strata, 46 — Sultanivka suite, 47 — Feodosiia marl strata, 48 — Kudryne suite, 49 — Starosillia suite on Bakla Mount, 50 — Spillite lava ball separateness in the left side of the Partyzans'ke reservoir, 51 — cores of ammonoids in Manhush strata on the right side of the Kacha river at Verkhorichchia village.

У польових дослідженнях виконувалися такі види робіт:

1. Ідентифікація еталонного розрізу на місцевості шляхом порівняння та ототожнення відслонення, що спостерігалось, з описом стратотипу / опорного розрізу за даними літератури та фондової документації.

2. Уточнення місцезнаходження еталонних розрізів підрозділів. Визначення точних географічних координат (місцезнаходження у всесвітній системі координат WGS 84) досліджуваних

об'єктів здійснювалося за допомогою малогабаритних приймачів (Colorado 300 та ін.) сигналів супутникової системи навігації GPS. З урахуванням наявної відкритої інформації за характеристиками цієї системи можна вважати, що географічні координати об'єктів визначалися з похибкою, не більшою ніж 20 м.

3. Польові описи відслонень. Параметрами описів були визначені: геоморфологічна прив'язка розрізу, його морфометрія, ступінь відслоненості, характеристика головних літотипів, які складають розріз, умов їх залягання, а також новоутворень та включень, порушень у заляганні відкладів, контактів з підрозділами, що лежать вище та нижче.

4. Відбір головних типів порід, які репрезентують (характеризують) світу (товщу), новоутворень та включень, в т.ч. фауни, для зберігання в Музеї.

5. Фотографування відслонень.

6. Збір даних для експертної оцінки відслонень як ОГС: типологія об'єкту, його унікальність, наукова та освітня цінність, природні та антропогенні фактори, що негативно впливають на стан об'єкту та його ступінь збереженості.

У процесі ідентифікації розрізів, а також їх польового вивчення використовувалися методи: спостережень, опису, порівняння, літологічний, палеонтологічний, картографічний, дешифрування дистанційних матеріалів. У процесі формування колекції з еталонних розрізів застосовані аксіологічний та гносеологічний підходи, метод абстрагування. В процесі складання характеристик об'єктів як ОГС використовувалися методи: типологічний та експертних оцінок.

Результати та їх обговорення

Спостереження, що проводились, за своїм призначенням належать до групи інвентаризаційних. За В. А. Корольовим, інвентаризаційні спостереження виконуються з метою оцінки початкового стану геологічного середовища, або його багаторічних змін. Ці спостереження мають характер інвентаризації та проводяться щорічно, або раз на 2–3 роки та більше. Інвентаризаційні спостереження організовуються в межах тих елементів геологічного середовища, які характеризуються низькою частотою мінливості їх параметрів, а також на заповідних територіях (Корольов, 1995).

Об'єктами спостережень виступили 64 відслонення: 24 стратотипи світ юри та тріасу, 11 стратотипів світ й 29 опорних розрізів товщ крейди Гірського Криму.

Доступ до окремих відслонень був обмежений через їх важку фізичну доступність, розміщення на території заповідників, приватних володінь та підприємств.

Встановлено, що деякі об'єкти важко розпізнаються. Однією з вимог, що висуваються до стратотипів, є наявність опису, котрий включає детальну карту з місцезнаходженням об'єктів та шляхів підходу до них, аерофотознімки, інші фотографії, які дозволяють легко знайти їх у полі (Международный..., 1978). На жаль, для більшості об'єктів дана вимога не виконується. Всупереч настановам Стратиграфічного кодексу (Стратиграфічний кодекс, 2012), що висуваються до стратотипів, їхнє позначення на місцевості надійними штучними знаками відсутнє. Існує проблема ідентифікації низки еталонних розрізів. Головна причина полягає в тому, що автор, який вперше виділив літостратиграфічний підрозділ, вказує лише приблизне місцезнаходження стратотипу. Саме тому пошуки цього конкретного розрізу на місцевості проблематичні (стратотип кримської світи тощо).

Окремі розрізи не збереглися (наприклад, карагацької товщі).

Місцезнаходження об'єктів спостережень визначене приладами супутникової навігації. Об'єкти позначені на картах системи Google Планета Земля.

Зібрані зразки, які характеризують 30 світ та 26 товщ (з 43 та 37 відповідно, виділених у мезозой Гірського Криму). Колекція зберігається у Геологічному музеї ННПМ НАНУ під № 2520. Кількість одиниць зберігання — 223. Кількість предметів колекції — 858, в тому числі зразків фауни — 275.

- В основу концепції комплектування колекції з еталонних розрізів покладені такі принципи:
- добір основних літолого-петрографічних типів порід, які складають розріз, з прив'язкою до частин розрізу;
 - добір з еталонних розрізів зразків, що становлять особливий геологічний інтерес (контакти між шарами, новоутворення та включення, ефектні мінерали тощо);
 - 100% GPS-прив'язка та фотографування зразків колекції;
 - супровід кожного зразка дублетним матеріалом;
 - пошук та добір фосилій з прив'язкою до розрізу.

Критерієм добору зразків у колекцію була наявність у них таких властивостей музейного предмету: інформативність, репрезентативність, атрактивність, експресивність.

Вивчення зразків проводилось у польових та камеральних умовах. Короткий опис предмету колекції включає його характеристику як геологічного зразка та як музейного взірця. Інструментальні літологічні дослідження не проводились, характеристика зразків складена на рівні макроопису.

Стратотипи світ та опорні розрізи товщ як об'єкти, котрі мають особливу наукову цінність, правомірно можуть бути віднесені до ОГС (Гриценко та ін., 1995). Отримані під час інвентаризації та моніторингу дані про еталонні розрізи використані для характеристики стратотипів світ та опорних розрізів товщ, котрі виділені у мезозої Гірського Криму, як ОГС.

За основу для форми описів узяті розробки Д. О. Рубана (Рубан, 2006) з уточненнями та доповненнями авторів статті. Нижче наведені параметри характеристики розрізу як ОГС.

- *Назва об'єкту*
- *Місцезнаходження*
- *Короткий геологічний опис*
- *Тип ОГС*

Серед стратотипів та опорних розрізів Гірського Криму виділяються два типи ОГС: стратиграфічний та комплексний зі стратиграфічною складовою.

У стратотипах та опорних розрізах мезозою Гірського Криму, які ми вважаємо ОГС комплексного типу, разом із стратиграфічною складовою, наявні:

- а) тектонічна: наприклад, у стратотипі деймень-деринської світи, а саме в зоні контакту з перекриваючою її байдарською світою, можна спостерігати олістостромові горизонти, тектонічні брекчії, зони мілонітизації як результат насуну вапняків байдарської світи на фліш деймень-деринської світи (рис. 2.1);
- б) палеоекологічна: викопні рифові структури спостерігаються у стратотипах судацької, башпармахської, різанської та інших світ, ознаки кам'яного дна — у приконтактовій зоні глин таскоринської товщі та титонських вапняків, древньої дельтової акумуляції — в розрізі мазанської світи (рис. 2.2);
- в) вулканічна: у стратотипі карадазької світи (рис. 2.3);
- г) мінералогічна: місцезнаходження гагату у стратотипах бешуйської, копсельської світ, цеолітів та послідовність мінералоутворення — у кримській світі (рис. 2.4);
- д) палеонтологічна: місцезнаходження багатой та різноманітної нижньокрейдової фауни у опорних розрізах сонячносільської, бурульчинської товщ тощо (рис. 2.5, 2.6);
- е) геоморфологічна: абразійні форми рельєфу — у стратотипі ай-фокинської та сухоріцької світ; послідовність накопичення відкладів тапшанської світи, яка переходить вище у демерджійську, свідчить про існування некомпенсованого прогину в районі гори Демереджі у верхньому келовеї — нижньому кимериджі верхньої юри (см. рис. 2.7, 2.8).

- *Оцінка унікальності об'єкту*

Д. О. Рубан рекомендує оцінювати ступінь унікальності через наведення кількості аналогічних об'єктів у даній місцевості, регіоні, країні, світі (Рубан, 2006).

В Гірському Криму виділено підрозділи місцевої стратиграфічної шкали, які віддзеркалюють умови накопичення осадків, притаманні для певного вікового інтервалу, на конкретній території в межах однієї чи декількох структурно-фаціальних зон (СФЗ). За ступенем унікальності еталонні розрізи Гірського Криму поділені на такі, унікальність яких визначається на рівні СФЗ, регіону (Гірського Криму), країни (України), світу. Унікальність стратотипів (опорних розрізів) мезозою Гірського Криму визначалася таким чином. Розріз є еталоном, що означає його унікальність серед розрізів, які представляють той самий стратиграфічний підрозділ. Через це кожний стратотип (опорний розріз), як мінімум, є унікальним для СФЗ, в межах котрої його було виділено. Розріз є унікальним для регіону в тому випадку, коли склад порід та ступінь палеонтологічної охарактеризованості відрізняється від таких самих в еталонних розрізах його стратиграфічних аналогів у межах Гірського Криму. Наприклад, в інтервалі середнього тоару — нижнього байосу в Гірському Криму виділено чотири світи: флішодна скалтурашинська світа, яка віддзеркалює глибоководні умови накопичення осадків, вугленосна бешуйська світа, котра сформувалася в умовах опрісненої затоки, мілководна піщано-алевролітова відрадненська світа та конгломератова бітацька світа, що відкладалася у прибережних умовах. Отже, кожний з еталонних розрізів, який представляє світи, є унікальним не тільки для місцевості (СФЗ), але й для Криму в цілому.

У Криму наявні унікальні для України розрізи. Наприклад, відслонення беріасу представлені тільки у Гірському Криму та Карпатах. У Криму характерні переважно мілководні піщано-глинисті та карбонатні відклади, в Карпатах — відмінний від кримського комплексу порід — теригенно-карбонатний фліш. Беріаські відклади Гірського Криму багаті на викопні органічні рештки, що створює можливість для кореляції на міжнародному рівні. Таким чином, унікальність еталонних розрізів місцевих підрозділів беріасу проявляється на рівні країни. На унікальність у масштабі Європи можуть претендувати розрізи двукірної світи. Всередині світи точно встановлено границю юри та крейди (Аркадьєв, 2008).

З іншого боку, чим більший віковий інтервал стратону та площа поширення, котру він охоплює, чим вищий ступінь палеонтологічної охарактеризованості (зокрема, викопними рештками планктону та нектону), яка дає широкі можливості для кореляції на різних рівнях, тим значимість його еталонного розрізу вища. Стратотипи (опорні розрізи) підрозділів місцевої стратиграфічної шкали, які виділені в Гірському Криму, можуть бути використані лише для характеристики окремих СФЗ палеобасейну седиментації (Тетісу), що знижує їхнє значення.

У роботах українських авторів (Мокієць, Санкіна, 2012) застосована типологія геологічних пам'яток за таким критерієм, як *рідкісність*. У відповідності з даною типологією розрізняють *типові, рідкісні та унікальні* пам'ятки. Представити розподіл об'єктів дослідження — стратотипів світ та опорних розрізів товщ мезозою Гірського Криму — за такими групами відносно частоти їх поширення на території України можна таким чином.

Рис. 2. Стратотипи світ та опорні розрізи товщ мезозою Гірського Криму як ОГС комплексного типу.

Умовні позначення: 1) тектонічна брекчія в зоні насуву вапняків байдарської світи на глини дейменьдеринської світи (фото В. М. Рибаків); 2) біогерми в стратотипі судацької світи; 3) сліди повторного вулканізму у неостратотипі карадазької світи; 4) місцезнаходження гагату у стратотипі копсельської світи; 5) типовий розріз бурульчинської товщі; 6) «цефалоподовий» вапняк бурульчинської товщі; 7) відслонення конгломератів у стратотипі тапшанської світи; 8) абразійні форми рельєфу у стратотипі сухоріцької світи.

Fig. 2. Mesozoic stratotypes and reference sections in the Crimean Mountains as complex geological heritage objects.

Legend: 1) tectonic breccia in the zone of overthrust of the Baidar suite's limestone onto the Deimen'-Dere suite's clay (photo of V. M. Rybakov); 2) bioherms in the Sudak suite's stratotype; 3) evidences of re-volcanism in neostatotype of the Karadag suite; 4) a location of jet in the Kopsel' suite's stratotype; 5) a type section of Burul'cha Beds; 6) "Cephalopoda's" limestone of Burul'cha Beds; 7) outcrop of conglomerates in stratotype of the Tapshan suite; 8) abrasion landforms in stratotype of the Sukhorits'ka suite.

Відслонення стратонів, виділених у віковому діапазоні пізня крейда, широко представлені як на території континентальної України, так і в Гірському Криму. Через це, наприклад, розрізи білогірської світи, котру виділено в Гірському Криму, та що охоплює сеноман, слід вважати *типовими*, оскільки відслонення цього інтервалу розрізу досить широко розповсюджені територією країни.

До групи *рідкісних* для України слід віднести розрізи середньої та верхньої юри. Наприклад, відклади стратиграфічних підрозділів, виділених у даному стратиграфічному діапазоні, виходять на денну поверхню окрім Гірського Криму, лише в Карпатах, в межах Канівських дислокацій та північно-західній окраїні Донбасу.

Унікальними в межах України можна вважати розрізи кримської та ескі-ординської світи, котрі складають таврійську серію. Відклади карнію — норію верхнього тріасу на території України відслонюються та доступні для безпосереднього вивчення лише в Гірському Криму та північно-західній окраїні Донбасу. В Гірському Криму вони представлені морськими глибоководними відкладами кримської світи, а на північно-західній окраїні Донбасу — різко відмінними від вище згаданих континентальними породами протопопівської світи. Відклади нижньої юри, які охоплюють стратиграфічний інтервал гетанг-тоар, є в Гірському Криму (ескі-ординська світа), Карпатах, на північно-західній окраїні Донбасу. Однак в Складчастих Карпатах стратони виділені в тектонічних блоках, клинах, останцях, є безкореневими та малопотужними; у межах північно-західній окраїні Донбасу — в континентальних фаціях (Стратиграфія, 2013); в Гірському Криму — виключно в морських, як в прибережних, мілководних, так й у глибоководних, відрізняються значною потужністю, що визначає унікальність розрізів ескі-ординської світи Гірського Криму національним масштабом.

До унікальних слід віднести розрізи стратиграфічних підрозділів, виділених у нижньокрейдових відкладах Гірського Криму (беріасі, валанжині, готериві). На території України відклади цих ярусів відслонюються виключно у Гірському Криму та Карпатах. У Карпатах вони представлені одноманітним глибоководним флішем, бідним викопними рештками. У Гірському Криму — різноманітними морськими фаціями (від мілководних до відносно глибоководних), багатими на рештки викопної фауни.

• Оцінка факторів, що знижують цінність ОГС

На відслоненнях, які були об'єктами моніторингу, спостерігаються прояви таких факторів: 1) ускладнена доступність; 2) слабка відслоненість, що спричинена: а) залісненням, задернінням, котрі викликані, в багатьох випадках, терасуванням схилів, б) розвиток зсипних процесів; 3) прояви зсувів; 4) складність геологічної будови, дислокованість відкладів; 5) розрізненість та фрагментарність відслонень; 6) мала потужність відслонень; 7) бідність на викопні органічні рештки; 8) нечіткі, слабо виражені границі підрозділів (рис. 3).

• Ранг

Оскільки Гірський Крим — невелика за розмірами геологічна структура, котра цілком знаходиться в межах однієї адміністративно-територіальної одиниці — АР Крим, ми приймаємо

Рис. 3. Прояв природних та антропогенних факторів, котрі негативно впливають на стан об'єктів:

1) захованість під делювіальним чохлам виходів мергелів опорного розрізу пачки «феодосійських мергелів»; 2) задерніння схилу на опорному розрізі широківської товщі; 3–4) терасування схилів та заліснення на стратотипах мендерської (3), прохолодненської (4) світ; 5–6) зсуви на розрізах біасалинської (5), двуякірної (6) світ; 7) будівельні роботи в районі залягання пограничних J-K відкладів на мисі Св. Ілїї у Феодосії; 8) засмічення на відслоненні мазанської світи.

Fig. 3. The manifestation of natural and anthropogenic factors that negatively affect the objects' condition:

1) marls from the "Feodosia marl beds" reference section buried under a deluvial cover; 2) turfed slope in Shiroke beds reference section; 3), 4) terracing of slopes and a forestation in Mender suite stratotype (3), and Prokholodne suite stratotype (4); 5), 6) landslide processes in stratotypes of the Biasala (5) and Dvuyakirna suites (6); 7) construction work in the area of the border J-K sediments on St. Ilia cape near Feodosia; 8) littered area in the Mazanka suite's outcrop.

точку зору про три рівня значимості ОГС: міжнародний (світовий), національний (загально-державний) та місцевий.

При визначенні рангу враховувались: оцінка унікальності (унікальність об'єкту прямо пропорційна його рангу), тип об'єкту (комплексний ОГС претендує на більш високий ранг). Фактори, які знижують цінність об'єкту (обернено пропорційні рангу). Визначальну роль у наданні рангу відіграє оцінка унікальності об'єкту. Об'єкти, рівень унікальності яких визначений як міжнародний та національний, претендують на міжнародний та національний ранги відповідно. Об'єктам з локальним та регіональним рівнем унікальності наданий місцевий ранг. Наприклад, неостратотип карадазької світи є унікальним в масштабах країни, його тип — комплексний; фактором, що знижує цінність об'єкту, є нерівномірна відслоненість через заростання лісом та задерніння схилів, його ранг — національний.

• *Тип пам'ятки за походженням (характером відслонення)*

За походженням відслонення поділяються на природні та штучні. Об'єкти зазнають руйнування в результаті впливу природних факторів. У штучних об'єктах (кар'єрах, дорожніх виїмках) відслоненість краща, але вони часто бувають недоступними для відвідування. Доступність — вимога, що висувається до виділення еталонних розрізів (в тому числі світ, товщ) в межах природних відслонень, виконується не завжди.

• *Тип об'єкту в залежності від його територіальної структури*

У залежності від територіальної структури, об'єкти поділені на *точкові, лінійні, площинні*. До точкових відносяться невеликі за розмірами об'єкти з незначною протяжністю. До об'єктів лінійного характеру належать пам'ятки із значною протяжністю, які утворюють в плані лінію. Площинними вважаються об'єкти, зведений розріз яких описаний за сукупністю відслонень, а також у випадку складеного характеру стратотипу, частини якого віддалені одна від іншої (розрізи різанської, ай-васильської, судацької, кудринської світи).

• *Ступінь збереженості*

За ступенем збереженості розрізняються: 1) об'єкти, які мають задовільний ступінь збереженості, 2) об'єкти, котрі пошкоджені (з причин впливу як природних, так й антропогенних факторів), 3) об'єкти, що цілком зруйновані.

• *Негативний вплив на об'єкт*

Виявлені такі види негативного антропогенного впливу: засмічення, забудова, несанкціонований збір фосилій, рекреаційне навантаження (рис. 3).

• *Заходи, які слід впровадити для охорони об'єктів геологічної спадщини*

Для охорони геологічної спадщини необхідно внести зміни та доповнення до природоохоронного законодавства в геологічній галузі, де передбачити комплекс важливих заходів щодо заохочення місцевих громад та власників земель, де зосереджені унікальні геологічні об'єкти, організувати їхню охорону.

Також необхідно впровадити наступні заходи. По-перше, створити огорожу навколо унікальних та найбільш цінних об'єктів та законодавчо заборонити несанкціонований виdobуток зразків на цих об'єктах. По-друге, необхідно проводити просвітницьку роботу серед населення для усвідомлення місцевою громадою важливості збереження таких геологічних пам'яток природи. По-третє, впровадити ліцензування видобутку зразків приватними особами, підприємствами та компаніями, а отримані кошти направити на облаштування огорожі, організацію охорони та на заходи щодо поліпшення стану об'єктів та управління ними.

• *Оцінка наукової та освітньої цінності об'єкту*

Наукова цінність об'єктів визначається, в першу чергу, тим, що вони є еталонами. Вони демонструють конкретні умови нагромадження осаdkів, характерні для даної СФЗ у певному

віковому (стратиграфічному) діапазоні. Освітня цінність розрізів визначається можливістю безпосереднього спостереження та вивчення: флішових товщ та різних типів флішу; вулканогенно-осадочних товщ; викопних рифових структур; новоутворень та включень; решток викопної фауни та флори; контактів з відкладами, що підстеляють та перекривають (світу, товщу), а також можливістю здійснення фаціального аналізу.

• Оцінка ОГС як об'єктів еко- та геотуризму

Така оцінка дається з точки зору доступності об'єкту, естетичної привабливості (атрактивності) оточуючих ландшафтів, близькості інших геологічних, природних, археологічних, історико-культурних об'єктів.

Опис розрізів як ОГС у відповідності із зазначеними параметрами складений для всіх 64 відслонень, які виступили об'єктами спостережень. Інформація, яка отримана в ході інвентаризації та моніторингу еталонних розрізів, внесена у спеціально розроблену базу даних стратотипів світ та опорних розрізів товщ мезозою Гірського Криму. Дані про територіальну структуру, ступінь збереженості об'єктів та загрози враховані під час розробки комплексу заходів щодо збереження геологічних пам'яток.

Дані експертної оцінки відслонень як ОГС зведені у табл. 1.

Таблиця 1. Зведені дані результатів моніторингу еталонних геологічних розрізів мезозою Гірського Криму
Table 1. Summarized data of results obtained during monitoring of Mesozoic reference geological sections of the Crimean Mountains

Характерні особливості ОГС (параметри)		Кількість об'єктів	Співвідношення у %
Тип об'єкту	Стратиграфічний	41	64 %
	Комплексний	23	36 %
Природні фактори, що впливають на стан об'єктів та їх цінність	Важкодоступність	8	12 %
	Слабка відслоненість:		
	а) заліснення, задерніння	22	34 %
	б) осипи схилів, корінні виходи перекриті делювієм	7	11 %
	Розвиток зсувів	2	3 %
	Складність геологічної будови, дислокованість	5	8 %
	Розрізненість відслонень	9	14 %
	Мала потужність (виходів) відслонень	18	28 %
Ранг	Місцевий	51	80 %
	Національний	12	18,5 %
	Міжнародний	1	1,5 %
Походження відслонення	Природне	55	86 %
	Штучне	9	14 %
Територіальна структура	Точковий	33	51,5 %
	Лінійний	20	31,5 %
	Площинний	11	17 %
Ступінь збереженості	Задовільний	52	81,5 %
	Ушкоджений	11	17 %
	Цілком зруйнований (знищений)	1	1,5 %
Антропогенний вплив	Засмічення	5	8 %
	Забудова, проведення будівельних робіт	5	8 %
	Загроза несанкціонованого збору фосилій, ефектних мінералів та новоутворень	5	8 %
	Рекреаційне навантаження, неконтрольоване проведення рекреаційної діяльності	2	3 %
	Терасування схилів	2	3 %

Висновки

Низка еталонних розрізів мезозою Гірського Криму, які були об'єктами моніторингу, характеризується слабкою розпізнаваністю. Жоден з обстежених стратотипів світ та опорних розрізів товщ не маркований на місцевості. Місцезнаходження еталонних розрізів визначене приладами супутникової навігації. Вони візуалізовані на картах системи Google Планета

Земля, що дозволяє вирішити проблему ідентифікації розрізів. Інформація про їхнє місцезнаходження стає доступною для використання її фахівцями. Ступінь збереженості більшої частини об'єктів оцінений як задовільний. Головні фактори, які призводять до погіршення стану стратотипів та опорних розрізів, є природними. Дія антропогенних факторів спостерігається на обмеженій кількості об'єктів, але призводить до ушкодження відслонень та не виключає ймовірності їхнього цілковитого знищення. Треба зазначити, що об'єкти геологічної спадщини не відтворюються.

Література

- Аркадьев, В. В. Граница юры и мела в Горном Крыму / Очерки по региональной геологии: к 70-летию кафедры общей геологии и полезных ископаемых геологического факультета и 100-летию Саратовского университета им. Н. Г. Чернышевского: Сб. науч. трудов / Под ред. В. Н. Старовойтова. — Саратов : Издательский центр «Наука», 2008. — С. 6–19.
- Геология шельфа УССР. Стратиграфия (шельф и побережья Черного моря); Гл. ред. Шнюков, Е. Ф. — Киев : Наукова думка, 1984. — 184 с.
- Гриценко, В. П., Ищенко, І. А., Русько, Ю. О., Шевченко, В. І. Геологічні пам'ятки природи України: Проблеми вивчення, збереження та раціонального використання / НАН України, Центральний науково-природничий музей. — Київ, 1996. — Препринт 96.1. — 60 с.
- Державна геологічна карта України. Масштаб 1: 200000. Кримська серія: L-36-XXVIII (Євпаторія), L-36-XXXIV (Севастополь). Пояснювальна записка / Чайковський, Б. П., Білецький, С. В., Деев, В. Б. та ін. — Київ : Державна геологічна служба, Казенне підприємство «Південекогеоцентр», УкрДГРІ, 2006. — 175 с.
- Державна геологічна карта України. Масштаб 1:200000. Кримська серія. L-36-XXIX (Сімферополь), L-36-XXXV (Ялта). Пояснювальна записка. / Фіколіна, Л. А., Білокрис, О. О., Обшарська, Н. О. та ін. — Київ : Державна геологічна служба, Казенне підприємство «Південекогеоцентр», УкрДГРІ, 2008. — 143 с.
- Королёв, В. А. Мониторинг геологической среды. — Москва : Изд-во МГУ, 1995. — 272 с.
- Кримський півострів, Північне Причорномор'я (Автономна республіка Крим, Миколаївська, Одеська, Херсонська області) / За ред. В. І. Калініна, Д. С. Гурського. — Львів : ВД «Панорама». — 2009. — 200 с. — (Серія: Геологічні пам'ятки України; Том 3).
- Международный стратиграфический справочник. Руководство по стратиграфической классификации, терминологии и их применению / Под ред. Х. Хадберга; [Пер. с англ. Барскова И. С.]. — Москва : Мир, 1978. — 226 с.
- Мокієць, В., Санкіна, Г. Методичні засади вивчення та типізації геологічних пам'яток як природоохоронних об'єктів та їх застосування при геологічному довивченні аркуша «Корсунь-Шевченківський» // Геолог України. — 2012. — № 4. — С. 86–96.
- Рубан, Д. А. Стандартизация описания геологических памятников природы как важных объектов национального наследия // География и природные ресурсы. — 2006. — № 3. — С. 166–168.
- Стратиграфічний кодекс України / Відп. ред. П. Ф. Гожик. — 2-е вид. — Київ, 2012. — 66 с.
- Стратиграфія верхнього протерозою та фанерозою України / Голов. ред. П.Ф. Гожик. Том 1. Стратиграфія верхнього протерозою, палеозою та мезозою України. — Київ : ІГН НАН України.— Логос, 2013. — 637 с.

Інвентаризація та моніторинг еталонних геологічних розрізів в Гірському Криму. — Анфімова, Г. В., Деревська, К. І., Гриценко, В. П. — Висока наукова значущість еталонних розрізів як об'єктів фундаментальних досліджень, геологічної освіти і туризму надає актуальності проблемі забезпечення їх збереженості. Автори статті провели інвентаризацію та моніторинг еталонних розрізів мезозою Гірського Криму з метою оцінки сучасного стану та прогнозу можливих негативних змін в стані цих об'єктів, а також для подальшої розробки заходів щодо їх збереження. Низка розрізів характеризується слабкою розпізнаваністю. Розташування об'єктів спостережень зафіксовано приладами супутникової навігації. Об'єкти позначені на картах системи Google Планета Земля. В ході моніторингу зібрано колекцію, що нараховує 223 одиниці зберігання. Кількість зразків у колекції — 858, серед них викопної фауни — 275. Колекція зберігається у відділі «Геологічний музей» ННПМ НАН України (№ 2520). Отримані дані використані для характеристики стратотипів світ й опорних розрізів товщ, виділених в мезозої Гірського Криму, як об'єктів геологічної спадщини. Інформацію про еталонні геологічні розрізи мезозою Гірського Криму внесено до спеціально розробленої бази даних.

Ключові слова: стратотип, світа, товща, об'єкти геологічної спадщини, музейні колекції, мезозой.

Адреса для зв'язку: Г. В. Анфімова; Національний науково-природничий музей НАН України, вул. Б. Хмельницького, 15, Київ, Україна, 01601, e-mail: anfimova77@ukr.net

UDC 597/599+904(477.81)

Animals in Kitchen Waste of Dubno Holy Transfiguration Monastery (Ukraine) from the Time of Its Construction (16th century AD)

L. V. Gorobets^{1, 2}, O. M. Kovalchuk², Yu. L. Pshenichny³, A. V. Veiber²

¹Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

²National Museum of Natural History, National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

³State Historical and Cultural Reserve of Dubno (Dubno, Ukraine)

Animals in Kitchen Waste of Dubno Holy Transfiguration Monastery (Ukraine) from the Time of Its Construction (16th century AD). — Gorobets, L. V., Kovalchuk, O. M., Pshenichny, Yu. L., Veiber, A. V. —

This paper is a continuation of zooarchaeological research of Dubno of the 16th century. Here we present results of the study of remains belonging to fishes, birds (including egg shells) and mammals which were found in the kitchen waste of Dubno Holy Transfiguration Monastery (Rivne region, Ukraine), in layers dated to the 16th century AD, the time of its construction. It is shown that builders were ensured by deli products: various fish species (some of which were imported from afar), young chickens, beef, etc. The remains of at least seven fish species (sturgeon, roach, rudd, bream, catfish, pike, perch), domestic chicken, ducks and geese (most likely also domestic), pigs and cattle were found and identified. Unlike Dubno Castle, remains of game birds and mammals are absent in the materials from the monastery. A few vertebrae of pikes have traces of processing: they could be used as beads for making jewelry. Body length and weight was reconstructed for 69 fish individuals. One coracoid of the goose is characterized by the presence of atavistic character (procoracoidal foramen), which probably was a regional feature of domestic geese in the Rivne region.

Key words: zooarchaeology, New Times, Ukraine, monastery, fishing, poultry farming.

Introduction

Publications presenting the results of zooarchaeological research still are not so numerous in Ukraine. The vast majority of them highlight the Middle Ages and earlier times. At the same time, zooarchaeological data for the New Time monuments are extremely rare. The available results give a reason to believe that starting from the 16th cent. domestic but not hunted animal products become the main source of meat for people (Gorobets et al., 2016).

The results of the study of bone remains belonging to birds and fishes were obtained from Dubno Castle (layers of the 16th century) and published previously (Gorobets et al., 2016). Remains (fishes, birds and mammals) described in the present paper are of about the same age and were found in the same city, but in another building — in the territory of the monastery. This allows us to estimate more clearly the role of animals in the diet of the inhabitants of Dubno during the 16th century. Our previous paper along with the present one gives an idea about the use of animals in the city after the Middle Ages. By now it is the most comprehensive zooarchaeological study of monuments of the 16th century in Ukraine.

Description of the monument

Dubno Holy Transfiguration Monastery is located on a small island Kempa in the southern outskirts of the eponymous city at the confluence of the Znesenna stream and the Ikva River (fig. 1). Today its area is near 0.8 hectares, the height above the river valley is up to 6 m. Written information about the monastery is dated back to the 1560–1570. The texts of private letters of Prince V.-K. Ostroghsky indirectly indicate its existence here in an earlier time (Пероговский, 1880). Only a stone church is

Corresponding author address: Leonid Gorobets; Taras Shevchenko National University of Kyiv, Volodymyr-ska St., 64, Kyiv, 01601 Ukraine; e-mail: ornitologist@gmail.com

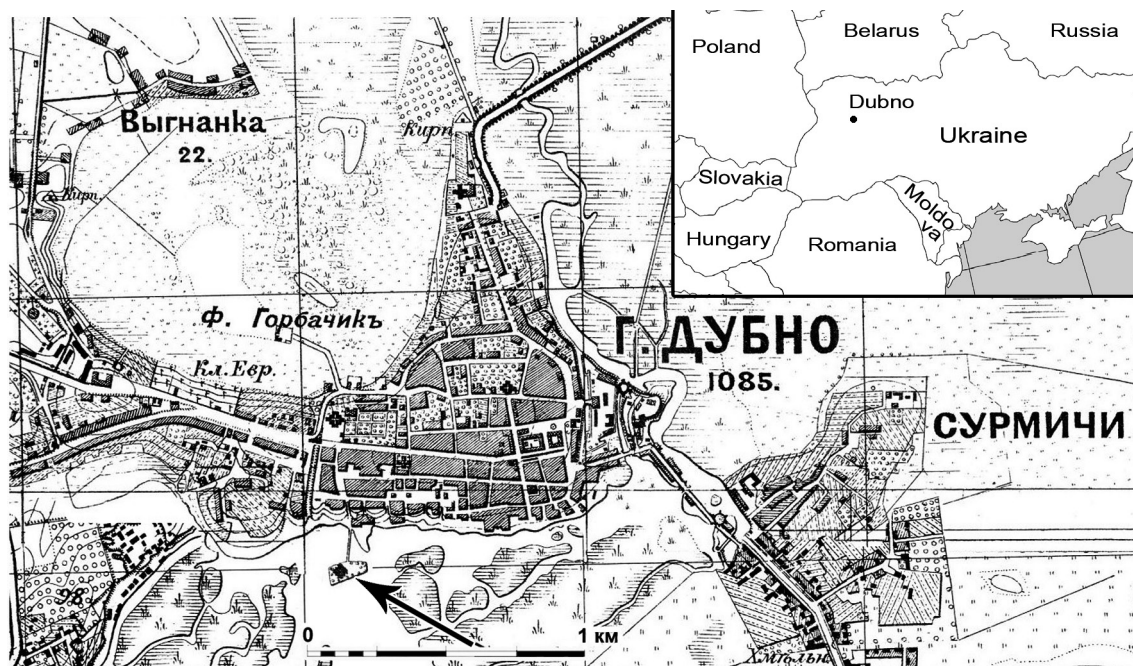

Fig. 1. Location map of Dubno Holy Transfiguration Monastery on Kempa island (narrow) in 1885.

Рис. 1. Карта з місцем знаходження Дубенського Спасо-Преображенського монастиря на о. Кемпа (позначено стрілкою) в 1885 р.

preserved by today from the whole monastery complex. During excavations in 2013–2014, we found that in the second half of the 16th century the western side of the island was occupied by a large stone building (Археологічні дослідження..., 2015).

In 2016, archaeological research on the island Kempa was continued. The presence of thick bulk soil layers in the excavation area of 30 m² was observed. The top dark gray soil layer had a thickness of 1 m from the earth's surface and contained artifacts dated to the 19–20th centuries. Below there was a mixed black soil with loam (total thickness of 1.2 m), which contained burials from the 17–18th centuries. Gray coaly soil layer of 0.1 to 0.4 m thickness was located below and contained pottery, brick fragments, as well as bones of fishes, birds and mammals. This layer also yielded the following coins: crown polugrosh of King Jan Olbracht (1492–1498), Elbląg grosh of King Sigismund the Old (1535), denarius of King Sigismund II Augustus (1557), double denarius of the same king (minted in 1566). Fragments of dishes from this layer are typical for the second half of the 16th century on typological characteristics, production techniques and decoration. Similar collection of artifacts was collected from the building no. 12 on Zamkova street 10 in Dubno (Звіт..., 2010), as well as from the building no. 57 on Nezalezhnosti Avenue 3 in Ostrog (Прищеп, Бондарчук, 2011). The dating of the material complexes of both buildings is well supported by the coin findings.

The layer with charcoal had been formed during a relatively short period of time. It contains fragments of dishes, remains of burnt logs, etc. Construction work was intensive, because there is a big accumulation of broken bricks that overlapp the coaly layer at the bottom of the slope. Fragmented stove tiles completely dominate in this layer. Similar tiles from Polish monuments are dated back to the 16th century (Dąbrowska, 1987), in Belarus — to the middle or second half of the 16th century (Археалогія Беларусі, 2001). Dating of the material complex of both layers allows us to determine the lower chronological limit of the construction work on the monastery as the second half of the 16th century.

Material and methods

Remains of bony fishes (in total 149 specimens, including 87 diagnostic), 62 bird bones (with 57 diagnostic) and 9 fragments of egg shells, as well as several bones of mammals from Dubno Holy Transfiguration Monastery were analyzed. This material has been recently deposited in the Department of Paleontology of the National Museum of Natural History (NMNHU-P), National Academy of Sciences of Ukraine. Species identification and anatomical determination of fish, bird and mammal remains were carried out using the comparative osteological collection in the NMNHU-P. The fish systematics in this paper follows Nelson (2006). The names of fish skeletal elements agreed with the nomenclature of Lepiksaar (1994) and Radu (2005). The measurements were made with a caliper, with an accuracy of 0.1 mm. To establish the approximate size and weight of these fishes, we used a proportion proposed by V. D. Lebedev (Лебедев, 1960). Each fish bone in the processed material was considered as the equivalent of a single individual: as it was shown earlier (Лебедев, 1960), the possibility of preservation of two or more bones from one fish in the cultural layer is extremely small. Information about the individual age, as well as the modern distribution of identified fish species in water bodies of Ukraine and their ectopic preferences was obtained from the literature (Makowiecki, 2003; Мовчан, 2011). Bird bones were measured after von den Driesch (1976), using a digital caliper, with 0.1 mm precision. MNI of the birds was calculated as a number of most numerous bones of either left or right side of the body (taking into account the differences in their size and individual age). The egg shell was measured using the milling caliper, with an accuracy of 0.02 mm. The mass of eggs was calculated by the formula: $W = 0.458 \sqrt{L/56.65}$, where W — egg's weight, in grams, L — thickness of the shell, in nanometers (after Ar, Rahn, Paganelli, 1979).

Abbreviations used in the paper are: MNI — minimum number of individuals; NISP — number of identified specimens. For others — see tables 4–5.

Results and discussion

In total, 149 fish bones from Dubno Holy Transfiguration Monastery were processed. At least seven fish species representing five families (Acipenseridae, Cyprinidae, Siluridae, Esocidae, Percidae), as well as remains of unidentified cyprinids and numerous indeterminate bone fragments belonging to bony fishes were present in this material (table 1). Most of the remains were those of pike *Esox lucius* (NISP = 63, i.e. 42.3 %), perch *Perca fluviatilis* (NISP = 10; 6.7 %), and bream *Abramis brama* (NISP = 7; 4.7 %), whereas other species have been recorded by one or two bones. There were disparate cranial (CRA) and postcranial (PCRA) elements, with a significant predominance of postcranium in the examined material. The proportion of the latter was 73.1%, the PCRA to CRA ratio — 2.7. The variety of bones for most of the fish species (except the pike and perch) was not so large (table 2). Dentaries, articular and opercular bones predominated among the cranial elements, while broken ribs, isolated vertebrae and complete cleithra were the most numerous among the postcranial bones.

Based on the detailed study of the fish osteological material from Dubno Holy Transfiguration Monastery, it is possible to reconstruct the body length and weight for 69 individuals (Table 3). Fish, whose remains were processed, are characterized by small and medium sizes. For example, perch, roach and rudd are represented by small-sized individuals, while the catfish was relatively big: the body length of one individual was 105 cm, weight— 4.6 kg (or even heavier). Reconstructed body length for fifty specimens of pikes is 25–78 cm, weight — 0.34–2.85 kg (table 3). Given the body size and weight of fishes, all of them were mature and able to spawn. All fish species, whose remains have been found during excavations, are quite common in the composition of modern freshwater fish fauna of Ukraine (Мовчан, 2011).

Table 1. Species composition of fish remains from Dubno Holy Transfiguration Monastery (mid-16th cent. AD)
Таблиця 1. Видовий склад решток риб із Дубенського Спасо-Преображенського монастиря (XVI ст. н.е.)

Family	Species	NISP	%
Acipenseridae	Sturgeon — <i>Acipenseridae</i> gen. indet.	1	0.7
	Roach — <i>Rutilus rutilus</i>	1	0.7
Cyprinidae	Common rudd — <i>Scardinius erythrophthalmus</i>	2	1.3
	Common bream — <i>Abramis brama</i>	7	4.7
	Indeterminate carp fishes — <i>Cyprinidae</i> gen. indet.	1	0.7
Siluridae	European catfish — <i>Silurus glanis</i>	2	1.3
Esocidae	Northern pike — <i>Esox lucius</i>	63	42.3
Percidae	European perch — <i>Perca fluviatilis</i>	10	6.7
Indeterminate	Bony fishes — <i>Teleostei</i> indet.	62	41.6

Table 2. Anatomical distribution of processed fish remains from Dubno Monastery
Таблиця 2. Анатомічний розподіл опрацьованих решток риб із Дубенського монастиря

Skeletal element	<i>Acipenseridae</i> gen. indet.	<i>Rutilus rutilus</i>	<i>Scardinius erythrophthalmus</i>	<i>Abramis brama</i>	<i>Cyprinidae</i> gen. indet.	<i>Silurus glanis</i>	<i>Esox lucius</i>	<i>Perca fluviatilis</i>	<i>Teleostei</i> indet.	Total
Cranial skeleton (CRA)										
Parasphenoideum	—	—	—	—	—	—	2	—	—	2
Maxillare	—	—	—	—	—	—	3	1	—	4
Quadratum	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
Articulare	—	—	—	—	—	—	5	2	—	7
Dentale	—	—	—	—	—	—	12	1	—	13
Hyomandibulare	—	—	1	1	—	—	—	—	—	2
Epihyale	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
Ceratohyale	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
Praeoperculare	—	—	—	—	—	—	2	1	—	3
Operculare	—	—	—	1	—	—	—	5	—	6
Postcranial skeleton (PCRA)										
Ceratobranchiale	—	1	1	5	—	—	—	—	—	7
Cleithrum	—	—	—	—	—	1	17	—	—	18
Vertebrae	—	—	—	—	—	1	19	—	—	20
Ribs	—	—	—	—	—	—	—	—	62	62
Ceratotrachium	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
Marginalia	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1

Table 3. Reconstructed body length and weight of fishes from Dubno Monastery
Таблиця 3. Реконструйовані значення довжини тіла і маси риб із Дубенського монастиря

Species	n	Length, cm			Weight, kg		
		min	max	mean	min	max	mean
<i>Rutilus rutilus</i>	1	—	—	37.5	—	—	0.36
<i>Scardinius erythrophthalmus</i>	1	—	—	34.0	—	—	0.67
<i>Abramis brama</i>	6	38.0	57.0	50.0	1.52	2.26	1.93
<i>Silurus glanis</i>	1	—	—	105.0	—	—	4.60
<i>Esox lucius</i>	50	25.0	78.0	43.0	0.34	2.85	0.94
<i>Perca fluviatilis</i>	10	21.0	40.0	29.4	0.75	1.43	1.03

Among processed fish bones, there are two vertebrae of pikes with artificial perforations in the centre (fig. 2), which most likely were made shortly after cooking and fish consumption. Weak notches

(cuts) are clearly visible on the external surface of these vertebrae. The ethnographic analogy of such items is their use as beads in manufacture of various kinds of women's jewelry. Some craftsmen in Ukraine and abroad still practice the tradition of their production, which includes stages of thermal processing of fish bones and their temporary soaking. The necklace of such beads in the local history museum of Labytnagi (Russia) is very similar to that jewelry. Such items could also be used for situational repair of rosary or abacus.

It has been revealed that 44 bird bones from the Dubno monastery belonged to domestic chicken *Gallus gallus f. domestica* (MNI = 7, including two young chickens and one subadult individual), other three bones — to mallard or domestic duck *Anas platyrhynchos/Anas platyrhynchos f. domestica* (MNI = 2), and 10 bird bones from the Holy Transfiguration Monastery belonged to gray or domestic goose *Anser anser/Anser anser f. domestica* (MNI = 2). It is important to establish whether the goose and duck were a poultry or they were game birds and caught on hunting. Most likely, all processed remains belonged to poultry. This is indicated by the low species diversity and the lack of other common game species. For example, remains of different waterfowl species and black grouse *Lyrurus tetrix* are usual in medieval monuments of Rivne and neighboring Zhytomyr regions (Gorobets, Kovalchuk, 2016). It should be noted that we have found numerous bones of game birds in materials of the same age from Dubno Castle (Gorobets et al., 2016). The low species diversity of birds in the Holy Transfiguration Monastery gives a reason to believe that these remains belonged to domestic species, but it can be asserted surely only if certain differences will be found.

For most of available measurements, goose remains are in the range inherent to the wild form. However, the size of a radius NMNHU-P No. AZ-6341 was significantly different: the width of the distal epiphysis is 9.8 mm, slightly less than in the wild form (10.3–10.7 mm, $n = 3$), but its length is 108.8 mm, which is significantly smaller than in the wild form (146.4–157 mm, $n = 3$). We believe that a short forearm is impossible to be present in adult wild goose and, therefore, we determine this radius here as belonging to the domestic goose.

Procoracoidal foramen (fig. 3) is observed on one coracoid NMNHU-P No. AZ-6312 from Dubno. This character is inherent in some basal taxa of Anseriformes (e.g., *Cereopsis* — see Worthy, Scanlon, 2009 for details). Two individuals of recent domestic geese from twelve presented in the comparative osteological collection also have such procoracoidal foramen, while it was not found on coracoids of wild geese. We believe that this atavism is inherent in the domestic goose, and we determine the NMNHU-P No. AZ-6312 as *Anser anser f. domestica*.

There are 38 coracoids of *Anser anser/Anser anser f. domestica* in the collection of NMNHU-P. These bones were obtained from 17 archaeological monuments located in eight regions of Ukraine and two regions of the Russian Federation. Procoracoidal foramen is detected only in materials from two sites of the Rivne region: Stadnyky (11th century AD) and Dubno (16th century AD). We assume that this may be a regional feature of the domestic geese.

Morphometric analysis allows us to determine some duck remains. In the past, domesticated and wild forms of *Anas platyrhynchos* had similar size. However, for Ukraine since the Middle Ages some dominance is marked in the size of the domestic form over the wild one (Брюзгина, 1975). Three duck bones (two coracoids and one femur) have been found in the Dubno monastery. One coracoid is damaged and, therefore, is unsuitable for accurate measurements. Another coracoid is similar for most indicators to the wild form, but it is bigger in two measurements. The breadth of the facies articularis basalis is 21.3 mm (18.2–21.1 mm ($n = 9$) in wild recent forms), and the smallest breadth of the corpus is 6.3 mm (5.2–6.1 mm ($n = 11$) in wild forms). Ducks from Dubno are slightly larger than wild ones, as it is clearly evidenced when we compare their femurs (Table 4). For this purpose, we used not only the bones of extant mallard, but also Pleistocene mallard from Binagadi asphalt lake (Azerbaijan), whose femur is deposited in the NMNHU-P (No. Av-142). *Anas platyrhynchos palaeoboschas* Serebrovsky, 1940 is slightly bigger than the recent mallard described from this locality (Серебровский, 1948). It is noticeable that the duck bone from Dubno is bigger than those in

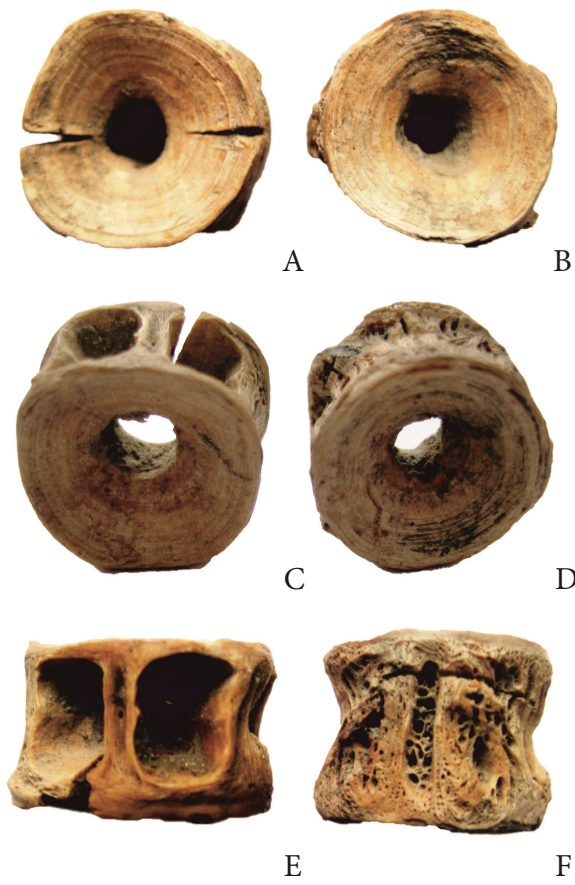

Fig. 2. Vertebrae of pike (*Esox lucius*) from Dubno Holy Transfiguration Monastery with man-made holes and notches: A–B — anterior view; C–D — top view; E–F — medial view. Scale bar equals 5 mm.

Рис. 2. Хребці щуки (*Esox lucius*) зі штучними отворами та насічками: А–В — вигляд спереду; С–Д — вигляд зверху; Е–Ф — вигляд збоку. Масштабний штрих — 5 мм.

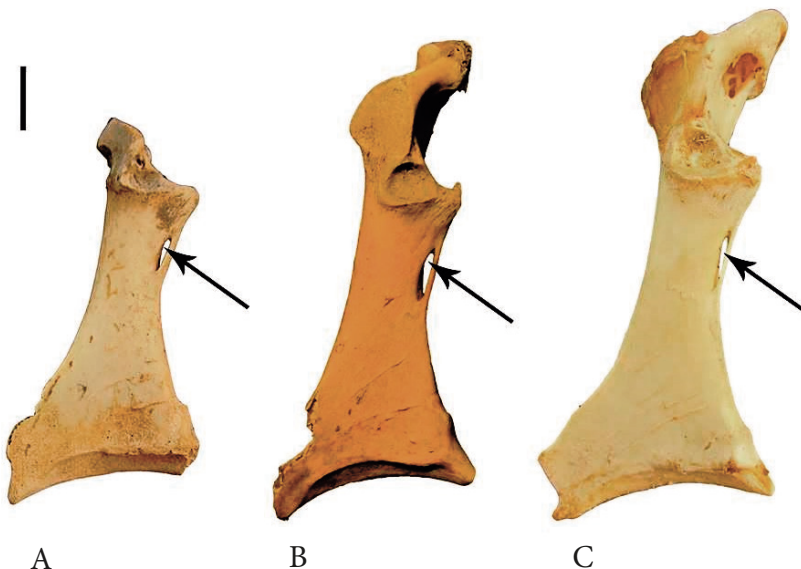

Fig. 3. The procoracoid foramen (indicated by an arrow) on coracoids of domestic geese: A — NMNHU-P No. AZ-6312 (Dubno Holy Transfiguration Monastery); B — NMNHU-P No. AZ-337 (Stadnyky, 11th cent. AD, Rivne region, Ukraine); C — NMNHU-P No. 38-13Md (Kyiv, 1950). Scale bar equals 1 cm.

Рис. 3. Прокоракоїдний отвір (вказаний стрілкою) на коракоїдах домашніх гусей: А — NMNHU-P No. AZ-6312 (Спасо-Преображенський монастир у Дубно); В — NMNHU-P No. AZ-337 (Стадники, 11 ст. н.е., Рівненська обл., Україна); С — NMNHU-P No. 38-13Md (Київ, 1950 р.). Масштабний штрих — 1 см.

recent mallard and also Pleistocene mallard from Binagadi. Based on these data, duck remains from Dubno Holy Transfiguration Monastery we assign here as belonging to the domesticated form.

Fragments of egg shells with identical thickness we regarded as remains of the same egg. Four eggs were found: NMNHU-P No. AZ-6337 (4 pieces): shell thickness is 0.60 mm (estimated weight ~170 g); NMNHU-P No. AZ-6338 (2 pieces): shell thickness — 0.54 mm (~140 g); NMNHU-P No. AZ-6339 (1 piece): shell thickness is 0.4 mm (~ 0 g); NMNHU-P No. AZ-6340 (2 pieces): shell thickness — 0.3 mm (estimated weight ~40 g). The estimated weight of the sample NMNHU-P No. AZ-6337 is close to those in numerous modern breeds of domestic geese (Авраменко, 2002). Respective value of the sample NMNHU-P No. AZ-6338 is lower than that in modern thoroughbred geese, but corresponds in the size to eggs of the gray goose (Figuerola, Green, 2006). The small size of eggs from Dubno can be caused by individual characteristics and lower selection. We determine these two samples as belonging to the domestic goose. The weight of the samples NMNHU-P No. AZ-6339 and No. AZ-6340 corresponds to respective parameters of chicken eggs (Ar, Rahn, Paganelli, 1979), so we define them as remains of eggs belonging to the domestic chicken.

Table 4. Size comparison of duck femurs from Dubno with respective bones of *Anas platyrhynchos* from the osteological collection and mallard femur from Binagadi

Таблиця 4. Порівняння розмірів стегнової кістки качки з Дубно з відповідними кістками *Anas platyrhynchos* з остеологічної колекції та стегною кісткою крижня із місцезнаходження Бінагаді

Specimens (deposit number)	Age	Locality	Measurements*, in mm						
			GL	Lm	Bp	Dp	Bd	Dd	SC
Bones from Dubno (NMNHU-P NoAZ-6342)	16 th cent. AD	Ukraine, Dubno	53.7	50.8	12.0	8.8	12.1	9.6	4.9
<i>Anas platyrhynchos</i> (NMNHU-P No. Av-142)	Pleistocene	Azerbaijan, Binagadi	53.4	51.1	11.4	8.5	11.1	—	4.3
<i>Anas platyrhynchos</i> (NMNHU-P No.40-30-15)	20 th cent. AD	Ukraine, Prypiat River	53.2	50.8	11.0	8.4	11.0	8.9	4.2
<i>Anas platyrhynchos</i> (NMNHU-P No40-30-25)	20 th cent. AD	Unknown	52.4	50.1	11.4	7.9	10.4	9.3	4.1
<i>Anas platyrhynchos</i> (NMNHU-P No40-30-9)	20 th cent. AD	Unknown	52.0	49.5	10.9	8.2	10.8	8.4	4.4
<i>Anas platyrhynchos</i> (NMNHU-P No40-30-28)	21 st cent. AD	Ukraine, Sumy region	51.8	48.8	11.2	8.0	10.7	8.7	4.6
<i>Anas platyrhynchos</i> (NMNHU-P No40-30-3)	20 th cent. AD	Unknown	50.4	47.7	11.0	8.5	10.4	8.8	4.1
<i>Anas platyrhynchos</i> (NMNHU-P No40-30-7)	20 th cent. AD	Unknown	49.8	48.0	10.4	8.0	10.4	8.4	4.1
<i>Anas platyrhynchos</i> (NMNHU-P No40-30-11)	20 th cent. AD	Russia, Yenisei River	49.6	47.5	11.2	7.6	10.7	8.2	4.5
<i>Anas platyrhynchos</i> (NMNHU-P No40-30-1)	20 th cent. AD	Ukraine, Kyiv Zoo	44.0	42.0	9.6	8.9	9.5	6.6	3.7
<i>Anas platyrhynchos</i> (NMNHU-P No40-30-8)	20 th cent. AD	Unknown	47.7	45.1	10.5	8.1	11.5	8.1	4.2

* Measurements: GL — greatest length; Lm — medial length; Bp — breadth of the proximal end; Dp — depth of the proximal end; Bd — breadth of the distal end; Dd — depth of the distal end; SC — breadth of the corpus.

Morphometric analysis of domestic chicken remains is complicated by the fact that most of the bones of adult chickens are represented by isolated skeletal elements but not series. There are four tibiotarsal bones in the collection; these bones undoubtedly belonged to adult individuals. However, even such a small sample indicates that the size of chickens from Dubno Holy Transfiguration Monastery is close to those remains from Dubno Castle (16th century AD) and smaller than those in modern outbred chickens (Table 5).

Dubno was a part of the Polish-Lithuanian Commonwealth in the 16th century and had close social and commercial ties with Poland. Makowiecki and Gotfredsen (2002) presented measurements of chicken bones from the Polish monuments of 12–18th centuries. It is safe to say that chickens from the Holy Transfiguration Monastery are closer in size to Polish chickens from the layers of 12–16th centuries than those from the 16–18th centuries, which is shown in the size of humerus and femur (Table 6).

The proportion of young individuals among the remains of domestic chickens is quite large (three of seven chickens were young or at least subadult). In Ukraine, such proportion is observed in the kitchen waste of Eastern rite monasteries (Горобець, 2015). But we refrain from the use of these results when interpreting the remains from Dubno. First, in this case we analyze the food remains from kitchen waste from the layer, which had been formed particularly during the construction work in the monastery. These birds could be eaten not necessarily by monks, but also the workers and builders who were engaged in the construction of the stone church and monastery cells. Profession of bricklayer was much respected at that time, and masters of brickwork were invited to Dubno from another cities, e.g. from Lviv (Александрович, 2010). They obtained more deli meats. Perhaps the intense physical labor in the monastery during its construction also explains the presence of bones belonging to pigs and cows (including young individuals) in the kitchen waste from Dubno Holy Transfiguration Monastery. Cassian Sakowicz, the archimandrite of Dubno Holy Transfiguration Monastery in 1625–1639, mentioned that woodworkers once refused the job, because they did not get fish regularly during The Nativity Fast (Sakowicz, 1642).

Table 5. Measurements of chicken tibiotarsal bones from the Holy Transfiguration Monastery (16th cent. AD) and its comparison with respective chicken bones from Dubno Castle and outbred chickens from Ukraine (our data)

Таблиця 5. Проміри тібіотарзуса курей зі Спасо-Преображенського монастиря (XVI ст.) та їх порівняння із відповідними кістками курей із замку Дубно (XVI ст.) та сучасних безпородних курей (наші дані)

Specimens		Measurements*, in mm					
		La	Dip	Wp	Bd	Dd	SC
Bones from the Carmelite nunnery in Dubno	NMNHU-P No. AZ-6354	—	—	—	11.5	12.3	5.9
	NMNHU-P No. AZ-6355	—	—	—	11.3	12.6	6.1
	NMNHU-P No. AZ-6356	91.9	18.0	11.2	10.0	10.9	5.5
	NMNHU-P No. AZ-6358	—	—	—	10.3	10.6	5.1
Bones from Dubno Castle (16 th century AD)	min	105.8	16.2	10.1	9.3	9.9	5.0
	max	105.8	21.1	13.4	11.9	13.6	6.8
	mean	—	18.0	11.9	10.3	11.3	5.5
	n	1	5	4	8	8	10
Bones of recent outbred chicken from Ukraine (20 th century AD)	min	92.1	17.8	12.1	10.0	10.9	5.5
	max	135.1	25.6	18.2	14.4	14.7	8.8
	mean	110.3	21.2	14.3	11.7	12.5	6.4
	n	66	67	66	66	66	68

* Measurements: La — axial length; Dip — diagonal of the proximal end; Wp — width of the proximal end; Bd — breadth of the distal end; Dd — depth of the distal end; SC — smallest breadth of the corpus.

Table 6. Measurements of isolated chicken bones from the Holy Transfiguration Monastery (16th cent. AD) and its comparison with respective remains from Polish monuments

Таблиця 6. Проміри ізольованих кісток курей зі Спасо-Преображенського монастиря (XVI ст.) та їх порівняння із відповідними рештками з археологічних пам'яток на території Польщі

Measurement, mm	Dubno Holy Transfiguration Monastery	Polish monuments (after Makowiecki, Gotfredsen, 2002)	
		12–16 th centuries AD	16–18 th centuries AD
Length of humerus	60.3; 66.3 (n=2)	59.9 (n=14)	72.9 (n=15)
Length of femur	70.1 (n=1)	70.2 (n=11)	78.1 (n=14)

It is known that medullary tissue is produced in tubular bones of female birds during egg laying (Serjeantson, 2009). This tissue is preserved not only in archaeological, but also in fossil material (Mayr, 2016). Four adult individuals of domestic chickens have been identified among the remains from the Dubno, and only one of them had the medullary tissue. The rest were either small-sized roosters or chickens, not killed during the egg laying.

Conclusions

Among remains found in the kitchen waste of Dubno Holy Transfiguration Monastery, bones belonging to fish and birds are predominated, while the remains of mammals are not so numerous. Bony fishes are represented by at least seven species, most of which are cyprinids, however most of the fish remains were those of pike, perch and bream. Some fishes were brought from afar (only carcasses with separated heads). Fish, whose remains were processed, are characterized by small and medium sizes (except the catfish and pikes).

Bird remains from Dubno monastery belong to domestic chicken of various age, ducks and geese (most likely also domestic). The thickness of egg shell from the cultural layer corresponds to those in chicken and goose eggs. Remains of game birds and mammals have not been found. Chickens from Dubno Holy Transfiguration Monastery are close in size to those found in Dubno Castle (layers of the 16th century) and in Poland (12–16th centuries), but smaller than the recent inbred chickens and those from the 16–18th centuries in Poland.

References

- Авраменко, В. И. Содержание гусей. — Москва : Изд-во АСТ; Донецк : Сталкер, 2002. — 96 с.
 [Avramenko, V. I. Geese breeding. — Moscow : AST; Donetsk : Stalker, 2002. — 96 p. (in Rus.).]
 Александрович, В. Мистецькі клопоти князя Олександра Заславського // Український археографічний щорічник. — 2010. — Вип. 15. — Том 18. — С. 169–214.

- [Alexandrovich, V. Artistic trouble of the Prince Aleksander Zasławski // *Ukrai'ns'kyj arheografichnyj shhorichnyk*. — 2010. — Issue 15. — Vol. 18. — P. 169–214. (in Ukr.).]
- Археологія Беларусі. Чатвѣрты том: Помнікі XIV–XVIII ст.ст. / под рэд. В. М. Ляўко і інш. — Мінск : Беларуская навука, 2001. — 597 с.
- [*Archaeology of Belarus. Volume 4th: Sites 14-18 cent. AD* / V. M. Ljawko et al. (eds.) — Minsk : Belarusskaja navuka, 2001. — 597 p. (in Belarusian).]
- Археологічні дослідження у м. Дубно поблизу Спасо-Преображенської церкви на острові Кемпа у 2014 р.: Звіт про НДР (заключний) / Державний історико-культурний заповідник м. Дубно; Ю. Л. Пшеничний. — Дубно, 2015. — 81 с. — Фонди ДІКЗД. — Інв. № 5458/НД. — С. 30.
- [*Archaeological research in Dubno near the Holy Transfiguration Church on the Kemp island in 2014: Research report (final)* / State Historical and Cultural Reserve of Dubno; Yu. L. Pshenichny. — Dubno, 2015. — 81 p. — Funds of the State Historical and Cultural Reserve of Dubno. — Inv. No. 5458/ND. — P. 30 (in Ukr.).]
- Брузьгіна (Уманская), А. С. Позднеантропогенные птицы Украины и смежных территорий (преимущественно по материалам из археологических памятников): автореф. дис. ... канд. биол. наук. — Киев, 1975. — 25 с.
- [*Brjuzgina (Umanskaja), A. S. Late anthropogenic birds Ukraine and adjacent territories (mainly on material from archaeological sites): Dissertation for obtaining the scientific degree Candidate of Biological Sciences (Manuscript)*. — Kyiv, 1975. — 25 p. (in Rus.).]
- Горобець, Л. В. Рештки птахів у шарах 11 ст. з території подвір'я Софії Київської // Археологічні зошити з Пересопниці. Збірн. статей III наук. археол. симпоз. "Літописні міста давньоруської держави". — Пересопниця, 2015. — С. 14–19.
- [*Gorobets, L. V. Remains of birds in the layers of 11 cent. AD from the territory of town church of the Saint Sophia Cathedral in Kyiv* // *Arheologichni zoshyty z Peresopnyci. Zbirn. statej III nauk. arheol. sympoz. "Litopysni mista davniorus'koi derzhavy"*. — Peresopnytsia, 2015. — P. 14–19. (in Ukr.).]
- Лебедев, В. Д. Пресноводная четвертичная ихтиофауна Европейской части СССР. — Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1960. — 404 с.
- [*Lebedev, V. D. Freshwater Quaternary Ichthyofauna of the European part of USSR*. — Moscow : Moscow State University Publ., 1960. — 404 p. (in Rus.).]
- Мовчан, Ю. В. Риби України (визначник-довідник). — Київ : Золоті ворота, 2011. — 420 с.
- [*Movchan, Yu. V. Fishes of Ukraine*. — Kyiv : Zoloti Vorota, 2011. — 420 p. (in Ukr.).]
- Пероговский, В. Бывшие православные монастыри в г. Дубне Волынской губернии, основанные князьями Острожскими // Волынские епархиальные ведомости. Часть неофициальная. — Почаев, 1880. — № 28–29. — С. 1267–1390.
- [*Perogovsky, V. Former Orthodox monasteries in Dubno of Volyn province based by princes of Ostrog* // *Volynskie eparhial'nye vedomosti. Chast' neoficial'naja*. — Pochaev, 1880. — No. 28–29. — P. 1267–1390. (in Rus.).]
- Прищеп, Б., Бондарчук, О. Археологічні дослідження міської забудови доби князів Острожських на проспекті Незалежності, № 3 в Острозі // Історія музейництва, пам'яткоохоронної справи, краєзнавства та туризму в Острозі та на Волині. — Вип. 3. — Острог, 2011. — С. 104–113.
- [*Prishchepa, B., Bondarchuk, O. Archaeological researches of town of Ostrozhski Time in the prospect Nezalezhnosti, 3 in Ostrog* // *Istoriya muzejnyctva, pam'jatkoohoronnoi' spravy, krajeznavstva ta turyzmu v Ostrozi ta na Volyni*. — Issue 3. — Ostrog, 2011. — С. 104–113. (in Ukr.).]
- Серебровский, П. В. Птицы из Бинагадинских кировых отложений // Труды Естественно-исторического музея АН АзССР. — 1948. — Том 1–2. — С. 21–68.
- [*Serebrovsky, P. V. Birds of the Binagadian bitumen beds* // *Trudy Estestvenno-istoricheskogo muzeya of Azerbaijan NAS*. — 1948. — Vol. 1–2. — P. 21–68 (in Rus.).]
- Звіт про археологічні розкопки у м. Дубно на вул. Замковій, № 10 у 2009 році: Звіт про НДР (заключний) / Держ. п-во «Рівненська старовина» наук.-дослід. центр «Охоронна археологічна служба України» Ін-ту археол. НАН України; Прищеп Б. А., Чекурков В. С., Пшеничний Ю. Л. — Рівне, 2010. — 60 с. (Фонди Державного історико-культурного заповідника м. Дубно, нд-4859).
- [*Report of archaeological excavation in Dubno in Zamkova str., 10 in 2009: Research report (final)* / State enterprise "Rivnens'ka starovyna" of the research centre "Ohoronna arheologichna sluzhba Ukrainy" of the Institute of Archaeology NAS of Ukraine; B. A. Pryshchepa, V. S. Chekurkov, Yu. L. Pshenichny. — Rivne, 2010. — 60 p. — (Funds of the State Historical and Cultural Reserve of Dubno. — Inv. No. ND-4849). (in Ukr.).]
- Ar, A., Rahn, H., Paganelli, C. V. The avian egg: mass and strength // *Condor*. — 1979. — Vol. 81. — P. 331–337.
- Dąbrowska, M. Kafle i piece kflowe w Polsce do końca XVIII wieku // *Studia i materiały z historii kultury materialnej*. — T. LVIII. — Wrocław; Warszawa; Kraków-Gdańsk-Łódź : Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1987. — 270 s.
- Driesch, A. von den. A guide to the measurement of animal bones from archaeological sites. — Peabody Museum Bulletin. — 1976. — No. 1. — 102–137.
- Figuerola, J., Green, A. J. A comparative study of egg mass and clutch size in the Anseriformes // *Journal of Ornithology*. — 2006. — Vol. 147. — P. 57–68.

- Gorobets, L., Kovalchuk, O. Birds in the Medieval culture and economy of the East Slavs in the 10-13th cent. AD // *Environmental Archaeology: The Journal of Human Palaeoecology*. — 2016. — doi: 10.1080/14614103.2016.1141088.
- Gorobets, L. V., Kovalchuk, O. M., Pshenychny, Yu. L. Remains of fish and birds from the Dubno Castle (16th century, Rivne Region, Ukraine) // *Studia Biologica*. — 2016. — Vol. 10, No. 1. — P. 111–122.
- Makowiecki, D., Gotfredsen, A. B. Bird remains of Medieval and Post-Medieval coastal sites at the Southern Baltic Sea, Poland // *Acta Zoologica Cracoviensia*. — 2002. — Vol. 45 (special issue). — P. 65–84.
- Mayr, G. Fragmentary but distinctive: three new avian species from the early Eocene of Messel, with the earliest record of medullary bone in a Cenozoic bird // *Neues Jahrbuch für Geologie und Paläontologie Abh.* — 2016. — Vol. 279, No. 3. — P. 273–286.
- Lepiksaar, J. Introduction to osteology of fishes for palaeozoologists. — Göteborg, 1994. — 96 p.
- Nelson, J. *Fishes of the World*. — New York : John Wiley and Sons Inc., 2006. — 601 p.
- Radu, V. Atlas for the identification of bony fish bones from archaeological sites. — București : Contrast, 2005. — 80 p.
- Sakowicz, K. Epanorthosis abo Perspectiva y objaśnienie błędów, herezyj i zabobonów w Greckoruskiej Cerkwi Dizunickiej, tak w Artykułach Wiary, jako i administrowaniu Sakramentów i inszych obrządkach i ceremoniach znajdujących się. — Krakow : drukarnia Waleryna Piatkowskiego, 1642. — S. 73–74.
- Serjeantson, D. *Birds* (Cambridge Manuals in Archaeology). — Cambridge : University Press, 2009. — 486 p.
- Worthy, T. H., Scanlon, J. D. An Oligo-Miocene magpie goose (Aves: Anseranatidae) from Riversleigh, northwestern Queensland, Australia // *Journal of Vertebrate Paleontology*. — 2009. — Vol. 29, Is. 1. — P. 205–211.

Тварини в кухонних рештках Дубенського Спасо-Преображенський монастиря (Україна) часів його побудови (XVI ст. н.е.). — Горобець, Л. В., Ковальчук, О. М., Пшеничний, Ю. Л., Вейбер, А. В. — Робота є продовженням зооархеологічних досліджень Дубно XVI ст. Представлено результати дослідження решток риб, птахів (включно зі шкаралупою яєць) та ссавців, знайдених у кухонних відходах на території Дубенського Спасо-Преображенського монастиря (Рівненська обл., Україна), в шарах, датованих XVI ст. н.е., часами побудови. Встановлено, що будівників забезпечували відносно делікатесними продуктами: різними видами риби (частину яких завозили здалеку), молодими курчатами, телятиною тощо. Загалом виявлені рештки принаймні 7 видів риби (осетрові, плітка, краснопірка, лящ, сом, щука, окунь), домашньої курки, качки та гуски (найбільш ймовірно, що домашніх), свині та великої рогатої худоби. На відміну від замку Дубно, рештки мисливських видів птахів і ссавців відсутні у матеріалах з території монастиря. Виявлено кілька хребців щуки зі слідами обробки: їх могли використовувати у якості намистин для виготовлення прикрас. Для 69 особин риб за цілими кістками реконструйовані довжина тіла і маса. Один із коракоїдів гуски має атавістичну ознаку (прокоракоїдний отвір), яка, ймовірно, була регіональною особливістю домашніх гусей Рівненщини.

Ключові слова: зооархеологія, Нові часи, Україна, монастир, рибальство, птахівництво.

Адреса для зв'язку: Л. Горобець; Київський національний університет імені Тараса Шевченка, вул. Володимирська, 64, Київ, 01601 Україна; ornitologist@gmail.com

УДК 595.7(477.84)

До вивчення вищих різновусих лускокрилих (Lepidoptera: Metaheterocera) Заліщицького Придністров'я

А. І. Бачинський¹, Ю. М. Геряк²

¹ НПП «Дністровський каньйон»

² Ужанський НПП

To the Study of Metaheterocera (Lepidoptera) of Zalizhchytske Prydnistrovia. — **Bachynskyi, A., Geryak, Yu.** — Data on new records of 107 species of 29 subfamilies, belonging to 8 families of 3 superfamilies of Metaheterocera (Lepidoptera), in the region of Zalizhchytske Prydnistrovia are presented. There are 39 species recorded for the first time in the region of Zalizhchytske Prydnistrovia, 31 species in the Ternopil region, and 1 species (*Noctua interjecta* Hübner, [1803]) is discovered for the first time for the entire forest-steppe zone of Ukraine. The record locality of the latter is the easternmost within the species' range. In addition, a representative of a new for the studied region family Euteliidae Grote, 1882 — *Eutelia adulatrix* (Hübner, [1813]) — is recorded for the first time too, which location is the westernmost in Ukraine. Besides, new records of a number of little known and/or rare species of Metaheterocera for the region are presented as well.

Key words: Metaheterocera, Lepidoptera, distribution, new records, Zalizhchytske Prydnistrovia.

Вступ

Вивченням лепідоптерофауни Заліщицького Придністров'я, починаючи з 60-х років XIX ст. займалася низка дослідників. Найперші вказівки про знахідки лускокрилих звідти містяться у працях А. В'єжейського (Wierzejski, 1867), І. Верхратського (Werchratski, 1869, 1870, 1893) і Т. Гарбовського (Garbowski, 1892). Найбільшої інтенсивності лепідоптерофауністичні дослідження у Середньому Придністров'ї набрали у 20–30-х роках XX ст. і, вочевидь, тривали б і далі, проте припинилися у зв'язку з початком Другої світової війни. У цей період вивченням лускокрилих тут займалися низка вчених із тодішньої Польщі, до складу якої на той час входив досліджуваний регіон. Зокрема, відомості про лепідоптерофауну, чи знахідки окремих видів лускокрилих звідти містяться у працях С. Адамчевського (Adamczewski, 1935–1936, 1938, 1939, 1950), О. Голіка (Holik, 1932, 1935), Я. Кінеля і Я. Носкевича (Kinel, Noskiewicz, 1930), Є. Кремкі (Kremky, 1937 a, 1937 b, 1937 c), Є. Кремкі та М. Масловського (Kremky, Masłowski, 1933), В. Несьоловського (Niesiołowski, 1934), Р. Кунце (Kuntze, 1931), Р. Кунце та Я. Носкевича (Kuntze, Noskiewicz, 1933, 1938), М. Ломницького (Łomnicki, 1877), Я. Романішина (1929, 1933, 1934, 1937), у монографіях Я. Романішина та Ф. Шіллі (Romaniszyn, Schille, 1930, 1931), М. Свйонткевича (Swiatkiewicz, 1924–1931), С. Толя (Toll, 1934 a, 1934 b, 1936, 1937–1938, 1939–1948, 1957), Я. Яросевича (Jarosiewicz, 1935–1936), тощо.

Зрештою, незважаючи на відносно короткий період досліджень, завдяки зусиллям вищезгаданих ентомологів, цей регіон Поділля у відношенні вивчення фауни лускокрилих можна вважати одним із найкраще досліджених на той час у Галичині. Утім, від закінчення війни і донедавна на території Заліщицького Придністров'я спеціальних лепідоптерологічних досліджень не проводили. Відомі лише розрізнені вказівки про знахідки окремих видів лускокрилих у працях А. І. Бачинського (2013, 2014, 2015 а, 2015 б), О. К. Вікирчака (Вікирчак та ін., 2014), Ю. М. Геряка (Геряк та ін., 2014), І. В. Долинської (2012), З. Ф. Ключко (1963, Ключко та ін., 2001), Н. Я. Кравець (2008), І. Г. Плюща (1989), С. С. Подобівського (Подобівський, 2010; Подобівський, Ярмусь, 2006), С. Г. Попова (Попов, 1993; Попов, Плющ, 2004), В. Б. Різуна (Різун та ін., 2010) тощо.

Corresponding author address: A. Bachynskyi; Dniester Canyon National Nature Park; Bandera St. 5–B, Zalizhchyky, Ternopil region, 48601 Ukraine; e-mail: andrij03554@i.ua

Таким чином, найповнішим лепідоптерофауністичним зведенням з цього регіону дотепер залишається фундаментальна праця Є. Кремкі (1937 b), у якій узагальнені всі відомі на той час дані про лускокрилих Середнього Придністров'я.

Враховуючи значну площу та біотопну гетерогенність Заліщицького Придністров'я, навіть за умови активних у минулому досліджень, стан вивченості фауни лускокрилих цього регіону не можна вважати достатнім, особливо зважаючи на обмежену кількість дослідних пунктів, котрі охоплювали далеко не все різноманіття біотопів досліджуваної території. Крім того, зважаючи на тривалий проміжок часу, що пройшов від проведення в її межах інтенсивних досліджень, а відповідно й на трансформаційні зміни екосистем, можна очікувати суттєві зміни й у лепідоптерофауні. Зрештою, це підтверджують сучасні знахідки низки нових для регіону видів вищих різновусих лускокрилих.

Матеріал та методи

Збір та опрацювання матеріалу проводили за загальноприйнятими для даної групи комах методиками (Metody..., 1969). Як основний метод збору та обліків лускокрилих застосовували приваблювання імаго вночі до штучних джерел світла, з застосуванням ртутних люмінесцентних ламп ДРЛ потужністю 250 Вт, освітленого екрану та світлопастки. Окрім того, практикували збір імаго на квітах та приваблювання на принаду (суміш фруктів та вина з цукром), а також збір преімагінальних стадій, з наступним виведенням імаго в лабораторних умовах.

Матеріал зібрано на території Заліщицького адміністративного району Тернопільської області. Основну частину матеріалу зібрано вночі на встановлену в с. Касперівці стаціонарну світлопастку, яка функціонувала з вечора до світанку, протягом вегетаційного періоду 2016 р. Решту матеріалу обліковано вночі на освітлений екран у різних пунктах досліджуваного регіону.

Результати досліджень

Далі, в систематичному порядку наведений список нових знахідок 107 видів із 29 підродин, 8 родин і 3 надродин вищих різновусих лускокрилих (Metaheterocera, Lepidoptera).

Для кожної знахідки вказано місце, дату та кількість виявлених екземплярів імаго, або його відносну чисельність. Переважну більшість матеріалу зібрав А. І. Бачинський, в інших випадках (у дужках) наведені прізвища та ініціали збирачів.

Види, котрі вперше зареєстровані у Заліщицькому Придністров'ї позначені «*»; види нові для Тернопільської області — «**».

Надродина Geometroidea Leach 1815

Родина Geometridae Leach 1815

Підродина Alsophilinae Herbulot, 1962

Alsophila aceraria ([Denis & Schiffermüller], 1775):
окол. с. Добрівляни, ур. «Обіжева», 06.11.2016 — 1 екз.

Підродина Sterrhinae Meyrick, 1892

***Scopula umbelaria* (Hübner, [1813]):
с. Касперівці, 19.07.2016 — 1 екз.

Scopula subpunctaria (Herrich-Schäffer, 1847):
с. Касперівці, 28.06.2016 — 1 екз.; окол. с. Лисичники, 17.06.2014 — 1 екз. (Мушинський В. Г.).

Idaea rusticata ([Denis & Schiffermüller], 1775):
с. Касперівці, 27.06.2016 — 1 екз.

Підродина Larentiinae Duponchel, 1845

Cidaria fulvata (Forster, 1771):
с. Касперівці, 16 і 28.06.2016 — по 1 екз.

***Gandaritis pyraliata* ([Denis & Schiffermüller], 1775):
с. Касперівці, 16.06.2016 — 2 екз.

Philereme transversata (Hufnagel, 1767):
с. Касперівці, 02.07.2016 — 1 екз.

***Eupithecia abbreviata* Stephens, 1831:
окол. с. Вигода, 08.04.2016 — 3 екз. (Бачинський А. І., Геряк Ю. М., Канарський Ю. В.); окол. с. Лисичники, 09.04.2016 — 5 екз. (Бачинський А. І., Геряк Ю. М., Канарський Ю. В.).

Eupithecia tantillaria Boisduval, 1840:
с. Касперівці, 14.05.2016 — 1 екз.

***Chloroclystis v-ata* (Haworth, 1809):
окол. с. Добрівляни, ур. «Обіжева», 23.04.2016 — 1 екз.; с. Касперівці, 27.06.2016 — 1 екз.

Підродина Ennominae (Duponchel, 1845)

***Stegania dilectaria* (Hübner, 1790):
с. Касперівці, 15.07.2016 — 1 екз.

*****Crocallis tusciaria* (Borkhausen, 1793):**
с. Касперівці, 29.09 і 01.10.2016 — по 1 екз.

*****Epione vespertaria* (Linnaeus, 1767):**
с. Касперівці, 02.07.2016 — 1 екз.

***Synopsia sociaria* (Hübner, [1799]):**
с. Касперівці, 12.07.2016 — 1 екз.; окол. с. Лисичники, 20.07.2016 — 2 екз., 17.08.2016 — 1 екз.

*****Peribatodes secundaria* ([Denis & Schiffermüller], 1775):**
с. Касперівці, 22.07.2016 — 1 екз. 30.05 і 15.06.2016 — по 1 екз.

***Odontognophos dumetata* (Treitschke, 1827):**
окол. с. Добрівляни, 12.09.2012 — 5 екз. (Геряк Ю. М., Мушинський В. Г.); с. Касперівці, 10 і 15.09.2016 — по 1 екз.; окол. с. Лисичники, 13.09.2012 — 1 екз. (Геряк Ю. М., Мушинський В. Г.).

***Charissa obscurata* ([Denis & Schiffermüller], 1775):**
окол. с. Лисичники, 17.08.2016 — 1 екз.

***Selidosema plumarium* ([Denis & Schiffermüller], 1775):**
окол. с. Лисичники, 17.08.2016 — 1 екз.

Надродина Bombycoidea Dyar, 1902

Родина Saturniidae Boisduval, [1837] 1834

Підродина Saturniinae Boisduval, [1837] 1834

***Saturnia pyri* ([Denis & Schiffermüller], 1775):**
м. Заліщики 25.05.2014 і 28.04.2016 — по 1 екз. (Вікирчак О. К.). Занесений до Червоної книги України (2009).

Родина Sphingidae Latreille, [1802]

Підродина Sphinginae Latreille, 1802

***Acherontia atropos* (Linnaeus, 1758):**

с. Ворзулинці 08.11.2015 — 1 екз., знайдений мертвим у бджолиному вулику (Вікирчак О. К.). Занесений до Червоної книги України.

Підродина Macroglossinae (Harris, 1839)

****Proserpinus proserpina* (Pallas, 1772):**
с. Касперівці, 25.06.2016 — 1 екз. Занесений до Червоної книги України (2009).

Надродина Noctuoidea Latreille 1809

Родина Notodontidae Stephens, 1829

Підродина Cerurinae Butler, 1881

****Cerura erminea* (Esper, 1783):**
с. Касперівці, 21.06.2016 — 1 екз.; окол. с. Лисичники, 16.06.2016 — 1 екз.

Підродина Dicranurinae Duponchel, 1845

***Dicranura ulmi* ([Denis & Schiffermüller], 1775):**
окол. с. Лисичники, 09.04.2016 — 4 екз. (Бачинський А. І., Геряк Ю. М., Канарський Ю. В.).

Підродина Notodontinae Stephens, 1829

***Drymonia obliterata* (Esper, 1785):**
с. Касперівці, 23.05 і 16.07.2016 — по 1 екз.

****Ptilophora plumigera* ([Denis & Schiffermüller], 1775):**
окол. с. Добрівляни, ур. «Обіжева», 06.11.2016 — 19 екз.

Підродина Pigaerinae Duponchel, 1845

***Spatalia argentina* ([Denis & Schiffermüller], 1775):**
с. Касперівці, 26.06.2016 — 1 екз.; окол. с. Лисичники, 16.06.2016 — 1 екз.

Родина Nolidae Bruand, 1846

Підродина Nolinae Bruand, 1846

***Nola cristatula* (Hübner, 1793):**
с. Касперівці, 29.06.2016 — 1 екз.

Підродина Chloephorinae Stainton, 1859

***Nycteola revayana* (Scopoli, 1772):**
окол. с. Вигода, 08.04.2016 — 5 екз. (Бачинський А. І., Геряк Ю. М., Канарський Ю. В.).

*****Nycteola asiatica* (Krulikovsky, 1904):**
с. Касперівці, 17 і 29.06.2016 — по 1 екз., 12, 18 і 19.07.2016 — по 1 екз., 21.07.2016 — 2 екз., 22, 23 і 29.07.2016 — по 1 екз., 23.08 і 06.09.2016 — по 1 екз.

Родина Erebidae Leach, [1815]

Підродина Arctiinae Leach, [1815]

****Hyphantria cunea* (Drury, 1773):**
с. Касперівці, 21.05 і 28.07.2016 — по 1 екз.

***Thumatha senex* (Hübner, [1808]):**
с. Касперівці, 25.07.2016 — 1 екз.

****Pelosia obtusa* (Herrich-Schäffer, [1852]):**
с. Касперівці, 30.06.2016 — 1 екз., 16.07.2016 — 7 екз., 20.07.2016 — 1 екз., 22 і 24.07.2016 — по 3 екз., 25.07.2016 — 8 екз. і 28.07.2016 — 10 екз.; окол. с. Лисичники, 27.08.2016 — 4 екз.

***Eilema palliatella* (Scopoli, 1763):**
с. Касперівці, 25.07.2016 — 2 екз.

*****Eilema pseudocomplana* (Daniel, 1939):**
с. Касперівці, 18, 21 і 22.07.2016 — по 1 екз. і 28.07.2016 — 4 екз.; окол. с. Лисичники, 20.07.2016 — 2 екз.

*****Eilema pygmaeola* (Doubleday, 1847):**
с. Касперівці, 04, 18 і 22.07.2016 — по 1 екз., 25 і 28.07.2016 — по 2 екз.; окол. с. Лисичники, 20.07.2016 — 1 екз.

***Dysauxes ancilla* (Linnaeus, 1767):**
с. Касперівці, 30.06 і 04.07.2016 — по 1 екз., 05.07.2016 — 3 екз., 14 і 16.07.2016 — по 1 екз.; окол. с. Лисичники, 20.07.2016: 2 екз. і 05.07.2016: 7 екз.

Підродина Hermiinae Leach, [1815]

***Idia calvaria* ([Denis & Schiffermüller], 1775):**
с. Касперівці, 29.06 і 05.07.2016 — по 1 екз.

Підродина Boletobiinae Grote, 1895

***Eublemma purpurina* ([Denis & Schiffermüller], 1775):**
окол. с. Голігради, 18.08.2016 — 1 екз.; с. Касперівці, 14, 15 і 25.06, 14 і 31.08.2016 — по 1 екз.

Підродина Erebiniae Leach, [1815]

****Dysgonia algira** (Linnaeus, 1767):
с. Касперівці, 18.07.2016 — 1 екз.

Родина Euteliidae Grote, 1882

Підродина Euteliinae Grote, 1882

****Eutelia adulatrix** (Hübner, [1813]):
с. Касперівці, 14 і 29.06, і 16.07.2016 — по 1 екз., і 22.08.2016 — 2 екз.; окол. с. Лисичники, 23.05.2016 — 1 екз. і 27.08.2016 — 2 екз.

Родина Noctuidae Latreille, 1809

Підродина Plusiinae Boisduval, [1828]

Euchalcia modestoides Poole, 1989:
окол. с. Вигода, 26.05.2016 — 1 екз.; окол. с. Лисичники, 13.09.2012 — 1 екз. (Геряк Ю. М., Мушинський В. Г.);

Підродина Acronictinae Heinemann, 1859

Acronicta (Hyboma) strigosa ([Denis & Schiffmüller], 1775):
с. Касперівці, 15.06.2016 — 1 екз.

Підродина Cuculliinae Herrich-Schäffer, [1850]

Cucullia fraudatrix Eversmann, 1837:
окол. с. Добрівляни, ур. «Обіжева», 12.07.2016 — 1 екз.; с. Касперівці, 21 і 28.07.2016 — по 1 екз.; окол. с. Лисичники, 20.07.2016 — 1 екз.

Cucullia pustulata Eversmann, 1842:
с. Касперівці, 28.07.2016 — 1 екз.

****Schargasicucullia gozmanyi** G. & L. Ronkay, 1994:
окол. с. Лисичники, 16.04.2016 — 1 екз.

Schargasicucullia lychnitis (Rambur, 1833):
окол. с. Вигода, 26.05.2016 — 1 екз.

Підродина Amphipyryinae Guenée, 1837

****Amphipyra berbera** Rungs, 1949:
окол. с. Добрівляни, ур. «Обіжева», 12.07 і 06.11.2016 — по 1 екз.; окол. с. Лисичники, 13.09.2012 — 2 екз. (Геряк Ю. М., Мушинський В. Г.).
***Amphipyra livida** ([Denis & Schiffmüller], 1775):
окол. с. Лисичники, 13.09.2012 — 2 екз. (Геряк Ю. М., Мушинський В. Г.).

Підродина Psaphidinae Grote, 1896

Asteroscopus sphinx (Hufnagel, 1766):
с. Касперівці, 07–08.11.2016 — 2 екз.

Meganephria bimaculosa (Linnaeus, 1767):
окол. с. Добрівляни, 12 і 15.09.2012 — нечисленний (~10 екз./ніч) (Геряк Ю. М., Мушинський В. Г.); окол. с. Касперівці, 14.09.2012 — 5 екз. (Геряк Ю. М., Мушинський В. Г.); окол. с. Лисичники, 13.09.2012 — 12 екз. (Геряк Ю. М., Мушинський В. Г.).

Підродина Heliiothinae Boisduval, [1828]

Heliothis peltigera ([Denis & Schiffmüller], 1775):
с. Касперівці, 28.07.2016 — 1 екз.

****Helicoverpa armigera** (Hübner, [1808]):
окол. с. Добрівляни, 12 і 15.09.2012 — звичайний (Геряк Ю. М., Мушинський В. Г.); окол. с. Касперівці, 14.09.2012 — звичайний (Геряк Ю. М., Мушинський В. Г.), 22.08, 10 і 16.09.2016 — по 1 екз.,

17.09.2016 — 3 екз., 26.09.2016 — 1 екз., 28.09.2016 — 2 екз.; окол. с. Лисичники, 13.09.2012 — численний (Геряк Ю. М., Мушинський В. Г.), 05 і 13.09.2016 — по 1 екз.

Підродина Condicinae Poole, 1995

Eucarta amethystina (Hübner, [1803]):
с. Касперівці, 21, 28 і 29.07.2016 — по 1 екз.

Eucarta virgo (Treitschke, 1835):
окол. с. Добрівляни, ур. «Обіжева», 12.07.2016 — 2 екз.; с. Касперівці, 21 і 26.06.2016 — по 1 екз., і 12.07.2016 — 2 екз.

Підродина Bryophilinae Guenée, 1852

Bryophila (Bryoleuca) orthogramma Boursin, 1954:
с. Касперівці, 16 і 21.06.2016 — по 1 екз., 25.06.2016 — 4 екз., 26.06.2016 — 2 екз., 27.06.2016 — 1 екз., 28.06.2016 — 2 екз., 29.06.2016 — 4 екз., 12 і 19.07.2016 — по 1 екз.; окол. с. Лисичники, 16.06.2016 — 1 екз. і 25.06.2016 — 3 екз.

Підродина Xyleninae Guenée, 1837

****Caradrina (Platyperigea) kadenii** Freyer, [1836]:
с. Касперівці, 14.06.2016 — 1 екз., 16 і 25.06.2016 — по 2 екз., 26.06.2016 — 3 екз., 02.07, 12 і 15.08.2016 — по 1 екз., 21.08.2016 — 4 екз., 23.08.2016 — 1 екз., 25.08.2016 — 2 екз., 31.08, 01 і 10.09.2016 — по 1 екз., 15 і 26.09.2016 — по 3 екз., і 28.09.2016 — 2 екз.; окол. с. Лисичники, 05.09.2016 — 1 екз.

Hoplodrina superstes (Ochsenheimer, 1816):
окол. с. Добрівляни, ур. «Обіжева», 12.07.2016 — 1 екз.; с. Касперівці, 12.07.2016 — 1 екз., 15.07.2016 — 2 екз., 19.07.2016 — 1 екз., 22.07.2016 — 3 екз., 23, 24 і 25.07.2016 — по 1 екз., і 28.07.2016 — 3 екз.

Atypha pulmonaris (Esper, [1790]):
с. Касперівці, 26 і 27.06.2016 — по 1 екз.; окол. с. Лисичники, 25.06.2016 — 1 екз.

Chilodes maritima (Tauscher, 1806):
с. Касперівці, 02.07.2016 — 1 екз.

****Proxenus lepigone** (Moschler, 1860):
окол. с. Лисичники, 13.09.2012 — 1 екз. (Геряк Ю. М., Мушинський В. Г.).

Auchmis detersa (Esper, [1787]):
окол. с. Добрівляни, 12.09.2012 — 2 екз. (Геряк Ю. М., Мушинський В. Г.); окол. с. Лисичники, 13.09.2012 — 1 екз. (Геряк Ю. М., Мушинський В. Г.).

Calamia tridens (Hufnagel, 1766):
окол. с. Голігради, 18.08.2016 — 1 екз.; окол. с. Лисичники, 25.06 і 05.07.2016 — по 1 екз.

Helotropha leucostigma (Hübner, [1808]):
с. Касперівці, 16, 24 і 28.07.2016 — по 1 екз.

***Hydraecia ultima** Hoist, 1965:
с. Касперівці, 01.09.2016 — 1 екз.

****Rhizedra lutosa** (Hübner, [1803]):
окол. с. Добрівляни, 15.09.2012 — 1 екз. (Геряк Ю. М., Мушинський В. Г.); с. Касперівці, 01.10.2016 — 1 екз.

Archanara dissoluta (Treitschke, 1825):
окол. с. Добрівляни, ур. «Обіжева», 12.07.2016 — 1 екз.

Photedes fluxa (Hübner, [1809]):
с. Касперівці, 17 і 27.06, і 18.07.2016 — по 1 екз.

*****Photedes minima*** (Haworth, 1809):
с. Касперівці, 28.06.2016 — 1 екз.

Globia sparganii (Esper, [1790]):
с. Касперівці, 29.07.2016 — 1 екз.

*****Apamea syriaca*** (Osthelder, 1933):
с. Касперівці, 14.06.2016 — 1 екз.

Apamea scolopacina (Esper, [1788]):
с. Касперівці, 12.07.2016 — 1 екз.

Laterologia ophiogramma (Esper, [1794]):
с. Касперівці, 02 і 16.07.2016 — по 2 екз.

*****Mesapamea secalella*** Remm, 1983:
окол. с. Добрівляни, ур. «Обіжева», 12.07.2016 — 1 екз.; с. Касперівці, 21 і 25.07.2016 — по 1 екз.

Episema tersa ([Denis & Schiffermüller], 1775):
окол. с. Добрівляни, 12 і 15.09.2012 — нечисленний (~10 екз./ніч) (Геряк Ю. М., Мушинський В. Г.);
окол. с. Касперівці, 14.09.2012 — нечисленний (~10 екз.) (Геряк Ю. М., Мушинський В. Г.),
18.09.2016 — 1 екз.; окол. с. Лисичники, 13.09.2012 — численний (~50 екз.) (Геряк Ю. М., Мушинський В. Г.), 13.09.2016 — 1 екз.

Parastichtis suspecta (Hübner, [1817]):
с. Касперівці, 28.06.2016 — 1 екз.

Apterogenum ypsilon ([Denis & Schiffermüller], 1775):
с. Касперівці, 26.06.2016 — 1 екз.

*****Atethmia ambusta*** ([Denis & Schiffermüller], 1775):
с. Касперівці, 23.08 і 26.09.2016 — по 1 екз.

*****Atethmia centrargo*** (Haworth, 1809):
окол. с. Добрівляни, 12 і 15.09.2012 — по 2 екз. (Геряк Ю. М., Мушинський В. Г.); окол. с. Касперівці, 14.09.2012 — 2 екз. (Геряк Ю. М., Мушинський В. Г.), 10, 15, 17, 26 і 28.09.2016 — по 1 екз.; окол. с. Лисичники, 13.09.2012 — 7 екз. (Геряк Ю. М., Мушинський В. Г.).

Cirrhia ocellaris (Borkhausen, 1792):
с. Касперівці, 23.09.2016 — 1 екз.

Mesogona acetosellae ([Denis & Schiffermüller], 1775):
окол. с. Добрівляни, 12 і 15.09.2012 — нечисленний (Геряк Ю. М., Мушинський В. Г.); окол. с. Касперівці, 14.09.2012 — нечисленний (Геряк Ю. М., Мушинський В. Г.); окол. с. Лисичники, 13.09.2012 — нечисленний (Геряк Ю. М., Мушинський В. Г.), 13.09.2016 — 1 екз.

Agrochola (Leptologia) lota (Clerck, 1759):
окол. с. Добрівляни, ур. «Обіжева», 06.11.2016 — 1 екз.; с. Касперівці, 21.09, 01 і 03.10.2016 — по 1 екз., 06.11.2016 — 2 екз.

Agrochola (Propenistra) laevis (Hübner, [1803]):
окол. с. Лисичники, 13.09.2016 — 1 екз.

*****Conistra ligula*** (Esper, [1791]):
окол. с. Вигода, 08.04.2016 — 1 екз. (Бачинський А. І., Геряк Ю. М., Канарський Ю. В.); окол. с. Добрівляни, ур. «Обіжева», 06.11.2016 — 2 екз.; окол. с. Лисичники, 09.04.2016 — 1 екз. (Бачинський А. І., Геряк Ю. М., Канарський Ю. В.).

Conistra (Dasycampa) rubiginea ([Denis & Schiffermüller], 1775):

окол. с. Вигода, 08.04.2016 — 2 екз. (Бачинський А. І., Геряк Ю. М., Канарський Ю. В.); окол. с. Добрівляни, 15.09.2012 — 1 екз. (Геряк Ю. М., Мушинський В. Г.); окол. с. Касперівці, 14.09.2012 — 1 екз. (Геряк Ю. М., Мушинський В. Г.); окол. с. Лисичники, 13.09.2012 — 2 екз. (Геряк Ю. М., Мушинський В. Г.), 09.04.2016 — 3 екз. (Бачинський А. І., Геряк Ю. М., Канарський Ю. В.), 12.04.2016 — 1 екз.

Conistra (Dasycampa) erythrocephala ([Denis & Schiffermüller], 1775):

окол. с. Касперівці, ур. Деренівська стінка, 11.12.2016 — 1 екз.

Lithophane socia (Hufnagel, 1766):
окол. с. Лисичники, 09.04.2016 — 1 екз. (Бачинський А. І., Геряк Ю. М., Канарський Ю. В.).

Lithophane ornitopus (Hufnagel, 1766):
окол. с. Вигода, 08.04.2016 — 1 екз. (Бачинський А. І., Геряк Ю. М., Канарський Ю. В.); окол. с. Лисичники, 09.04.2016 — 1 екз. (Бачинський А. І., Геряк Ю. М., Канарський Ю. В.).

Xylena exsoleta (Linnaeus, 1758):
окол. с. Добрівляни, ур. «Обіжева», 06.11.2016 — 1 екз.; с. Касперівці, 10.12.2016 і 28.02.2017 — по 1 екз.; окол. с. Касперівці, ур. Деренівська стінка, 24.02.2017 — 2 екз., 26.02.2017 — 1 екз.

Cosmia (Ulmia) affinis (Linnaeus, 1767):
с. Касперівці, 02.07.2016 — 1 екз.

Підродина Hadeninae Guenée, 1837

****Panolis flammea*** ([Denis & Schiffermüller], 1775):
окол. с. Вигода, 08.04.2016 — 1 екз. (Бачинський А. І., Геряк Ю. М., Канарський Ю. В.); с. Касперівці, 09 і 16.04.2016 — по 1 екз., 18.04.2016 — 2 екз.; окол. с. Лисичники, 09.04.2016 — 1 екз. (Бачинський А. І., Геряк Ю. М., Канарський Ю. В.), 16.04.2016 — 1 екз.

Orthosia (Monima) populeti (Fabricius, 1781):
с. Касперівці, 09.04.2016 — 1 екз.

Lacanobia (Diataraxia) aliena (Hübner, [1809]):
с. Касперівці, 25.06.2016 — 2 екз., 26.06.2016 — 1 екз., 28.06.2016 — 2 екз. і 29.07.2016 — 1 екз.; окол. с. Лисичники, 16.06.2016 — 3 екз. і 25.06.2016 — 2 екз.

Sideridis (Heliophobus) reticulata (Goeze, 1781):
с. Касперівці, 15, 26, 29 і 30.06.2016 — по 1 екз.; окол. с. Лисичники, 16 і 25.06, і 05.07.2016 — по 1 екз.

*****Sideridis kitti*** (Schawerda, 1914):
окол. с. Лисичники, 17.06.2014 — ~20 екз. (Мушинський В. Г.).

Hadena filigrana (Esper, [1788]):
с. Касперівці, 24.05.2016 — 1 екз.

Eriopygodes imbecilla (Fabricius, 1794):
окол. с. Лисичники, 25.06.2016 — 1 екз.

Підродина Noctuinae Latreille, 1809

Actebia praecox (Linnaeus, 1758):
окол. с. Лисичники, 13.09.2012 — 1 ♀ (Геряк Ю. М., Мушинський В. Г.).

Dichagyris forcipula ([Denis & Schiffermüller], 1775):

с. Касперівці, 25.06.2016 — 1 екз.; окол. с. Лисичники, 16.06.2016 — 9 екз. і 25.06.2016 — 6 екз.

Agrotis cinerea ([Denis & Schiffermüller], 1775):
с. Касперівці, 22.04, 13 і 23.05.2016 — по 1 екз.

****Chersotis rectangula** ([Denis & Schiffermüller], 1775):

с. Касперівці, 10 і 26.09.2016 — по 1 екз.; окол. с. Лисичники, 17.06.2014 — 1 екз. (Жаков О. В., Мушинський В. Г.).

Chersotis margaritacea (de Villers, 1789):
окол. с. Добрівляни, 12 і 15.09.2012 — по 1 екз. (Геряк Ю. М., Мушинський В. Г.); окол. с. Касперівці, 14.09.2012 — 2 екз. (Геряк Ю. М., Мушинський В. Г.); окол. с. Лисичники, 13.09.2012 — 5 екз. (Геряк Ю. М., Мушинський В. Г.), 05.09.2016 — 1 екз.

****Noctua interposita** (Hübner, 1790):
окол. с. Добрівляни, ур. «Обіжева», 12.07.2016 —

2 екз.; с. Касперівці, 12 і 16.07, 02 і 07.09.2016 — по 1 екз., 17.09.2016 — 2 екз., 20, 21 і 29.09.2016 — по 1 екз.; окол. с. Лисичники, 13.09.2012 — 1 екз. (Геряк Ю. М., Мушинський В. Г.), 25.06.2016 — 2 екз., 05.09.2016 — 4 екз. і 13.09.2016 — 3 екз.

Noctua comes Hübner, [1813]:
с. Касперівці, 15.09.2016 — 1 екз.

****Noctua interjecta** Hübner, [1803]:
с. Касперівці, 28.07.2016 — 1 екз.

****Noctua janthina** [Denis & Schiffermüller], 1775:
с. Касперівці, 14 і 22.07.2016 — по 1 екз., 24.07.2016 — 2 екз., 25, 28 і 29.07.2016 — по 1 екз.; окол. с. Лисичники, 13.09.2012 — 2 екз. (Геряк Ю. М., Мушинський В. Г.).

****Noctua janthe** (Borkhausen, 1792):
с. Касперівці, 28.07.2016 — 1 екз.; окол. с. Лисичники, 25.06 і 05.07.2016 — по 1 екз., 13.09.2012 — 4 екз. (Геряк Ю. М., Мушинський В. Г.).

Eugnorisma (Metagnorisma) depuncta (Linnaeus, 1761):

окол. с. Добрівляни, 12 і 15.09.2012 — по 1 екз. (Геряк Ю. М., Мушинський В. Г.); окол. с. Касперівці, 14.09.2012 — 1 екз. (Геряк Ю. М., Мушинський В. Г.); 25.08.2016 — 1 екз., 10.09.2016 — 2 екз., 15.09.2016 — 1 екз., 26.09.2016 — 2 екз. і 28.09.2016 — 1 екз.; окол. с. Лисичники, 13.09.2012 — 2 екз. (Геряк Ю. М., Мушинський В. Г.), 05.09.2016 — 3 екз.

Висновки

У результаті проведених досліджень, вперше у Заліщицькому Придністров'ї зареєстровано 39 видів вищих різновусих лускокрилих, 31 з яких виявилися новими для фауни Тернопільської області. При цьому вперше для Лісостепової зони України наведено вид *Noctua interjecta* Hübner, [1803], місцезнаходження якого є найсхіднішим у його ареалі. А також тут вперше виявлено представника нової для регіону родини Euteliidae — *Eutelia adulatrix* (Hübner, [1813]), знахідка якого є найзахіднішою в Україні.

Подяки

Автори щиро вдячні О. К. Вікирчаку (НПП «Дністровський каньйон», м. Залішки), О. В. Жакову (м. Запоріжжя), Ю. В. Канарському (Інститут екології Карпат НАН України, м. Львів) і В. Г. Мушинському (м. Запоріжжя) — за товариство в полі та надані до опрацювання матеріали, В. М. Сергієнку (м. Київ) — за допомогу у визначенні Geometridae, а також М. В. Морозу (с. Лисичники Заліщицького р-ну), М. П. Шевчику (с. Вигода Заліщицького р-ну) та В. В. Шмельову (с. Добрівляни Заліщицького р-ну) — за сприяння при проведенні польових досліджень.

Література

- Бачинський, А. І. Знахідки деяких раритетних видів комах у межах Заліщицької ділянки Національного природного парку «Дністровський каньйон» // Регіональні аспекти флористичних і фауністичних досліджень : мат. Другої міжнар. наук.-практ. конф. (24–25 квіт. 2015 р., смт. Путила, Чернівецька обл., Україна). — Чернівці : Друк Арт, 2015 а. — С. 41–44.
- Бачинський, А. І. Каньйон Дністра як осередок існування денних лускокрилих (Lepidoptera, Diurna). Заліщицька ділянка // Ужгородські ентомологічні читання — 2015 : 36. мат. 15-ої Міжнар. наук. конф. (25–27 вересня 2015 р.). — Ужгород, 2015 б. — С. 21.
- Бачинський, А. І. Раритетна компонента ентомофауни НПП «Дністровський каньйон» в охоронних списках // Природно-заповідний фонд Львівщини : стан та перспективи розвитку : Мат. Міжнар. наук.-практ. конф. (4 липня 2013 р., смт. Івано-Франкове). — 2013. — С. 114–118.

- Бачинський, А. І. Різноманіття ентомофауни Національного природного парку «Дністровський каньйон» // Природничі дослідження на Поділлі : Мат. міжнар. наук.-практ. конф., присв. 10-річчю природничого ф-ту Кам'янець-Подільського нац. ун-ту (23–25 вересня 2014 р. м. Кам'янець-Подільський). — 2014. — С. 54–55.
- Вікирчак, О. К., Мандзюк, Л. О., Бачинський, А. І., Площанський, П. М. Сучасний стан збереження ботанічної пам'ятки природи місцевого значення «Синьківська кострицева степова ділянка» // Наукові засади природоохоронного менеджменту екосистем каньйонових Придністров'я : Матеріали Першої міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої сторіччю ботанічних досліджень у регіоні (11–12 вересня 2014 р. м. Заліщики). — Львів : Ліга-Прес, 2014. — С. 26–30.
- Геряк, Ю. М., Жаков, О. В., Костюк, І. Ю., Сергієнко, В. М. Екологофауністичний огляд нолід (Nolidae, Noctuoidea, Lepidoptera) фауни України // Вісник Національного науково-природничого музею. — 2014. — № 12. — С. 71–99.
- Долинская, И. В. Хохлатки (Lepidoptera, Notodontidae) Украины. Видовой состав и биологические особенности. // Евразийский энтомологический журнал. — 2012. — № 5. — С. 465–485.
- Ключко, З. Ф. Совки западных областей Украины. — Киев, 1963. — 175 с.
- Ключко, З. Ф., Плющ, И. Г., Шешурак, П. Н. Аннотированный каталог совок (Lepidoptera, Noctuidae) фауны Украины. — Киев : Вид-во ІЗШ НАНУ, 2001. — 884 с.
- Кравець, Н. Я. До анотованого списку антофільних лускокрилих (Lepidoptera) Західного Поділля // Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова. Серія 20: Біологія — 2008 — С. 20–26.
- Плющ, И. Г. Новые сведения о редких и малоизвестных видах булавоусых чешуекрылых (Lepidoptera, Rhopalocera) фауны УССР // Экология и таксономия насекомых Украины. — 1989. — Вып. 3. — С. 90–97.
- Подобівський, С. С. Червонокнижні та рідкісні комахи Тернопільщини // Природозаповідний фонд України: минуле, сьогодення, майбутнє. — Мат. міжн. наук. – практ. конфер. — Тернопіль: Підручники і посібники, 2010. — С. 715–718.
- Подобівський, С. С., Ярмусь, О. М. Розвиток сатурнії грушевої — *Saturnia Den. Et Schiff.* (Lepidoptera) в лабораторних умовах // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія: Біологія. — 2006. — № 1 (28). — С. 26–29.
- Попов, С. Г. Население булавоусых чешуекрылых (Lepidoptera, Rhopalocera) Днестровского каньона в 1986–1992 годах (Западная Украина) // Энтомологические исследования в заповедниках степной зоны. Тез. докл. междунар. симпоз. Харьк. отд. Укр. энт. об-ва. — Харьков, 1993. — С. 56–59.
- Попов, С. Г., Плющ, И. Г. Булавоусые чешуекрылые (Lepidoptera: Papilionoidea & Hesperioidea) Западной Украины. — Ужгород : М-Студия, 2004. — 578 с.
- Різун, В. Б., Коновалова, І. Б., Яницький, Т. П. Рідкісні і зникаючі види комах України в ентомологічних колекціях Державного природознавчого музею. — Львів, 2000. — 71 с.
- Червона книга України. Тваринний світ / За ред. А. Акімова — Київ : Глобалконсалтинг, 2009. — 600 с.
- Adamczewski, S. Dwie wycieczki motylarskie na Podole // Polskie Pismo Entomol. — Lwow, 1935–1936. — Т. 14–15. — С. 324–331.
- Adamczewski, S. Przyczynek do znajomosci fauny motyli Podola Polskiego // Fragm. Faun. Mus. Zool. Pol. — 1939. — Т. 4, № 9. — С. 159–209.
- Adamczewski, S. Uzupełnienia i sprostowania do fauny motyli Polski. // Fragm. Faun. Mus. Zool. Pol. — 1938. — Т. 3, № 14. — С. 235–239.
- Adamczewski, S. Uzupełnienia i sprostowania do fauny motyli Polski. II // Polskie Pismo Entomol. — Lwow, 1950. — Т. 20. — С. 75–93.
- Garbowski, T. Materialien zu einer Lepidopterenfauna Galizien, nebst systematischen und biologischen Beiträgen // Sitzungsber. Akad. Wiss. in Wien. — 1892. — Bd. 101. — С. 869–1004.
- Hering, M. Eine neue *Rebelia* Heyl. aus Polen (Lepidoptera, Psychidae) // Ann. Mus. Zool. Polon. — Warszawa, 1936. — Т. 11. — P. 415–418.
- Holik, O. Polnische und ukrainische Zygaenen // Deutsch. Entom. Zeitschr. „Iris”. — Dresden, 1932. — Т. 46. — С. 109–135.
- Holik, O. *Zygaena laeta* Hb. und ihr Vorkommen in Böhmen // Schrift, d. ent. Abt. d. Nationalmus. in Prag. — 1935. — Т. 13. — P. 55–66.
- Jarosiewicz, J. *Leucochloë chloridice* Hb. // Pol. pis. entom. — Lwow, 1935–1936. — Т. 14–15. — С. 368–369.
- Kinel, J., Noskiewicz, J. Einige Bemerkungen über die zoographischen Verhältnisse von Podolien und Volhynien des polnischen Anteils // Polskie Pismo Entom. — Lwow, 1930. — Т. 9. — P. 272–288.
- Kremky, J., Masłowski, M. Studien an einigen Arten der Gattung *Hemimene* Hb. (Lepidoptera, Tortricidae) // Ann. Mus. Zool. Polon. — Warszawa, 1933. — Т. 10. — P. 61–85.
- Kremky, J. Eine neue *Harmodia* Hbn. aus Polen (Lepidoptera, Noctuidae) // Ann. Mus. Zool. Polon. — Warszawa, 1937a. — Т. 11. — P. 481–484.
- Kremky, J. Badania nad fauna motyli Podola Polskiego // Fragmenta faunistica Musei zoologici Polonici. — 1937b. — Tom 3. — С. 81–217.
- Kremky, J. Interessantere, in Polen auftretende Lepidopteren aus der Familie Lycaenidae in der Sammlung des Zoologischen Staatmuseums in Warszawa // Fragm. Faun. Mus. Zool. Polon. — Warszawa, 1937c. — Т. 3. — P. 37–46.
- Kuntze, R. Studya porywnawcze nad fauną kserotermiczną na Podolu, w Brandenburgii, Austrii i Szwajcarii // Arch. Tow. Nauk. we Lwowie. Dz. III. — Lwów, 1931. — Т. 5. — P. 265–345.

- Kuntze R., Noskiewicz J. Faunistische Charakteristik von zwei Steppen-Naturschutzgebieten in Südost-Polen // Ochrona Przyrody. — Krakow, 1933. — T. 13. — P. 125–139.
- Kuntze, R., Noskiewicz, J. Zarys zoogeografii Polskiego Podola // Prace nauk. Wydawn. Towar. Nauk. we Lwowie. — 1938. — D. 2, T. 4. — 538 s.
- Łomnicki, M. Sprawozdanie z wycieczki zoologicznej odbytej na Podolu w r. 1876 pomiędzy Seretem, Zbruczem a Dniestrem // Spraw. Kom. Fizyogr. Akad. Umiej. — Kraków, 1877. — T. 11. — S. 128–151.
- Metody sběru a preparace hmyzu / red. dr. K. Nowak. — Praha: Academia, 1969. — 244 s.
- Niesiołowski, W. *Thais polyxena* Schiff, in Polen. // Intern. Ent. Zeitschr. Guben. — 1934. — T. 28. — P. 391–392.
- Romaniszyn, J. Nowe gatunki i odmiany motyli dla fauny Polski. // Spraw. Kom. Fiziogr. Akad. Umiej. — T. 67. — Krakow, 1933. — S. 147–153.
- Romaniszyn, J. Nowe lub bardzo rzadkie motyle dla fauny Polski // Polskie Pismo Entom. — T. 8. Lwow, 1929. — P. 220–226.
- Romaniszyn, J. Nowe lub rzadsze motyle dla fauny Polski // // Polskie Pismo Entomol. — T. 13. — Lwow, 1934. — S. 183–187.
- Romaniszyn, J. Ueber eine ex ovo-Zucht der *Athetis (Hydrilla) gluteosa* Tr. (Lepidoptera). // Zeitschr. d. Oasterr. Ent.-Ver. — T. 22. — Wien, 1937. — S. 67–68.
- Romaniszyn, J., Schille, F. Fauna motyli Polski. T. 1 // Prace monographiczne Komisji fizyograficznej P. A. U. — 1930. — Tom 6. — 552 s.
- Romaniszyn, J., Schille, F. Fauna motyli Polski. T. 2 // Prace monographiczne Komisji fizyograficznej P. A. U. — 1931. — Tom 7. — 358 s.
- Starzewski, A. Przyczynek do fauny Macrolepidoptera okolic Buczacza // Polskie Pismo Entomol. — Lwow, 1935–1936. — T. 14–15. — S. 14–15.
- Świątkiewicz, M. Motyle rzadsze i nowe dla Polski z okolic Podola. // Polskie Pismo Entomol. — Lwow, 1927 (1926). — T. 5. — S. 126–132.
- Świątkiewicz, M. Motyle rzadsze i nowe dla Polski z okolic Podola. Przyczynek I. // Polskie Pismo Entomol. — Lwow, 1929 (1928). — T. 7. — S. 44–46.
- Świątkiewicz, M. Motyle rzadsze i nowe dla Polski z okolic Podola. Przyczynek II. // Polskie Pismo Entomol. — Lwow, 1930. — T. 9. — S. 87–92.
- Świątkiewicz, M. Motyle rzadsze i nowe dla Polski z okolic Podola. Przyczynek III. // Polskie Pismo Entomol. — Lwow, 1931. — T. 10. — S. 218–223.
- Świątkiewicz, M. Motyle rzadsze i nowe dla Polski zebrane w ostatnich latach // Polskie Pismo Entomol. — Lwow, 1924. — T. 3. — S. 94–100.
- Toll, S. Fauna motyli Podola (Supplementa et corrigenda) // Polskie Pismo Entomol. — Lwow, 1939–1948. — T. 18. — S. 156–172.
- Toll, S. *Leptidia croatica* Lorc. in Polen // Polskie Pismo Entomol. — Lwow, 1934a. — T. 13. — S. 194–195.
- Toll, S. Noch über die heimischen Arten der Gattung *Nepticula* Zell. // Polskie Pismo Entomol. — Lwow, 1934b. — T. 13. — S. 61–83.
- Toll, S. Untersuchung der Genitalien bei *Pyrausta purpuralis* L. und *P. ostrinalis* Hb., nebst Beschreibung 11 neuer Microlepidopteren.-Arten // Annales Musei Zoologici Polonici — Warszawa, 1936. — T. 11. — P. 403–413.
- Toll, S. Uzupełnienia do fauny Motyli Polski // Polskie Pismo Entomol. — Lwow, 1937–1938. — T. 17. — S. 16–17.
- Toll, S. Dwa nowe dla fauny Polski gatunki motyli (Lepidoptera) // Polskie Pismo Entomol. — Wrocław, 1957 (1956). — T. 26. — S. 113–117.
- Werchratski, J. Dodatek do fauny motylej // Spr. Kom. Fiziogr. Akad. Umiej. — Krakow, 1870. — T. 4. — S. 263–264.
- Werchratski, J. Motyle większe Stanisławowa i okolicy // Spr. Kom. Fiziogr. Akad. Umiej. — Krakow, 1893. — T. 28. — S. 167–266.
- Werchratski, J. Przyczynek do krajowej fauny motylej // Spr. Kom. Fiziogr. Akad. Umiej. — Krakow, 1869. — T. 3. — S. 50–55.
- Wierzejski, A. Zapiski z wycieczki podolskiej // Spr. Kom. Fiziogr. Akad. Umiej. — Krakow, 1876. — T. 1. — S. 165–179.

До вивчення вищих різновусих лускокрилих (Lepidoptera: Metaheterocera) Заліщицького Придністров'я. — Бачинський, А. І., Геряк, Ю. М. — Наведено відомості про нові знахідки в Заліщицькому Придністров'ї 107 видів із 29 підродин, 8 родин і 3 надродин вищих різновусих лускокрилих (Metaheterocera, Lepidoptera). Зокрема, 39 видів уперше зареєстровано в Заліщицькому Придністров'ї, 31 — на території Тернопільської області та 1 — у Лісостеповій зоні України, а його місцезнаходження є найсхіднішим у ареалі. Також уперше виявлено представника нової для досліджуваного регіону родини Euteliidae Grote, 1882 — *Eutelia adulatrix* (Hübner, [1813]), знахідка якого є найзахіднішою в Україні. Крім того, представлено нові знахідки низки маловідомих та/або рідкісних у регіоні видів Metaheterocera.

Ключові слова: Metaheterocera, Lepidoptera, поширення, нові знахідки, Заліщицьке Придністров'я.

Адреса для зв'язку: А. І. Бачинський; НПП «Дністровський каньйон», вул. С. Бандери, 5–Б, м. Заліщики, Тернопільська обл., 48601, Україна; e-mail: andrij03554@i.ua

Статеві-вікова структура асканійської популяції сайгака *Saiga tatarica* Linnaeus, 1766

Вікторія Смаголь

Біосферний заповідник «Асканія-Нова» НААН України (Асканія-Нова)

The Sex-age Structure of the Askanian Saiga Population *Saiga tatarica* Linnaeus, 1766. — Smagol, V. — Based on research results it was determined that the semi-free saiga population has been formed and stably breeding in Askania-Nova for about 40 years. It independently determines the trophic base, keeps the sex-age structure of the herd close to that in natural populations. The mating is based on the principle of free selection of sexual partners. The proportion of different age-sex groups in the population is the following: males $24.7 \pm 1.06\%$, females $43.6 \pm 3.29\%$, and juveniles $31.7 \pm 3.27\%$. The average sex ratio in adults is 1:1.8 with the dominance of females. Factors limiting the existence of the species are not related to human impact. The existence of the population is mainly depends on favorable climate conditions during winter, in particular absence of ice crusts and high snow cover. A significant part of adult saiga males, compared to natural populations, reflects the absence of stress factors such as poaching and large predators in Askania-Nova Biosphere Reserve.

Key words: saiga, sex-age structure, population, semi-free breeding, Askania-Nova.

Вступ

Підтримка оптимального стану структури популяцій постає одним з основних механізмів пристосування виду до умов середовища існування. Різноманітний віковий склад, як правило, відрізняє популяції з більш стійкою чисельністю. Відповідно до вікової структури змінюється плодючість популяції (Шварц, 1968).

Статеві-вікова структура аборигенних популяцій сайгака (*Saiga tatarica* Linnaeus, 1766) з Калмикії та Казахстану, а також деяких ізольованих груп загалом є добре вивченою (Рашек, 1974; Близнюк, 1982; Жирнов, 1982; Milner-Gulland et al., 2003; Neronov et al., 2012; Пюрвенова та ін., 2013). Проте, структура асканійської напіввільної популяції сайгака висвітлена досить неповно, в деяких працях розглянуто лише співвідношення статей серед дорослих тварин в окремі роки (Гавриленко та ін. 2009 а, 2009 б та ін.), без аналізу змін співвідношення статей у часі.

Сучасна популяція сайгака в Асканії-Новій бере свій початок з 1979 р., коли до Асканії-Нової завезли 72 особини сайгаків ювенільного віку (віком близько 3-х міс.), зловлених у Калмикії. Тварин відразу випустили до загону площею 600 га. На сьогодні цей вид утримують напіввільно на площі 2032 га просто неба, разом з іншими видами та підвидами — кулан туркменський (*Equus hemionus*), кінь Пржевальського (*Equus ferus przewalskii*), олені благородний (*Cervus elaphus*) та плямистий (*C. nippon hortulorum*), лань європейська (*C. dama dama*), бізон американський (*Bison bison*) та ін.). У напіввільних умовах сайгак самостійно визначає свою трофічну базу, зберігає близьку до природної статеві-вікову структуру, парування тварин відбувається за принципом вільного підбору статевих партнерів тощо. Відтак, чинники, які лімітують існування виду, найменшою мірою залежать від втручання людини. Чисельність сайгаків станом на 1 січня 2017 р. становила 539 особин.

Мета роботи — вивчення демографічної структури напіввільної асканійської популяції сайгака та виявлення чинників, що на неї впливають.

Матеріал та методика

Матеріалом для цієї роботи була напіввільна популяція сайгака, яка сформувалася на території ділянки заповідного степу «Великий Чапельський під» (далі ВЧП) Біосферного заповідника «Асканія-Нова».

Corresponding author address: V. Smagol; F. E. Falz-Fein Biosphere Reserve "Askania-Nova", NAAS of Ukraine, Parkova St. 15, Askania-Nova, Chaplynka district, Kherson region, 75230, Ukraine; e-mail: smagol19750@ukr.net

При вивченні статеві-вікової структури сайгака застосовано спостереження за тваринами. При виконанні спостережень використовували бінокль та оптичну трубу з 50-ти кратним збільшенням. Відповідно до практики подібних досліджень (Банников и др., 1961; Близнюк, 1982; Жирнов, 1982 та ін.) автор розрізняв три статеві-вікові групи: молодняк поточного року народження без диференціації за статтю, дорослі самиці та дорослі самці. Вік тварин визначали за методикою А. Г. Банникова зі співавторами (1961). В роботі використано дані спостережень за 2008–2016 рр. Статистичну обробку даних проведено за загальноприйнятими методиками (Плохинский, 1967; Горошко та ін., 2004).

Результати та їх обговорення

Характеризуючи статеву структуру асканійської популяції сайгака, необхідно відмітити загальну закономірність для всіх популяцій виду — істотна перевага чисельності дорослих самок над дорослими самцями.

У результаті проведених досліджень встановлено, що за період 2008–2015 рр. середня частка дорослих тварин (віком понад 1 рік) в асканійській популяції сайгака становить $68,3 \pm 3,27\%$ (lim 56,5–86,3 %). Частка молодняка поточного року народження становить $31,7 \pm 3,27\%$ (lim 13,7–43,5 %) (рис. 1). Натомість, аналогічні дані для природних популяцій сайгака демонструють певні відмінності як за показниками, отриманими у результаті наших досліджень, так і в межах однієї популяції — у розрізі років. Зокрема, на початку 1960-х років у Калмикиї частка молодняка в популяції сайгака сягала 34,9 % (Банников и др., 1961), а через 20 років вона збільшилася до $42,4 \pm 1,8\%$ (Близнюк, 1982).

В Асканії-Новій в сучасній популяції сайгака частка статевозрілих самців становить $24,7 \pm 1,06\%$, самок — $43,6 \pm 3,29\%$. Таким чином, співвідношення статей серед дорослих особин було відносно сталим упродовж усього періоду спостережень: 1 самець : 1,8 самок (рис. 2). Після багатосніжної зими 2009–2010 рр. частка самок збільшилася (внаслідок масової загибелі самців, попередньо виснажених гоном) і досягла близько 65 %. Проте даний факт носив тимчасовий характер і нівелювався показниками наступного року.

Для калмицької популяції сайгака на початку 1980-х рр. природне співвідношення статей становило 1 самець : 2 самки (Жирнов, 1982), за наявності в популяції $18,9 \pm 1,5\%$ дорослих

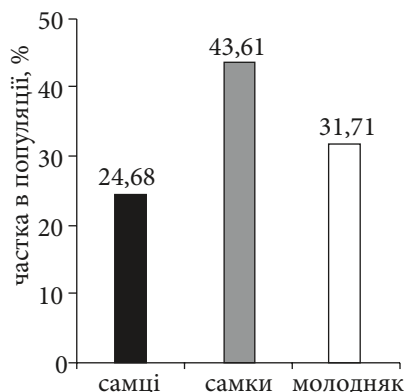

Рис. 1. Статеві-вікова структура популяції сайги у заповіднику «Асканія-Нова» (2008–2015 рр.).

Fig. 1. Sex-age structure of the saiga population in Askania-Nova Biosphere Reserve (2008–2015).

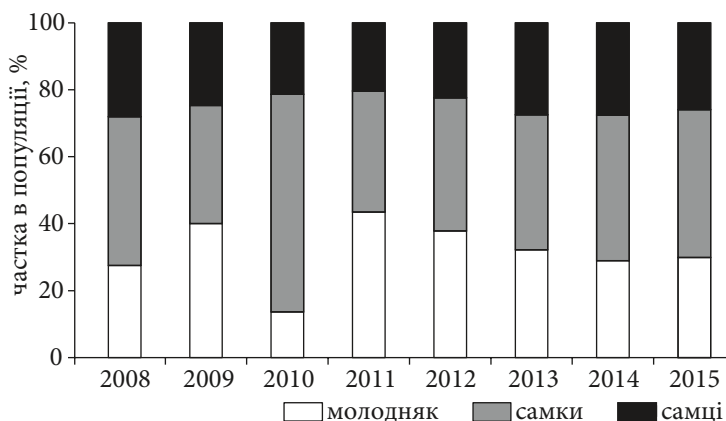

Рис. 2. Зміна статеві-вікової структури популяції сайги у заповіднику «Асканія-Нова» впродовж 2008–2015 рр. (станом на 1 жовтня).

Fig. 2. Changes in the sex-age structure of the saiga population in Askania-Nova Biosphere Reserve during 2008–2015 (as of October 1).

самців та $38,7 \pm 1,3$ % дорослих самок (Близнюк, 1982). Відтак, у заповіднику «Асканія-Нова» порівняно з природними популяціями сайгака відмічено значно більшу частку дорослих самців, що відображає відсутність стресових чинників (зокрема браконьєрства, зорієнтованого саме на цю статеву-вікову групу).

Найширшими варіаціями крайніх величин характеризується такий показник гомеостазу популяції, як народжуваність. У роки стабільного збільшення чисельності популяції частка молодняку сайгака (у 5-місячному віці) змінювалася від 27,5 % до 43,5 % (за виключенням 2010 р., коли через сувору зиму цей показник знизився до 13,7 %).

Відтворювальна здатність сайгака знижується при нестачі корму та його низькій якості (Жирнов, 1982). Зокрема, на о. Барса-Кельмес, де сайгаки були позбавлені можливості міграцій та часто потерпали від браку кормів, їх плідність була значно нижчою, ніж в інших популяціях. При дослідженні 29 самок острівної популяції протягом березня–квітня 1960–1963 рр. було встановлено, що лише 17 особин (58,6 %) мали двійні (Цаплук, 1968), проте при обстеженні 592 самок з казахстанської популяції, здобутих з лютого до липня протягом 1964–1978 рр., цей показник був значно вищим — 74,5 % (Фадеев та ін., 1982).

Для асканійської популяції сайгака низькі відсотки народжуваності є епізодичними і пояснюються кліматичними факторами попередньої зими. Зокрема, на рівень народжуваності асканійської популяції сайгака у 2009–2010 рр. вплинуло обмеження кормових ресурсів (внаслідок потужних снігопадів та наступного затоплення половини території ВЧП), що спровокувало неповноцінну овуляцію, яловість та ембріональну смертність (Стектеньов та ін., 2016).

Висновки

В Асканії-Новій сформувалася та стабільно розмножується напіввільна популяція сайгака зі стійкою статеву-віковою структурою, і тут, як і в природних популяціях, відмічається істотна перевага дорослих самок порівняно з дорослими самцями.

Структура популяції сайгака найменшою мірою залежать від втручання людини. Існування популяції, передусім, обумовлено сприятливими метеорологічними особливостями зимового періоду, зокрема відсутністю крижаних корків та високого снігового покриву.

Значна частка дорослих самців у асканійській популяції сайгака, порівняно з природними популяціями, відображає відсутність у заповіднику «Асканія-Нова» стресових чинників, зокрема браконьєрства.

Література

- Банников, А. Г., Жирнов, Л. В., Лебедева, Л. С., Фандеев, А. А. Биология сайгака. — Москва, 1961. — 336 с.
- Близнюк, А. И. Экология и рациональное использование популяции сайгаков Северо-Западного Прикаспия : Дис. ... канд. биол. наук. — Москва : Всесоюз. с.-х. ин-т заочного образования, 1982. — 129 с.
- Гавриленко, В. С., Думенко, В. П., Смаголь, В. А. Современное состояние популяции сайгака в Биосферном заповеднике «Аскания-Нова» и определяющие ее факторы // XXIX Международный конгресс биологов-охотоведов : сб. мат. (Москва, 17–22.08.2009 г.). — Москва : ЦМТ, 2009 а. — Ч. 2. — С. 18–19.
- Гавриленко, В. С., Думенко, В. П., Смаголь, В. О. Розведення сайгака (*Saiga tatarica* Linnaeus, 1766) у Біосферному заповіднику «Асканія-Нова» та вплив різних чинників на стан його популяції // Заповідна Херсонщина : екологічний бюлетень. — 2009 б. — № 2–3. — С. 90–93.
- Горошко, М. П., Миклуш, С. І., Хомюк, П. Г. Біометрія. — Львів : Вид-во «Камула», 2004. — 235 с.
- Жирнов, Л. В. Возвращенные к жизни : Экология, охрана и использование сайгаков. — Москва : Лесная промышленность, 1982. — 224 с.
- Плохинский, Н. А. Руководство по биометрии для зоотехников. — Москва : Колос, 1969. — 256 с.
- Пюрвеннова, Н. Ю., Каримова, Т. Ю., Неронов, В. М. и др. Размножение сайгака (*Saiga tatarica tatarica* L.) в условиях низкой численности // Аграрная Россия. — 2013. — № 6. — С. 16–19.
- Рашик, В. Л. Материалы по размножению сайгаков на острове Барса-Кельмес // Труды Ин-та зоол. АН Каз. ССР. — Алма-Ата, 1963. — Том 20. — С. 164–193.
- Стектеньов, Е. П., Смаголь, В. О. Особливості відтворювальної здатності самців сайгака *Saiga tatarica* L. асканійської популяції // Вісті Біосферного заповідника «Асканія-Нова». — 2016. — Том 18. — С. 217–224.
- Фадеев, В. А., Слудский, А. А. Сайгак в Казахстане. — Алма-Ата : Наука Казахской ССР, 1982. — 160 с.

- Цаплюк, О. Э. Динамика половой активности сайгака : Автореф. дис. ... канд. биол. наук: 097 — Зоология / АН Каз. ССР. Объединенный ученый совет институтов зоологии и экспериментальной биологии. — Алма-Ата, 1968. — 16 с.
- Швари, С. С., Смирнов, В. С., Добринский, Л. Н. Метод морфо-физиологических индикаторов в экологии наземных позвоночных. — Свердловск : АН СССР. Урал. фил. Ин-т экологии растений и животных, 1968. — Вып. 58. — 386 с.
- Milner-Gulland, E. J., Bukreeva, O. M., Coulson, T. et al. Conservation: reproductive collapse in saiga antelope harems // *Nature*. — 2003. — Vol. 422 (6928). — P. 135–135.
- Neronov, V. M., Lushchekina, A. A., Karimova, T. Y., Arylova, N. Y. Population dynamics of a key steppe species in a changing world: the critically endangered saiga antelope // *Eurasian Steppes. Ecological Problems and Livelihoods in a Changing World*. — Netherlands : Springer, 2012. — P. 335–356.

Статеві-вікова структура асканійської популяції сайгака *Saiga tatarica* Linnaeus, 1766. — Смаголь, В. — В результаті досліджень встановлено, що в Асканії-Новій в умовах напіввільного утримання сформувалася і стабільно розмножується майже 40 років популяція сайгака, що самостійно визначає трофічну базу, зберігає близьку до природних популяцій статеві-вікову структуру стада; парування відбувається за принципом вільного вибору статевих партнерів. Частка різних статеві-вікових груп в популяції становить: самців $24,7 \pm 1,06$ %, самок — $43,6 \pm 3,29$ %, молодняку — $31,7 \pm 3,27$ %. Середній показник співвідношення статей у дорослих особин становить — 1:1,8, з переважанням самок. Фактори, які лімітують існування виду, в найменшій мірі залежать від втручання людини. Існування популяції, передусім, обумовлений сприятливими метеорологічними особливостями зимового періоду, зокрема відсутністю крижаних корків та високого снігового покриву. Значна частка дорослих самців сайгака, у порівнянні з природними популяціями, відображає відсутність у заповіднику «Асканія-Нова» стресових чинників, зокрема браконьєрства.

Ключові слова: сайгак, статеві-вікова структура, популяція, напіввільне розведення, Асканія-Нова.

Адреса для зв'язку: В. Смаголь; Біосферний заповідник «Асканія-Нова» НААН, вул. Паркова, 15, смт Асканія-Нова, Чаплинський р-н, Херсонська обл., 75230 Україна; e-mail: smagol19750@ukr.net

УДК 599:81'373.2+81'373.6(477)

Українська зооніміка та взаємний вплив наукових і вернакулярних назв ссавців

Ігор Загороднюк, Сергій Харчук

Національний науково-природничий музей НАН України (Київ, Україна)
Українське теріологічне товариство НАН України (Київ, Україна)

The Ukrainian Zoonymics and the Mutual Influence of Scientific and Vernacular Names of Mammals. — Zagorodniuk, I., Kharchuk, S. — Analyzed here are the patterns of emergence of the Ukrainian mammalogical nomenclature of genus and species levels. Among the main directions of its development considered in the present paper is the involvement of Latin mammal names into the formation of their Ukrainian equivalents, in particular of taxa having ambiguous (including associative) names, as well as of still unnamed taxa. It is shown that adapted scientific names are effective for the Ukrainian zoological nomenclature in case of their phonetic similarity to the traditions of the Ukrainian language. Examples for such cases are derived Latin names which are masculine gender nouns of the II declension and feminine gender nouns of the I declension. It is also shown that the formation of scientific names by adapting of vernacular names is a promising direction of development of scientific nomenclature. Annotated checklists of names are represented for (a) adopted to Ukrainian Latin names, (b) translated into Ukrainian Latin names, and (c) derived from vernacular names as well.

Key words: onomastics, Ukrainian zoonyms, common names, vernacular names, etymology, mammals.

Вступ

Основною назвою будь-якої тварини є та, що подана латиною, з дотриманням правил, викладених у Міжнародному кодексі зоологічної номенклатури (МКЗН: Міжнародний..., 2003). Іншими словами, усі види тварин, які визнає наукова спільнота, мають свої власні (наукові) назви. Цього не можна сказати про назви вернакулярні, оскільки їхній вжиток відбувається в межах певної частини мовної спільноти й виконує ті завдання, які стоять перед ним, зокрема й просвітницькі. Оскільки власне науковими є назви, що подані латиною, всі інші виконують тільки допоміжну роль. Вернакулярні назви тварин (від лат. *vernaculus* — «місцевий, туземний» (Маркевич, Татарко, 1983) та англ. *vernacular* — «народний, рідний, домашній») слід наводити у відповідності з науковими назвами таксонів шляхом прямих згадок або посилань на відповідні огляди: наприклад, «Види ссавців світу» (Wilson, Reeder, 2005) або таксономічний огляд ссавців України (Загороднюк, Ємельянов, 2012).

Історія таксономії (насамперед описи нових видів та родів) тісно пов'язана з розвитком номенклатури, зокрема з розвитком наукового знання і просвіти в Україні. Виявлення, опис і подальше визнання нових таксонів завжди спричиняє створення відповідних назв. Нерідко назви таких таксонів є асоціативними (наприклад, водяна землерийка = рясоніжка, морська свиня = фоцена), або, якщо види мали уніомінальні назви (наприклад, куниця), але відбувся поділ їх на два чи більше таксонів, то вживають прикметникові означення (наприклад, куниця лісова та куниця кам'яна). Не менше стимулюють розвиток номенклатури всі випадки появи нових видів у складі регіональної фауни (інвазії, інтродукції), а також поповнення колекцій та експозицій природничих музеїв (зоопарки, колекції музеїв, лабораторні тварини, введення в культуру). Ще більшу потребу в розвиненому називництві мають освіта і просвіта, інтерес яких до немісцевих видів тварин є завжди високим.

Corresponding author address: Igor Zagorodniuk; National Museum of Natural History, NAS of Ukraine; Bohdan Khmelnytsky St. 15, Kyiv, 01030 Ukraine; E-mail: igor.zagorodniuk@gmail.com

Перелік ключових галузей вжитку вернакулярних назв є доволі великим. Авторі виокремлюють серед них кілька головних, пов'язаних як з накопиченням, так і з поширенням знань (Загороднюк, Ємельянов, 2012 та ін.):

- а) наука й освіта (потреби для довідників, бібліотечних каталогів, підручників, навчальних і методичних посібників, визначників, каталогів зоопарків і розплідників);
- б) прикладні галузі (керівництва щодо управління біотою, її моніторингу й контролю для СЕС, МЧС, митниць, лісників; системи обліку біотичного різноманіття);
- в) заповідна справа (червоні списки, програми з охорони природи та міжнародні угоди з охорони фауни й раціонального використання природних ресурсів);
- г) просвіта і краєзнавство (експозиції природничих музеїв, путівники, енциклопедії, науково-популярна література, документальні фільми);
- д) культурне дозвілля й відпочинок (організація інформаційної роботи зоопарків, національних парків, туристичних сайтів, ЗМІ, науково-популярна література).

Важливість засад опису чужоземних видів визначається і глобальними процесами змін фауни. Дослідження показують, що, починаючи з історичних часів (від 1500 року¹), спостерігається чітка тенденція до збільшення кількості інтродукованих видів ссавців у всіх регіонах світу. До того ж найбільша кількість інтродукцій припадає на Європу. Інтродукції здійснювалися для господарських цілей, зокрема задля отримання шкір, м'яса та інших дериватів, як тяглових тварин або утримання з естетичних міркувань; нерідко мала місце й випадкова інтродукція (Carlton, 2003: 83–86). Глобалізація, темпи якої швидко зростають з кінця ХХ ст., формує потреби інтенсивного інформаційного обміну щодо змін біоти, для реєстрації й моніторингу яких необхідна чітко визначена й погоджена термінологія щодо інтродукованих, інвазивних і поширених у культурі видів тварин.

Об'єктом цього дослідження став аналіз можливостей розвитку номенклатури ссавців шляхом взаємного збагачення двох різних напрямів називництва: номенклатури біологічних родів і видів та вернакулярних (народних) назв, які побутують або можуть бути запропоновані для розширення називничої бази.

Усталене й однозначне вживання національних (зокрема й українських) назв можливе за стабільної національної номенклатури, і ця стабільність досягається за дотримання певних правил щодо вживання назв і традицій розвитку номенклатури. Цього можливо досягти трьома шляхами: а) вживання латинських назв як уточнень (миша роду *Sylviaetus*, землерийка роду *Sorex*); б) українізація дійсних наукових (латинських) родових назв (напр., сільвемус і сорекус); в) формування власних національних назв (напр., мишак і мідиця) (прикладі за: Загороднюк, 2001). Подібні шляхи розвитку національного називництва окреслені також у праці щодо назв риб (Куцоконь, Квач, 2012) та птахів (Фесенко, 2013 б).

Метою цієї праці є аналіз можливостей розвитку української зооніміки через взаємодію з науковими та іншомовними вернакулярними назвами, зокрема шляхом: а) залучення (через транскрипцію та транслітерацію) латинських назв таксонів для формування вернакулярних, якщо такі назви відсутні в українській мові; б) використання українських та інших відомих в Україні вернакулярних назв для укладання наукових назв; в) формування нових українських назв шляхом перекладу латинських.

Методичні зауваги

Про основні поняття стосовно назв. Термін *зооніміка* тут вжито у широкому значенні (Аркушин, 2016), а саме як розділ лексикології, присвячений вивченню власних і загальних назв тварин, а особливо походження назв. У цій праці автори розглядають переважно титульні назви (термін за: Загороднюк, 2009), під якими наводять види та роди у ключових

¹ Стандартом при аналізі змін біоти (у тому числі вимирань і появи чужорідних видів) є 1500-й рік, коли мали місце перші біотичні наслідки подорожей Колумба.

таксономічних оглядах, червоних списках і довідниках, як вернакулярні, так і наукові. Основні категорії назв ми розуміємо так (за: Коробченко, Загороднюк, 2010, з уточненнями):

- **актуальна назва** — одна з назв таксону, яку наводять як його основну назву в спеціальній літературі щодо фауни регіону або певної систематичної групи; без розгляду загальної синонімії виду, яка може врахувати публікації щодо фауни віддалених країв. Фактично мова йде про перелік назв, які заслуговують на статус титульних назв, хоча на даний момент вони можуть бути синонімами. Зведення різноманітних актуальних назв таксонів складають сутність словників і довідників із зоологічної номенклатури, присвячених таксонам певної систематичної групи або тварин (а так само рослин, грибів або протозоїв) загалом. У цій праці в усіх випадках, коли мова йшла про етимологію вернакулярних назв і варіанти цих назв, а не про таксони, їх брали у лапки, а актуальні назви таксонів наводили прямо, без лапок.

- **наукова назва** — латинська назва, яка відповідає критеріям придатності, принципу пріоритету й іншим вимогам МКЗН (така назва нерідко є латинізованою формою з інших мов, як грецької, так і англійської, німецької тощо, а в низці випадків і української). Деколи поняття наукової назви тлумачать широко, розуміючи під нею титульну назву таксону, яку використовують в експертному середовищі будь-якою мовою, зокрема й українською (напр. у довідниках, каталогах, червоних списках), проте автори дотримуються строгого тлумачення, відповідно до МКЗН, згідно з яким науковою назвою таксону є назва, запропонована як латинська або латинізована і з дотриманням правил формування та критеріїв придатності. У передмові до українського видання МКЗН відмічено: «Мовою наукових назв тварин є латинська мова, ці назви є міжнародними, вони не залежать від номенклатури народної (побутової) або офіційної (актової) мови і вживаються у науковому тексті, писаному будь-якою мовою.» (Некрутенко, 2003);

- **вернакулярна назва**² — місцева назва, яка може виконувати функцію титульної й, по суті, наукової в межах відповідного мовного середовища (зокрема й українська назва), проте строго не може бути визначена як наукова (див. попередній пункт). Вернакулярна назва у прийнятому в цій статті розумінні є відповідником англійського терміну «common name», в нашому випадку — українською назвою таксону (напр. кінь). За МКЗН (рекомендація 11А), «...народне слово у своєму незмінному вигляді не може вживатися як наукова назва. Найкращим способом утворення наукових назв із народних слів є їхня відповідна латинізація», що є очевидним обмеженням для всіх випадків, коли вернакулярну назву представляють як наукову. Проте, коли вернакулярна назва є титульною, вона є однозначним відповідником власне наукової назви.

Під адаптацією назв автори розуміють залучення назв із однієї мови для формування номенів у інших мовах. У цій праці розглянуто чотири шляхи адаптації: транслітерацію або транскрипцію (за потреби з відкиданням закінчення) наукових назв для утворення українських словникових назв, використання українських назв для формування латинських назв таксонів, переклади назв (не завжди точні, проте однозначні) в обох напрямках, залучення для формування української зооніміки інших вернакулярних назв, як з інших географічно або фонетично близьких мов, так і назв, що прийшли або можуть бути залучені з тубільних мов для формування назв таксонів з віддалених регіонів. Прикладом транскрипції є «фоцена» (лат. *Phocoena*), транслітерації — «мустела» (лат. *Mustela*); у частині випадків адаптація передбачає відкидання закінчень у латинських назвах, прикладом чого є «дельфін» (лат. *Delphinus*) (Загороднюк, Ємельянов, 2012).

Про засадниче. Є кілька базових засад, які визначають принципи добору, формування або впорядкування вернакулярних назв як титульних назв ссавців. Мова, насамперед, іде про статус родової назви, капіталізацію перших літер надвидових назв, засади біноменізації та використання прикладок у родових і видових назвах.

² Термін «вернакулярний» походить від англ. *vernacular* — народний, рідний (про мову); місцевий (про діалект); розмовний, простомовний (на відміну від літературної, наукової, письмової мови).

Щодо капіталізації назв. В одній з попередніх праць автори запропонували написання назв родів та родин з великої літери (за прикладом латинських назв), вважаючи це прийнятним у наукових біологічних текстах (Загороднюк, Харчук, 2011). Однак українські правописні традиції передбачають написання таких слів як заєць, лев, гарбузові з малої літери. Не наполягаючи на жодному з варіантів, ми використали тут написання вернакулярних назв з малих літер.

Про родові назви. Автори виходять з ідеї про центральну роль у номенклатурі тварин, зокрема й українській, родової назви (Загороднюк, 2001, 2009), на основі якої можуть бути сформовані як біномени (родова назва з видовим означенням), так і назви надродових груп (шляхом додавання певного форманта). У низці випадків вернакулярні назви формувалися стихійно, часто з широким розумінням родів (напр. миші, кажани) або з відсутністю родових назв і переважанням видових назв у формі іменників (напр. горностаї, корсак), що потребує або пошуку назв окремих родів з-поміж синонімів актуальних назв, або фактично створення нових вернакулярних назв шляхом запозичень, зокрема й з латини (напр. пантера, мустела), або піднесення назв окремих видів до назв родів (напр. бабак, шапарка). Також ми рекомендуємо уникати асоціативних назв на основі назв інших родів (мускусний пацюк = ондатра, лісова миша = мишак)³ і використовувати за можливістю родову назву у формі однослівного іменника в однині.

Про біномени. Видові назви вживають зазвичай у комбінації з родовими у формі означення. Означення може бути прикметником (напр. миша хатня), проте для низки таксонів воно є іменником (напр. кінь тарпан). Іменникові форми означень нерідко формувалися як власні назви, які вживали без зв'язки з родовою назвою (напр. тарпан і кулан з роду кінь), а у випадку монотипних родів або й родин (принаймні монотипних в обсязі регіональної фауни, що описується) потреба в гіперонімах чи гіпонімах (напр. родова і видова назва), звичайно, не виникала⁴. Проте, з огляду на вимоги щодо структури баз даних про біотичне різноманіття та інші засади класифікування (напр. покажчик родів), така біноменізація стає важливою. Порядок наведення слів у біноменах, прийнятий авторами, відповідає традиції формування наукових назв: на першому місці — родова назва, на другому — видове означення (про приклади див. далі).

Про приклади. Родова і видова назви мають бути за можливістю окремими номенами, які не об'єднуються в одне слово, оскільки для багатьох галузей важливим є незалежне використання родових і видових назв (у т. ч. для каталогів, баз даних, покажчиків тощо). Тому у всіх можливих випадках автори уникали використання дефісів між родовими і видовими номенами та прямих поєднань (через сполучну літеру) слів, навіть якщо цими номенами є іменники (напр. кінь тарпан, лис корсак тощо). Зауважимо, що § 27, п. 4 Правопису (Український..., 2015) присвячений використанню біологічних термінів на зразок заєць-русак, кулик-сорока та ін. Як зазначено, приклади у цих випадках втрачають своє атрибутивне значення, стаючи

³ Проблема вживання асоціативних назв тут детально не розглядається, оскільки вона є альтернативною до теми цієї праці й ускладнює номенклатуру (її докладно розглянуто нами раніше: Загороднюк, 2001, 2009; Загороднюк, Дикий, 2012). Такі назви часто вводять в оману (земляні зайці = тушкани чи пискухи?), вони незручні для формування біноменів у разі поділів таксонів і відповідній потребі додавання нових означень (лісова миша лісова = мишак лісовий), а також при формуванні назв надродових груп («сумчастововкові» = тилацинові, «морськосвинкові» = кавієві).

⁴ Принцип біноменізації, у тому числі й щодо іменникових форм видових назв, застосували у своєму словнику О. Маркевич та К. Татарко (1983), і ці засади дотримані авторами цієї праці (напр. Загороднюк, 2009; Коробченко, Загороднюк, 2010). Ще раніше це було у працях І. Верхратського (напр. Верхратський, 1869 б), а перед тим і С. Петруського (щоправда, він писав польською: Pietruski, 1853). Щодо назв монотипних родів чітка позиція висловлена іхтіологами: «Однослівні іменникові назви використані, по-перше, для монотипових родів, по-друге, коли назва не використовується для жодного виду як в Україні, так і за її межами. За видами, що належать до родів, монотипових в обсязі сучасної світової фауни, закріплено назви без прикметникових видових означень, тобто вони цілком такі, як і назви відповідних родів» (Куцоконь, Квач, 2012: 200–201). Проте важливо зазначити, що така однозначність зникає, коли зоологи описують новий вид чи поділяють «старий» на два.

складними іменниками, як от хліб-сіль чи жар-птиця. З огляду на це вважаємо доцільним уникати прикладок, написаних через дефіс, при позначенні біноменів, використовуючи на- томість прикметникові чи іменникові видові означення. Тема прикладок також розглянута у статті Г. Фесенка про номенклатуру колібри (Фесенко, 2013 а).

Джерела. Ключовими джерелами стали два зоологічні словники — 1927 та 1983 рр. (Шарлемань, 1927; Маркевич, Татарко, 1983). Додатковими джерелами слугували авторські огляди ссавців Європи (Загороднюк, Харчук, 2011), мисливської фауни України (Загороднюк, Дикий, 2012). Чимало додаткової інформації взято з колекцій природничих термінів і назв (Верхратський, 1869 б, 1877, 1910 а; Ніколаєв, 1918; Раковський, 1930; Паночіні, 1931 та ін.) та етимологічних словників (Болдирев та ін., 1982–2006 та ін.). Джерелами для аналізу були також давні підручники з зоології (напр. Верхратський, 1910 б, 1922; Раковський, 1919) та теріологічні зведення різного часу (Шарлемань, 1920; Мигулін, 1938; Корнєєв, 1952, 1965; Татаринов, 1956; Абеленцев та ін., 1956; Сокур, 1961), а також сучасний огляд із зоогеографії світу (Решетило, 2013). В основі таксономічної схеми, прийнятої у цій праці, — зведення «Види ссавців світу» (Wilson, Reeder, 2005), точкою відліку щодо таксономії й номенклатури ссавців фауни України є зведення 2012 р. (Загороднюк, Ємельянов, 2012).

Анотовані переліки. Відповідно до завдань цієї праці авторами впорядковано кілька анотованих переліків назв:

- а) приклади адаптації латинських назв ссавців для формування їхніх вернакулярних назв українською (список 1);
- в) приклади формування нових українських назв (переважно видових означень) шляхом перекладу українською латинських назв (список 2);
- б) приклади використання українських та інших відомих в Україні вернакулярних назв для укладання наукових назв (список 3);
- в) приклади усталених назв чужоземних видів чи родів ссавців, які є широко відомими і походять від латинських або інших вернакулярних назв (список 4).

Анотовані списки назв відомих в Україні ссавців

У цей огляд включено переважно представників класу *Mammalia*, відомих у складі фауни України, як сучасної (в основному), так і колишньої (окремі приклади), проте ці рамки не є жорсткими. Зокрема, є низка назв ссавців, відсутніх у місцевій фауні. Однак про них часто згадують у науковій і науково-популярній літературі, а зразки експонують у музеях тощо. Усі приклади в тексті наведено за абеткою.

1. Приклади українізованої латини

У темі адаптації латини ми виходимо з раніше викладеної нами тези про те, що наукові назви тварин, за певного рівня фонетичної прийнятності, асимілюються в нашу мову значно простіше, ніж неологізми та асоціативні назви, створені на основі наявних (Загороднюк, 2001). Наприклад, такі назви, як нутрія, ондатра чи єнот увійшли у вжиток в Україні значно простіше, ніж їхні асоціативні версії — болотяний бобер, мускусний пацюк, єнотовий собака (Загороднюк, 2009). Іншими перевагами, які сприяють формуванню та поширенню назв на основі латини, є відсутність власних місцевих назв та однозначність позначення об'єктів. На практиці багато наших колег вживають в озвученні саме латину: можна нерідко чути «ось яка унікальна каніда» (від *Canidae* — псові, англ. подібно — *canids*), «там трапляються великі мікротуси» (від *Microtus* — полівка). Спрощений вжиток назв відбувається також з використанням іменникової видової частини (напр., «череп корсака»), українізованої латини («наловили кулів» у розумінні *Pipistrellus kuhlii* — нетопир білосмугий), і перетворення на іменник перекладу (напр., кажуть «упіймали вусатика», а не «вусату», *Myotis mystacinus*)⁵.

⁵ На спрощенні українських назв наполягають чимало колег, зокрема й іхтіологи (Куцоконь, Квач, 2012). Про латинізовані назви іншомовного походження, які доцільно запозичити в українську мову з латини, йдеться у статті про номенклатуру птахів (Фесенко 2013 б).

У низці випадків, особливо щодо великих ссавців, вернакулярні назви сформувалися тільки для видів (аж ніяк не для родів): такі види настільки відмінні, що основною функцією назв стає позначення окремішності (виду або вікостатевої групи), але не роду чи інших надвидових таксонів. Тому нерідко родові назви фактично відсутні, і їх, по суті, треба формувати, якщо йдеться про впорядкування списків надвидових груп або створення баз даних. Така проблема, зокрема, тривалий час була (і є фактично дотепер) щодо роду *Mustela*, який різні дослідники називали то «тхір», то «горностай», то ще інакше (для огляду різноманіття позначень див.: Загороднюк, 2001). Врешті ми запропонували стабілізувати українську назву цього роду на основі латини, яка фонетично цілком прийнятна, — «мустела» (Загороднюк, Харчук, 2011; див. також далі).

Як зазначено в нашій попередній праці (Загороднюк, Ємельянов, 2012), у разі запозичення з латини за основу української назви зазвичай беруть корінь слова (відкидаючи латинський суфікс *-us*), отримуючи іменник чоловічого роду II відміни (з нульовим закінченням або *-o*). Натомість транслітеровані назви у формі іменників жіночого роду I відміни (із закінченням *-a/я*) прийнятні цілком. Прикладами першої групи назв є: *Delphinus* → дельфін, *Monachus* → монах, *Mammuthus* → мамут, *Galago* → галаго. Прикладами другої групи є: *Ondatra* → ондатра, *Mustela* → мустела, *Cavia* → кавія, *Saiga* → сайга, *Tadarida* → тадарида. Ці назви також зручні для утворення назв вищих таксонів, напр., молосові (*Molossidae*), кавієві (*Caviidae*).

Bison — бізон. Назва походить від французького *bison*, яке виводять з германських мов (Болдирев та ін., 1982: 194; Stevenson, Waite, 2011: 139) або від грецького βίσων (Болдирев та ін., 1982: 194). В українській зооніміці слово *бізон* тривалий час використовували лише для номінативної форми (американського виду) — *Bison bison*. Так, у зоологічному словнику 1927 р. вказано: «*Bison americanus*⁶ — бізон американський», а «*Bison bonasus* — зубр європейський» (Шарлемань, 1927: 14). Надалі номен «бізон» було закріплено за назвою роду *Bison* з відповідними біноменізованими назвами видів — «бізон американський» і «бізон європейський, зубр» (Маркевич, Татарко, 1983: 152), що прийнято й нами: як «бізон європейський, або зубр» (Загороднюк, 1999: 208) або як «бізон зубр» (Загороднюк, 2004: 38; Загороднюк, Ємельянов, 2012). Останній варіант обрано з огляду на те, що назву «бізон європейський» на практиці вживають нечасто, а іменникова форма означення («зубр») передбачає опускання родової назви. Останнє є також у словнику О. Маркевича й К. Татарка (1983) і часом використовується в наших працях. Використовувати назву «зубр» як прикладку у формі «бізон-зубр» недоречно, оскільки вона стає частиною родової назви (див. розділ «Методичні зауваги»).

Cavia Pallas, 1766 — кавія (відома також як «морська свинка», докладніше див. огляд: Загороднюк, 2009). Слово, посередництвом португальської, запозичене з мов корінних народів Південної Америки (Stevenson, Waite, 2011: 226)⁷. Португальською, як і англійською, назву подають як «*Cavia*», проте рідною для Палласа німецькою — як «морська свинка» (Meerschweinchen). Українську назву «кавія» запропоновано О. Маркевичем і К. Татарком (1983) та підтримано іншими, зокрема й авторами (Загороднюк, 2009; Загороднюк, Харчук, 2011). Рід має й альтернативну назву — мурчак (Грінченко, 1958: 456; Загороднюк, 2009), яка етимологічно походить з польської назви *morszchak*, яка своєю чергою є неповною калькою німецького *Meerschwein* — «морська свиня» (Болдирев та ін., 1989: 519). У цьому огляді ми надаємо перевагу назві «кавія», бо слово «мурчак» вводить в оману користувача, оскільки, по-перше, кавія не муркоче, по-друге, вона не є морською істотою. Первинним означенням, мабуть, було «заморська»: «кавія, морська (заморська) свинка» (Маркевич, Татарко, 1983: 179).

⁶ Це один із синонімів *Bison bison*, описаний як *Bos americanus* Gmelin, 1788.

⁷ 1766 р. Паллас жив поза межами України, у Голландії, проте чи міг він послуговуватися переказами і назвами тварин з Південної Америки через Португалію — не відомо. Припускається також, що назва «кавія» може бути пов'язана зі словом «кувікати» («кавікати»), яке вживають в Україні для опису вокалізації поросят (Загороднюк, 2009).

coypus, *Myocastor coypus* Molina, 1782 — коїпу, нутрія. Назви «болотяний бобер» та «коїпу»⁸ були певний час популярними, проте номен «нутрія» виявився кращою заміною через очевидну милозвучність. У зоологічному словнику 1927 р. (Шарлемань, 1927) рід і вид не згадано, у визначнику ссавців України 1952 р. наведено вид «нутрія — *Myopotamus coypus*» роду «болотяні бобри — *Myopotamus*» (Корнеєв, 1952: 154–155). Назва «нутрія» запозичена з іспанської мови й походить від лат. *lutra* — «видра» (Болдирев та ін., 2003: 120). Слово «коуру» запозичене з мапудунгун, мови корінних жителів південної та центральної частини Чилі й південної частини Аргентини (Spanish..., 2007: 80). Тепер цей термін фактично не вживають в українській зооніміці.

Delphinus Linnaeus, 1758 — дельфін. Назва походить від грецької назви тварини δελφίν, яка, у свою чергу, походить від слова δελφύς — матка. Етимологія пов'язана з тим, що ці водяні тварини — живородні ссавці (Болдирев та ін., 1985: 29). Попри наявність низки місцевих назв дельфінів (по суті, трьох видів трьох різних родів, для яких є власні назви) назва «дельфін» набула статусу загальної, тобто гіпероніму⁹. Впровадження і поширення назви «дельфін» могло статися в часи Ольвії (дельфін — один із символів Ольвії)¹⁰. Можна припустити, що в часи впровадження назви в практику називництва вона стосувалася всіх груп родини дельфінових, проте тепер її використання обмежено одним родом, хоча в загальній лексиці вона стосується не тільки цього роду, а всіх видів «дельфінів» (тобто всіх «зубатих китів»).

Hypsugo Kolenati, 1856 — гіпсуг. Назва походить із гр. *upsigonos* — «народжений у повітрі»; тому що вид *Vespertilio* (*Hypsugo*) *savii* Bonaparte, 1837 довгий час виявляли тільки в польоті (Ruys, Bernard, 2014: 102). Вид описано у складі роду *Vespertilio* (Wilson, Reeder 2005: 489). Назва *Hypsugo* введена Коленаті як підрід роду *Vespertilio*, але наприкінці XIX ст., вид стали позначати як *Pipistrellus savii* (Ruys, Bernard, 2014: 102), а в українській мові — «нетопир лиликоподібний». Першими піднесли *Hypsugo* до рангу роду І. Горачек та В. Ганак у 1985–1986 рр., а згодом це було підтверджено біохімічними даними (Ruedi, Arlettaz, 1991) (для огляду див.: Wilson, Reeder 2005: 489; Ruys, Bernard, 2014: 102). Після визнання родової окремішності *Hypsugo* відомий в Україні його вид стали назвати «лилик нетопироподібний», чим підкреслювали віддаленість від *Pipistrellus* і близькість до «лиликів» (*Vespertilio* s. l.). У «Фауні України» рід *Hypsugo* не визнано, а вид названо «нетопир кожанковидний — *Pipistrellus savii*»¹¹ (Абеленцев та ін., 1956: 420), в огляді 1999 р. рід *Hypsugo* названо «нетопировидні лилики» (Загороднюк, 1999: 204), в останньому огляді — як «гіпсуг» (Загороднюк, Ємельянов, 2012).

Lutra Brisson, 1762 — лютра, певний час популярною була давня назва «видниха»¹², проте надалі — тільки «видра». Слово «видра», як і «лютра», має давні індоєвропейські корені й походить від **udrā* — «той, що живе у воді», від **ūd* — «вода» (Болдирев та ін., 1982: 371). Для цього роду було велике число позначень. У словнику 1927 р. бачимо: «*Lutra lutra* L. — Видниха або видра» (Шарлемань, 1927). Назви в інших джерелах, за тим самим словником: видра (Верх[ратський]. Зоол[огія]., Полян[ський]., Раков[ський].), видниха (Кес[слер, 1851], Яворн[ицький, 1898].), норик (Конград., Нік[олаєв, 1918].), видря (Лубенщ[ина]. Нік[олаєв, 1918].), видниха або видра (Шар[лемань, 1920].), видра (Шух.), лютра (Полт[авщина], Паноч[іні, особ. повід.]) (Шарлемань, 1927: 21). Щодо останньої назви: у С. Паночіні (1931) в останньому виданні його словника вжито тільки «видра, видниха». Назву «лютра» широко

⁸ К. Татаринів наводить ці дві назви як синонімічні до російських (Татаринів, 1956).

⁹ У «народній» класифікації, а тим паче в часи впровадження слова «дельфін», види могли не розрізняти, і, ймовірно, дельфінами називали всіх азово-чорноморських дельфіноподібних ссавців.

¹⁰ У VI ст. до н. е. в Ольвії, а сторіччям пізніше в Керкінітиді, з'явилися литі монети-дельфіни й монети-риби, які тепер зберігаються в Одеському музеї нумізматики (Найдавніші..., 2000).

¹¹ Бо «кожанок» — це була назва роду *Amblyotus* (нині *Amblyotus* у складі роду *Eptesicus*) (Загороднюк, 2001).

¹² Не виключено, що «видниха» є варіантом незасвідченого «водниха» — «водна тварина», видозміненого під впливом слова «видно» (Болдирев та ін., 1982: 371).

вживали в побуті й у мисливських виданнях¹³, проте в зоологічній літературі та в біологічних словниках ця назва не закріпилася, і ми її наводимо тут лише як відомий приклад, а послугуємося усталеним номеном «видра».

Molossidae Gervais, 1856 — молосові. Етимологія: від грец. слова *μολοσσός*, яким позначали давню, нині вимерлу, породу псів, котра вважається предком теперішніх собак типу мас-тиф, яких також часто називають «молоси» (Jennings et al., 2000). У номенклатурі Маркевича й Татарка родина *Molossidae* згадується під назвою «бульдогові летючі миші» (Маркевич, Татарко, 1983: 154). Нині назва актуалізована після вказівки для Криму та дарида європейської, *Tadarida teniotis* (Uhrin et al., 2009), що належить до цієї родини. Нами запропонована українська назва родини «молосові» (з типовим родом молос, *Molossus*) (Загороднюк, Харчук, 2011). Надалі припустилися невиправданій поправки (*lapsus calami*) і навели її з подвоєним с, як «молоссові» (Загороднюк, Ємельянов, 2012).

Monachus Flemming, 1822 — монах. Назва роду походить від гр. *μοναχός* — монах, чернець, з посиланням на гладку круглу голову з рулонами шкіри на шиї, що нагадує оригінальний опис ченця, одягненого в робу (Adam, 2004). Рід належить до родини тюленевих (*Phocidae*); його типовий вид — *Phoca monachus* Hermann, 1779, що і стало основою (лат. *Phoca* — тюлень) для української назви роду — «тюлень-монах» (Маркевич, Татарко, 1983: 257; Загороднюк, 2001) та додаванням нового видового означення: «тюлень-монах білочеревий», або навіть «чорноморський тюлень» із роду «тюлені-монахи» (Корнеев, 1952: 118–119; 1965) чи й формування видової назви «тюлень-монах» (без означення) (Червона..., 2009). У нашому огляді прийнято повний відповідник родової назви до латини: «*Monachus* — Монах» (Загороднюк, Ємельянов, 2012). Назва «монах» є загальнолексичною (асоціюється з певною групою людей), що може ускладнювати її вжиток через неоднозначність. Проте робити її прикладкою до слова «тюлень», поєднуючи родову латинську назву «монах» з титульною назвою іншого роду — тюлень (*Phoca*) — буде неправильно (про прикладки див. розділ «Методичні зауваги»).

Mustela Linnaeus, 1758 — мустела. Етимологію «*Mustela*» пов'язують з (над)видами ласиця і тхір (Stevenson, Waite, 2011: 944). Назва «мустела» запропонована нами у зв'язку з потребою назвати цей рід українською (Загороднюк, Дикий, 2012; Загороднюк, Ємельянов, 2012), оскільки в українській мові всі його види мали власні назви в іменниковій формі (ласка, горностай, норка тощо), а ті, що мали біномени, належали до різних підродів із власними назвами (напр. «тхір степовий»). Зокрема для роду *Mustela* та родини *Mustelidae* маємо (Загороднюк, Дикий, 2012): в О. Мигуліна (1938) — рід «горностаї та ласки» з родини «куниці й тхори», в О. Корнеева (1965) — рід «тхори і ласки» з родини «кунячі», у В. Абеленцева та ін. (1968) та О. Маркевича з К. Татарком (1983) — рід «ласка» з родини «куницевої», в І. Загороднюка (2001) — рід «тхір» з родини «тхореві». Назва «мустела» є чітко пов'язаною з науковою назвою *Mustela* і є однозначним позначенням відповідної таксономічної групи в разі будь-яких поділів роду, у зв'язці з типовим видом *Mustela erminea* L.

Neovison (*Mustela* auct.) *vison* (Schreber, 1777) — візон. Українську назву «візон» запропоновано у зв'язку з потребою формування самостійного терміна, що позначав би рід і відокремлення його за смисловим навантаженням від терміну «норка» (*Mustela lutreola*) (Загороднюк, Харчук, 2011; Загороднюк, Дикий, 2012). Походження слова «візон» нез'ясоване, але, ймовірно, воно пов'язане зі шведським *vison*, що означає «щось на зразок ласки» (Larivière, 1999). З такою назвою ще 1843 р. (за іншими джерелами — 1865) описано рід *Vison* Gray з типовим видом *Viverra lutreola* L. (норка європейська), що й тепер фігурує в синонімії роду *Mustela* (Wilson, Reeder, 2005); власне, тому новий таксон описали під назвою *Neovison*.

¹³ Напр., в огляді О. Мигуліна (1938) є посилання на: «Яковенко. З'явилися лютри. РМР. № 28. 1928.» (РМР = «Радянський мисливець та рибалка», одне з найвідоміших зоологічних видань того часу).

Ondatra Link, 1795 — ондатра. Слово «ондатра», посередництвом французької, запозичено з мов корінних жителів Канади (Болдирев та ін., 2003: 190). За «Зоологічним словником» 1927 р., вид фігурував як «*Fiber zibethicus* L. — Пижмак або ондатра. Пижмак (Верхр[атський].), ондатра[,] або пижмак (Полян[ський].)» (Шарлемань, 1927: 18). В Україну назва «ондатра» прийшла після перших інтродукцій цього виду в місцеві екосистеми та спроб увести в обіг асоціативні назви («мускусний пацюк») і неологізми (зокрема, «пижмак», який згадано як місцеву назву в огляді ссавців заходу України 1956 р.: Татаринів, 1956: 141), проте вони не мали успіху й були забуті. В огляді О. Корнеєва (1952: 184) і згодом у «Зоологічному словнику» (Маркевич, Татарко, 1983: 218) наведено безальтернативне «ондатра», що прийнято і в сучасних оглядах.

Phocoena Gray, 1825 — фоцена. Етимологія: *phocaena* походить від гр. φώκη — «тюлень» (Stevenson, Waite, 2011: 1078). *Phoca* L., 1758 (тюлень) — наукова назва типового роду родини тюленевих (Phocidae), очевидно, запозичена з наявних вернакулярних назв, у т. ч. латинської *phoca*, іспанської *foca* та давньогрецької φώκη (phōkē). Уже в перших вітчизняних словниках вид наводять як «*Phocaena phocaena* L. — Морська свиня. Фоцена» (Шарлемань, 1927: 24). Попри різноманіття місцевих позначень фоцени (азовка, пихтун, морська свиня), усі вони стосуються тільки виду (а фактично й підвиду), за родом *Phocoena* у таксономічних оглядах закріпилася назва на основі латини — «фоцена» (Маркевич, Татарко, 1993: 260; Загороднюк, Ємельянов, 2012).

Tadarida Rafinesque, 1814 — тадарида. Слово «тадарида» запропоноване К. С. Рафінеском, який не дав ні найменшого натяку щодо його етимології (Heidt, 1990: 100). Найімовірніше «тадарида» походить від сицилійського і калабрійського діалектичного слова *tadarida* (з різними варіаціями), яким називають кажанів, незалежно від виду (Lina, 2016: 10). Ці кажани з родини молосових (Molossidae) останнім часом були вказані для території України за реєстрацією ультразвуку в Криму (Uhrin et al., 2009). Українська назва роду — недавня, авторами вперше вжита в огляді надвидових груп ссавців Європи (Загороднюк, Харчук, 2011). Назву родини молосові (Molossidae), а також роду тадарида (*Tadarida*) прийнято в останньому огляді таксономії та номенклатури ссавців України (Загороднюк, Ємельянов, 2012).

2. Приклади перекладених з латини назв

Велика кількість назв, як родових, так і видових, очевидно, була відсутньою в лексиконі українців через незначущість таких понять у господарстві та різних формах природокористування. Проте розвиток науки і прикладних знань, у тому числі й опису біорозмаїття періоду роздмухування теми «шкідливих і корисних звірів» і завдань охорони місцевої біоти, зумовили накопичення відомостей про нові описані або виявлені таксони і, відповідно, викликали появу низки нових назв, відсутніх у словниках.

Одним із шляхів розвитку національної зоологічної номенклатури стало запозичення назв з інших мов. У низці випадків такі запозичення з'явилися внаслідок перекладу наукових назв, особливо якщо йшлося не про родові назви, які подають в іменниковій формі, а про видові означення, які зазвичай є прикметниками. Такий шлях виявився ефективнішим, ніж створення неологізмів: дослідники для позначення таксонів українською фактично робили дослівні переклади з латини, хоча подібні запозичення не завжди були коректними (напр., вид з назвою «миша польова» не живе на полях, а вид з назвою «миша лісова» живе хіба що на узліссях, але не в лісі).

Нижче наведено деякі типові приклади. Переважно вони пов'язані з видовими означеннями.

agrarius, *Apodemus agrarius* (Pallas, 1771) — миша польова (Шарлемань, 1920, 1927)¹⁴ або житник пасистий (Загороднюк, 1999, 2002 та ін.). Означення «польова» походить від лат. *ager* — «поле, земля», суфікс *-ius* для формування прикметників від іменників (Болдирев

¹⁴ Маркевич і Татарко (1983) вживають безперечно штучну (на противагу видам роду *Mus*) назву «беззубцева миша польова, польова миша» (с. 150).

та ін., 1982: 46). Поширена раніше назва «миша польова» є прямим перекладом з давнішої латинської назви виду — *Mus agrarius*, яку активно використовували на початку ХХ ст., у період становлення української наукової термінології й номенклатури (Шарлемань, 1927 та ін.). Аналогічну історію має назва *Mus arvalis*, яку поступово трансформували у порядку: «миша польова» (*Mus arvalis*) → «полівка» (*Microtus arvalis*) → «полівка європейська» (*Microtus arvalis* s. str.) (Загороднюк, 2001 а). Означення «польова» для цього виду «мишей» не усталилося, оскільки воно «конфліктує» з відомим для українських популяцій цього виду типом поселень: вид не польовий, а узлісний та заплашний¹⁵.

alpinus, *Sorex alpinus* Schinz, 1837 — мідія альпійська. Цю мідію не завжди визначають навіть фахівці, тим паче вона не могла мати власної народної назви. Наприклад, у визначнику О. Корнеєва (1952) цей вид взагалі не згадується (більш ранні видання не охоплювали фауну Карпат), а вперше її наведено лише 1956 р. (Татаринів, 1956). Очевидно, що українське означення «альпійська» є калькою з латини і вживається фактично тільки в науковій літературі, а також у природоохоронній, через «червонокнижний» статус цього виду.

amphibius, *Arvicola amphibius* (Linnaeus, 1758) — щур водяний. Вид описано як *Mus amphibius* L., 1758, тобто «миша земноводна». Грецьке ἀμφίβιος означає «той, що веде двоякий спосіб життя» (Болдирев та ін., 1982: 69). Попри поширення упродовж багатьох десятиліть наукової назви *Arvicola terrestris* L. (дослівно «земляний»), вернакулярні назви цього виду залишалися незмінними: щур водяний, полівка водяна тощо. Поточну латинську назву — *A. amphibius* — відновлено тільки 2002 р. (Загороднюк, 2002), завдяки чому повернулася семантична відповідність наукової та вернакулярної назв.

arenarius, *Spalax arenarius* Reshetnik, 1939 — сліпак піщаний. Етимологія: лат. *arena* — «пісок», суфікс *-arius* використовується для формування прикметників від іменників або чисел (Skeat, 1993: 17; Stevenson, Waite, 2011: 75). Цей вид описано як унікальний підвид сліпака подільського (*Spalax polonicus* auct.), що має ізольований ареал у межах нижньодніпровських пісків (регіон Чорноморського заповідника та Олешківські піски) (Решетник, 1939; Коробченко, Загороднюк, 2009). Назву запропонувала Є. Решетник як переклад латиною авторської назви (напевно не вернакулярної у прийнятому тут розумінні) «піщаний», що характеризувало особливості цієї форми сліпаків (підвиду на час опису, виду у сучасному розумінні), обмежено поширеної на Нижньодніпровських пісках. В усій доступній вітчизняній теріологічній літературі вживають тільки цю назву (огляд: Коробченко, Загороднюк, 2010).

auritus, *Hemiechinus auritus* (Gmelin, 1770) — їжачок вухатий. Етимологія: лат. *auris* — «вухо», *-tus* — суфікс для формування прикметників і дієприкметників (Stevenson, Waite, 2011: 86). Вухатість цього виду очевидна лише для фахівців, і вернакулярною для населення є назва «їжак», до якої означення «вухатий» додають лише в спеціальній літературі, як відповідник латини. Таке означення використовують у всіх фауністичних зведеннях (інколи як «вухастий»). В огляді 1920 р. цього виду для України не наводили (Шарлемань, 1920: тільки «*Erinaceus europeus*»); уперше згаданий у зведенні 1927 р. як «*Hemiechinus auritus* Pall. — їжак вухатий» (Шарлемань, 1927: 19). Подібний приклад стосується вуханя, *Plecotus auritus* (див. «*Plecotus*»).

Capreolus Gray 1821 — «козуля», сарна. Назва походить від лат. *caper* — коза, *-olus* — зменшувальний суфікс (Stevenson, Waite, 2011: 209), тобто дослівно означає «кізочка», «козуля», «кізка». Спершу наукову назву введено для позначення виду, «олень козулистий», *Cervus capreolus* L., 1758, згодом «піднятого» Греєм до рангу роду *Capreolus* Gray, 1821. Поширена у працях ХХ ст. назва «козуля» є доволі новою і «книжною»; в народі цей ссавець відомий більше як «сарна» або «дика коза». У зведеннях 1920 та 1927 рр. бачимо «сарна звичайна[,] або дика коза» (Шарлемань, 1920: 39, 1927: 15; Храчевич, 1925: 21), проте вже 1938 р. з'явилося запозичене з російської літератури «козуля» (Мигулін, 1938: 379; Корнеєв, 1952: 206). Автори використовують назву «сарна» (Загороднюк, Дикий, 2012 та ін.), яка є давньою й місцевою, не запозиченою.

¹⁵ Так само довелося відмовитися і від назви «миша», оскільки її фіксовано за родом *Mus*.

graecus, *Spalax graecus* Nehring, 1898 — сліпак грецький, він же буковинський. Назву «грецький» вжито у перших докладних описах цього виду (напр., Янголенко, 1966: 965), і її вживали надалі (напр., Загороднюк, 2002: 33), проте після праць І. Шнаревича цю назву замінили іншою — «буковинський» (Шнаревич, 1978: 109; Загороднюк, 1999: 206; Загороднюк, 2004: 36; Скільський та ін., 2008: 56). Назва «грецький» у стосунку до сліпаків цього роду, однозначно відсутніх у Греції, пов'язана з раніше поширеною серед знаті в Австро-Угорській імперії традицією вважати себе нащадками і носіями культури еллінів («Великої Греції»). Тому така назва є псевдотопонімом, який вводить в оману, і вона цілком слушно була замінена на означення «буковинський».

leucodon, *Crocidura leucodon* (Hermann, 1780) — білозубка. Приклад, коли видова назва стала родовою. Походить від гр. λευκός — «білий», ὄδων — «зуб» (Stevenson, Waite, 2011: 819, 991). Одна з перших згадок виду — 1920 р. як «*Crocidura russula* (Hermann). Мідія білозуба» (Шарлемань, 1920: 29; те саме у: Храчевич, 1925: 6), проте можна тільки здогадуватися, чому використано «білозуба» для «*russula*»: *russula* — це таксономічна форма з групи *Crocidura leucodon* (на той час синоніми), де «*leucodon*» означало «білозуба». Уже скоро видову назву змінено на «Землерийка білозуба велика — *Crocidura leucodon*» (Мигулін, 1938: 86), тобто «білозуба» перейшло в родовий біномен, який згодом «спростили» до уніомінального «білозубка» з дивним означенням «білозубка білобрюха» (Корнеев, 1952: 40).

major, *Spermophilus major* (Pallas, 1779) — ховрах великий. Видова назва походить від лат. *major* — «великий» (Skeat, 1993: 265). Раніше вид називали також «ховрах рудуватий» (Сокур, 1961; Маркевич, Татарко, 1983), проте згодом було повернуто назву «ховрах великий» (Дулицький, 2001; Загороднюк, 2009). Певною мірою плутанину вносило те, що цей вид якийсь час мав латинську назву (нині синонім) *Citellus rufescens* Keys. & Blas., що й означає «рудуватий» (під назвою *rufescens* є згадки для Криму: Дулицький, 2001). Цей вид вказували для території України (проте для минулих фаун, до XIX ст.; див.: Загороднюк, 2009), наразі визнано, що викопні рештки «*major*» мають належати до виду *S. superciliosus* (Porova, 2015, 2016), вимерлого вже в історичні часи (Пидопличко, 1951).

Mammalia — ссавці. В обсязі теріофауни України і загалом Європи поняття тотожне до «звірі» (еквівалент у латині до *Theria* — підклас класу ссавців), проте в різних працях дослідники вживають як узагальнювальну назву то «звірі» (напр., Мигулін, 1938; Корнеев, 1952, 1965; Татаринів, 1956), то «ссавці» (Сокур, 1961; Загороднюк, Ємельянов, 2012). Аналіз давніх джерел показав відсутність терміну «ссавці» у всіх мовознавчих працях І. Верхратського (зокрема Верхратський, 1869 б, 1877, 1910 а). Цей номен вперше знаходимо в підручнику І. Верхратського (1910 б) та етнографічному виданні В. Гнатюка (1916), згодом він з'являється у підручниках І. Раковського (1919), М. Шарлеманя (1920) та перевиданні І. Верхратського (1922)¹⁶. Найімовірніше, найдавнішим вжитком слова «ссавці» є варіант написання його латиницею «ssawse» у працях М. Новицького (напр. Nowicki, 1876)¹⁷. Номен «ссавці» має подібні написання у кількох споріднених мовах: у чеській є *savci* з давнім варіантом *ssawci* (Staňek,

¹⁶ У цьому перевиданні вказано не тільки назву, але й ранг таксону: «1. Громада: Ссавці (*Mammalia*)» (Верхратський, 1922: 3). Щодо найдавніших згадок цього номену: у синонімії слова «ссавець» у В. Ніколаєва (1918) зустрічаємо: «молокососущий (Сл[овник]. Ум[анця].), ссущий (Полян[ський, 1888].), сисак, ссуче звіря (Кміц[икевич, 1912].), ссавець (Гнат[юк, 1916].)»; у М. Шарлеманя (1927: 21) основною назвою є «*Mammalia* — Ссавці» з синонімами з праць попередників «Ссущії (Полян[ський, 1874].), ссавці (Верх[ратський, 1910 б]., Раков[ський, 1919]., Шар[лемань, 1920].), молокососущі (Уман[нець].); одн[ина]. сисак, ссуче звіря (Кміц[икевич, 1912].)»; відомий також номен «ссач», який був, судячи з хронології вжитку (Верхратський, 1869 а: 150; Желеховський, Недільський, 1886: 913), найбільш давнім у доступній нам літературі.

¹⁷ Максиміліан Сила-Новицький (1826–1890) народився в Яблунові Івано-Франківської обл., 1846 р. закінчив академічну гімназію у Львові. 1848 р. переїхав до Бродів, а слідом і Плотичів (Тернопілля), де вчителював і зацікавився природничими колекціями. У 1863 р. захистив дисертацію доктора філософії при Львівському університеті й переїхав до Кракова, де став професором зоології в Ягеллонському університеті, в якому й викладав до своєї смерті. Серед інших його творів є й підручник із зоології у трьох томах: «Ссавці», «Птахи, плазуни і риби», «Безхребетні» (1868–1869).

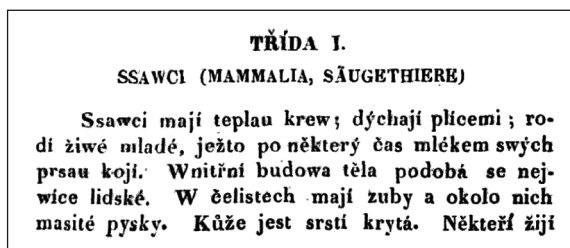

Рис. 1. Фрагмент сторінки чеського видання 1843 р. з описом ссавців (Staňek, 1843). Вжитий тут номен є повним фонетичним відповідником українського «ссавці».

Fig. 1. Fragment of a page in a Czech edition from 1843 with description of mammals (Staňek, 1843). The nomen used here is a full phonetic equivalent of the Ukrainian “ssavtsi” (= mammals).

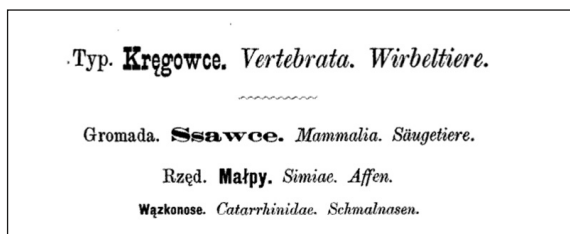

Рис. 2. Фрагмент першої сторінки розділу «Ссавці» у підручнику М. Новицького (Nowicki, 1876). У пізніших польських виданнях вже писали «Gromada Ssące czyli Ssawce (Mammalia)» (Lampert, 1905).

Fig. 2. Fragment of the first page of the chapter “Mammals” in the textbook by M. Nowicki (1876). In later Polish publications mammals were mentioned as “Gromada Ssące czyli Ssawce (Mammalia)” (Lampert, 1905).

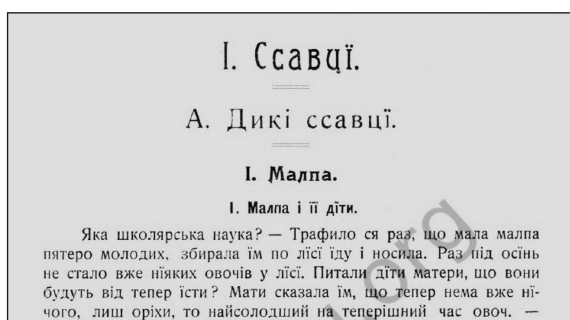

Рис. 3. Перша сторінка основної частини книги В. Гнатюка «Звіриний епос», виданій 1916 р. в серії «Етнографічний збірник УНТ» (Гнатюк, 1916). Це одна з перших наукових праць українською мовою, в якій вжито слово «ссавці».

Fig. 3. The first page of the main part of V. Hnatiuk's book *Epos of Beasts* published in 1916 in the series of the Ethnographic collection of the Ukrainian Scientific Association. This is one of the first scientific publications in Ukrainian, in which the word “ssavtsi” (= mammals) was used.

1843: 15), у польській — *ssaki* з поширеним у XIX ст. синонімом *ssace* (Pietruski, 1853) або *ssawce* (Majewski, 1889: 410; Booch-Árkossy, 1890: 668), у словацькій — *cicavce*. З географічно близьких мов повним відповідником латинського *Mammalia* є лише угорське *emlősök* (від *emlő* — груди) і, до певної міри, білоруське «млекакормячя, або сусуны», російське «млекопитающие» й румунське *mamifer*. В основі латинського номену — *mamma* (молочна залоза, груди), фактично аналог слова «мама, мати». Подвоєне *s* на початку слова визначається втратою голосної, присутньої в частині пов'язаних слів (сисний, сисун, соска).

minutus, *Sorex minutus* Linnaeus, 1766 — мідиця мала. Означення походить від лат. *minutus* — «малий» (Skeat, 1993: 285). Така назва є характеристичною: це найдрібніший ссавець фауни України (а також у межах свого роду), що відбито в науковій назві й надалі залучено до переліку українських назв. Очевидно, що цей вид не міг мати власної вернакулярної назви до того, як його визначили фахівці, які, напевно, послуговувалися в таксономічних списках латиною. Означення прийнято в усіх фауністичних зведеннях. В огляді 1938 р. — як «землерийка бурозуба мала» (Мигулін, 1938: 77), надалі — як «бурозубка мала» (Маркевич, Татарко, 1983: 155), в оглядах авторів — як «мідиця мала» (Загороднюк, 1999: 203; Загороднюк, Ємельянов, 2012).

Myrmecophaga Linnaeus, 1758 — мурахойд. Ця усталена й широковживана в українській літературі (Шарлемань, 1927: 23; Раковський, 1930–1933, т. 2: 786; Решетило, 2013: 73) назва є перекладом наукової назви цього ссавця: грец. *μύρμηξ* — «мурахи» та грецький корінь *φάγ* — «їсти» (Roberts, 1839: 116). Найімовірніше, назва перекладена не з латині, а через посередництво інших мов. Зокрема англійська вернакулярна назва — «anteater» (= мурахойд), а німецька, яку згадує і М. Шарлемань (1927), — «Ameisenbär» (від *Ameise* — мурашка, *Bär* — ведмідь). У найперших підручниках кінця XIX ст. цей таксон подають як «муравляр» (Верхратський, [рік?], Полянський, 1874, цит. за Шарлемань, 1927; Верхратський, 1922), проте вже з оглядів

початку ХХ ст. — у В. Ніколаєва (1918, з посиланням на Полянського, 1888)¹⁸ та М. Шарлеманя (1927) — як «мурахоїд». Остання назва є основною і дотепер (Маркевич, Татарко, 1983; Решетило, 2013).

mystacinus, *Myotis mystacinus* Kuhl, 1817 — вусата, нічниця вусата. Видове означення походить від гр. *μύσταξ* — «вуса», *-inus* — суфікс для утворення прикметника (Skeat, 1993: 274). Очевидно, що назва не місцева, і вживана тільки в науковій літературі. За досвіду можна побачити, що в цього виду нічниць у порівнянні з іншими дрібними видами *Myotis*, вібриси товстіші й темні, добре контрастують з порівняно світлим забарвленням тіла. Хоча у визначниках таку ознаку не наводять, саме цю назву використовують в оглядах фауни різних часів (Корнеев, 1952: 101; Абеленцев та ін., 1956; Загороднюк та ін., 2002). Однією з перших є згадка «вусатої» в оглядах 1920-х років: як «*Myotis (Selisius) mystacinus* (Kuhl). Нічвид вусатий» (Шарлемань, 1920: 26) та «*Selisius mustacinus* Kuhl — Нічвид вусатий» (Шарлемань, 1927: 26). Надалі зі складу цього виду виокремлено кілька нових видів, які були й лишилися «вусатими» за зовнішністю, проте отримали власні назви: північна (*Myotis brandtii*), степова (*M. aurascens*), мала (*M. alcathoe*) (Загороднюк, Ємельянов, 2012).

noctula, *Nyctalus noctula* Schreber, 1774 — вечірниця. Корінь слова лат. *noct-* є формою слова *nox* — ніч; найбільшою мірою стосується ночі, фактично назва означає «нічний» (близьких вернакулярний варіант — нічниця), суфікс *-ula* зменшувальний жіночого роду, тобто *noctula* — «маленька нічна тварина» (Skeat, 1993: 305; Stevenson, Waite, 2011: 970). До нього близьким в англійській мові є термін *nocturnal* (той, що трапляється або активний уночі). Вважається (електронні словники), що в староанглійській мові уже з V–VI ст. зменшувальне (демінутивне) *noctula* означало кажанів (у сучасній англійській трансформувалося в *noctule*). Назву «нічниця» для *Nyctalus* не використовують, натомість означення «вечірній» (звідки й «вечерниця» або «вечірниця») відоме давно: у К. Кесслера (1851) та О. Черная (1853) «Кожан вечерний» (*Vesperugo noctula* Daub.). Це один із прикладів того, як видове означення стало родовою назвою: «кажан вечірній → вечірниця»¹⁹ (див. також нарис «*Vespertilio*»).

Plecotus Geoffroy, 1818 — вухань. Цю назву запропоновано лише через 70 років після опису К. Ліннеєм виду *Vespertilio auritus* (1758), назву якого можна перекласти як «кажан вухатий»²⁰. Відповідно, після встановлення окремого роду назва «вухатий» із означення перейшла у назву роду, при цьому типовий вид роду став вуханем двічі: *Plecotus auritus* — «вухань вухатий». Етимологію *Plecotus* подають як «нов.-лат., від гр. *πλεκτός* — складчастий, та *ωτός* — вуха» (Partridge, 2006). Родова назва вказує на складчасті зовнішні краї великих вух цієї тварини (Kunz, Martin, 1982; Ruys, Bernard, 2014: 101). У давніх джерелах назву роду українською писали як «вухан» (без «ь»): наприклад, «*Plecotus auritus* (L). Вухан» (Шарлемань, 1920: 28), проте вже за 18 років наводили «Вухань. *Plecotus auritus*» (Мигулін, 1938: 123); нині маємо ту саму назву, проте після визнання кількох видів у складі цього роду — вже з кількома різними видовими означеннями (Загороднюк, Ємельянов, 2012).

pygmaeus, *Spermophilus pygmaeus* (Pallas, 1779) — ховрах сірий («малий»). Видове означення походить від лат. *pygmaeus* — «карлик» (Болдирев та ін., 2003: 386). Серед інших вернакулярних назв виду (зокрема, «сірий») ця назва є повним відповідником латинської назви і загалом є характеристичною, але тільки при порівнянні цього виду з більш східними формами, з

¹⁸ В. Ніколаєв (1918) не лише запозичив назву у М. Полянського, але й вказав, що книга Полянського 1888 р. є перекладом підручника І. Шмідта.

¹⁹ Раніше це ми проаналізували на прикладі полівок: давнє *Mus arvalis* («миша польова») → пізніше *Microtus arvalis* («полівка звичайна») (Загороднюк, 2001 а). Аналогічні зміщення назв є в багатьох інших групах. Вище те саме написано про «землерийку білозубу», яка згодом стала «білозубкою», проте така калька з «*leocodon*» (дослівно «білозуб») стосується в латині видової назви, а в українській мові стала назвою всього роду *Crociodura*, в який виокремили цю та інші види «білозубок».

²⁰ У К. Ліннея (1758) рід *Vespertilio* включав усіх 7 відомих на той час кажанів (Stemonitis, 2015), тому можна прийняти «*Vespertilio*» = «кажан» (сучасна українська назва роду — лилик). Оскільки вуха виразні у всіх кажанів, правильно було би перекладати назву як вухатий (прикметники на *-атий* вказують на певну зовнішню ознаку, якою названий предмет виділяється з-поміж інших подібних, слова на *-астий* вказують на надмірність певної ознаки в означуваному предметі (Щербатюк, 2010).

якими він межує за Волгою, зокрема в Казахстані. Натомість, всі східноєвропейські ховрахи можуть бути віднесені до групи «малих» не лише за розмірами, але й за їхніми родинними стосунками (Загороднюк, Федорченко, 1995), тому надалі при позначенні виду *S. pygmaeus* запропоновано обмежитися номеном «сірий» (Загороднюк, 2009).

Rhinolophus — підковоніс, підковик. Назва походить від гр. ῥινόρ — «ніс, рило», λόφος — «гребінь» (Pearl, 1994). В українській зооніміці цей рід загалом має усталену назву, проте є тенденція до частішого вживання скороченої назви «підковик»: у давніших оглядах вживали «підковик» (напр., Шарлемань, 1920; Мигулін, 1938), у пізніших працях (з 1956 до 1999 рр.) писали переважно «підковоніс» (напр., Татаринів, 1956; Абеленцев та ін., 1956; Корнеєв, 1965; Маркевич, Татарко, 1983), згодом було відновлено назву «підковик» (Загороднюк, 2001 а та ін.). Рід є типовим для родини Rhinolophidae (підковикові).

subterraneus, *Terricola subterraneus* — полівка підземна, норик підземний. Номен *subterraneus* дослівно означає «підземний»: *sub-* — «під-», *terra* — «земля». Вид відносять почергово то до роду *Microtus*, то *Terricola* (раніше *Pitymys*), то до підроду *Terricola* роду *Microtus* (для огляду див.: Загороднюк, 1989), проте в усіх випадках дослідники незмінно використовують як видове означення «*subterraneus*» та «підземний» (Загороднюк, Ємельянов, 2012).

silvestris, *Felis silvestris* Schreber, 1777 — кіт лісовий. Одна з поширених вернакулярних назв цього виду — *F. silvestris* (через «у») — кіт дикий» (Шарлемань, 1927: 18; Корнеєв, 1952: 112), проте ми рекомендуємо уникати такої назви через подібність понять «дикий кіт» і «зничавий кіт свійський» (Загороднюк, Дикий, 2012). Власне, тому назву «кіт лісовий» прийнято як титульну для цього виду в оглядах останнього часу (Маркевич, Татарко, 1983: 190; Червона..., 2009; Загороднюк, Ємельянов, 2012).

sylvaticus, *Sylvaemus sylvaticus* — миша лісова. Назва походить від лат. *sylva* — «ліс», *-ticus* — суфікс, що означає, як правило, належність до середовища існування (Williams, 2005: 144, 200). Ліннейська назва *Mus sylvaticus* — однозначно стала основою для вернакулярної назви «миша лісова», згодом назва перейшла на всю групу видів (в Україні — 4 види), яку тепер визнають за окремий рід *Sylvaemus* (або підрід *Sylvaemus* в межах роду *Apodemus*) (Wilson, Reeder, 2005; Гащак та ін., 2008). Оскільки під назвою «лісова» здебільшого мають на увазі всю групу «лісових мишей» (*sylvaticus* s. lato, тобто *sylvaticus* (s. str.) + *witherbyi* (= *falzfeini* = *arianus*) + *uralensis* (= *microps*)), запропоновано зберегти номен «лісова» за надвидом «*sylvaticus* s. l.», а за номінативною формою закріпити назву «мишак європейський» (Загороднюк, Ємельянов, 2012).

serotinus, *Eptesicus serotinus* Schreber, 1774 — пергач пізній, один з найпоширеніших видів кажанів, серед особливостей якого є пізньовечірня активність. Назва «пізній» є перекладом: латиною *serotinus* означає «пізній» (Іоненко, 2012) (відомою також є назва «*dens serotinus* — зуб мудрості»), проте ця назва закріпилася не одразу. Деякий час цей вид називали «гірським лиликом», зокрема в оглядах 1920 та 1927 рр. наведено як «*Eptesicus serotinus* Schreb. — Кажан гірський[,] або пізній» (Шарлемань, 1920: 27, 1927: 18), проте вже в О. Мигуліна вид позначено як «кажан пізній, *Eptesicus serotinus*» (Мигулін, 1938: 115), а в огляді кажанів фауни України 1956 р. його представлено як «кожан пізній — *Eptesicus serotinus*» (із синонімом «гірський») (Абеленцев та ін., 1956: 434), надалі — тільки як «пізній» (напр., Загороднюк, Ємельянов, 2012).

socialis, *Microtus socialis* (Pallas, 1773) — полівка гуртова. У пошуках відповідників і, очевидно, наслідуючи латину²¹, дослідники вживали такі варіанти, як «суспільна», або «громадська» полівка. Зокрема, номен «громадська» є в довіднику 1927 р.: «*Chilotus socialis parvus* Sat. — Нориця громадська» (Шарлемань, 1927: 15); номен «суспільна» трапляється й тепер (напр., Уманець та ін., 2007), проте обидва варіанти є тим перекладом, який за змістом найменше характеризує цих гризунів. У О. Мигуліна (1938: 308) використано назву «*Sumeriomys socialis* — польовка гуртова». Тут вжито назву «полівка гуртова», як і в «Зоологічному словнику»

²¹ Ймовірно, калькування йшло не так з латини, як з московської мови, якою була представлена найбільша кількість описів цього степового виду гризунів («общественная полевка»).

1983 р. (Маркевич, Татарко, 1983: 228) та в останньому огляді ссавців України (Загороднюк, Ємельянов, 2012).

Vespertilio — «вечірниця» (дослівно), лилик. *Vespertilio* — це латинська назва для кажанів, яка походить від лат. *vesper* — вечір, вечірній, або вечірня зоря (Partridge, 2006). У часи К. Ліннея значну кількість видів кажанів відносили до цього роду; у другій половині XIX ст. та на початку XX ст. до цього роду відносили найрізноманітніших кажанів, зокрема й нічниць, *Myotis* (напр., Чернай, 1853)²²; у 1950–1990 рр. до нього нерідко відносили, окрім *Vespertilio* s. str., також види родів *Pipistrellus* та *Eptesicus*²³ (напр., Полушина, 1998). Нині в обсязі фауни Європи рід включає лише один вид — лилик двоколірний (*Vespertilio murinus*). Назвою «вечірниця» тепер позначають рід *Nyctalus* (для огляду див.: Загороднюк, 2001), якого в часи К. Кеслера (1851) та О. Черная (1853) називали «Кожан вечірний (*Vesperugo noctula*)», звідки і походить сучасна назва «вечірниця» для роду *Nyctalus*, тобто мало місце зміщення назви «вечірниця» з одного роду на інший (з *Vespertilio* на *Nyctalus*).

uralensis, *Sylvaemus uralensis* (Pallas, 1811) — мишак уральський. Назва дана П. Палласом для східної географічної раси «лісової миші» (*Mus sylvaticus* var. *uralensis*), яку впродовж 150 років у такому статусі й розглядали, поки не було описано новий вид *Apodemus microps* Kratochvil, Rosicky, 1952. Цей новий вид спочатку вважали обмежено поширеним у Центральній Європі (Чехія, Словаччина, Австрія, Польща, захід України), проте надалі було з'ясовано, що абсолютна більшість популяцій на схід від України належить до того самого виду (Межжерин, Загороднюк, 1989), з чого постало питання про валідну назву форми «*microps*». Найдавнішою придатною назвою стала «*uralensis* Pallas, 1811» (Загороднюк, 1993). Рід *Sylvaemus* нерідко розглядають як підрид у складі роду *Apodemus* (Wilson, Reeder, 2005).

Чимало українських назв вищих таксонів також з'явилися як прямі переклади з латини (або й інших мов). Прикладами є: рукокрилі — Chiroptera (гр. χείρ — «рука», πτερόν — «крило» (Stevenson, Waite, 2011: 249, 250)), ластонogi — Pinnipedia (лат. *pinna* — «плавець», *pes* — «ступня» (Stevenson, Waite, 2011: 1089)), непарнопали — Perissodactyla (гр. περίσσος — «непарний», δάκτυλος — «палець» (Stevenson, Waite, 2011: 1067)), комахоїдні — Insectivora (лат. *insectum* — «комаха», *vorare* — «поїдати» (Stormonth, 1874: 288)). Крім того, є величезна добірка таких назв-покручів, які часто складно перекласти одним словом: Duplicidentata («двопарнорізцеві»), Fissipedia («роздільноногі»), Odontoceti («зубатокиті»), Cetartiodactyla («китопарнопали») тощо.

До категорії умовно перекладених з латини назв можна віднести такі назви, як: лінивець — *Bradypus* (гр. βραδύς — «повільно», гр. -πούς — «-ногий») (Roberts, 1839: 21); качконіс — *Ornithorhynchus* (гр. ὄρνιθ- — «птахо-», гр. ῥύγχος — «рило, мордочка, дзьоб») (Williams, 2005: 142, 235); крилан — *Pteropus* (гр. πτερόν — «крила», гр. ποῦς — «ступня, нога») (Williams, 2005: 169, 171).

Також є сотні, якщо не тисячі, іменних назв видів (патронімів), вжитих у працях різних авторів, переважно давніх, до середини XX ст.: *nilsoni*, *mehelyi*, *daubentonii*, *scherman*, *eversmanni*, *przewalskii*. Такі назви перекладаються дослівно (напр., кінь Пржевальського, полівка Шермана, нічниця Брандта тощо), проте загалом є виразна тенденція до заміни патронімів в українській мові на інші означення, що є характеристичними (напр., кінь дикий, щур гірський, нічниця північна). Так, в огляді теріофауни України 1938 р. (Мигулін, 1938) серед назв першого (за порядком наведення) ряду кажанів є 5 патронімів на 18 видів; надалі частка патронімів зменшувалася, а в останньому огляді, в якому наведено і види з суміжних регіонів, є назви 32 видів цього ряду, проте жодного патроніма (Загороднюк, Ємельянов, 2012).

²² Напр., в огляді ссавці Слобожанщини О. Чернай (1853) до *Vespertilio* відносить види *Vespertilio Brandtii*, *Vespertilio Daubantonii*, *Vespertilio murinus* (нині це види роду *Myotis*, відповідно *M. brandtii*, *M. daubentonii*, *M. dasycmene*), натомість власне *Vespertilio murinus* ним позначений як вид роду *Vesperugo* (*Vesperugo discolor*), до якого також віднесено види *V. serotinus* (= *Eptesicus serotinus*), *V. noctula* (= *Nyctalus noctula*), *V. Nathusii* (= *Pipistrellus nathusii*) та *V. pipistrellus* (= *P. pipistrellus*).

²³ Тому види цих родів нерідко й дотепер називають «лиликами», як і *Vespertilio* s. str.

3. Приклади вернакулярних назв, що адаптовані в латину

Як відомо, наукові назви не є суто латинськими, ними можуть бути латинізовані форми з інших мов, нерідко з грецької, а інколи й української (напр., *Vormela peregusna*, *Marmota bobak*) (Загороднюк, Ємельянов, 2012). Понад те, значна частина латинських назв таксонів також є вернакулярними. Практика таксономічних досліджень засвідчує поширене використання місцевих назв як основи для наукових (поданих латиною). Такі приклади є в багатьох мовах, не є винятком й українська, і дослідники могли запозичувати назви з інших мов, як суміжних, так і віддалених, для опису фауни України. Такі практики запозичення назв пов'язані з тим, що дослідники відкривали нові для себе (і для наукового загалу) види, які були відомими для місцевого населення. В одних випадках науковці перекладали на латину, якщо їм була добре зрозуміла і підходила етимологія, в інших — калькували наявні місцеві назви.

Бабак — *Marmota bobak* (Muller, 1776). Номен *bobak* не має етимології в латині, проте назва ідентична до місцевої назви «бабак», ареали бабака та цієї назви збігаються. Типовою місцевістю опису виду, а тому, найімовірніше, і місцем походження назви, є правобережна частина України (Огнев, 1947, цит. за: Павлинов, Россилюмо, 1987: 139; Wilson, Reeder, 2005: 800). За мовознавчими джерелами, слово «бабак» вважають запозиченням з польської, яке, у свою чергу, запозичене з тюркських мов (Болдирєв та ін., 1982: 103). Тюркське «бабай» — татар., казах. «дід», «старий» (Луценко, 2009). Корінь «боб» властивий усім слов'янським мовам (в укр. «біб»), а також верхньо- і нижньолужицькому *bob*²⁴. Понад те, є низка тлумачень, що пов'язують слово «боба» із зоологічними об'єктами, у т. ч. регіональними назвами «боба» для кролів, зайців тощо (див: Аникин, 2009: 283–290)²⁵. Проте в українській мові набув поширення номен «бабак» (з варіантом «байбак» та синонімом «сурок») і став назвою роду в міру розширення знань про таксономію цих гризунів²⁶. Словники С. Паночіні (1931: 6) й В. Ніколаєва (1918) пропонують перекласти російське слово «байбак» українським «бабак», а слово «сурок» у цих словниках (а також в ЕСУМ) відсутнє. Попри подібності української й латинської назв (і навіть наявності в латинській назві літери *k*, яка відсутня в класичній латині), є відмінність у написанні першої голосної, проте в ненаголошеному складі (*bobak* vs бабак) (Сулейменов, 2005).

Сайга — *Saiga* Gray, 1843. Автор залучення вернакулярної назви в латину — П. Паллас, відомий дослідник степової фауни. Вид описано одночасно (1766 р.) П. Палласом як *Antilope saiga* (nom. nud.) та К. Ліннеєм як *Capra tatarica*. Хоча назва Палласа згодом виявилася непридатною, але надалі на її основі Дж. Греєм описано однойменний рід *Saiga*. У складі роду лише один вид, тому часто і вид, і рід називають одним словом, «сайга», без означення, хоча спочатку назва «сайга» запропонована саме як видове означення (*Antilope saiga*). Слово «сайга» через посередництво російської²⁷ запозичено з чагатайської мови (Болдирєв та ін., 2006: 164). Українською заведено писати «сайгак» (інколи й «сугак»): «*Saiga tatarica* Pall. — Сугак, сайгак. Сугак (Верх., Пол.), сайгак, сайга (Пол.)» (Шарлемань, 1927: 26; з посиланнями на праці

²⁴ У етимології слова *bob* є пояснення давніми (у т. ч. й кельтськими) сенсами, серед яких — «коротке волосся», «підстрижений хвіст коня», «китиця, пучок», «округла, підвішена вага» (<http://www.etymonline.com>).

²⁵ В цитованому огляді можна знайти низку споріднених слів, таких як «заєць» та «крізь». Окрім того, номен «боба» явно тяжіє до позначень цуценят (загальновідоме «бобик»), є асоціації зі словами «бобка» і навіть «бобр» (бібр). Тому не можна виключати, що зоонім *bobak* має спільне походження з усіма цими номенами й у спільному знаменнику маємо такий набір ознак, як «невеликий, кудий, кругленький, гладенький».

²⁶ Як нами зазначено раніше (Загороднюк, 2009), зоонім «бабак», імовірно, первинно стосувався лише одного виду — *Marmota bobak*, і, очевидно, саме вона повторена у назвах історичних пам'яток степу — «кам'яних баб» (Пидопличко, 1967). Щодо двох назв-конкурентів — «бабак» та «сурок» — варто зауважити, що назви «баба» і «сура» пов'язані з містифікаціями щодо прашурів, які пішли під землю (як бабак восени на зимівлю), проте навесні від сонця (Сури) відроджуються (див. Сулейменов, 2005; Загороднюк, Дикий, 2012).

²⁷ Можна припустити, що посередництво могло бути й через уйгурську мову (як мову Жовтої Орди), з якою українська напевно тісно контактувала.

І. Верхратського 1869–1879 рр. і Полянського 1874 р.), «сайга — *Saiga tatarica*» (Сокур, 1961: 15), рід «сайгак, сугак, *Saiga*» з видом *сайгак степовий* (Маркевич, Татарко, 1983: 237), «*Saiga* — Сайга» з видом *сайга татарська* (Загороднюк, Харчук, 2011; Загороднюк, Ємельянов, 2012).

Земляний — *zemni*, *Spalax zemni* Erxleben, 1777 (сліпак подільський). Назву *Spalax zemni* довгий час вважали непридатною (*nomen nudum*) і заміщували пізнішою назвою *podolicus* (= *polonicus*), зокрема і з відповідною вернакулярною назвою «сліпак польський» (Татаринів, 1956: 162) замість визнаної «сліпак подільський» (Топачевський, 1969; Коробченко, Загороднюк, 2010). Назва *zemni* запропонована у біомені «*Glis zemni*», тобто «гризун земляний» і, вірогідно, походить від польського *ziemni*, *ziemski* = «земляний». Слово *zemni* є також архаїчною вернакулярною назвою (в англ. і фр. працях) для позначення виду *S. typhlus* (= *microphthalmus*) s. lato (Jones, 1873: 245–247). Пропозиція виводити видовий епітет з російського «земной» (Sheehan, 2000: 140) є хибною, оскільки область поширення виду — правобережна частина України, насамперед Поділля (Решетник, 1941; Загороднюк, Коробченко, 2009)²⁸, що й відображено у найпоширенішій назві виду «сліпак подільський». Щодо польської основи назви у П. С. Палласа в описі *S. microphthalmus* прямо вказано: «*Rossice vulgo Slepez* (i. e. *caecutiens*), in Ucraina *Sinskoe Stschenae*; Cosaicis Terekiensibus *Jamran*, Polonis *Zemni (terrestris)*...» (Pallas, 1811: 159), що підкреслено і в нашому огляді (Загороднюк, 1992)²⁹.

Корсак — *corsac*, *Vulpes corsac* (описаний як *Canis corsac* L., 1768). Назва тюркського походження й запозичена в латину з місцевих назв (Stevenson, Waite, 2011: 322). Вид описано зі степів Північного Казахстану (Clark et al., 2009), проте в українському Приазов'ї є річка з назвою Корсак і заказник «Корсак-могила», і саме звідти відомі давні й сучасні найзахідніші знахідки цього виду лисиці (Zagorodniuk, Savarin, 2012). Назва широко й давно вживана в різних мовах, зокрема й українській, хоча згадується далеко не у всіх зведеннях (напр., немає у: Шарлемань, 1920; Мигулін, 1938; Корнєєв, 1952). Вид згадано як «*Vulpes corsac* L. — Корсак» (Шарлемань, 1927: 28) або як «лис корсак (лис степовий)» (Загороднюк, Ємельянов, 2012).

Мамут — *Mammuthus* Brookes, 1828. Назва, ймовірно, має сибірське походження (Stevenson, Waite, 2011: 866), її також виводять від татарського *tammantu* — «житель землі» (Palmer, 1904: 397), де *tamta* — «земля», оскільки жителі Сибіру вважали, що мамонти жили в норах у землі (Skeat, 1993: 267; Болдирев та ін., 2003: 376). Вважають, що звукова форма «мамут» з'явилася через посередництво польської та західноєвропейських мов (Болдирев та ін., 2003: 376). У М. Шарлеманя (1927: 17) та В. Раковського (1930–1933, т. 2: 620) слово «мамут» подано як безальтернативну назву, те саме й у наших працях (Загороднюк, Дикий, 2012). Проте в радянську добу, особливо в період активного зросійщення у 1960–1990-х рр., та у працях послідовників радянської ідеології слово «мамут» почали вживати як синонім або вилучати. Так, ЕСУМ подає основним словом «мамонт» з молодшим синонімом «мамут» (Болдирев та ін., 2003: 376), натомість у посібнику «Зоогеографія» подано як основну назву «мамут» (Решетило, 2013: 175).

Перегузня — *peregusna*, *Vormela peregusna* (Gueldenstaedt, 1770) (автор — відомий мандрівник Й. Гюльденштедт, який, напевно, запозичив місцеву назву для наукової назви виду). Назва давня, місцева. Її вживали навіть у часи заборони української книжки. Зокрема, назву «перегузня» вжито у К. Кесслера (1851). В українських виданнях маємо те саме: у Шарлеманя (1920: 31, 1927: 28) як «*Vormela peregusna* — перегузня, або перев'язка», потім були спроби прибрати цю назву, і вид перейменували на «тхір рябий» (Мигулін, 1938: 183), в огляді О. Корнєєва знову повернуто давню назву виду, але у формально біоменізованій формі, як «перегузня звичайна» (Корнєєв, 1952: 90). Походження назви не цілком зрозуміле, очевидно, пов'язане зі

²⁸ Типовою місцевістю *Glis zemni* вважають Тернопільщину (Wilson, Reeder, 2005: 922), за іншими джерелами — окол. м. Кременець Тернопільської обл. (уточн. за: Загороднюк, 1992).

²⁹ Йоган Еркслебен (1744–1777, 33 роки) був німцем і, напевно, не знав польські та українські діалекти, з яких сформована назва *zemni*, проте, очевидно, що він використав вернакулярну назву як наукову.

словом «гузно» (Болдирев та ін., 2003: 340). На думку авторів, які мали можливість спостерігати цей вид у природі, це може бути пов'язано зі своєрідним алюром цього тхора, який бігає петлями, підкидаючи гузно.

Сліпець, сліпак — *Spalax microphthalmus* Güldenstaedt, 1770. Опис цього виду можна розглядати як приклад перекладу місцевої назви виду на латину. Відомо, що Й. Гюльденштедт мандрував територією Слобожанщини й описав низку інших таксонів, у назвах яких є вернакулярна основа (наприклад, *Mus suslica*). Слово *microphthalmus* можна тлумачити від: *micro* (μικρός, малі) + *ophthalmus* (ὀφθαλμός, очі), тобто сліпакуватий, з мікроскопічними очима³⁰. Назва подібна до іншої назви, яка також означає «сліпий» (τυφλός): *Spalax typhlus* (описано як *Mus typhlus* Pallas, 1778 з «південної Росії», = *S. microphthalmus* Guelld.), яку використовували для всіх східноєвропейських видів сліпаків упродовж понад 100 років (Коробченко, Загороднюк, 2010); наприклад, під такою назвою (тобто *typhlus*) описано сліпака білозубого: як «*Spalax typhlus leucodon*» Nordmann, 1840. З обох зазначених назв більш поширеною поміж людей є «сліпець», натомість у науковій літературі — «сліпак» (ibidem).

Суслик — *Spermophilus suslicus* (Güldenstaedt, 1770) — ховрах крапчастий. Вид описано як «*Mus suslica* Güldenstaedt»³¹. Номен «суслик» — одна з місцевих назв ховраха (Верхратський, 1922 та ін.)³². Наукова назва, як вважається, запозичена з російської мови, утворена від звуко-наслідувального кореня «сус»; вживається також в англійській (souslik як синонім до «ground squirrel», тобто «земляна вивірка», для фактично всіх європейських ховрахів) (Болдирев та ін., 2006: 483; Stevenson, Waite, 2011: 1380), польській мові (susel), російській (суслик) (Болдирев та ін., 2006: 483), проте в Україні закріпилася назва «ховрах». Підоплічка вказував назву «суслик» як основну для *Citellus*, позаяк «ховрах»³³ — як спільну для *Cricetus* та *Citellus* (Підоплічка, 1928). На думку авторів, назва «суслик» є найдавнішою, а назва «ховрах» — нещодавній термін, який спочатку з'явився як демінутив («ховрашок») і який, напевно, походить від слобожанської назви «овражек» (Загороднюк, 2009), яку нерідко вживали дослідники кінця XIX та початку XX ст.³⁴ Назву «ховрашок» знаходимо в давніх працях (Шарлемань, 1920, 1927; Храчевич, 1925; Жарський, 1938), і тільки з оглядів 1937–1938 рр. закріплюється назва «ховрах» (Підоплічка, 1937³⁵; Мигулін, 1938; Решетник, 1948; Корнеев, 1952, 1965 та ін.).

Татринський (норик татринський) — *Microtus (Terricola) tatricus* Kratochvíl, 1952. Назва «татри» є запозиченням у латинську з польської, і має праслов'янське походження, від якого походить і українське «товтри» (Болдирев та ін., 2006: 527). У перших публікаціях щодо цього виду його називали «нориця татранська» (напр., Загороднюк, 1999 та ін.). Назву «татринський» введено 2004 р. (Загороднюк, 2004: 37) і використано в подальших оглядах (напр., Загороднюк, Ємельянов, 2012).

До цієї групи назв можуть бути віднесені також окремі давні назви, які подібні до вернакулярних, проте, ймовірно, були у вжитку лише серед дослідників. Прикладом є назва «мишівка», відома в давній літературі під назвою «березова миша» й описана, відповідно, як *Mus*

³⁰ Хоча зовні сліпаки виглядають цілком сліпими, показано, що під шкірою у них є малі, проте нормально пігментовані очі, оточені масою жирової тканини (Коробченко та ін., 2010).

³¹ Вид раніше був відомий як «*Citellus guttatus* Temm.» (напр., Кесслер, 1851; Шарлемань, 1920), що дослівно означає «ховрах плямистий», тому дотепер його так і називають, проте з варіаціями назви: напр., «ховрашок крапчастий», *Citellus guttatus*» (Шарлемань, 1920: 33), «ховрах крапчастий, *C[itellus]. suslicus*» (Маркевич, Татарко, 1983: 249).

³² Зокрема, в І. Верхратського (1922: 26) вказано: «Суслик (оврашок або хавряшок, *Spermophilus*) живе гуртками на Поділлі і на українських степах. Живиться збіжем і тому робить шкоду».

³³ Іван Підоплічка (1928), без сумнівів, убачав в основі назви «ховрах» слово «ховатися».

³⁴ В огляді О. Черная, присвяченому ссавцям Слобожанщини (Черная, 1853), вживається ще один варіант назви — «еврашек» (і раз — «оврашек») (аналіз огляду Черная див.: Загороднюк, 2010). Назву «овражек» подають тлумачні словники Д. Ушакова, С. Ожегова, Т. Євремової та ін. У словнику В. Даля ховраха згадано тільки у статті «Сусло» (без окремої статті) та статті «овраг», як «овражка» та «евражка» (в жін. роді).

³⁵ При цьому в тексті І. Підоплічка (1937) нерідко використовує назву «суслик» (напр., с. 148).

betulinus Pallas, 1779 (лат. *betula* = береза). Нині цей вид відомий як мишівка лісова (*Sicista betulina*) з родини мишівкових, *Sicistidae*³⁶ (Загороднюк, 2009).

Показовою є історія із «зайчиком земляним» (*Ochotona pusilla*), описаним як «*Lepus pusillus*» (тобто «заєць крихітний») із приміткою «*Semlaenoi Saetschik (Lepusculus subterraneus)*» (Pallas, 1811: 151). Згадки «земляних зайців» як *Lagomys* (= *Ochotona*) є у словнику В. Даля, описи «сіноставців» бачимо в оглядах природи України у В. Каратигіна, І. Підоплічки та ін. (Загороднюк, Ємельянов, 2012). Після вимирання пискух в Україні назву «земляний заєць» стали асоціювати з тушками (Мигулін, 1938; Корнеев, 1965). Ця історія, ймовірно, є результатом спроби «втягнути» «народну класифікацію» (в т. ч. й «зайчиків» як *Ochotona*) в рамки поточної на той час таксономічної парадигми (класифікування у складі роду *Lepus* = заєць) (Загороднюк, 2016)³⁷.

4. Назви екзотичних тварин на основі латини

Лексикон українців також містить назви чужоземних ссавців, що особливо стосується тварин, яких утримують у зоопарках, а також які описано у книжках мандрівників і в художній літературі. Значна (а нерідко й надто велика) увага приділена описам хижих ссавців, особливо з родини котових (*Felidae*), для яких активно використовують не латинські назви, а назви, подані українською мовою на основі відповідної латини (рис. 4).

пантєра пантєра *Panthera* Океп;
п. лев пантєра лев, лев *P. leo* (Ліннє);
п. леопард пантєра леопард, барс, леопард,
п. тигр пантєра тигр, тигр *P. tigris* (Лін-
нє);
п. ягуар пантєра ягуар, ягуар *P. onca* (Лін-
нє).

Рис. 4. Фрагмент словника Маркевича й Татарка (1983: 220) з назвами роду пантера (*Panthera*) та його видів.

Fig. 4. A fragment from the dictionary by Markevych and Tatarko (1983: 220), with names of the genus *Panthera* (*Panthera*) and its species.

Вампір — *Vampyrum* Rafinesque, 1815 (= *Vampyrus* Leach, 1821 = *Vampirus* Lesson, 1827) — назва через посередництво французької запозичена із сербської, «вампир», яке, у свою чергу, має паралелі з усіма слов'янськими мовами, у тому числі й українським «упир» (Болдирєв та ін., 1982: 327, 328) — за народним повір'ям, перевертень, мрець, що нібито виходить ночами з домовини і ссе кров сплячих людей (Півторак та ін., 2012: 38). Це слугувало основою для англійської вернакулярної назви для кажанів підродини *Desmodontinae*, а також наукової назви для роду *Vampyrum*. Рід *Vampyrum* включає лише один вид, *Vampyrum spectrum* L., описаний із Суринаму (Wilson, Reeder, 2005). У словнику 1927 р. є «Вампір великий — *Vampirus spectrum* L.» (Шарлемань, 1927: 28). Це хижі ссавці, які нападають на птахів і ссавців, проте вони м'ясоїдні, кров не п'ють, що довгий час їм приписували. У кожному разі українську назву «вампір» варто узгодити саме з *Vampyrum*. Попри це, «вампірами» нерідко називають рід *Desmodus* з родини *Phyllostomidae* (Листконосові) (напр., Решетило, 2013: 73). Окрім того, *Vespertilio vampirus niger* Kerr, 1792 є типовим видом роду *Pteropus* Brisson, 1762 (крилан), до складу якого входить вид *Pteropus vampyrus* L., 1758 (крилан малайський, або калонг) з Яви (Індонезія) (Wilson, Reeder, 2005).

Вівєра — *Viverra* Linnaeus, 1758. *Viverra* з латинської означає «тхір» (Stevenson, Waite, 2011: 1618). Лат. «viverra» споріднене з номеном «вивірка» (вевірка, білка) (Болдирєв та ін., 1982: 342, 343; Загороднюк, 2009). Слово *Viverra* інтерпретувалося дуже широко. Зокрема, у К. Ліннея (Linnaeus, 1758) під цією назвою наведено низку видів із нині окремих родин мангустових, скунсових, віверових (мангуста, скунс, плямистий скунс, вівєра, генета). Згодом саме у складі

³⁶ В огляді 2009 р. ми віднесли мишівок до родини *Sminthidae* (Загороднюк, 2009).

³⁷ Врешті, було з'ясовано, що тушки отримали вернакулярну назву «заєць» за їхню стрибучість («за-яти» = стрибати), позаяк пискухи — за подібність і родинність з *Lepus*; назва «заєць» залишилася за останніми.

цього роду К. Лінней описав норку (як *Viverra lutreola* L., 1761), і такий біномен залишався поширеним у таксономії європейських *Mustela* до XIX ст. (Загороднюк, Дикий, 2012).

Вомбат — *Vombatus* Geoffroy, 1803. Слово «вомбат» є назвою цієї тварини мовою австралійських аборигенів (Jackson, 2003) і використане в українськомовних працях (Шарлемань, 1927; Решетило, 2013: 61). З цим родом, як і з усіма іншими австралійськими ссавцями, пов'язана історія вживання асоціативних назв. Перші європейські поселенці в Австралії помилково сприймали цих тварин за маленьких ведмедів. Через їхню здатність до риття і спостереження появи тварин з нір вомбатів також сприймали подібними до борсука (Hildyard, 2001: 1671). Однак вомбат належить до інфракласу сумчастих і з огляду на систематику має далекий стосунок і до родини ведмедевих, і до родини борсукових. Проте період асоціативного сприйняття раніше невідомої тварини, властивий усім регіонам і стосовно багатьох нововідкритих таксонів³⁸, пройшов, і латинська назва (утворена на основі місцевої) стала основою для сучасної вернакулярної назви у більшості мов світу, зокрема й українській.

Гієна — *Hyaena* Brisson, 1762. Слово здавна вживається в науковій літературі (Шарлемань, 1927; Маркевич, Татарко, 1983 та ін.). Слово *Hyaena* має грецьке походження й означає «свиноматка» (Skeat, 1993: 213).

Лев — *leo*, *Panthera leo* (Linnaeus, 1758). Слово має давнє семітське походження. (Болдирєв та ін., 1989: 206). Повну назву виду наводять як «пантера лев», подаючи «лев» у синонімії (Маркевич, Татарко, 1983). Очевидно, що назви виду латиною й українською є ідентичними, проте, напевно, слово «лев» з'явилося в доліннійську епоху (наукова назва зафіксована К. Ліннеєм 1758 р.).

Лему́р — *Lemur* Linnaeus, 1758. Слово *lemures* у римській міфології означає «духи смерті»; тварина названа так за нічний спосіб життя (Skeat, 1993: 244). Назва поширена в українськомовних працях із зоологічної номенклатури (Шарлемань, 1927; Маркевич, Татарко, 1983). Назва *Lemuriformes* (для ряду мавпоподібних³⁹), що базується на назві *Lemur*, запропонована нами як відповідник описової й нетипіфікованої назви *Primates* (Загороднюк, 2008).

Леопард — *Leopardus* Gray, 1842. *Leopardus* — рід котових, що включає леопарда Жофруа, оцелота (в англ. часто як «леопард карликовий», dwarf leopard) тощо. Назва «леопард» має безперечно латинську основу — *Leopardus* (Wordsense..., 2015): «пізня латинь, із давньогрецької λεοπαρδος (*leopardos*), від λέων (*lēōs*, лев) + πάρδος (*pardos*, самець пантери)»⁴⁰. Цю назву також вживають для африканської пантери — *Panthera pardus* (пантера пардус). Для уникнення неоднозначностей та у зв'язку з відсутністю інших назв для роду *Leopardus* доцільним для його позначення є використання українізованої латини — «леопард» як повного відповідника наукової (латинської) назви.

Пардус (пантера пардус) — *Panthera pardus* (Linnaeus, 1758). Номен «пардус» є транслітерацією з латини. Латинське *pardus* походить від грецького πάρδος — «пантера, леопард»⁴¹ (Skeat, 1993: 329) (див. також «леопард»), яке, можливо, походить від івриту Bārōd — «плямистий» (Mozeson, 2001: 310). Слово *pard* також є архаїчною назвою для позначення леопарда (Stevenson, Waite, 2011: 1040). О. Маркевич і К. Татарко (1983) пропонують основною назвою біномен «пантера леопард» із синонімами «барс, леопард, пардус». Номен «пардус» збігається з науковою

³⁸ В Україні те саме відбувалося з назвами маловідомих і чужоземних тварин.

³⁹ У часи Ліннея для позначення поняття «мавпа» використовували слово *Simia*, проте останнє з часом визнали неприйнятним для використання. Відповідником українського номену «мавпа» (фонетично близьке до «мавка») нами рекомендовано вважати рід *Cercopithecus* з родини *Cercopithecidae* (Мавпові).

⁴⁰ Йдеться про те, що це позначення чоловічого роду. Слово «пантера» — це сучасне словникове тлумачення, «пардус» — це, найімовірніше, позначення великого kota, якими були і є види роду *Panthera* в сучасному розумінні (напевно, що не тільки). Варто пам'ятати, що таксономія розвивається. Наприклад, у системі К. Ліннея всі види пантер описано як представників роду *Felis* (Linnaeus, 1758: 41–43).

⁴¹ Зазвичай під «пардусом» у давньогрецькій розуміють самця пантери, тобто правильно було би писати не «пардус = пантера», а «пардус = самці великих котових» (ймовірно, роду *Panthera*, тобто великі коти) (Пардос, 2016).

назвою цього виду — *Panthera pardus*, яку йому дав К. Лінней. Слово «пард» відоме в Україні з літописних джерел: з пардусами порівнювали воїнів, пардусів дарували⁴². Літописних пардусів інтерпретують дуже по-різному, то як пантер (зокрема й барсів), то як гепардів або рисей⁴³. У 11-томному словнику української мови (СУМ) під словом «пардус» розуміють різновид леопарда, поширений у пустелях Туркменії (Лагутіна, Ленець, 1975: 68) (ймовірно, *Panthera pardus saxicolor*).

Пантера — *Panthera* Oken, 1816. Слово «пантера» запозичене в давньоруську безпосередньо з грецької, πάνθηρ (Болдирев та ін., 2003: 278). Назва «пантера» давня й загальновізнана. Також зауважимо, що форму «чорна пантера» (меланісти пардуса *Panthera pardus* та ягуара *Panthera onca*) англійською позначають як «Black panther», хоча для роду *Panthera* вживають нерідко тільки латину. Українську назву роду «пантера» вжито в «Зоологічному словнику» (Маркевич, Татарко, 1983) та в інших джерелах.

Пума — *Puma* Jardine, 1834. Слово посередництвом іспанської запозичене з мови кечуа (Болдирев та ін., 2003: 633). У роді два види — пума кугуар (*P. concolor*) і пума ягуарунді (*Puma yagouaroundi*, див. далі). Назву роду однозначно запозичено в українську з латини; вона вживана без синонімів у всіх довідкових виданнях і словниках, проте в «Зоологічному словнику» 1983 р. номен «пума» наведено тільки в такому форматі: «кіт пума, пума, кугуар, *F[elis]. concolor* Linne» (Маркевич, Татарко, 1983: 190). Назва «пума» видової групи в латині належить підвиду *Puma concolor puma* Molina, 1782 (Wilson, Reeder, 2005), і, очевидно, спочатку стосувалася тільки цього підвиду (або щонайбільше виду *P. concolor*).

Сурикат — *Suricata suricatta* (Schreber, 1776). Українська назва прямо утворена з латинської (власне, з наукової назви, яка може бути латинізованою формою якоїсь іншої вернакулярної назви). В африкаанс використовується слово *graatjimeerkat*, але *stokstertmeerkat* також добре вкоренилося. Слово *suricate*, імовірно, є французьким запозиченням від голландців, поданим у найбільш придатній формі (Staadens, 1994). Назву «сурикат» для цих колоніальних хижих ссавців наведено в підручнику «Зоогеографія» (Решетило, 2013: 95).

Тигр — *tigris*, *Pathera tigris* (Linnaeus, 1758). Видова назва є запозиченням із грецької τίγρις, яка, можливо, має іранське походження (Болдирев та ін., 2006: 564). За «Зоологічним словником», повна форма назви — «пантера тигр» (Маркевич, Татарко, 1983). Очевидно, що іменникова форма видового означення має повне право на самостійне використання, як і в низці інших випадків (напр., кінь тарпан, мустела горностай, лис корсак, пума ягуарунді тощо). Як і в інших наведених тут прикладах, ми наводимо іменникові означення окремо від родової назви.

Тупайя — *Tupaia* Raffles, 1821. Назву «тупайя» пов'язують із тубільними позначеннями цього ссавця та подібних за способом життя дендрофільних гризунів, поширених у Південно-Східній Азії (при цьому типовий вид *Tupaia glis* спочатку описано як представника роду *Sorex* — *Sorex glis*). Цю назву наводять як у давніх джерелах (Шарлемань, 1927: 28), так і в пізнішому зоологічному словнику (Маркевич, Татарко, 1983: с. 256). Інколи родову назву наводять як «тупая» (без йотування)⁴⁴.

⁴² Прославляючи князя Святослава Хороброго, літописець писав, що той «хоробрий і легкий, ходив як пардус, воєн багатьох вчиняючи» (за: Повість..., 1990: рік 964; в оригіналі: «хоробръ и легокъ · ходъ акы пардусъ · воины мнози твораше»). В іншому місці літопису говориться про те, що цих екзотичних тварин використовували як дари: «Олег поїхав попереду до Юрія й дав йому пардуса» (Літопис..., 1989: рік 1147), а в іншому місці: «Святослав дав Ростиславу пардуса і двох коней борзих під кованими сидлами» (Літопис..., 1989: рік 1160).

⁴³ Дослідник Леонід Махновець вважає, що під словом «пардус» мали на увазі гепарда (Літопис..., 1989: рік 964). Яременко ж переклав слово «пардус» як «барс» (Повість, 1990: рік 964) С. Парамонов (Лесной, 1962) вважає, що йдеться про рись (пардус — це, на нашу думку, позначення великого kota), проте М. Шарлемань (1960) інтерпретує «пардусів» як гепардів, яких дарували князям. Тим більше в «Слові о полку Ігоревім» літописець порівнює половців зі зграєю пардусів, а саме для гепардів характерно полювання сім'єю або виводком. Інші дослідники «Слова» (напр., С. Шамбінаго та В. Ржиги) вважають, що мова має йти про барсів (Дмитрієва та др., 1985).

⁴⁴ Правопис дає простір для написання подібних слів. З одного боку, треба писати параноя, секво́я, з іншого боку, — фойе́, майя́ (Український..., 2015).

Ягуарунді (пума ягуарунді) — *Puma yagouaroundi* Geoffroy Saint-Hilaire, 1803. Слово «ягуарунді» запозичене в латину з мов тупі-гуарані (корінного населення Бразилії) — *yaguára* (ягуар) означає «хижак», *undi* означає «темний» (Skeat, 1993: 224; Stevenson, Waite, 2011: 759); слово адаптоване для вжитку в українській мові за аналогією з назвою іншого виду родини котових, ягуара (Решетило, 2013: 75).

Іншими прикладами пристосування латини для формування нових українських назв екзотичних тварин є: тапір — *Tapirus* Brisson, 1762; жирафа — *Giraffa* Brisson, 1762; інія — *Inia* d'Orbigny, 1834; платаніста — *Platanista* Wagler, 1830; шиншила — *Chinchilla* Bennett, 1829; лорі — *Loris* É. Geoffroy, 1796; галаро — *Galago* É. Geoffroy, 1796; індри — *Indri* É. Geoffroy & G. Cuvier, 1796; дюгонь — *Dugong* Lacépède, 1799; тенрек — *Tenrec* Lacépède, 1799; ценолест — *Caenolestes* Thomas, 1895.

Обговорення

Потреба і шляхи поповнення українського наукового словника

Процес формування зоологічного словника є тривалим і дотепер далеким від завершення. Це пов'язано не тільки з великим обсягом відомих нині таксонів ссавців (понад 5 тис. тільки сучасних видів), але й із численними ревізіями таксономії, які закономірно ведуть до виокремлення нових видових форм та опису нових надвидових груп, від родів до рядів. З урахуванням виразної тенденції до уніфікації та типізації назв надродових груп на основі назв типових родів (напр., рід *Миша* → родина *Мишеві* → ряд *Мишоподібні*) обсяг неназваних українською таксонів може виявитися дещо меншим. Проте він у кожному разі є значно більшим, ніж наявні синонімічні ряди, що відомі для тих груп, які мають українські назви і з яких можна запозичувати ці «запасні» назви для означення нових (для наших словників) таксонів.

Наприклад, при ревізії гризунів-землерий ми використали незалучені в поточній номенклатурі українські назви наших землерий (кротів, сліпаків) для позначення низки чужоземних груп, зокрема «кертія» для *Tachyoryctes* та «ритник» для *Cannomys*⁴⁵ (Коробченко, Загороднюк, 2009). Таким самим способом позначено низку родів, зокрема в родині Воловоочкові (*Troglodytidae*), в класифікації птахів (Фесенко, 2013 б, 2015).

Проте очевидно, що такого запасу небагато, навіть якщо використовувати різні варіанти форматування назв такими продуктивними суфіксами, як *-ець*, *-ак* тощо. Тож одним з основних джерел розширення словника є запозичення з інших мов. Такі запозичення не варто обмежувати якимось одним мовним орієнтиром (напр., близькими слов'янськими мовами), а добирати з усього спектру варіантів ті номени, які мають близьку й доречну для української фонетики основу. Серед них чільне місце посідає саме латина або латинізовані форми грецької та інших мов. При розгляді нових таксонів, у назвах яких латина ускладнена асоціативними формантами (напр. *Spalax* → *Nannospalax*, *Meles* → *Parameles*, *Echinus* → *Hemiechinus*, *Nycteris* → *Micronycteris*) або є незручною для транскрипції (напр. *Biswamoyopterus*⁴⁶), конструктивним стає пошук простіших місцевих назв. Тобто, запозичення можуть бути не з латини, а з інших мов (зокрема й англійської), проте у низці випадків, як це зроблено в номенклатурі птахів (Фесенко, 2013 б), значний словниковий резерв надають аборигенні назви тварин з тих районів, де вони поширені.

Вибір латинських або умовно латинських назв, власне тих, які є загальноприйнятими позначеннями зоологічних таксонів, визнані в усіх без винятку мовах і є валідними на засадах МКЗН (пріоритетність, придатність тощо), може бути найбільш конструктивним шляхом для

⁴⁵ Ще для одного роду, *Rhizomys*, використано кальку з латини — *різоміс*.

⁴⁶ Таких назв дуже багато. Прикладами з останнього зведення «Види ссавців світу» (Wilson, Reeder, 2005) є: *Abeomelomys*, *Anourosorex*, *Archboldomys*, *Pseudantechinus*, *Micropotamogale*, *Calyptophractus*, *Rheithrosciurus*, *Ammospermophilus*, *Microakodontomys* *Brucepattersonius*, *Pithecheirops*, *Stenocephalemys*, *Platacanthomys*, *Euryzygomatomys*, *Kannabateomys*, *Pipanaocotomys*, *Tympanocotomys*, *Rhizoplagiodontia*, *Elasmodontomys*, *Paracrocidura*, *Ruwenzorisorex*, *Episoriculus*, *Harpyionycteris*, *Balantiopteryx*, *Leptonychotes*, *Phacochoerus*, *Hexaprotodon*, *Hyemoschus*, *Przewalskium*, *Cephalorhynchus* та ін.

формування переліків назв таксонів, які не мають українських відповідників у сучасних версіях словників. Власне, такий підхід давно сформувався, хоча на цьому й не було акцентовано увагу. Приклади таких нововведень на основі латинських назв ми бачимо і при аналізі словника 1927 р. (Шарлемань, 1927), і «Зоологічного словника» 1983 р. (Маркевич, Татарко, 1983). Автори прямо про це не пишуть, проте кількість таких запозичень є значною.

Власне, цією своєю працею ми маємо на меті продемонструвати продуктивність таких запозичень двома способами: шляхом прямого транскрибування назв і незначної трансформації їх (відкидання закінчень, що запропонували автори в одній із попередніх праць (Загороднюк, Ємельянов, 2012). Окрім цього, вернакулярні назви є цінним джерелом для формування наукових назв. У авторському доробку таким прикладом є рід гризунів *Volemys* (англ. vole — норця) (Загороднюк, 1990), назву якого українською можна відтворювати співзвучно — волеміс.

Зрештою запозичення призвели до збагачення української наукової мови новими термінами, які виявилися потрібними з огляду на збільшення кількості визнаних таксонів (видів, родів, родин) (Фесенко, 2007, 2013 б; Загороднюк, 2009). Важливо також нагадати одну з раніше викладених тез (Загороднюк, 2001 а) про те, що нові назви за певного рівня милозвучності асимілюються в мову значно легше (бо вони простіші для сприйняття за смисловим навантаженням і фонетикою), ніж складні асоціативні назви (напр., ондатру називали «мускусним пацюком»).

Неузгодженість латинських і вернакулярних назв

На шляху узгодження українських і латинських назв є помітні перепони. Серед них і такі, які стосуються закріплення пар українських і латинських назв за різними таксонами. Наприклад, номен «вампір» останнім часом асоціюється з кровосисними кажанами роду *Desmodus* (Решетило, 2013: 73), проте саме *Vampirum* згаданий у словниках як «вампір» (напр., Шарлемань, 1927: 28; Маркевич, Татарко, 1983: 156). Проблеми додає містична інтерпретація цієї істоти: вампірами нерідко називають кровосисних істот, проте *Vampirum* — м'ясоїдна тварина, натомість кровосисними є *Desmodus*. У відповідності з латиною й у зв'язку з наявністю назви в обох цитованих зоологічних словниках «вампіром» слід іменувати саме рід *Vampirum* Rafinesque, 1815.

Аналогічна проблема виникає при використанні ще деяких назв.

Зокрема вернакулярна назва роду *Panthera* — «пантера», а один із його видів, *Panthera pardus*, має назву «пантера леопард, або барс, або леопард, або пардус» (Маркевич, Татарко, 1983). У рамках викладеної тут системи поглядів очевидним є надання переваги назві «пардус», попри поширене вживання номену «леопард» для *Panthera pardus* в імперських мовах, зокрема англійській та російській. Цю точку зору посилює ще одна особливість зооніміки котових: британська та російська назви пардуса (leopard, леопард) збігаються з науковою назвою іншого відомого роду — *Leopardus* Gray, 1842. Очевидно, що цей рід має називатися не інакше, ніж «леопард», оскільки, по-перше, немає інших назв для нього, а, по-друге, проблема омонімії іншомовних вернакулярних назв *P. pardus* із науковою назвою роду *Leopardus* не є проблемою української зооніміки. Тим паче, що вид *P. pardus* давно має власні українські назви. У біноменізованих та однослівних формах ми пропонуємо вживати «пантера плямиста, або пардус».

Наприклад, у випадку з великими ссавцями маємо збіг назв *Mammot* Blumenbach, 1799 (мастодонти) та *Mammuthus* Brookes, 1828 (мамути) при запозиченні в українську мову. Очевидно, що мамути є повним відповідником до номену «*Mammot*» (ймовірно, також його основою, тобто запозиченням у латину з нашої або й інших мов), проте номенклатурні колізії зіграли злий жарт із мастодонтами, далекими родичами мамутів. Така колізія виникла через виявлену преокупацію їхньої назви *Mastodon*, яку довелося замінити на назву *Mammot* (хронологічно наступну за «*Mastodon*» придатну для вжитку назву), яка подібна до *Mammuthus*, а в українській і деяких інших мовах фактично ідентична в прочитанні. Попри таку заміну, вернакулярна назва «мастодон(т)» (дослівно з грецької — сосочковий зуб) не змінилася в більшості мов.

Проблема формування родових вернакулярних назв

Більшість назв ссавців в українській мові формувалися як уніномінальні, в іменниковій формі й стосувалися переважно видів у сучасному їх розумінні (а нерідко й груп близьких видів), і вони не були родовими назвами. Винятком є надвидові групи дрібних ссавців, класифікація яких не передбачала детальнішої розробки через незначну увагу до їхнього фактичного різноманіття, оскільки їх класифікування і дослідження були спрямовані переважно на визначення їхньої ролі у житті людей та обмеження їхньої присутності. Тому такі об'єкти позначали узагальнювальними назвами (миші, полівки, вовчки, гризуни, щури, кажани, лисики, землерийки), і навіть стосовно середньорозмірних ссавців позначення «вернакулярних видів» відповідали більше сучасним родам або й родинам (ховрахи, їжаки, тхори, зайці), але не видам⁴⁷. Натомість, великі ссавці (особливо хижі й копитні) часто мають не лише власні видові назви, але й назви окремих вікових або статевих груп, кряжів, а часом і навіть гібридів⁴⁸.

Проте найбільшою проблемою у номенклатурі є не вибір чи усталення назв видів (такі часто є у достатній кількості), а відсутність назв для багатьох надвидових груп. Особливо це стосується великих ссавців, для яких зооніміка добре представлена не гіперонімами (як у випадку з дрібними ссавцями), а численними гіпонімами, зокрема й назвами різноманітних внутрішньовидових і нетаксономічних груп. Надвидових назв у великих ссавців дуже мало, і майже всі вони штучні або не таксономічні (напр., маржина, худоба, бидло, копитні). Якщо у випадку з дрібними ссавцями резервом для формування назв для позначення різних родів є синонімічні ряди, складені з регіональних назв «звичайних» видів (Загороднюк, 2009), то стосовно великих ссавців таких назв часто зовсім немає.

Одним із дванадцяти принципів формування родових назв, сформульованих нами раніше (Загороднюк, 2001 а), є: «8. «Відновлення» родових назв. Для родів, представники яких мають давні власні назви, доцільно відтворювати спільну родову назву на основі [назви] типового виду...», а коли таке неможливо (зокрема коли назва однозначно пов'язана з видом і не може поширюватися на інші види того роду). Такий підхід нами застосовано у розгляді «мисливської» фауни України, у т. ч. при виборі української назви для роду *Mustela*, який включає в себе (над)види ласка, тхір, норка тощо, а типовим видом є горностай, тому нами вжито назву «мустела» (Загороднюк, Дикий, 2012).

«Відновлення» назв актуальне для таких родів, у яких кожний вид мав власну уніномінальну назву. У всіх випадках це стосується виключно великорозмірних і добре відомих загалу ссавців. Прикладами таких родів є *Panthera*, *Mustela*, *Leopardus*, *Canis* тощо. Щодо одних із них практика вживання родової назви фактично вже склалася (напр., «пантера» для *Panthera*), в інших випадках такі пропозиції ще доволі нові: як уже апробовані («мустела» для *Mustela*), так і тільки запропоновані тут («леопард» для *Leopardus*). Також є назви, які здаються не дуже зручними для позначення диких форм (напр., «пес» для *Canis*, який включає в себе вовка, шакала тощо).

Подібна проблема виникла з номеном «бабак» як родовою назвою. У першоджерелах «бабак» — це вид *Marmota bobak*, але це був єдиний вид, відомий в Україні. Щоправда, ще був «свистун», або бабак альпійський, згаданий у словниках (найближчі знахідки у Татрах). Надалі сталося розширення поняття «бабак» на обсяг всього роду *Marmota*, для позначення якого також вживали номен «сурок». У літературі щодо українських назв бачимо обидва ці варіанти.

⁴⁷ Така практика в окремих галузях збереглася дотепер. Так, у державній статистичній звітності щодо мисливської фауни (форма «2тп-мисливство») «видами» названо такі роди, як «лисиця» (у фауні України є два види), «куниця» (два види), «козуля» (два види), «норка вільна» (два види) (Загороднюк, Дикий, 2012).

⁴⁸ Питання вибору титульних назв для видів або й родів з набору назв окремих вікостатевих груп (напр., бик чи корова, вівця чи баран, коза чи козел) розглянуто в окремій публікації (Загороднюк, Дикий, 2012), як і питання позначення окремими назвами гібридів (Загороднюк, 2011).

Так, у словнику 1927 р. для *Marmota bobak* вказано «бабак, або байбак»⁴⁹, а для *M. marmota* (типичний вид для роду *Marmota*) — «свистун альпійський» (Шарлемань, 1927: 21). У «Зоологічному словнику» (Маркевич, Татарко, 1983: 249) для роду *Marmota* наведено «бабак», а для його «українського» виду — «бабак степовий, байбак». У списку теріофауни 1999 р. — «сурок» для всього роду, а для наявного в Україні виду — «сурок степовий, або байбак» (Загороднюк, 1999). Проведений згодом аналіз показав перевагу номену «бабак» перед «сурок» для позначення цього роду (Загороднюк, 2009; Загороднюк, Дикий, 2012). В останньому зведенні щодо теріофауни України подано родову назву «бабак» (Загороднюк, Ємельянов, 2012).

Запозичення вернакулярних назв з інших мов

Ще один важливий пласт називництва — перенесення іншомовних вернакулярних назв в українську мову без посередництва латини (в суто систематичному її розумінні). Розглянемо один із найтиповіших випадків — назву «кенгуру».

Слово «кенгуру» походить з мови австралійських аборигенів (Stevenson, Waite, 2011: 774) і використовується в українськомовних джерелах (Шарлемань, 1927; Решетило, 2013: 178). Усупереч поширеному міфowi, згідно з яким кенгуру означає «я вас не розумію», насправді «кенгуру», а точніше «ґенгуру» — це позначення одного з видів кенгуру мовою місцевого народу Ґуугу-Їмідір (Haviland, 1974).

Доречно зауважити, що багато інших видів австралійських сумчастих, що мали асоціативні назви (напр., сумчастий вовк, сумчастий борсук, сумчаста миша тощо) останніми роками отримали власні уніномінальні назви, укладені на основі місцевих назв або латинських, які нерідко також базуються на місцевих назвах.

Багато австралійських натуралістів середини ХХ ст. відроджували забуті аборигенні назви для визнаних на той час видів (Blair, Collins, 2001: 142). І як показує приклад використання назв корінних австралійських народів у міжнародній номенклатурі, це не тільки сприяє збагаченню різних мов, а й певним чином представляє місцевий мовний доробок на міжнародному рівні. У міжнародний вжиток увійшли такі вернакулярні й наукові назви: білбі (*Macrotis*), валлабі (*Wallabia*), динго (*Canis lupus dingo*), квока (*Setonix*), квол (*Dasyurus*), коала (*Phascogale*), намбат (*Myrmecobius*), падемелон (*Thylogale*), потопу (*Potorous*). Подібний досвід сформувався і в інших розділах зоологічної класифікації й номенклатури, зокрема в орнітології⁵⁰.

Висновки

Українська зооніміка має значний потенціал розвитку як шляхом адаптації, так і шляхом перекладів відповідних наукових назв. Ефективним підходом до розширення словникової бази і переліків українських назв є наукові (латинські й латинізовані) назви, запозичені як іменники чоловічого роду II відміни (напр., дельфін для *Delphinus*, молос для *Molossus*) та іменники жіночого роду I відміни (напр., ондатра для *Ondatra*, кавія для *Cavia*). З-поміж перекладених назв наведемо такі: мураход (*Myrmecophaga*), вухань (*Plecotus*), нічниця вусата (*Myotis mystacinus*).

Також показано, що зворотній процес формування наукових назв на основі адаптацій місцевих вернакулярних назв є перспективним і корисним напрямом розвитку наукової номенклатури. Зокрема й українські назви тварин збагатили наукову номенклатуру, наприклад: бабак (*Marmota bobak*), перегузня (*Vormela peregusna*), суслик (*Spermophilus suslicus*). З іншого боку, латинізація місцевих вернакулярних назв і подальша адаптація до української мови є ще одним шляхом розширення української словникової бази. Прикладами можуть слугувати такі назви, як пума (*Puma*), лев (*Panthera leo*), вампір (*Vampyrum*).

⁴⁹ У визначнику 1920 р. той самий автор подавав інший порядок назв — «*Marmota bobak* (Schreb). Байбак[,] або бабак» (Шарлемань, 1920: 33).

⁵⁰ Зокрема, для використання в українській номенклатурі, через посередництво англійської, запропоновано кілька назв родів птахів з мов жителів Гавайських островів (Фесенко, 2013 б).

Подяка

Автори красно дякують Г. Фесенку, Ю. Куцоконь за важливі обговорення та цінні редакційні зауваження. Наша щира подяка також М. Баніку, А. Бокотею, А. Затушевському, Ю. Кобіву, В. Константіновій, В. Різуну, І. Шидловському за допомогу в пошуку давніх і рідкісних видань та цінні коментарі. Дякуємо З. Баркасі за участь в обговоренні окремих положень, етимології й редагування англомовних частин тексту та В. Корнееву, Г. Городиській, Н. Новиченко і В. Константіновій за важливі зауваження та редагування окремих частин цієї праці.

Література

- Абеленцев, В. І., Підоплічко, І. Г., Попов, Б. М. Загальна характеристика ссавців. Комахоїдні, кажани. — Київ : Наукова думка, 1956. — 448 с. — (Фауна України; Том 1: Ссавці; вип. 1).
- Аникин, А. Е. Русский этимологический словарь Вып. 3 (бе — болдыхать) / Ин-т филологии Сиб. отд. РАН. — Москва : Рукописные памятники Древней Руси, 2009. — 344 с. — ISBN 978-5-9551-0356-3. — <https://goo.gl/dBzunr>
- Аркушин, Г. Л. (упоряд.). Словник зоонімів північно-західної України. — Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2016. — 288 с. — <https://goo.gl/Hm9cdt>
- Болдирев, Р. В., Коломієць, В. Т., Критенко, А. П. та ін. (укл.). Етимологічний словник української мови. — Київ : Наукова думка, 1982. — Том 1 (А — Г). — 632 с.
- Болдирев, Р. В., Коломієць, В. Т., Критенко, А. П. та ін. (укл.). Етимологічний словник української мови. — Київ : Наукова думка, 1985. — Том 2 (Д — Копці). — 572 с.
- Болдирев, Р. В., Коломієць, В. Т., Лукінова, Т. Б. та ін. (укл.). Етимологічний словник української мови. — Київ : Наукова думка, 1989. — Том 3 (Кора — М). — 552 с.
- Болдирев, Р. В., Коломієць, В. Т., Критенко, А. П. та ін. (укл.). Етимологічний словник української мови. — Київ : Наукова думка, 2003. — Том 4 (Н — П). — 656 с.
- Болдирев, Р. В., Коломієць, В. Т., Лукінова, Т. Б. та ін. (укл.). Етимологічний словник української мови. — Київ : Наукова думка, 2006. — Том 5 (Р — Т). — 704 с.
- Верхратський, І. О кожанях // Правда. Письмо науковому і літературному / Під ред. Н. Вахнянина. — Львів : Друкарня Інститута Ставропігійського. — Львів, 1869 а. — Рочник 3, Ч. 17. — С. 150–151.
- Верхратський, І. Г. Початки до уложення Початки до уложення номенклатури і терминології природописної, народної. — Львов: Тип. Ин-та Ставропиг. Під зарядом С. Гучковского, 1869 б. — Вип. 2. — 40 с. — <http://bit.ly/2ovZcU6>
- Верхратський, І. Знадоби до словаря южнорусского. І. — Львів : з печатні товариства імен. Шевченка, 1877. — 88 с. — <https://goo.gl/eb2ib>
- Верхратський, І. Нові знадоби до номенклатури і термінології природописної, народної зібрані між людьми. — Львів, 1910 а. — 84 с.
- Верхратський, І. Зоологія на низші кляси шкіл середних. Видання IV. — Львів : Печатня Загальна, 1910 б. — 214 с.
- Верхратський, І. Зоологія на низші кляси середних шкіл. Після четвертого видання переробив Микола Мельник. — Львів : Українська книгарня і антикварня, 1922. — 189 с.
- Гащак, С., Хуфер, С., Маклюк, Ю. і др. Про видове розмаїття мишей роду *Sylvaeus* в Україні // Раритетна теріофауна та її охорона. — Луганськ, 2008. — С. 80–92. — (Праці Теріологічної школи; Вип. 9).
- Гнатюк, В. (зібрав). Українські народні байки (звірний епос). Том 1–2. — Львів : Накладом Наук. т-ва ім. Шевченка, 1916. — Том 1–2. — 559 с. (Наукове товариство ім. Шевченка. Етнографічний збірник; Томи 37–38). [Електронна копія: <http://elib.nplu.org/object.html?id=1051>]
- Грінченко, Б. Словарь української мови (в 4-х тт.). — Київ : Вид-во Академії наук Укр. РСР, 1958. — Том 2. — 456 с.
- Дмитрієва, Л. А., Лихачева, Д. С., Творогова, О. В. (сост.). Слово о полку Игореве : Сборник. — Ленинград : Сов. писатель, 1985. — 498 с.
- Дулицкий, А. И. Биоразнообразие Крыма. Млекопитающие: история, состояние, охрана, перспективы. — Симферополь : СОНАТ, 2001. — 208 с.
- Жарський, Е. Тварини // Географія українських і сумежних земель / За ред. В. Кубійовича. — Львів, 1938. — С. 239–250. — (Факсимільне перевидання. Київ : Обереги, 2005).
- Желеховский, Е., Недільський, С. Малорусско-німецкий словарь. — Львів, 1886. — Том 2: П — Я. — 632 с.
- Загороднюк, И. В. Таксономия, распространение и морфологическая изменчивость полевок рода *Terricola* Восточной Европы // Вестник зоологии. — 1989. — № 5. — С. 3–14. — <https://goo.gl/PriIgr>
- Загороднюк, И. В. Кариотипическая изменчивость и систематика серых полевок (*Rodentia*, *Arvicolini*). Сообщение I. Видовой состав и хромосомные числа // Вестник зоологии. — 1990. — № 2. — С. 26–37.
- Загороднюк, И. В. Обзор рецентных таксонов *Muroidea* (*Mammalia*), описанных с территории Украины (1777–1990) // Вестник зоологии. — 1992. — № 2. — С. 39–48.
- Загороднюк, И. В. Идентификация восточноевропейских форм *Sylvaeus sylvaticus* (*Rodentia*) и их географическое распространение // Вестник зоологии. — 1993. — Том 27, № 6. — С. 37–47. — <https://goo.gl/6rdX6j>

- Загороднюк, И. В., Федорченко, А. А. Аллопатрические виды грызунов группы *Spermophilus suslicus* (Mammalia) // Вестник зоологии. — 1995. — Том 29, № 5–6. — С. 49–58.
- Загороднюк, И. В. (ред.). Ссавці України під охороною Бернської конвенції / Ін-т зоол. ім. І. Шмальгаузена НАН України. — Київ, 1999. — 222 с. — (Праці Теріологічної школи; Вип. 2). — ISBN 966-02-1280-1.
- Загороднюк, І. Роди звірів східноєвропейської фауни та їх українські назви. Частина 1. Загальні положення. Комахоїдні, кажани та хижі // Вісник Національного науково-природничого музею. — Київ, 2001 а. — Вип. 1. — С. 113–131. — <https://goo.gl/pbAQRl>
- Загороднюк, И. В. Номенклатура и система рода *Arvicola* // Водяная полевка. Образ вида / Под ред. П. А. Пантелеева. — Москва : Наука, 2001 б. — С. 174–192.
- Загороднюк, І. Наземні хребетні України та їх охоронні категорії (довідник). — Ужгород : Ліра, 2004. — 48 с. — ISBN 966-8266-09-9. — <https://goo.gl/rk6EXA>
- Загороднюк, І. В. Наукові назви рядів ссавців: від описових до уніфікованих // Вісник Львівського університету. Серія Біологічна. — 2008. — Вип. 48. — С. 33–43.
- Загороднюк, І. В. Таксономія і номенклатура немишовидних гризунів фауни України // Збірник праць зоол. музею. — 2009. — № 40. — С. 147–185.
- Загороднюк, І. В. Ссавці північного сходу України: зміни фауни та знань про її склад від огляду О. Черная (1853) до сьогодення. Повідомлення 2 // Вісник Національного науково-природничого музею. — Київ, 2010. — Том 8. — С. 33–60.
- Загороднюк, І. Міжвидова гібридизація і фактори її формування на прикладі теріофауни Східної Європи // Біологічні Студії. *Studia Biologica*. — 2011. — Том 5, № 2. — С. 173–210.
- Загороднюк, І., Харчук, С. Називничі засади опису таксономічного різноманіття ссавців Європи // Науковий вісник НУБіП України. Сер. Лісівництво та декоративне садівництво. — 2011. — Вип. 164, ч. 3. — С. 124–135. — <https://goo.gl/e0BPdC>
- Загороднюк, І., Дикий, І. Мисливська теріофауна України: видовий склад і вернакулярні назви // Вісник Львівського університету. Серія біологічна. — 2012. — Вип. 58. — С. 21–44. — <https://goo.gl/073qER>
- Загороднюк, І. В., Ємельянов, І. Г. Таксономія і номенклатура ссавців України // Вісник Національного науково-природничого музею. — 2012. — Том 10. — С. 5–30. — <https://goo.gl/INTXFp>
- Загороднюк, І. «Земляний заєць» у Східній Європі: *Ochotona* чи *Allactaga*? // Праці Теріологічної школи. — 2016. — Том 14. — С. 16–33.
- Загороднюк, І., Годлевська, Л., Тищенко, В., Петрушенко, Я. Кажани України та суміжних країн: керівництво для польових досліджень / Нац. наук.-прир. музей НАН України. — Київ, 2002. — 110 с. — (Праці Теріологічної школи; Вип. 3). — ISBN 966-02-2476-1.
- Іоненко, І. Р. Латинська мова і основи медичної термінології: Навчальний посібник для студ. 1 курсу мед. навч. закл. — Харків: ХНМУ, 2012. — 100 с. — <http://goo.gl/ZrTwDN>
- Кесслер, К. Ф. Животные млекопитающие // Труды Комиссии... для описания губерний Киевского учебного округа — Киевской, Волынской, Подольской, Полтавской, Черниговской. — Киев, 1851. — 88 с. — (Естественная история губерний Киевского учебного округа. Том 1: Зоология. Часть систематическая).
- Корнеев, О. П. Визначник звірів УРСР. — Київ : Радянська школа, 1952. — 216 с.
- Корнеев, О. П. Визначник звірів УРСР. Видання друге. — Київ : Радянська школа, 1965. — 236 с.
- Коробченко, М., Загороднюк, І. Таксономія та рівні диференціації сліпаків (*Spalacidae*) фауни України і суміжних країн // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Біологія. — 2009. — Вип. 26. — С. 13–26.
- Коробченко, М. А., Загороднюк, І. В. Назви сліпаків (*Spalacidae*) фауни України: наукові й українські // Проблеми вивчення й охорони тваринного світу у природних і антропогенних екосистемах: Матеріали Міжнар. наук. конф. / За ред. І. В. Скільського, Н. А. Смірнова. — Чернівці : ДрукАрт, 2010. — С. 229–238. — <https://goo.gl/0UGPp2>
- Куцоконь, Ю., Квач, Ю. Українські назви міног і риб фауни України для наукового вжитку // Біологічні студії. *Studia Biologica*. — 2012. — Том 6 (2). — С. 199–220. — <https://goo.gl/5tmVEM>
- Лагутіна, А. В., Ленець, К. В. (ред.). Словник української мови. — Київ : Наукова думка, 1975. — Том 6. — 832 с.
- Лесной, С. [Парамонов, С. Я.]. Откуда ты, Русь? Крах норманнской теории. — Виннипег, 1962. — <https://goo.gl/yrLbYh> (переизд.: Ростов-на-Дону : Донское слово, Квадрат, 1995. — ISBN 5-87942-007-8. — http://www.koob.ru/lesnoi_sergei/)
- Літопис руський / Пер. з давньорус. Л. Є. Махновця; Відп. ред. О. В. Мишанич. — Київ : Дніпро, 1989. — XVI + 591 с. — <http://izbornyk.org.ua/litop/lit.htm>
- Луценко, В. Тюркский фактор в истории и этногенезе украинцев / Электронное издание. — Turkistan Library, 2009. — 177 с. — <https://goo.gl/YlcrP1>
- Маркевич, О. П., Татарко, К. І. Російсько-українсько-латинський зоологічний словник: термінологія і номенклатура. — Київ : Наукова думка, 1983. — 412 с.
- Межжерин, С. В., Загороднюк, И. В. Новый вид мышей рода *Apodemus* (Rodentia, Muridae) // Вестник зоологии. — 1989. — № 4. — С. 55–59.
- Міжнародний кодекс зоологічної номенклатури: видання четверте. Ухвалений Міжнародним союзом біологічних наук: пер. Ю. П. Некрутенко. — Київ : Бібліотека офіційних видань, 2003. — XLIII + 175 с. — ISBN 966-96182-3-1.

- Мигулін, О. О. Звірі УРСР (матеріали до фауни). — Київ : Вид-во АН УРСР, 1938. — 426 с.
- Найдавніші форми грошей (премонети) // Одеський музей нумізматики (веб-сайт). — 2000. — <https://goo.gl/6W2VbR>
- Некрутенко, Ю. Передмова до українського перекладу // Міжнародний кодекс зоологічної номенклатури. Видання четверте. — Київ : Інститут зоології НАН України, 2003. — С. IX–XXV.
- Ніколаєв, В. Ф. Матеріали до української наукової термінології. Матеріали до термінології по природознавству. Частина I. Назви звірів, птахів, комах та інших животин. — Полтава : Музей Полтавської губернської народної управи, 1918. — 60 с.
- Павлинов, И. Я., Россолимо, О. Л. Систематика млекопитающих СССР. — Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1987. — 285 с. — (Сборник трудов Зоол. музея МГУ; Том 25).
- Паночіні, С. Словник біологічної термінології / НДІ мовознавства ВУАН. — Харків : Держ. вид-во Радянська школа, 1931. — 89 с. — (Серія практичних словників. Матеріали до української термінології та номенклатури; Вип. 4).
- Πάρδος // wiktionary.org. — 2016. — <https://goo.gl/7WzwGV>
- Півторак, Г. П., Пономарів, О. Д., Стоянов, І. А., та ін. (укл.). Етимологічний словник української мови. — Київ : Наукова думка, 2012. — Том 6 (У — Я). — 568 с.
- Підоплічка, І. До біології хом'яка (*Cricetus cricetus* L.) // Вісник природознавства. — 1928. — № 1. — С. 23–36.
- Підоплічка, І. Г. Підсумки дослідження погадок за 1924–1935 р.р. // Збірник праць зоологічного музею. — 1937. — № 19. — С. 101–170.
- Підопличко, И. Г. О ледниковом периоде. — Киев : Изд. АН УССР, 1951. — Вып. 2. — 264 с.
- Підопличко, И. Г. О происхождении названий некоторых животных нашей фауны // Вестник зоологии. — 1967. — № 1. — С. 80–83.
- Повість врем'яних літ: Літопис (За Іпатським списком) / Пер. з давньоруської, післяслово, комент. В. В. Яременка. — Київ : Рад. письменник, 1990. — 558 с. — <http://izbornyk.org.ua/pvlyar/yar.htm>
- Полушина, Н. Состояние популяций рукокрылых Западного Подолья // Європейська ніч кажанів '98 в Україні. — Київ, 1998. — С. 106–116. — (Праці Теріологічної школи; Вип. 1).
- Раковський, І. Зоологія : для вищих початкових шкіл та гімназій. — Київ ; Львів ; Відень : Вернигора, 1919. — 143 с.
- Раковський, І. (гол. ред.) Українська загальна енциклопедія (у трьох томах). — Львів, Станиславів, Коломия : Рідна школа, 1930–1933.
- Решетило, О. Зоогеографія : навчальний посібник. — Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2013. — 232 с.
- Решетник, Є. Г. До систематики і географічного поширення сліпаків (*Spalacidae*) в УРСР // Збірник праць зоологічного музею. — Київ, 1939. — № 23. — С. 3–21.
- Решетник, Є. Матеріали до вивчення систематики, географічного поширення та екології сліпаків (*Spalacinae*) УРСР // Збірник праць Зоологічного музею. — Київ, 1941. — № 24. — С. 23–95.
- Решетник, Є. Г. Систематика і географічне поширення ховрахів (*Citellus*) в УРСР // Труды Інституту зоології АН УРСР. — Київ, 1948. — Том 1. — С. 84–113.
- Скільський, І. В., Мелещук, Л. І., Тащук, М. В. Ссавці південно-східної частини Буковинського Передкарпаття // Сучасний музей. Наукова й експозиційна діяльність : Матеріали наукової конференції 15 травня 2008 р. / За ред. О. П. Затуловська, І. А. Піддубний, І. В. Скільський. — Чернівці : ДрукАрт, 2008. — С. 52–67.
- Сокур, І. Т. Історичні зміни та використання фауни ссавців України. — Київ : Вид-во АН УРСР, 1961. — 84 с.
- Сулейменов, О. О. Аз и Я. Книга благонамеренного читателя. — Грифон М, 2005. — 272 с. — ISBN 978-5-98862-008-2. — <http://goo.gl/RWQc2M>.
- Татаринів, К. А. Звірі західних областей України (Матеріали до вивчення фауни Української РСР). — Київ : Вид-во АН Укр. РСР, 1956. — 188 с.
- Топачевский, В. А. Слепышковые (*Spalacidae*). — Ленинград : Наука, 1969. — 248 с. — (Фауна СССР. Том 3: Млекопитающие. Вып. 3).
- Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Інститут української мови. — Київ : Наук. думка, 2015. — 288 с. — ISBN 978-966-00-1509-8.
- Уманець, О. Ю., Селюніна, З. В., Руденко, А. Г., Ніточко, М. І. Ягорлицький півострів перспективна територія для природоохоронного резервування та для створення буферної зони Чорноморського біосферного заповідника // Заповідні степи України. Стан та перспективи їх збереження: Матер. міжнар. наук. конф. — Армянськ : ПП Андреев О. В., 2007. — С. 93–96. — ISBN 978-966-96880-0-2. — <https://goo.gl/yLXIKo>
- Фесенко, Г. Форми українських назв родового рівня в класифікації птахів фауни України // Вісник Львівського ун-ту. Серія біологічна. — 2007. — Вип. 43. — С. 3–12.
- Фесенко, Г. В. Перспективи використання прикладкових іменників у формуванні національної номенклатури птахів світу (на прикладі родини Колібрієвих (*Trochilidae*)) // Бранта : Збірник наукових праць Азово-Чорноморської орнітологічної станції. — 2013 а. — Вип. 16. — С. 26–48.
- Фесенко, Г. В. Формування складу назв родів і видів птахів світу в українській лексиці // Наукові записки Державного природознавчого музею. — 2013 б. — Вип. 29. — С. 203–213.

- Фесенко, Г. В. Назви родів у вітчизняному іменуванні птахів світу. Ряд Горобцеподібні (Passeriformes). Частина 1 // Вісник Національного науково-природничого музею. — 2015. — Том 13. — С. 35–68.
- Храневич, В. Ссавці Поділля. Огляд систематичний. — Вінниця : Віндердждрук ім. Леніна, 1925. — 31 с. — (Кабінет виучування Поділля; Вип. 4).
- Червона книга України. Тваринний світ / За ред. І. А. Акімова. — Київ : Глобалконсалтинг, 2009. — 624 с. — ISBN 978-966-97059-0-7. — <http://redbook-ua.org/category/mammalia/>
- Чернай, А. Фауна Харьковской губернии и прилежащих к ней мест составленная, преимущественно по наблюдениям сделанным во время ученой экспедиции, совершенной в 1848 и 1849 годах. — Харьков : Университетская типогр., 1853. — Вып. 2 (Фауна млекопитающих и птиц). — 51 с. — <https://goo.gl/FtgSel>
- Шарлемань, М. Звірі України. Короткий порадник до визначання, збирання і спостереження ссавців (Mammalia) України. — Київ : Всеукр. кооп. видавн. союз, 1920. — 83 с. — <https://goo.gl/YJ8PxU>
- Шарлемань, М. Ссавці. — Плазуни. — Земноводні // Шарлемань, М., Татарко, К. Назви хребетних тварин. — Київ : Держ. вид-во України, 1927. — С. 9–67. — (Словник зоол. номенкл.; Ч. 2). — <https://goo.gl/BHoFGJ>
- Шарлемань, Н. В. Сергей Парамонов о «Слове о полку Игореве» // Труды Отдела древнерусской литературы. — Москва, Ленинград : Изд-во АН СССР, 1960. — Том 16. — С. 611–616. — <https://goo.gl/aiXAgY>
- Шнаревич, І. Д. Фауна хребетних // Природа Чернівецької області. — Львів : Вища школа, 1978. — С. 109–114.
- Щербатюк, Г. Х. Зубатий — зубастий, трубчатий — трубчастий // Культура мови на щодень: інформаційно-довідкова система / Інститут української мови НАН України. — Київ, 2010. — <https://goo.gl/UCGfmk>
- Янголенко, К. І. Грецький сліпак з правобережжя р. Прут, його ареал і морфологічні особливості // Доповіді АН Укр. РСР. — 1966. — № 7. — С. 965–966.
- Adam, P. *J. Monachus tropicalis* // Mammalian Species. — 2004. — No. 747. — 9 p.
- Blair, D., Collins, P. (ed.). English in Australia. — John Benjamins Publishing, 2001. — 366 p.
- Booch-Árkossy, F. Nowy dokładny słownik polsko-niemiecki i niemiecko-polski. — Leipzig : H. Haessel, 1890. — <https://goo.gl/3wvvkT>
- Carlton, J. Invasive Species: Vectors And Management Strategies. — Washington : Island Press, 2003. — 536 p. — ISBN 9781610911535. — <https://goo.gl/9h2Cif>
- Clark, H. O., Murdoch, Jr J. D., Newman, D. P., Sillero-Zubiri, C. *Vulpes corsac* (Carnivora: Canidae) // Mammalian Species. — 2009. — No. 832. — 8 p. — <https://goo.gl/UM06IG>
- Haviland, J. B. A last look at Cook's Guugu-Yimidhirr wordlist // Oceania. — 1974. — Vol. 44 (3). — P. 216–232.
- Heidt, G. A. Arkansas mammals. — University of Arkansas Press, 1990. — 308 p.
- Hildyard, A. (ed.). Endangered Wildlife and Plants of the World. — Marshall Cavendish Corporation, 2001. — Vol. 12 (Umb-Zor). — 1724 p. — ISBN 0-7614-7206-1. — <https://goo.gl/d3Xbq3>
- Jackson, S. Australian mammals: biology and captive management. — Csiro Publishing, 2003. — 548 p.
- Jennings, J. B., Best, T. L., Rainey, J. C., Burnett, S. E. *Molossus pretiosus* // Mammalian Species. — 2000. — No. 635. — 3 p.
- Jones, T. R. Mammalia: A Popular Introduction to Natural History. — London : F. Warne, 1873. — 428 p.
- Kunz, T. H., Martin, R. A. *Plecotus townsendii* // Mammalian Species. — 1982. — No. 175. — 6 p.
- Lampert, K. (Opracował B. Dyakowski). Atlas Państwa zwierzęcego zwierzęta. — Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1905. — Część I: Zwierzęta ssące. — 82+VI s. — <https://goo.gl/OEOVsQ>
- Larivière, S. *Mustela vison* // Mammalian Species. — 1999. — No. 608. — 9 p.
- Lina, P. H. C. Common Names of European Bats / UNEP / EUROBATS Secretariat. — Bonn, 2016. — 104 p. — (EUROBATS Publication Series No. 7). — <https://goo.gl/pQxO4Q>
- Linnaeus, K. Systema Naturae. Regnum Animaliae. — London, 1758 (1956). — 823 p. — <https://goo.gl/2EKP5t>
- Łomnicki, M. Wykrycie mamuta (*Elephas primigenius* Blumb) i nosorożca dyluwialnego (*Rhinoceros antiquitatis* Blumb) (w Staruni p. Bohorodczański) // Kosmos. — 1907. — Vol. 33. — P. 63–70.
- Majewski, E. Słownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich (...). — Warszawa : Druk Noskowskiego, 1889. — Tom 1 : Słownik Polsko-Łaciński. — I-LX+546+LXI-LXV s. — <https://goo.gl/syIXhP>
- Mozeson, I. E. The Word: The Dictionary That Reveals the Hebrew Source of English. — New York: SP Books, 2001. — 313 p. — ISBN 1561719420. — <https://goo.gl/0bmXvq>
- Nowicki-Sila, M. Zoologia obrazowa dla klas niższych szkół średnich. (Zoologie mit Bildern für die niederen Klassen der Mittelschulen). — Universitäts-Dr., 1876. — 288 s. — <https://goo.gl/8Apuwp>
- Pallas, P. S. Zoographia Rosso-Asiatica. — Petropoli : Acad. Sci., 1811. — Tom. 1. — 568 p.
- Palmer, T. S. Index Generum Mammalium: A List of the Genera and Families of Mammals. — Washington : U. S. Government Printing Office, 1904. — 1006 p. — <https://goo.gl/lZUEAF>
- Partridge, E. Origins: A Short Etymological Dictionary of Modern English. — Routledge, 2006. — 992 p.
- Pearl, D. L. *Rhinolophus hildebrandti* // Mammalian Species. — 1994. — No. 486. — 3 p.
- Petruski, S. K. Historia Naturalna Zwierząt Ssących Dzikich Galicyjskich [etc.]. — Lwow : Drukarnia Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, 1853. — 100 s. — <https://goo.gl/5PCY5i>
- Popova, L. V. Small mammal fauna as an evidence of environmental dynamics in the Holocene of Ukrainian area // Quaternary International. — 2015. — Vol. 357. — P. 82–92. — <http://goo.gl/rKEdyz>

- Popova, L. V. Evolutionary lineage of *Spermophilus superciliosus* — *S. fulvus* (Rodentia, Sciuridae) in the Quaternary of the Dnieper area: An ability of a biostratigraphical implication // Quaternary International. — 2016. — Vol. 420. — P. 319–328.
- Ruedi, M., Arlettaz, R. Biochemical systematics of the Savi's bat (*Hypsugo savii*) (Chiroptera: Vespertilionidae) // Journal of Zoological Systematics and Evolutionary Research. — 1991. — Vol. 29, Iss. 2. — P. 115–122. — <https://goo.gl/pYkyPr>
- Roberts, G. An etymological and explanatory dictionary of the terms and language of geology: designed for the early student, and those who have not made progress in the science. — London : Printed for Longman, Orme, Brown, Green & Longmans, 1839. — 183 p.
- Ruys, T., Bernard, Y. (coords). Atlas des Mammifères sauvages d'Aquitaine. — Cistude Nature & LPO Aquitaine. Edition C. Nature, 2014. — Tome 4 (Les Chiroptères). — 256 p.
- Sheehan, M. J. Word Parts Dictionary: Standard and Reverse Listings of Prefixes, Suffixes, Roots and Combining Forms, 2 ed. — McFarland & Co., 2000. — 294 p.
- Skeat, W. W. The Concise Dictionary of English Etymology. — Wordsworth Editions, 1993. — 633 p.
- Spanish Word Histories and Mysteries (SWHM): English Words That Come From Spanish. — Boston, New York : Houghton Mifflin Harcourt, 2007. — 240 p.
- Staaen, van, M. J. *Suricata suricatta* // Mammalian Species. — 1994. — No. 483. — 8 p.
- Staňek, W. Přírodopis prstonárodní, čili popsání zvířat, rostlin a nerostů wedlé tříd a řádů jejich. — Praha : Nákladem Českého Museum, 1843. — XIV+496+39 s. — (Malá Encyklopedie Naukowe; Díl 3). — <https://goo.gl/wu91TA>
- Stemonitis. Mammalia in the 10th edition of Systema Naturae // Wikipedia. — 2015. — <https://goo.gl/2fbbha>
- Stevenson, A., Waite, M. (red.). Concise Oxford English Dictionary. — OUP Oxford, 2011. — 1682 p.
- Stormonth, J. Etymological and Pronouncing Dictionary of the English Language, the Pronunciation Revised by P. H. Phelp. — Edinburgh, London : W. Blackwood and sons, 1874. — 794 p.
- Uhrin, M., Gazaryan, S., Benda, P. Does *Tadarida teniotis* really occur in Crimea? (Chiroptera: Molossidae) // Lynx, n. s. (Praha). — 2009. — Vol. 40. — P. 115–126.
- Williams, T. A Dictionary of the Roots and Combining Forms of Scientific Words. — Norfolk : Squirrox Press, 2005. — P. 144, 200.
- Wilson, D. E., Reeder, D. M. (eds). Mammal Species of the World. — Baltimore : Johns Hopkins Univ. Press, 2005. — 2142 p. — ISBN 978-0-8018-8221-0. — <http://www.bucknell.edu/msw3/>
- Wordsense: leopardus (Latin) // wordsense.eu — Dictionary. — 2015. — <http://www.wordsense.eu/leopardus/>
- Zagorodniuk, I., Savarin, A. Steppe fox, *Vulpes corsac* (Mammalia, Carnivora), in the Middle Dnipro Region: the westernmost modern record of the species // Vestnik zoologii. — 2012. — Vol. 46, No. 6. — 508 p.

Українська зооніміка та взаємний вплив наукових і вернакулярних назв ссавців. — Загороднюк, І., Харчук, С. — Проаналізовано закономірності формування української теріологічної номенклатури родового та видового рівнів. З-поміж головних напрямів розвитку цього розділу зооніміки розглядається можливість залучення латинських назв ссавців до формування українських відповідників, зокрема й тих таксонів, які мають неоднозначні (у т. ч. й асоціативні) назви, а також неназваних дотепер таксонів. Показано, що адаптовані наукові назви ефективні для української зооніміки у випадку їхньої фонетичної подібності до традицій українського називництва. Прикладами є запозичені латинські й латинізовані назви, які є іменниками чоловічого роду II відміни та іменниками жіночого роду I відміни. Також показано, що формування наукових назв шляхом адаптації вернакулярних є перспективним напрямом розвитку наукової номенклатури. Представлено анотовані добірки назв, які є: а) українською адаптацією латини; б) українськими перекладами з латини; в) назвами таксонів на основі вернакулярних назв.

Ключові слова: ономастика, українська зооніміка, народні назви, вернакулярні назви, етимологія, ссавці.

Адреса для зв'язку: І. В. Загороднюк; Національний науково-природничий музей НАН України; вул. Богдана Хмельницького, 15, Київ, 01601 Україна; E-mail: igor.zagorodniuk@gmail.com

Назви родів у вітчизняному іменуванні птахів світу. Ряд Горобцеподібні (Passeriformes). Частина 2

Г. В. Фесенко

Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України (Київ, Україна)

Names of Genera in the Ukrainian Nomenclature of Birds of the World. Order Passeriformes. Part 2. — Fesenko, H. V. — The proposed here final part of national genera names concerns Passeriformes of the world fauna. In total, 58 bird families are presented, such as Paradoxornithidae, Pomatostomidae, Orthonychidae, Eupetidae, Pachycephalidae, Turnagridae, Petroicidae, Maluridae, Dasyornithidae, Acanthizidae, Epthianuridae, Neosittidae, Climacteridae, Paridae, Remizidae, Aegithalidae, Sittidae, Tichodromidae, Certhiidae, Rhabdornithidae, Nectariniidae, Melanocharithidae, Paramythiidae, Dicaeidae, Pardalotidae, Zosteropidae, Promeropidae, Meliphagidae, Oriolidae, Laniidae, Malaconotidae, Prionopidae, Vangidae, Dicuridae, Callaeidae, Notiomystidae, Grallinidae, Struthiidae, Artamidae, Cracticidae, Pityriaseidae, Ptilonorhynchidae, Paradisaeidae, Corvidae, Buphagidae, Sturnidae, Passeridae, Ploceidae, Viduidae, Estrildidae, Vireonidae, Fringillidae, Drepanididae, Parulidae, Thraupidae, Cardinalidae, Emberizidae, Icteridae. The list includes 608 genera, among which hardly more than each tenth were named in Ukrainian before. The composition of genera corresponds to the classification presented in the "Handbook of the Birds of the World". A number of neologisms are proposed and names from several foreign languages are used as well for the national nomenclature of bird genera. Ukrainian names for more than 210 bird species are presented indirectly in the article — these names have not been used in Ukrainian scientific sources yet. The main attention is paid to the discussion of some peculiarities of transcription into Ukrainian of bird names derived from Romance and Germanic languages.

Key words: Ukrainian nomenclature of birds, names of genera, Passeriformes, avifauna of the World.

Вступ

В укладанні національної номенклатури, що стосується будь-якої класифікаційної групи тварин у межах світової фауни, не можна обійтися без запозичень з інших мов. Часто іноземні назви, наприклад птахів, потрапляють до нашої називничої системи з мов, які відображають на письмі латиницею. У цих мовах нерідко використовують назви птахів тих народностей, які не мають власної писемності, тому відтворені вони на основі усного спілкування з аборигенним населенням у місцях поширення екзотичних птахів. В деяких випадках виникають оригінальні синтетичні назви для означення незнайомих видів. Частина переліку пропонованих для вітчизняного вжитку назв родів птахів світової фауни, які оприлюднено раніше (Фесенко, 2013 а, 2014, 2015), а також його завершення, що представлено нижче, містять транскрибовані запозичення з семи мов, котрі на письмі подають латиницею: з англійської, іспанської, німецької, польської, словацької, французької і власне латинської.

Потреба вирішення національних номенклатурних питань лежить на дотуку природничої гілки досліджень, якими займаються, зокрема, орнітологи як одні з формувальників і користувачів вітчизняної називничої системи, та культурологічних надбань, насамперед лінгвістичних. Тож послуговуючись називництвом, натураліст неодмінно звертає увагу на суто мовні норми, які, на його думку, мали би бути вже цілковито усталеними.

Проте коли вдумуєшся у вимоги декотрих правил сучасного вітчизняного правопису, виникає відчуття роздвоєності, бо в написанні однієї групи слів діє одне правило, а слова другої групи, які подібні до слів першої і відрізняються лише за статусом, слід писати за діаметрально протилежним правилом. Йдеться саме про транскрибовані кирилицею запозичення з мов, що на письмі відображені латинськими літерами. Слова першої групи графічно транскрибують без подвоєння приголосних, а слова другої групи — навпаки, з подвоєнням. Пропонуючи для вітчизняного використання іноземні назви тварин, доводиться визначатися, як транскрибувати іншомовне слово, якщо в одному випадку його можна віднести до слів другої групи, а в іншому — до першої групи.

Corresponding author address: H. V. Fesenko; I. I. Schmalhausen Institute for Zoology of NAS of Ukraine; B. Khmelnytsky St. 15, Kyiv 01601 Ukraine; e-mail: h.fesenko@gmail.com

Методичні підходи

Для вирішення цього лінгвістичного питання природничник може вдатися до універсального дослідницького підходу — методу порівняння, звертаючи увагу на відповідні складові в межах однієї мови та у складі різних мов. Насамперед важливо з'ясувати, наскільки є стабільними або змінними правила і лексика, яка їх демонструє, у вітчизняній граматиці, тому зроблено порівняння відповідних частин двох редакцій видання «Український правопис» (1961, 2012), між якими півстолітній проміжок часу.

Оскільки поставлена задача стосується порядку транскрибування іншомовних слів, то відштовхуючись від прикладів, наведених у правописі, доцільно було провести порівняння походження декотрих з цих слів з використанням як вітчизняних, так й іноземних джерел (Біологічний словник, 1974; Словник іншомовних слів, 1975; Українська радянська енциклопедія, 1981; Dizionario pratico italiano-russo, 1967).

До вітчизняної зоологічної номенклатури найбільше запозичень потрапляє, як правило, з латинської або англійської мов, тож слід було з'ясувати декотрі лексичні особливості цих мов у першоджерелах (Филиппович, 1978; Мюллер, 1985; Латинська мова, 1986). Порівняння графічного відтворення певних подібних назв птахів зроблено між лексикою англійської, польської та словацької мов (Бёме, Флинт, 1994; Mielczarek, Cichocki, 1999; Kovalik a kol., 2010), що дозволило виявити існуючі міжмовні розбіжності.

Основним джерелом прикладів транскрибування латинських назв тварин у вітчизняній кирилиці стало академічне видання «Російсько-українсько-латинський зоологічний словник: Термінологія і номенклатура» (Маркевич, Татарко, 1983). Певною віхою відліку для показу змін у відтворенні таких назв слугувала праця Миколи Шарлеманя (1927), хоча у ній наведено невелику кількість назв таксонів іноземної орнітофауни.

У пояснювальних коментарях таблиці, яку подано нижче, використано такі скорочення: *англ.* — англійська, *лат.* — латинська, *пол.* — польська, *рос.* — російська, *укр.* — українська мови. До родів, українська назва яких містить іменник з назви типового роду в межах родини або підродини, вжито визначення «*споріднений*», тоді як будь-який з решти родів (між собою таксономічно найближчих), в українських назвах яких використано іменник, відмінний від назви типового роду, позначено як «*близькоспоріднений*». Належність слів до неологізмів встановлено порівнянням з лексикою, яку містять видання «Великий тлумачний словник сучасної української мови» (2001) та «Український орфографічний словник» (2002).

Для скорочення обсягу таблиці частину посилань на першоджерела представлено у цифровій формі, а саме: [1] — «Словарь української мови» (1907), [2] — М. Шарлемань (1927), [3] — О. П. Маркевич та К. І. Татарко (1983), [4] — «Фауна мира. Птицы» (1991), [5] — Р. Л. Бёме та В. Е. Флинт (1994), [6] — P. Mielczarek, W. Cichocki (1999), [7] — “The Howard and Moore Complete Checklist of the Birds of the World” (2003), [8] — P. Kovalik a kol., (2010), [9] — “Handbook of the Birds of the World” (2011).

Результати розробки та дослідження

Пропоновані для наукового вжитку в якості національних назви родів негоробиних птахів та частину назв родів горобиних птахів світової фауни представлено у попередніх публікаціях (Фесенко, 2013 а, 2014, 2015). Наразі подано другу, завершальну частину національних назв родів горобиних птахів світу (табл. 1). Усі таксони наведено за класифікацією, прийнятою у виданні “Handbook of the Birds of the World” (2007, 2008, 2009, 2010, 2011).

Таблиця включає роди із 58 родин: Paradoxornithidae, Pomatostomidae, Orthonychidae, Eupetidae, Pachycephalidae, Turnagridae, Petroicidae, Maluridae, Dasyornithidae, Acanthizidae, Epthiainuridae, Neosittidae, Climacteridae, Paridae, Remizidae, Aegithalidae, Sittidae, Tichodromidae, Certhiidae, Rhabdornithidae, Nectariniidae, Melanocharitidae, Paramythiidae, Dicaeidae, Pardalotidae, Zosteropidae, Promeropidae, Meliphagidae, Oriolidae, Laniidae, Malaconotidae, Prionopidae,

Vangidae, Dicruridae, Callaeidae, Notiomystidae, Grallinidae, Srruthideidae, Artamidae, Cracticidae, Pityriaseidae, Ptilonorhynchidae, Paradisaeidae, Corvidae, Buphagidae, Sturnidae, Passeridae, Ploceidae, Viduidae, Estrildidae, Vireonidae, Fringillidae, Drepanididae, Parulidae, Thraupidae, Cardinalidae, Emberizidae, Icteridae. Родини та підродини поставлено у тій самій послідовності, що й у згаданий класифікації, роди в межах вищих таксонів подано за латинською абеткою.

У наведеній нині таблиці продовжено нумерацію таксонів, розпочату в таблиці з першою частиною назв родів горобиних птахів (Фесенко, 2015). У цілому перераховані родини включають 608 родів, з яких дещо більше десятої частини були раніше означені у вітчизняному називництві. Тож стосовно понад 530 родів назви запропоновані вперше.

Таблиця 1. Родові назви для вітчизняної номенклатури горобиних птахів світу
Table 1. Genera names of passerine birds of the world for the Ukrainian nomenclature

№	Латинська назва (родина, підродина, рід)	Українська назва роду	Джерело пропозиції української назви роду
744	Paradoxornithidae des Murs, 1860		
745	Conostoma Hodgson, 1841	Велика сатура	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Paradoxornis</i> (див. № 747 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Conostoma aemodium</i>
746	Panurus Koch, 1816	Вусата сатура	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Paradoxornis</i> (див. № 747 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Panurus biarmicus</i>
747	Paradoxornis Gould, 1836	Сатура	Введено у цій праці; запозичено частину з рос. назви «(настоящая) сатура» [5]*
748	Pomatostomidae Schodde, 1975		
749	Pomatostomus Cabanis, 1851	Стадняк	Введено у цій праці; запозичено з польської — «stadniak» [6]
750	Orthonychidae G. R. Gray, 1840		
751	Orthonyx Temminck, 1820	Чаучила	Введено у цій праці; запозичено з російської — «чаучила» [5]
752	Eupetidae Bonaparte, 1850		
753	Androphobus Hartert et Paludan, 1934	Зелений флейтист	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Eupetes</i> (див. № 755 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Androphobus viridis</i>
754	Cinclosoma Vigors et Horsfield, 1827	Пішак	Введено у цій праці; запозичено з польської — «pieszak» [6]
755	Eupetes Temminck, 1831	Флейтист	Введено у цій праці; запозичено частину з рос. назви «флейтист-пастушок» [5]
756	Ifrita Rothschild, 1898	Синьоголовка	Введено у цій праці; переклад з пол. назви «modroglówka» [6]
757	Melampitta Schlegel, 1871	Чорняк	Введено у цій праці; запозичено з польської — «czarniak» [6]
758	Psophodes Vigors et Horsfield, 1827	Батіжник	Введено у цій праці; неологізм, утворений з огляду на рос. назву «птица-бич» [5]
759	Ptilorrhoa J. L. Peters, 1940	Шперкар	Введено у цій праці; запозичено зі словацької — «šperkár» [8]
760	Pachycephalidae Swainson, 1831		
761	Aleadryas Iredale, 1956	Жовтобородий свистун	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Pachycephala</i> (див. № 770 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Aleadryas rufinucha</i>
762	Colluricincla Vigors et Horsfield, 1827	Ядлівчак	Введено у цій праці; синонім назви «дрізд-чикотень» [2], вжито з огляду на асоціативну англ. назву «shrike-thrush», за словником [5]
763	Coracornis Riley, 1918	Целебеський свистун	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Pachycephala</i> (див. № 770 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Coracornis raveni</i>
764	Eulacestoma De Vis, 1894	Коральничик	Введено у цій праці; неологізм. прототипом якого стала пол. назва «koralniczek» [6]

* Пояснення таких позначок див. у розділі «Методичні підходи».

№	Латинська назва (родина, підродина, рід)	Українська назва роду	Джерело пропозиції української назви роду
765	<i>Falcunculus</i> Vieillot, 1816	Чубарець	Введено у цій праці; неологізм, утворений з огляду на англ. назву “crested shrike-tit”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флинта (1994)
766	<i>Hylocitrea</i> Mathews, 1925	Товстодзьобка	Введено у цій праці; вжито через ознаку птахів виду <i>Hylocitrea bonensis</i> , єдиного у роді
767	<i>Mohoua</i> Lesson, 1835	Могуа	Транскрипція з лат. назви роду, вжита у цій праці
768	<i>Oreoica</i> Gould, 1838	Дзвінчик	Введено у цій праці; неологізм, утворений з огляду на переклад з англ. назви “bellbird”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флинта (1994)
769	<i>Pachycare</i> Gould, 1876	Золотолоба товстодзьобка	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Hylocitrea</i> (див. № 766 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Pachycare flavogriseum</i>
770	<i>Pachycephala</i> Vigors, 1825	Свистун	Введено у цій праці; переклад з англ. назви “whistler”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флинта (1994)
771	<i>Pitohui</i> Lesson, 1831	Пітогу	Транскрипція з лат. назви роду, вжита у цій праці
772	<i>Rhagologus</i> Stresemann et Paludan, 1934	Лускавник	Введено у цій праці; неологізм, утворений з огляду на пол. назву “łuskowczyk” [6]
773	Turnagridae Buller, 1888		
774	<i>Turnagra</i> Lesson, 1837	Піопіо	Введено у цій праці; запозичено з англійської — “piopio”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флинта (1994)
775	Petroicidae Mathews, 1920		
776	Drymodinae Wolters, 1980		
777	<i>Amalocichla</i> De Vis, 1892	Чиркач	Введено у цій праці; синонім назви «дрізд-омелюх» [2], вжито з огляду на рос. назву «новогвинейский дрозд» [5]
778	<i>Drymodes</i> Gould, 1840	Кракор	Введено у цій праці; запозичено з польської — “krzakor” [6]
779	Eopsaltriinae Mathews, 1946		
780	<i>Eopsaltria</i> Swainson, 1832	Корольць	Введено у цій праці; синонім назви «вільшанка» [5], вжито з огляду на асоціативну англ. назву “robin(-flycatcher)”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флинта (1994)
781	<i>Heteromyias</i> Sharpe, 1879	Попелястий корольць	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Eopsaltria</i> (див. № 780 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Heteromyias albispectularis</i>
782	<i>Melanodryas</i> Gould, 1865	Чорноголовий корольць	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Eopsaltria</i> (див. № 780 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Melanodryas cucullata</i>
783	<i>Peneoanthe</i> Mathews, 1920	Мангровий корольць	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Eopsaltria</i> (див. № 780 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Peneoanthe pulverulenta</i>
784	<i>Peneothello</i> Mathews, 1920	Корольць- чернець	Введено у цій праці; основу вжито через спорідненість з родом <i>Eopsaltria</i> (див. № 780 у цій табл.); прикладку — через чорне забарвлення птахів цього роду
785	<i>Poecilodryas</i> Gould, 1865	Строкатий корольць	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Eopsaltria</i> (див. № 780 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Poecilodryas hypoleuca</i>
786	<i>Tregellasia</i> Mathews, 1912	Висвистувач	Введено у цій праці; прототипом стала пол. назва “gwizdacz” [6]
787	Petroicinae Mathews, 1920		
788	<i>Eugerygone</i> Finsch, 1901	Рудоспинний тоутоваї	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Petroica</i> (див. № 792 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Eugerygone rubra</i>
789	<i>Microeca</i> Gould, 1841	Гвінейниця	Введено у цій праці; неологізм, утворений з огляду на регіон поширення майже усіх видів роду
790	<i>Monachella</i> Salvadori, 1874	Річкова гвінейниця	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Microeca</i> (див. № 789 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Monachella muelleriana</i>

№	Латинська назва (родина, підродина, рід)	Українська назва роду	Джерело пропозиції української назви роду
791	<i>Pachycephalopsis</i> Salvadori, 1879	Тоутоваї- світлоок	Введено у цій праці; основу вжито через спорідненість з родом <i>Petroica</i> (див. № 792 у цій табл.); прикладку — через прикмету птахів усіх видів роду
792	<i>Petroica</i> Swainson, 1830	Тоутоваї	Введено у цій праці; запозичено з англійської — “toutouwai”, вжито для означення виду <i>Petroica australis</i> , за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флінта (1994)
793	Maluridae Swainson, 1831		
794	Malurinae Swainson, 1831		
795	<i>Clytomyias</i> Sharpe, 1879	Рудий малюр	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Malurus</i> (див. № 796 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Clytomyias insignis</i>
796	<i>Malurus</i> Vieillot, 1816	Малюр	Транскрипція з лат. назви роду без кінцевої морфемі us, вжита у цій праці
797	<i>Sipodotus</i> Mathews, 1928	Довгодзьобий малюр	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Malurus</i> (див. № 796 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Sipodotus wallacii</i>
798	<i>Stipiturus</i> Lesson, 1831	Малюр-м’якохвіст	Введено у цій праці; основу вжито через спорідненість з родом <i>Malurus</i> (див. № 796 у цій табл.); прикладка — перетворена в іменник частина з рос. назви «мякохвостый малюр» [5]
799	Amytornithinae Mathews, 1946		
800	<i>Amytornis</i> Stejneger, 1885	Трав’яничок	Введено у цій праці; утворено на основі перекладу з англ. назви “grasswren”, за “Handbook...” (2007)
801	Dasyornithidae Schodde, 1975		
802	<i>Dasyornis</i> Vigors et Horsfield, 1827	Щетинкодзьоб	Введено у цій праці; переклад з рос. назви «щетиноклювка» [5], зі зміною жіночого роду в російській на чоловічий рід в українській, на зразок рос. назви «синехвостка», яку перекладено як «синьохвіст» [3]
803	Acanthizidae Bonaparte, 1854		
804	Sericornithinae Mathews, 1946		
805	<i>Acanthornis</i> Legge, 1887	Острівний кущовик	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Sericornis</i> (див. № 814 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Acanthornis magna</i>
806	<i>Calamanthus</i> Gould, 1838	Пустковик	Введено у цій праці; запозичено з польської — “pustkowik” [6]
807	<i>Chthonicola</i> Gould, 1847	Малий пустковик	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Calamanthus</i> (див. № 806 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Chthonicola sagittatus</i>
808	<i>Crateroscelis</i> Sharpe, 1883	Папоротчук	Введено у цій праці; неологізм, утворений на основі перекладу з пол. назви “paprotek” [6]
809	<i>Hylacola</i> Gould, 1843	Куреник	Введено у цій праці; синонім назви «волове очко» [2], вжито з огляду на англ. назву “ground [heath] wren”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флінта (1994)
810	<i>Oreoscopus</i> North, 1905	Квінслендський папоротчук	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Crateroscelis</i> (див. № 808 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Oreoscopus gutturalis</i>
811	<i>Origma</i> Gould, 1838	Оригма	Транскрипція з лат. назви роду, вжита у цій праці
812	<i>Pycnoptilus</i> Gould, 1851	Попутник	Введено у цій праці; переклад частини з рос. назви «птица-попутчик» [5]
813	<i>Pyrrholaemus</i> Gould, 1841	Рудогорлий пустковик	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Calamanthus</i> (див. № 806 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Pyrrholaemus brunneus</i>
814	<i>Sericornis</i> Gould, 1838	Кущовик	Введено у цій праці; переклад з рос. назви «кустовка» [5], зі зміною жіночого роду в російській на чоловічий рід в українській, на зразок рос. назви «синехвостка», яку перекладено як «синьохвіст» [3]
815	Acanthizinae Bonaparte, 1854		
816	<i>Acanthiza</i> Vigors et Horsfield, 1827	Шиподзьоб	Введено у цій праці; переклад з англ. назви “thorn-bill”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флінта (1994)

№	Латинська назва (родина, підродина, рід)	Українська назва роду	Джерело пропозиції української назви роду
817	<i>Aphelocephala</i> Oberholser, 1899	Білолобик	Введено у цій праці; запозичено з російської — «белолобик» [5]
818	<i>Gerygone</i> Gould, 1841	Ріпоріро	Введено у цій праці; запозичено з англійської — “riroiro”, вжито стосовно виду <i>Gerygone igata</i> , за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флінта (1994)
819	<i>Smicrornis</i> Gould, 1843	Короткодзьобий ріпоріро	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Gerygone</i> (див. № 818 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Smicrornis brevirostris</i>
820	<i>Epthianuridae</i> Legge, 1887		
821	<i>Ashbyia</i> North, 1911	Пустельна цокалка	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Epthianura</i> (див. № 822 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Ashbyia lovensis</i>
822	<i>Epthianura</i> Gould, 1838	Цокалка	Введено у цій праці; синонім назви «плиска біла» [2], з огляду на асоціативну рос. назву «чекановая трясогузка» [5]
823	<i>Neosittidae</i> Ridgway, 1904		
824	<i>Daphoenositta</i> De Vis, 1897	Чорний баргель	Введено у цій праці; іменник — синонім назви «повзик» [2], з огляду на асоціативну рос. назву «краснолицый поползень» [5]; прикметник, як в укр. назві виду <i>Daphoenositta miranda</i>
825	<i>Climacteridae</i> de Selys-Longchamps, 1839		
826	<i>Climacteris</i> Temminck, 1820	Королаз	Введено у цій праці; запозичено з польської — “korołaz” [6]
827	<i>Cormobates</i> Mathews, 1922	Папуанський королаз	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Climacteris</i> (див. № 826 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Cormobates placens</i>
828	<i>Paridae</i> Vigors, 1825		
829	<i>Baeolophus</i> Cabanis, 1850	Американська синиця	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Parus</i> (див. № 833 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Baeolophus wollweberi</i>
830	<i>Cyanistes</i> Kaup, 1829	Блакитна синиця	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Parus</i> (див. № 833 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Cyanistes caeruleus</i>
831	<i>Lophophanes</i> Kaup, 1829	Чубата синиця	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Parus</i> (див. № 833 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Lophophanes cristatus</i>
832	<i>Melanochlora</i> Lesson, 1839	Золоточуба синиця	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Parus</i> (див. № 833 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Melanochlora sultanea</i>
833	<i>Parus</i> Linnaeus, 1758	Синиця	М. А. Воїнственський, О. Б. Кістяківський (1952)
834	<i>Periparus</i> de Selys-Longchamps, 1884	Мала синиця	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Parus</i> (див. № 833 у цій табл.); узагальнювальне прикметникове означення, через малі розміри птахів усіх видів роду
835	<i>Poecile</i> Kaup, 1829	Гаїчка	Назва, вжита М. А. Воїнственным, О. Б. Кістяківським (1952) стосовно двох видів цього роду
836	<i>Pseudopodoces</i> Zarudny et Loundon, 1902	Довгодзьоба синиця	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Parus</i> (див. № 833 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Pseudopodoces humilis</i>
837	<i>Sylviparus</i> E. Burton, 1836	Оливкова синиця	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Parus</i> (див. № 833 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Sylviparus modestus</i>
838	<i>Remizidae</i> Olphe-Galliard, 1891		
839	<i>Anthoscopus</i> Cabanis, 1851	Африканський ремез	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Remiz</i> (див. № 843 у цій табл.); узагальнювальне прикметникове означення, за регіоном поширення усіх видів роду
840	<i>Auriparus</i> S. F. Baird, 1864	Американський ремез	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Remiz</i> (див. № 843 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Auriparus flaviceps</i>

№	Латинська назва (родина, підродина, рід)	Українська назва роду	Джерело пропозиції української назви роду
841	<i>Cephalopyrus</i> Bonaparte, 1854	Вогнистоголовий ремез	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Remiz</i> (див. № 843 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Cephalopyrus flammiceps</i>
842	<i>Pholidornis</i> Hartlaub, 1857	Ремез-гилія	Введено у цій праці; основу вжито через спорідненість з родом <i>Remiz</i> (див. № 843 у цій табл.); прикладка — запозичення частини з англ. назви "tit-hylia", за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флінта (1994)
843	<i>Remiz</i> Jarocki, 1819	Ремез	М. А. Воїнственський, О. Б. Кістяківський (1952)
844	<i>Aegithalidae</i> Reichenbach, 1850		
845	<i>Aegithalos</i> Hermann, 1804	Ополовник	І. В. Марисова, В. С. Талпош (1984)
846	<i>Leptopoeile</i> Severtsov, 1873	Сікорчик	Введено у цій праці; запозичено з польської — "sikorcza" [6], з деякою видозміною
847	<i>Psaltria</i> Temminck, 1836	Ополовник-крихітка	Введено у цій праці; основу вжито через спорідненість з родом <i>Aegithalos</i> (див. № 845 у цій табл.); прикладку — через розміри птахів виду <i>Psaltria exilis</i> , єдиного у роді
848	<i>Psaltriparus</i> Bonaparte, 1850	Американський ополовник	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Aegithalos</i> (див. № 845 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Psaltriparus minimus</i>
849	<i>Sittidae</i> Lesson, 1828		
850	<i>Sitta</i> Linnaeus, 1758	Повзик	О. П. Маркевич, К. І. Татарко (1983)
851	<i>Tichodromidae</i> Swainson, 1827		
852	<i>Tichodroma</i> Illiger, 1811	Стінолаз	М. А. Воїнственський, О. Б. Кістяківський (1952)
853	<i>Certhiidae</i> Leach, 1820		
854	<i>Certhiinae</i> Leach, 1820		
855	<i>Certhia</i> Linnaeus, 1758	Підкоришник	Другий синонім означення роду у М. А. Воїнственського, О. Б. Кістяківського (1952)
856	<i>Salpornithinae</i> Mayr et Amadon, 1951		
857	<i>Salpornis</i> G. R. Gray, 1847	Гримперія	Введено у цій праці; запозичено з французької — "grimpeur", за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флінта (1994)
858	<i>Rhabdornithidae</i> Greenway, 1967		
859	<i>Rhabdornis</i> Reichenbach, 1853	Філіпінник	Введено у цій праці; прототипом стала пол. назва "filipinczyk" [6]
860	<i>Nectariniidae</i> Vigors, 1825		
861	<i>Aethopyga</i> Cabanis, 1851	Сіпарая	Введено у цій праці; як укр. назву роду вжито транскрипцію з видового означення у лат. назві виду <i>Aethopyga siparaja</i>
862	<i>Anabathmis</i> Reichenow, 1905	Бронзовоспина нектарка	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Nectarinia</i> (див. № 876 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Anabathmis hartlaubi</i>
863	<i>Anthobaphes</i> Cabanis, 1851	Капська нектарка	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Nectarinia</i> (див. № 876 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Anthobaphes violacea</i>
864	<i>Anthodiaeta</i> Cabanis, 1851	Зеленовола саїманга	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Anthreptes</i> (див. № 865 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Anthodiaeta collaris</i>
865	<i>Anthreptes</i> Swainson, 1832	Саїманга	Введено у цій праці; для утворення укр. назви використано франц. назву "soui-manga", вжиту стосовно кількох видів роду, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флінта (1994)
866	<i>Arachnothera</i> Temminck, 1826	Павуколов	Введено у цій праці; для утворення укр. назви використано частину з рос. назви «нектарница-павуколовка» [5], зі зміною жіночого роду в російській на чоловічий рід в українській, на зразок рос. назви «синехвостка», яку перекладено як «синьохвіст» [3]
867	<i>Chalcomitra</i> Reichenbach, 1853	Нектарець	Введено у цій праці; похідне від назви «нектарка» (див. № 876 у цій табл.)
868	<i>Chalcoparia</i> Cabanis, 1851	Червонощока саїманга	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Anthreptes</i> (див. № 865 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Chalcoparia singalensis</i>

№	Латинська назва (родина, підродина, рід)	Українська назва роду	Джерело пропозиції української назви роду
869	<i>Cinnyris</i> Cuvier, 1816	Маріка	Введено у цій праці; запозичено з англійської — “mariqua”, вжито стосовно виду <i>Cinnyris mariguensis</i> , за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флинта (1994)
870	<i>Cyanomitra</i> Reichenbach, 1853	Нектарик	Введено у цій праці; похідне від назви «нектарка» (див. № 876 у цій табл.)
871	<i>Deleornis</i> Wolters, 1977	Оливкова саїманга	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Anthreptes</i> (див. № 865 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Deleornis fraseri</i>
872	<i>Drepanorhynchus</i> Fischer et Reichenow, 1884	Золотокрила нектарка	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Nectarinia</i> (див. № 876 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Drepanorhynchus reichenowi</i>
873	<i>Dreptes</i> Reichenow, 1914	Велика нектарка	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Nectarinia</i> (див. № 876 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Dreptes thomensis</i>
874	<i>Hypogramma</i> Reichenbach, 1853	Смугастовола нектарка	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Nectarinia</i> (див. № 876 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Hypogramma hypogrammicum</i>
875	<i>Leptocoma</i> Cabanis, 1851	Нектаринка	Введено у цій праці; похідне від назви «нектарка» (див. № 876 у цій табл.)
876	<i>Nectarinia</i> Illiger, 1811	Нектарка	О. П. Маркевич, К. І. Татарко (1983)
877	<i>Melanocharithidae</i> Sibley et	Ahlquist, 1985	
878	<i>Melanocharis</i> P. L. Sclater, 1858	Фруктоїд	Введено у цій праці; переклад з рос. назви «фруктоед» [5]
879	<i>Oedistoma</i> Salvadori, 1876	Нектаролюб	Введено у цій праці; неологізм, прототипом якого стала пол. назва “nektarojad” [6]
880	<i>Rhamphocharis</i> Salvadori, 1876	Товстодзьобий фруктоїд	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Melanocharis</i> (див. № 878 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Rhamphocharis crassirostris</i>
881	<i>Toxorhamphus</i> Stresemann, 1914	Фруктоїд- довгодзьоб	Введено у цій праці; основу вжито через спорідненість з родом <i>Melanocharis</i> (див. № 878 у цій табл.); прикладку — через прикмету птахів усіх видів роду
882	<i>Paramythyidae</i> P. L. Sclater, 1893		
883	<i>Oreocharis</i> Salvadori, 1876	Жовтощокий ягодоїд	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Paramythia</i> (див. № 884 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Oreocharis arfaki</i>
884	<i>Paramythia</i> De Vis, 1892	Ягодоїд	Введено у цій праці; неологізм, прототипом якого став переклад з англ. назви “berrypecker”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флинта (1994)
885	<i>Dicaeidae</i> Bonaparte, 1853		
886	<i>Dicaeum</i> Cuvier, 1816	Квіткоїд	О. П. Маркевич, К. І. Татарко (1983)
887	<i>Prionochilus</i> Strickland, 1841	Красняк	Введено у цій праці; запозичено з польської — “kraśniak” [6]
888	<i>Pardalotidae</i> Strickland, 1842		
889	<i>Pardalotus</i> Vieillot, 1816	Діамантниця	Введено у цій праці; неологізм, прототипом якого став переклад з англ. назви “diamondbird”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флинта (1994)
890	<i>Zosteropidae</i> Bonaparte, 1853		
891	<i>Zosteropinae</i> Bonaparte, 1853		
892	<i>Apalopteron</i> Bonaparte, 1854	Бонінський окулярник	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Zosterops</i> (див. № 904 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Apalopteron familiare</i>
893	<i>Chlorocharis</i> Sharpe, 1888	Чорноок	Введено у цій праці; переклад іменникової частини з англ. назви “olive black-eye”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флинта (1994)
894	<i>Cleptornis</i> Oustalet, 1889	Золотий окулярник	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Zosterops</i> (див. № 904 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Cleptornis marchei</i>
895	<i>Heleia</i> Hartlaub, 1865	Геляя	Транскрипція з лат. назви роду, вжита у цій праці
896	<i>Lophozosterops</i> E. J. O. Hartert, 1896	Окулярець	Введено у цій праці; неологізм, прототипом якого стала пол. назва “okularowiec” [6]

№	Латинська назва (родина, підродина, рід)	Українська назва роду	Джерело пропозиції української назви роду
897	<i>Madanga</i> Rothschild et E. J. O. Hartert, 1923	Маданга	Транслітерація з лат. назви роду, вжита у цій праці
898	<i>Megazosterops</i> Stresemann, 1930	Палауська рукія	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Rukia</i> (див. № 900 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Megazosterops palauensis</i>
899	<i>Oculocincta</i> Mees, 1953	Окулярець- крихітка	Введено у цій праці; основу вжито через спорідненість з родом <i>Lophozosterops</i> (див. № 896 у цій табл.); прикладку — через малі розміри птахів цього роду
900	<i>Rukia</i> Momiyama, 1922	Рукія	Транскрипція з лат. назви роду, вжита у цій праці
901	<i>Speirops</i> Reichenbach, 1852	Затоківка	Введено у цій праці; неологізм, прототипом якого стала пол. назва “zatokowiec” [6]
902	<i>Tephrozosterops</i> Stresemann, 1931	Манузьський окулярець	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Lophozosterops</i> (див. № 896 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Tephrozosterops stalkerii</i>
903	<i>Woodfordia</i> North, 1906	Окулярниця	Введено у цій праці; похідне від назви «окулярник» (див. № 904 у цій табл.)
904	<i>Zosterops</i> Vigors et Horsfield, 1827	Окулярник	Введено у цій праці; неологізм, утворений через світлі кола навколо очей птахів цього роду, що нагадують оправу окуляр, подібний до польської — “okularowiec” [6]
905	Hypocryptadiinae Hachisuka, 1930		
906	<i>Hypocryptadius</i> E. J. O. Hartert, 1903	Канело	Введено у цій праці; запозичено з іспанської — “canelo”, за “Handbook...” (2008)
907	Promeropidae Vigors, 1825		
908	<i>Promerops</i> Brisson, 1760	Цукролюб	Введено у цій праці; неологізм, прототипом якого став переклад з англ. назви “sugarbird”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флинта (1994)
909	Meliphagidae Vigors, 1825		
910	<i>Acanthagenys</i> Gould, 1838	Медолюб- дзвіночок	Введено у цій праці; основу вжито через спорідненість з родом <i>Meliphaga</i> (див. № 933 у цій табл.); прикладка — переклад з пол. назви “kolcoliczek” [6]
911	<i>Acanthorhynchus</i> Gould, 1837	Медолюб- шилодзьоб	Введено у цій праці; основу вжито через спорідненість з родом <i>Meliphaga</i> (див. № 933 у цій табл.); прикладку — через прикмету птахів усіх видів роду
912	<i>Anthochaera</i> Vigors et Horsfield, 1827	Медолюб- сережник	Введено у цій праці; основу вжито через спорідненість з родом <i>Meliphaga</i> (див. № 933 у цій табл.); прикладка — як прототип використано переклад з англ. назви “wattlebirds”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флинта (1994)
913	<i>Anthornis</i> G. R. Gray, 1840	Макомако	Введено у цій праці; запозичено з німецької — “makomako”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флинта (1994)
914	<i>Certhionyx</i> Lesson, 1830	Строкатий медолюб	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Meliphaga</i> (див. № 933 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Certhionyx variegatus</i>
915	<i>Chaetoptila</i> P. L. Sclater, 1871	Кіоеа	Введено у цій праці; запозичено з англійської — “kioea”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флинта (1994)
916	<i>Cissomela</i> Bonaparte, 1854	Пектораловий медолюб	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Meliphaga</i> (див. № 933 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Cissomela pectoralis</i>
917	<i>Conopophila</i> Reichenbach, 1852	Мієлеро	Введено у цій праці; запозичено з іспанської — “mielero”, за “Handbook...” (2008)
918	<i>Entomyzon</i> Swainson, 1825	Синьощокий медолюб	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Meliphaga</i> (див. № 933 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Entomyzon cyanotis</i>
919	<i>Foulehaio</i> Reichenbach, 1852	Фулегайо	Транскрипція з лат. назви роду, вжита у цій праці
920	<i>Glycichaera</i> Salvadori, 1878	Світлоокий медолюб	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Meliphaga</i> (див. № 933 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Glycichaera fallax</i>

№	Латинська назва (родина, підродина, рід)	Українська назва роду	Джерело пропозиції української назви роду
921	<i>Glycifohia</i> Mathews, 1929	Смугаста медовка	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Phylidonyris</i> (див. № 942 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Glycifohia undulata</i>
922	<i>Gliciphila</i> Swainson, 1837	Бронзова медовка	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Phylidonyris</i> (див. № 942 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Gliciphila melanops</i>
923	<i>Grantiella</i> Mathews, 1911	Золотокрилий медолюб	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Meliphaga</i> (див. № 933 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Grantiella picta</i>
924	<i>Guadalcánaria</i> E. J. O. Hartert, 1929	Атоловий медолюб	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Meliphaga</i> (див. № 933 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Guadalcánaria inexpectata</i>
925	<i>Gymnomyza</i> Reichenow, 1914	Мао	Введено у цій праці; запозичено частину з російської назви «(медолюб)-мао» [5]
926	<i>Lichenostomus</i> Cabanis, 1851	Медник	Г. В. Фесенко (2013 б)
927	<i>Lichmera</i> Cabanis, 1851	Медовець	Г. В. Фесенко (2013 б)
928	<i>Macgregoria</i> De Vis, 1897	Новогвінейський медвянець	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Melidectes</i> (див. № 931 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Macgregoria pulchra</i>
929	<i>Manorina</i> Vieillot, 1818	Манорина	Транскрипція з лат. назви роду, вжита у цій праці
930	<i>Meliarchus</i> Salvadori, 1880	Сан-крисобальський медолюб	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Meliphaga</i> (див. № 933 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Meliarchus sclateri</i>
931	<i>Melidectes</i> P. L. Sclater, 1874	Медвянець	Г. В. Фесенко (2013 б)
932	<i>Melilestes</i> Salvadori, 1876	Медолиз	Г. В. Фесенко (2013 б)
933	<i>Meliphaga</i> Lewin, 1808	Медолюб	Г. В. Фесенко (2013 б)
934	<i>Melipotes</i> P. L. Sclater, 1874	Медвянчик	Введено у цій праці; похідне від назви «медвянець» (див. № 931 у цій табл.)
935	<i>Melithreptus</i> Vieillot, 1816	Медопійник	Г. В. Фесенко (2013 б)
936	<i>Melitograis</i> Sundevall, 1872	Гілолойський медівник	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Philemon</i> (див. № 941 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Melitograis gilolensis</i>
937	<i>Moho</i> Lesson, 1831	Мого	Транслітерація з лат. назви роду, вжита у цій праці
938	<i>Myza</i> A. B. Meyer et Wigglesworth, 1895	Медовиця	Г. В. Фесенко (2013 б)
939	<i>Myzomela</i> Vigors et Horsfield, 1827	Медовичка	Г. В. Фесенко (2013 б)
940	<i>Oreornis</i> van Oort, 1910	Золотошочий медолюб	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Meliphaga</i> (див. № 933 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Oreornis chryzogenys</i>
941	<i>Philemon</i> Vieillot, 1816	Медівник	Г. В. Фесенко (2013 б)
942	<i>Phylidonyris</i> Lesson, 1830	Медовка	Г. В. Фесенко (2013 б)
943	<i>Plectorhyncha</i> Gould, 1838	Вікторійський медолюб	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Meliphaga</i> (див. № 933 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Plectorhyncha lanceolata</i>
944	<i>Prosthemadera</i> G. R. Gray, 1840	Пое	Назва виду <i>Prosthemadera novaeseelandiae</i> , єдиного у роді; вжита О. Б. Кістяківським, О. П. Корнєєвим (1968)
945	<i>Ptiloprora</i> De Vis, 1894	Смужник	Введено у цій праці; переклад з пол. назви “pas-kowik” [6]
946	<i>Purnella</i> Mathews, 1914	Білолоба медовка	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Phylidonyris</i> (див. № 942 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Purnella albifrons</i>
947	<i>Pycnopygius</i> Salvadori, 1880	Медовчик	Г. В. Фесенко (2013 б)
948	<i>Ramsayornis</i> Mathews, 1912	Медолик	Г. В. Фесенко (2013 б)
949	<i>Stresemannia</i> Meise, 1950	Бугенвільський медолиз	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Melilestes</i> (див. № 932 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Stresemannia bougainvillei</i>

№	Латинська назва (родина, підродина, рід)	Українська назва роду	Джерело пропозиції української назви роду
950	<i>Sugomel</i> Mathews, 1922	Чорноголовий медолюб	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Meliphaga</i> (див. № 933 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Sugomel nigrum</i>
951	<i>Timeliopsis</i> Salvadori, 1876	Медолюб- прямолюб	Введено у цій праці; основу вжито через спорідненість з родом <i>Meliphaga</i> (див. № 933 у цій табл.); прикладка — перетворений на іменник переклад частини з англ. назви “stright-billed honeyeater”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флинта (1994)
952	<i>Trichodere</i> North, 1912	Береговий медовець	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Lichmera</i> (див. № 927 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Trichodere cockerelli</i>
953	<i>Xanthotis</i> Reichebach, 1852	Плямистий медолюб	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Meliphaga</i> (див. № 933 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Xanthotis polygrammus</i>
954	Oriolidae Vigors, 1825		
955	<i>Oriolus</i> Linnaeus, 1766	Вивільга	Перший синонім означення роду у О. П. Маркевича, К. І. Татарка (1983)
956	<i>Sphecothes</i> Vieillot, 1816	Телюга	Г. В. Фесенко (2013 б)
957	Laniidae Rafinesque, 1815		
958	<i>Corvinella</i> Lesson, 1831	Жовтодзьобий сорокопуд	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Lanius</i> (див. № 960 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Corvinella corvina</i>
959	<i>Eurocephalus</i> A. Smith, 1836	Сорокопуд- білоголов	Введено у цій праці; основу вжито через спорідненість з родом <i>Lanius</i> (див. № 960 у цій табл.); прикладку — через прикмету птахів усіх видів роду
960	<i>Lanius</i> Linnaeus, 1758	Сорокопуд	М. А. Воїнственський, О. Б. Кістяківський (1952)
961	Malaconotidae Swainson, 1824		
962	<i>Chlorophoneus</i> Cabanis, 1851	Вюргер	Введено у цій праці; запозичено з німецької — “würger”, вжито стосовно видів, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флинта (1994)
963	<i>Dryoscopus</i> Boie, 1826	Кубла	Введено у цій праці; запозичено з французької — “cubla”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флинта (1994)
964	<i>Laniarius</i> Vieillot, 1816	Гонолек	Введено у цій праці; запозичено з польської — “gonolek” [6]
965	<i>Lanioturdus</i> Waterhouse, 1838	Ланіель	Введено у цій праці; запозичено з французької — “lanielle”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флинта (1994)
966	<i>Malaconotus</i> Swainson, 1824	Гладіатор	Введено у цій праці; запозичено з французької — “gladiateur”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флинта (1994)
967	<i>Nilaus</i> Swainson, 1827	Брубру	Введено у цій праці; запозичено з німецької — “brubru”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флинта (1994)
968	<i>Tchagra</i> Lesson, 1831	Чагра	Транскрипція з лат. назви роду, вжита у цій праці
969	<i>Telophorus</i> Swainson, 1832	Бокмакірі	Введено у цій праці; запозичено з німецької — “bakmakir”, вжито стосовно виду <i>Telophorus zeylonius</i> , за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флинта (1994)
970	Prionopidae Bonaparte, 1853		
971	<i>Prionops</i> Vieillot, 1816	Багадаїс	Введено у цій праці; запозичено з французької — “bagadais”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флинта (1994)
972	Vangidae Swainson, 1831		
973	<i>Artamella</i> W. L. Sclater, 1924	Білоголова ванга	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Vanga</i> (див. № 983 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Artamella viridis</i>
974	<i>Calicalicus</i> Bonaparte, 1854	Рудохвоста ванга	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Vanga</i> (див. № 983 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Calicalicus madagascariensis</i>
975	<i>Cyanolanius</i> Bonaparte, 1854	Блакитна ванга	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Vanga</i> (див. № 983 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Cyanolanius madagascarinus</i>

№	Латинська назва (родина, підродина, рід)	Українська назва роду	Джерело пропозиції української назви роду
976	<i>Euryceros</i> Lesson, 1831	Товстодзьоба ванга	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Vanga</i> (див. № 983 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Euryceros prevostii</i>
977	<i>Falculea</i> I. Geoffroy Saint-Hilaire, 1836	Серподзьоба ванга	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Vanga</i> (див. № 983 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Falculea palliata</i>
978	<i>Hypositta</i> A. Newton, 1881	Червонодзьоба ванга	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Vanga</i> (див. № 983 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Hypositta corallirostris</i>
979	<i>Leptopterus</i> Bonaparte, 1854	Строката ванга	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Vanga</i> (див. № 983 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Leptopterus chabert</i>
980	<i>Oriolia</i> I. Geoffroy Saint-Hilaire, 1838	Чорна ванга	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Vanga</i> (див. № 983 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Oriolia bernieri</i>
981	<i>Schetba</i> Lesson, 1831	Руда ванга	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Vanga</i> (див. № 983 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Schetba rufa</i>
982	<i>Tylas</i> Hartlaub, 1862	Кінкимаво	Введено у цій праці; запозичено з англійської — “kinkimavo”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флінта (1994)
983	<i>Vanga</i> Vieillot, 1816	Ванга	О. Б. Кістяківський, О. П. Корнеєв (1968)
984	<i>Xenopirostris</i> Bonaparte, 1850	Ванга- вузькодзьоб	Введено у цій праці; основу вжито через спорідненість з родом <i>Vanga</i> (див. № 983 у цій табл.); прикладка — неологізм, утворений через прикмету птахів усіх видів роду
985	<i>Dicruridae</i> Vigors, 1825		
986	<i>Chaetorhynchus</i> A. B. Meyer, 1874	Папуанський дронго	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Dicrurus</i> (див. № 987 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Chaetorhynchus papuensis</i>
987	<i>Dicrurus</i> Vieillot, 1816	Дронго	О. П. Маркевич, К. І. Татарко (1983)
988	<i>Callaeidae</i> Sundevall, 1836		
989	<i>Callaeas</i> J. R. Froster, 1788	Коральник	Введено у цій праці; запозичено з польської — “koralnik” [6]
990	<i>Heteralocha</i> Cabanis, 1851	Гія	Для означення єдиного виду в роді О. Б. Кістяківський та О. П. Корнеєв (1968) вжили назву «гуйя», яку бачимо і в англійській — “huia”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флінта (1994). Укр. назви роду і виду дещо видозмінено у цій праці, для благозвуччя
991	<i>Philesturnus</i> I. Geoffroy Saint-Hilaire, 1832	Тіко	Введено у цій праці; запозичено з англійської — “ticko”, вжита стосовно єдиного виду в роді, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флінта (1994)
992	<i>Notiomystidae</i> Driskell, Christidis, Gill, Boles, Barker et Longmore, 2007		
993	<i>Notiomystis</i> Richmond, 1908	Гигі	Введено у цій праці; запозичено з англійської — “hihi”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флінта (1994)
994	<i>Grallinidae</i> Mathews, 1930		
995	<i>Grallina</i> Vieillot, 1816	Скунда	Введено у цій праці; синонім назви «сорока» [2], вжито з огляду на асоціативну рос. назву родини <i>Grallinidae</i> — «сорочьи жаворонки» [5]. Ця родина таксономічно ближча до родини Воронових (<i>Corvidae</i>), ніж до родини Жайворонкових (<i>Alaudidae</i>)
996	<i>Struthideidae</i> Mathews, 1924		
997	<i>Corcorax</i> Lesson, 1831	Краге	Введено у цій праці; запозичено з німецької — “krähe”, вжито стосовно видів, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флінта (1994)
998	<i>Struthidea</i> Gould, 1837	Апостол	Введено у цій праці; запозичено частину з англ. назви “apostole-bird”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флінта (1994)
999	<i>Artamidae</i> Vigors, 1825		

№	Латинська назва (родина, підродина, рід)	Українська назва роду	Джерело пропозиції української назви роду
1000	<i>Artamus</i> Vieillot, 1816	Ланграйн	Введено у цій праці; запозичено з французької — “langrayen”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флінта (1994)
1001	Cracticidae Chenu et des Murs, 1853		
1002	<i>Cracticus</i> Vieillot, 1816	Сорочиця	Введено у цій праці; похідне від назви «сорока» [5], вжито з огляду на те, що в англійській стосовно родини Cracticidae наведено назву “bell-magpie”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флінта (1994)
1003	<i>Peltops</i> Wagler, 1829	Біловух	Введено у цій праці; запозичено з польської — “bialouch” [6]
1004	<i>Strepera</i> Lesson, 1831	Куравонг	Введено у цій праці; запозичено з англійської — “currawong”, вжито стосовно видів роду, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флінта (1994)
1005	Pityriaseidae Mayr et Adamon, 1951		
1006	<i>Pityriasis</i> Lesson, 1839	Щетинкоголов	Введено у цій праці; як укр. назву використано переклад іменникової частини з англ. назви “bornea bristle-head”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флінта (1994)
1007	Ptilonorhynchidae G. R. Gray, 1841		
1008	<i>Ailuroedus</i> Cabanis, 1851	Нявкун	Введено у цій праці; переклад з пол. назви “miauszek” [6]
1009	<i>Amblyornis</i> Elliot, 1872	Садороб	Введено у цій праці; неологізм, прототипом якого стала рос. назва «садовник» [5]
1010	<i>Archboldia</i> Rand, 1940	Паркетник	Введено у цій праці; запозичено з польської — “parkeitnik” [6]
1011	<i>Chlamydera</i> Gould, 1837	Ойсея	Введено у цій праці; запозичено з французької — “oiseau”, вжито стосовно виду <i>Chlamydera maculata</i> , за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флінта (1994)
1012	<i>Prionodura</i> De Vis, 1883	Золотий наметник	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Ptilonorhynchus</i> (див. № 1013 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Prionodura newtoniana</i>
1013	<i>Ptilonorhynchus</i> Kuhl, 1820	Наметник	Введено у цій праці; переклад з рос. назви «шалашник» [5]
1014	<i>Scenopoeetes</i> Coues, 1891	Строкатоволий нявкун	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Ailuroedus</i> (див. № 1008 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Scenopoeetes dentirostris</i>
1015	<i>Sericulus</i> Swainson, 1825	Альтанник	Введено у цій праці; запозичено з польської — “altannik” [6]
1016	Paradisaeidae Vigors, 1825		
1017	Cnemophilinae Mayr, 1962		
1018	<i>Cnemophilus</i> De Vis, 1890	Лорія	Введено у цій праці; як укр. назву роду вжито транскрипцію з видового означення у лат. назві виду <i>Cnemophilus lorae</i>
1019	<i>Loboparadisea</i> Rothschild, 1896	Жовточерева лорія	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Cnemophilus</i> (див. № 1018 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Loboparadisea sericea</i>
1020	Paradisaeinae Stejneger, 1885		
1021	<i>Astrapia</i> Vieillot, 1816	Астрапія	Транскрипція з лат. назви роду, вжита у цій праці
1022	<i>Cicinnurus</i> Vieillot, 1816	Королівський дивоптах	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Paradisaea</i> (див. № 1029 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Cicinnurus regius</i>
1023	<i>Drepanornis</i> P. L. Sclater, 1873	Дивоптах-серподзьоб	Введено у цій праці; основу вжито через спорідненість з родом <i>Paradisaea</i> (див. № 1029 у цій табл.); прикладку — через прикмету птахів усіх видів роду
1024	<i>Epimachus</i> Cuvier, 1816	Дивоптах-шилодзьоб	Введено у цій праці; основу вжито через спорідненість з родом <i>Paradisaea</i> (див. № 1029 у цій табл.); прикладку — через прикмету птахів усіх видів роду
1025	<i>Lophorina</i> Vieillot, 1816	Зеленоволий оздобник	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Ptiloris</i> (див. № 1032 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Lophorina superba</i>

№	Латинська назва (родина, підродина, рід)	Українська назва роду	Джерело пропозиції української назви роду
1026	<i>Lycocorax</i> Bonaparte, 1853	Бурокрилий дивоптах	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Paradisaea</i> (див. № 1029 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Lycocorax pyrrhopterus</i>
1027	<i>Manucodia</i> Boddaert, 1783	Манукодія	Транскрипція з лат. назви роду, вжита у цій праці
1028	<i>Paradigalla</i> Lesson, 1835	Шоломник	Введено у цій праці; неологізм, утворений з огляду на рос. назву «шлемоносная райская птица» [5]
1029	<i>Paradisaea</i> Linnaeus, 1758	Дивоптах	Введено у цій праці; неологізм, вжито для полегшення утворення назв вищих таксонів від типового роду
1030	<i>Parotia</i> Vieillot, 1816	Паротія	Транскрипція з лат. назви роду, вжита у цій праці
1031	<i>Pteridophora</i> A. B. Meyer, 1894	Строкатий дивоптах	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Paradisaea</i> (див. № 1029 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Pteridophora alberti</i>
1032	<i>Ptiloris</i> Swainson, 1825	Оздобник	Введено у цій праці; запозичено з польської — “ozdobnik” [6]
1033	<i>Seleucidis</i> Lesson, 1835	Чароптах	Введено у цій праці; неологізм, прототипом якого стала пол. назва “czarownik” [6]
1034	<i>Semioptera</i> G. R. Gray, 1859	Вимпельник	Введено у цій праці; неологізм, прототипом якого стала пол. назва “flagowiec” [6]
1035	Corvidae Leach, 1820		
1036	<i>Aphelocoma</i> Cabanis, 1851	Чагарникова сойка	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Garrulus</i> (див. № 1046 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Aphelocoma coerulescens</i>
1037	<i>Calocitta</i> G. R. Gray, 1841	Строката сойка	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Garrulus</i> (див. № 1046 у цій табл.); узагальнювальне прикметникове означення, за прикметою усіх видів роду
1038	<i>Cissa</i> Boie, 1826	Циса	Транскрипція з лат. назви роду, вжита у цій праці
1039	<i>Corvus</i> Linnaeus, 1758	Крук	М. А. Воїнственський, О. Б. Кістяківський (1952)
1040	<i>Crypsirina</i> Vieillot, 1816	Лісова вага- бунда	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Dendrocitta</i> (див. № 1045 у цій табл.); узагальнювальне прикметникове означення, за біотопом існування усіх видів роду
1041	<i>Cyanocitta</i> Strickland, 1845	Сизойка	Введено у цій праці; неологізм, утворений на основі словосполучення «сиза сойка», з огляду на рос. назву «голубая сойка» [5]
1042	<i>Cyanocorax</i> Boie, 1826	Пая	Введено у цій праці; прототипом стала франц. назва “pie”, вжита стосовно виду <i>Cyanocorax chrysops</i> , за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флинта (1994)
1043	<i>Cyanolyca</i> Cabanis, 1851	Гагер	Введено у цій праці; запозичено з німецької — “häher”, вжито стосовно видів, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флинта (1994)
1044	<i>Cyanopica</i> Bonaparte, 1850	Блакитна сорока	О. П. Маркевич, К. І. Татарко (1983)
1045	<i>Dendrocitta</i> Gould, 1833	Вагабунда	Введено у цій праці; як укр. назву роду вжито транслітерацію видового означення у лат. назві виду <i>Dendrocitta vagabunda</i>
1046	<i>Garrulus</i> Brisson, 1760	Сойка	М. А. Воїнственський, О. Б. Кістяківський (1952)
1047	<i>Gymnorhinus</i> Wied, 1841	Блакитна сойка	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Garrulus</i> (див. № 1046 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Gymnorhinus cyanocephalus</i>
1048	<i>Nucifraga</i> Brisson, 1760	Горіхівка	М. А. Воїнственський, О. Б. Кістяківський (1952)
1049	<i>Perisoreus</i> Bonaparte, 1831	Кукша	О. П. Маркевич, К. І. Татарко (1983)
1050	<i>Pica</i> Brisson, 1760	Сорока	М. А. Воїнственський, О. Б. Кістяківський (1952)
1051	<i>Platylophus</i> Swainson, 1832	Чубата сойка	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Garrulus</i> (див. № 1046 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Platylophus galericulatus</i>
1052	<i>Platysmurus</i> Reichenbach, 1850	Чорна сорока	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Pica</i> (див. № 1050 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Platysmurus leucopterus</i>

№	Латинська назва (родина, підродина, рід)	Українська назва роду	Джерело пропозиції української назви роду
1053	<i>Podoces</i> J. G. Fischer von Waldheim, 1821	Джиджитка	Другий синонім означення роду у О. П. Маркевича, К. І. Татарка (1983)
1054	<i>Psilorhinus</i> Rüppell, 1837	Бура пая	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Suapocorax</i> (див. № 1042 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Psilorhinus morio</i>
1055	<i>Ptilostomus</i> Swainson, 1837	Піакпіак	Введено у цій праці; запозичено з французької — “piac-piac”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Фланта (1994)
1056	<i>Pyrrhocorax</i> Tunstall, 1771	Альпійська галка	Г. В. Фесенко, А. А. Бокотей (2007)
1057	<i>Temnurus</i> Lesson, 1831	Колючохвоста сорока	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Pica</i> (див. № 1050 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Temnurus temnurus</i>
1058	<i>Urocissa</i> Cabanis, 1851	Кіта	Введено у цій праці; запозичено з польської “kitta” [6]
1059	<i>Zavattariornis</i> Moltoni, 1938	Чагарникова джиджитка	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Podoces</i> (див. № 1053 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Zavattariornis stresemanni</i>
1060	Buphagidae Lesson, 1828		
1061	<i>Buphagus</i> Brisson, 1760	Гедзеїд	Введено у цій праці; неологізм, прототипом якого стала пол. назва “bąkojad” [6]
1062	Sturnidae Rafinesque, 1815		
1063	<i>Acridotheres</i> Vieillot, 1816	Майна	О. П. Маркевич, К. І. Татарко (1983)
1064	<i>Agropsar</i> Oates, 1889	Східний шпак	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Sturnus</i> (див. № 1093 у цій табл.); узагальнювальне прикметникове означення, за розташуванням ареалів усіх видів роду
1065	<i>Ampeliceps</i> Blyth, 1842	Золоточуба майна	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Acridotheres</i> (див. № 1063 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Ampeliceps coronatus</i>
1066	<i>Aplonis</i> Gould, 1836	Шпак-малюк	Введено у цій праці; основу вжито через спорідненість з родом <i>Sturnus</i> (див. № 1093 у цій табл.), прикладку — через малі розміри птахів цього роду
1067	<i>Basilornis</i> Bonaparte, 1850	Шпак-білощок	Введено у цій праці; основу вжито через спорідненість з родом <i>Sturnus</i> (див. № 1093 у цій табл.); прикладка — неологізм, утворений через прикмету птахів усіх видів роду
1068	<i>Cinnyricinclus</i> Lesson, 1840	Шпак-куцохвіст	Введено у цій праці; основу вжито через спорідненість з родом <i>Sturnus</i> (див. № 1093 у цій табл.); прикладку — через прикмету птахів усіх видів роду
1069	<i>Creatophora</i> Lesson, 1847	Жовтоголовий шпак	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Sturnus</i> (див. № 1093 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Creatophora cinerea</i>
1070	<i>Enodes</i> Temminck, 1839	Сулавеська майна	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Acridotheres</i> (див. № 1063 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Enodes erythrophris</i>
1071	<i>Hartlaubius</i> Bonaparte, 1853	Мадагаскарський мерл	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Lamprotornis</i> (див. № 1076 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Hartlaubius auratus</i>
1072	<i>Hyllopsar</i> Boetticher, 1940	Пурпуровоголовий мерл	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Lamprotornis</i> (див. № 1076 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Hyllopsar purpureiceps</i>
1073	<i>Gracula</i> Linnaeus, 1758	Бео	Введено у цій праці; запозичено з німецької — “beo”, вжито стосовно видів, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Фланта (1994)
1074	<i>Gracupica</i> Lesson, 1831	Строкатий шпак	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Sturnus</i> (див. № 1093 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Gracupica contra</i>
1075	<i>Grafisia</i> Bates, 1926	Біловолий шпак	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Sturnus</i> (див. № 1093 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Grafisia torquata</i>

№	Латинська назва (родина, підродина, рід)	Українська назва роду	Джерело пропозиції української назви роду
1076	<i>Lamprotornis</i> Temminck, 1820	Мерл	Введено у цій праці; запозичено з французької — “merle”, вжито стосовно кількох видів, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флинта (1994)
1077	<i>Leucopsar</i> Stresemann, 1912	Балійський шпак	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Sturnus</i> (див. № 1093 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Leucopsar rothschildi</i>
1078	<i>Mino</i> Lesson, 1827	Міно	Транслітерація з лат. назви роду, вжита у цій праці
1079	<i>Neocichla</i> Sharpe, 1876	Білокрилий мерл	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Lamprotornis</i> (див. № 1076 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Neocichla gutturalis</i>
1080	<i>Notopholia</i> Roberts, 1922	Чорночеревий мерл	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Lamprotornis</i> (див. № 1076 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Notopholia corrusca</i>
1081	<i>Onychognathus</i> Hartlaub, 1849	Моріо	Введено у цій праці; як укр. назву роду вжито транслітерацію з видового означення у лат. назві виду <i>Onychognathus morio</i>
1082	<i>Pastor</i> Temminck, 1815	Рожевий шпак	М. А. Воїнственський, О. Б. Кістяківський (1952)
1083	<i>Poeoptera</i> Bonaparte, 1854	Шпак-гострохвіст	Введено у цій праці; основу вжито через спорідненість з родом <i>Sturnus</i> (див. № 1093 у цій табл.); прикладка — неологізм, утворений через прикмету птахів усіх видів роду
1084	<i>Pholia</i> Reichenow, 1900	Рудочеревий шпак-куцохвіст	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Cinnyricinclus</i> (див. № 1068 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Pholia sharpii</i>
1085	<i>Poliopsar</i> Sharpe, 1888	Сірий шпак	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Sturnus</i> (див. № 1093 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Poliopsar cineraceus</i>
1086	<i>Sarcops</i> Walden, 1877	Колето	Введено у цій праці; запозичено з англійської — “coledo”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флинта (1994)
1087	<i>Saroglossa</i> Hodgson, 1844	Азійський мерл	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Lamprotornis</i> (див. № 1076 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Saroglossa spiloptera</i>
1088	<i>Scissirostrum</i> Lafresnaye, 1845	Товстодзьоба майна	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Acridotheres</i> (див. № 1063 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Scissirostrum dubium</i>
1089	<i>Speculipastor</i> Reichenow, 1879	Ефіопський шпак	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Sturnus</i> (див. № 1093 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Speculipastor bicolor</i>
1090	<i>Streptocitta</i> Bonaparte, 1850	Строката майна	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Acridotheres</i> (див. № 1063 у цій табл.); узагальнвальне прикметникове означення, за прикметою усіх видів роду
1091	<i>Sturnia</i> Lesson, 1837	Шпачок	О. П. Маркевич, К. І. Татарко (1983)
1092	<i>Sturnornis</i> Legge, 1879	Цейлонський шпак	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Sturnus</i> (див. № 1093 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Sturnornis albofrontatu</i> .
1093	<i>Sturnus</i> Linnaeus, 1758	Шпак	М. А. Воїнственський, О. Б. Кістяківський (1952)
1094	Passeridae Rafinesque, 1815		
1095	<i>Carpospiza</i> J. W. von Müller, 1854	Короткопалий горобець	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Passer</i> (див. № 1098 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Carpospiza brachydactyla</i>
1096	<i>Gymnoris</i> Blyth, 1845	Лимонногорлий горобець	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Passer</i> (див. № 1098 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Gymnoris xanthocolis</i> .
1097	<i>Montifringilla</i> C. L. Brehm, 1828	Сніговий горобець	О. П. Маркевич, К. І. Татарко (1983)
1098	<i>Passer</i> Brisson, 1760	Горобець	М. А. Воїнственський, О. Б. Кістяківський (1952)
1099	<i>Petronia</i> Kaup, 1829	Скельний горобець	Г. В. Фесенко, А. А. Бокотей (2007)

№	Латинська назва (родина, підродина, рід)	Українська назва роду	Джерело пропозиції української назви роду
1100	<i>Pyrgilauda</i> J. Verreaux, 1870	Ніверол	Введено у цій праці; запозичено з французької — “niverolle”, вжито стосовно видів, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флонта (1994)
1101	Ploceidae Sundevall, 1836		
1102	Bubalornithinae Iredale et Bannerman, 1921		
1103	<i>Bubalornis</i> A. Smith, 1836	Алекто	Введено у цій праці; запозичено з французької — “alecto”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флонта (1994)
1104	<i>Dinemellia</i> Reichenbach, 1863	Білоголовий алекто	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Bubalornis</i> (див. № 1103 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Dinemellia dinemelli</i>
1105	Plocepasserinae W.L. Sclater, 1930		
1106	<i>Histurgops</i> Reichenow, 1887	Танзанійський магалі	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Plocepasser</i> (див. № 1108 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Histurgops ruficauda</i>
1107	<i>Philetairus</i> A. Smith, 1837	Магалі- снувальник	Введено у цій праці; основу вжито через спорідненість з родом <i>Plocepasser</i> (див. № 1108 у цій табл.); прикладка — другий синонім означення виду <i>Philetairus socius</i> у О. П. Маркевича, К. І. Татарка (1983), які лексею «снувальник» позначили й рід <i>Theridion</i> , що включає павуків
1108	<i>Plocepasser</i> A. Smith, 1836	Магалі	Введено у цій праці; як укр. назву роду вжито транслітерацію з видового означення у лат. назві виду <i>Plocepasser mahali</i>
1109	<i>Pseudonigrita</i> Reichenow, 1903	Громадник	Введено у цій праці; запозичено з польської — “gromadnik” [6]
1110	<i>Sporopipes</i> Cabanis, 1847	Магалі-вусань	Введено у цій праці; основу вжито через спорідненість з родом <i>Plocepasser</i> (див. № 1108 у цій табл.); прикладку — через прикмету птахів усіх видів роду
1111	Ploceinae Sibley et Ahlquist, 1990		
1112	<i>Amblyospiza</i> Sundevall, 1850	Великодзьобий ткачик	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Ploceus</i> (див. № 1120 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Amblyospiza albifrons</i>
1113	<i>Anaplectes</i> Reichenbach, 1863	Червоноголо- вий малімб	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Malimbus</i> (див. № 1117 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Anaplectes rubriceps</i>
1114	<i>Brachycope</i> Reichenow, 1900	Короткохвос- тий ткачик	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Ploceus</i> (див. № 1120 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Brachycope anomala</i>
1115	<i>Euplectes</i> Swainson, 1830	Вайдаг	Г. В. Фесенко (2013 6)
1116	<i>Foudia</i> Reichenbach, 1850	Фуді	Транскрипція з лат. назви роду, вжита у цій праці; подібна до англійського “fody”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флонта [5]
1117	<i>Malimbus</i> Vieillot, 1805	Малімб	Транслітерація з лат. назви роду без кінцевої морфеми us, вжита у цій праці
1118	<i>Notiospiza</i> Oberholser, 1905	Ангольський ткачик	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Ploceus</i> (див. № 1120 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Notiospiza angolensis</i>
1119	<i>Pachyphantes</i> Shelley, 1896	Товстодзьобий ткачик	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Ploceus</i> (див. № 1120 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Pachyphantes superciliosus</i>
1120	<i>Ploceus</i> Cuvier, 1816	Ткачик	О. П. Маркевич, К. І. Татарко (1983)
1121	<i>Quelea</i> Reichenbach, 1850	Квелія	Транскрипція з лат. назви роду, вжита у цій праці
1122	Viduidae Cabanis, 1847		
1123	<i>Anomalospiza</i> Shelley, 1901	Зозульчак	Введено у цій праці; неологізм, прототипом якого стала пол. назва “kukulnik” [6]
1124	<i>Vidua</i> Cuvier, 1816	Вдовичка	О. П. Маркевич, К. І. Татарко (1983) — у варіанті «удовичка»
1125	Estrildidae Bonaparte, 1850		
1126	Estrildinae Bonaparte, 1850		
1127	<i>Amadina</i> Swainson, 1827	Амадина	Транскрипція з лат. назви роду, вжита у цій праці

№	Латинська назва (родина, підродина, рід)	Українська назва роду	Джерело пропозиції української назви роду
1128	<i>Amandava</i> Blyth, 1836	Бенгалик	Введено у цій праці; запозичено з польської — “bengalik” [6]
1129	<i>Clytospiza</i> Shelley, 1896	Бурий астрильд	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Estrilda</i> (див. № 1132 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Clytospiza montei</i>
1130	<i>Coccygia</i> Reichenbach, 1863	Жовточеревий астрильд	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Estrilda</i> (див. № 1132 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Coccygia melanotis</i>
1131	<i>Cryptospiza</i> Salvadori, 1884	Червоногуз	Введено у цій праці; переклад з пол. назви “krasnorzytka” [6]
1132	<i>Estrilda</i> Swainson, 1827	Астрильд	Транскрипція з лат. назви роду, зі зміною жіночого роду в латині на чоловічий рід в українській, подібно до роду <i>Fregata</i> — Фрегат [3]; за варіантом, що в німецькій — “astrild”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флінта (1994)
1133	<i>Euschistospiza</i> Wolters, 1943	Краплик	Введено у цій праці; неологізм, прототипом якого стала пол. назва “kroplik” [6]
1134	<i>Granatina</i> Sharpe, 1890	Гранатовий астрильд	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Estrilda</i> (див. № 1132 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Granatina granatina</i>
1135	<i>Hypargos</i> Reichenbach, 1863	Перлистик	Введено у цій праці; неологізм, утворений через особливості забарвлення птахів — білі плями на пір’ї, за формою схожі на перлини
1136	<i>Lagonosticta</i> Cabanis, 1851	Амарант	Введено у цій праці; запозичено з німецької — “amarant”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флінта (1994)
1137	<i>Mandingoa</i> E. J. O Hartert, 1919	Зелений астрильд	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Estrilda</i> (див. № 1132 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Mandingoa nitidula</i>
1138	<i>Nesocharis</i> Alexander, 1903	Астрильдик	Введено у цій праці; зменшувальне від назви «астрильд» (див. № 1132 у цій табл.), через малі розміри птахів цього роду
1139	<i>Nigrita</i> Strickland, 1843	Нігрита	Транскрипція з лат. назви роду, вжита у цій праці
1140	<i>Ortygospiza</i> Sundevall, 1850	Луговик	Введено у цій праці; неологізм, утворений з огляду на пол. назву “trawinek” [6]
1141	<i>Paludipasser</i> Neave, 1909	Червонощокий луговик	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Ortygospiza</i> (див. № 1140 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Paludipasser locustella</i>
1142	<i>Parmoptila</i> Cassin, 1859	Астрильд- мурахойд	Введено у цій праці; основу вжито через спорідненість з родом <i>Estrilda</i> (див. № 1132 у цій табл.); прикладка — перетворений на іменник переклад частини з асоціативної рос. назви «муравьиный [славковый] астрильд» [5]
1143	<i>Pyrenestes</i> Swainson, 1837	Червонощок	Введено у цій праці; вжито з огляду на пол. назву “krasnoliczka” [6]
1144	<i>Pytilia</i> Swainson, 1837	Мельба	Введено у цій праці; як укр. назву роду вжито транскрипцію з видового означення у лат. назві виду <i>Pytilia melba</i>
1145	<i>Spermophaga</i> Swainson, 1837	Синьодзьоб	Введено у цій праці; переклад з англ. назви “blue-bill”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флінта (1994)
1146	<i>Uraeginthus</i> Cabanis, 1851	Астрильд- метелик	Введено у цій праці; основу вжито через спорідненість з родом <i>Estrilda</i> (див. № 1132 у цій табл.); прикладка — перетворений на іменник переклад частини з рос. назви «мотыльковый астрильд» [5]
1147	<i>Erythrurinae</i> Delacour, 1943		
1148	<i>Erythrura</i> Swainson, 1837	Папужник	Введено у цій праці; неологізм, утворений з огляду на пол. назву “papuzik” [6]
1149	<i>Lonchurinae</i> Steiner, 1960		
1150	<i>Emblema</i> Gould, 1842	Червонощокий вогнегуз	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Stagonopleura</i> (див. № 1159 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Emblema pictum</i>

№	Латинська назва (родина, підродина, рід)	Українська назва роду	Джерело пропозиції української назви роду
1151	<i>Euodice</i> Reichenbach, 1863	Бурий сріблodziоб	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Spermestes</i> (див. № 1158 у цій табл.); узагальнювальне прикметникове означення, за прикметою усіх видів роду
1152	<i>Heteromunia</i> Mathews, 1913	Біловола мунія	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Lonchura</i> (див. № 1154 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Heteromunia pectoralis</i>
1153	<i>Lepidopygia</i> Reichenbach, 1863	Мадагаскарська мунія	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Lonchura</i> (див. № 1154 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Lepidopygia nana</i>
1154	<i>Lonchura</i> Sykes, 1832	Мунія	Введено у цій праці; запозичено з англійської — “munia”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флинта (1994)
1155	<i>Neochmia</i> G. R. Gray, 1849	Амадина- рубінчик	Введено у цій праці; основу вжито через спорідненість з родом <i>Amadina</i> (див. № 1127 у цій табл.); прикладка — перетворений на іменник переклад частини з рос. назви «рубиновый астрильд» [5]
1156	<i>Oreostruthus</i> De Vis, 1898	Гірська амадина	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Amadina</i> (див. № 1127 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Oreostruthus fuliginosus</i>
1157	<i>Poephila</i> Gould, 1842	Діамантник	Введено у цій праці; неологізм, що походить від франц. лексеми “diamant”, вжито стосовно видів, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флинта (1994)
1158	<i>Spermestes</i> Swainson, 1837	Сріблodziоб	Введено у цій праці; неологізм, утворений з огляду на назву «синьodziоб» (див. № 11090 у цій табл.)
1159	<i>Stagonopleura</i> Reichenbach, 1850	Вогнегуз	Введено у цій праці; неологізм, прототипом якого став переклад з англ. назви “fire tail”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флинта (1994)
1160	<i>Taeniopygia</i> Reichenbach, 1863	Зебровий діамантник	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Poephila</i> (див. № 1157 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Taeniopygia guttata</i>
1161	Vireonidae Swainson, 1837		
1162	<i>Cyclarhis</i> Swainson, 1824	Папугодзобиий віреон	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Vireo</i> (див. № 1164 у цій табл.); узагальнювальне прикметникове означення, за прикметою усіх видів роду
1163	<i>Hylophilus</i> Temminck, 1822	Віреончик	Введено у цій праці; запозичено з російської — «віреончик» [5]
1164	<i>Vireo</i> Vieillot, 1808	Віреон	Транслітерація з лат. назви роду; вжито частину з рос. назви «(настоящий віреон)» [5]
1165	<i>Vireolanius</i> Bonaparte, 1850	Гачкодзобиий віреон	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Vireo</i> (див. № 1164 у цій табл.); узагальнювальне прикметникове означення, за прикметою усіх видів роду
1166	Fringillidae Leach, 1820		
1167	Fringillinae Leach, 1820		
1168	<i>Fringilla</i> Linnaeus, 1758	В'юрок	М. А. Воїнственський, О. Б. Кістяківський (1952)
1169	Carduelinae Vigors, 1825		
1170	<i>Alario</i> Bonaparte, 1850	Аларіо	Транслітерація з лат. назви роду, вжита у цій праці
1171	<i>Bucanetes</i> Cabanis, 1851	Снігар	Введено у цій праці; синонім назви «снігур» [2], вжито з огляду на рос. назву «пустынный снегирь» [5]
1172	<i>Callacanthus</i> Bonaparte, 1850	Гімалайська армілка	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Rhynchostruthus</i> (див. № 1194 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Callacanthus burtoni</i>
1173	<i>Carduelis</i> Brisson, 1760	Щиглик	М. А. Воїнственський, О. Б. Кістяківський (1952)
1174	<i>Carpodacus</i> Kaup, 1829	Чечевиця	О. П. Маркевич, К. І. Татарко (1983)
1175	<i>Coccothraustes</i> Brisson, 1760	Костогриз	М. А. Воїнственський, О. Б. Кістяківський (1952)
1176	<i>Eophona</i> Gould, 1851	Костар	Введено у цій праці; синонім назви «костогриз» [2], бо цей рід таксономічно близький до роду Костогриз (<i>Coccothraustes</i>) (див. № 1175 у цій табл.)
1177	<i>Eremopsaltia</i> Kirwan et Gregory, 2005	Монгольський снігар	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Bucanetes</i> (див. № 1171 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Eremopsaltia mongolica</i>

№	Латинська назва (родина, підродина, рід)	Українська назва роду	Джерело пропозиції української назви роду
1178	<i>Haematospiza</i> Blyth, 1845	Вогнистий смеречник	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Pinicola</i> (див. № 1186 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Haematospiza sipahi</i>
1179	<i>Hesperiphona</i> Bonaparte, 1850	Кіпаль	Введено у цій праці; синонім назви «костогриз» [2], бо цей рід таксономічно близький до роду Костогриз (<i>Coccothraustes</i>) (див. № 1175 у цій табл.)
1180	<i>Kozlowia</i> Bianchi, 1907	Тибетська чечевиця	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Carpodacus</i> (див. № 1174 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Kozlowia roborowskii</i>
1181	<i>Leucosticte</i> Swainson, 1832	Катуньчик	Введено у цій праці; синонім назви «щиглик» [2], бо цей рід таксономічно близький до роду Щиглик (<i>Carduelis</i>) (див. № 1173 у цій табл.)
1182	<i>Linurgus</i> Reichenbach, 1850	Івуд	Введено у цій праці; синонім назви «вивільга» [2], вжито з огляду на асоціативну рос. назву «иволговый вьюрок» [5]
1183	<i>Loxia</i> Linnaeus, 1758	Шишкар	Перший синонім означення роду у М. А. Воїн- ственського, О. Б. Кістяківського (1952)
1184	<i>Mycerobas</i> Cabanis, 1847	Коструба	Введено у цій праці; синонім назви «костогриз» [2], бо цей рід таксономічно близький до роду Костогриз (<i>Coccothraustes</i>) (див. № 1175 у цій табл.)
1185	<i>Neospiza</i> Salvadori, 1903	Сан-томейська армілка	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Rhynchostruthus</i> (див. № 1194 у цій табл.); при- кметник, як в укр. назві виду <i>Neospiza concolor</i>
1186	<i>Pinicola</i> Vieillot, 1808	Смеречник	Перший синонім означення роду у М. А. Воїн- ственського, О. Б. Кістяківського (1952)
1187	<i>Propyrrhula</i> Hodgson, 1844	Гімалайський смеречник	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Pinicola</i> (див. № 1186 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Propyrrhula subhimachala</i>
1188	<i>Pseudochloroptila</i> Wolters, 1950	Капський щедрик	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Serinus</i> (див. № 1195 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Pseudochloroptila totta</i>
1189	<i>Pyrrhoptes</i> Hodgson, 1844	Золотоголовий кіпаль	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Hesperiphona</i> (див. № 1179 у цій табл.); прикмет- ник, як в укр. назві виду <i>Pyrrhoptes epauletta</i>
1190	<i>Pyrrhospiza</i> Blyth, 1845	Червоногорла чечевиця	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Carpodacus</i> (див. № 1174 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Pyrrhospiza punicea</i>
1191	<i>Pyrrhula</i> Brisson, 1760	Снігур	М. А. Воїнственський, О. Б. Кістяківський (1952)
1192	<i>Rhodopechys</i> Cabanis, 1851	Чечевичник	О. П. Маркевич, К. І. Татарко (1983)
1193	<i>Rhodospiza</i> Sharpe, 1888	Блідий снігар	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Bucanetes</i> (див. № 1171 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Rhodospiza obsoleta</i>
1194	<i>Rhynchostruthus</i> P. L. Sclater et Hartlaub, 1881	Армілка	Введено у цій праці; синонім назви «зяблик» [2], вжито через спільну належність до родини В'юркових (Fringillidae)
1195	<i>Serinus</i> Koch, 1816	Щедрик	Г. В. Фесенко, А. А. Бокотей (2007)
1196	<i>Uragus</i> Keyserling et J. H. Blasius, 1840	Урагус	Транслітерація з лат. назви роду, вжито у цій праці
1197	<i>Urocynchramus</i> Przewalski, 1876	Гірська чечевиця	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Carpodacus</i> (див. № 1174 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Urocynchramus pylzowi</i>
1198	<i>Drepanididae</i> Cabanis, 1847		
1199	<i>Chloridops</i> S. B. Wilson, 1888	Кона	Введено у цій праці; як укр. назву роду вжито транслітерацію з видового означення у лат. назві виду <i>Chloridops kona</i>
1200	<i>Chlorodrepanis</i> S. B. Wilson et Evans, 1899	Амакиги	Г. В. Фесенко (2013 б)
1201	<i>Ciridops</i> A. Newton, 1892	Улаїгаване	Г. В. Фесенко (2013 б)
1202	<i>Drepanis</i> Temminck, 1820	Мамо	Г. В. Фесенко (2013 б)

№	Латинська назва (родина, підродина, рід)	Українська назва роду	Джерело пропозиції української назви роду
1203	<i>Dysmorodrepanis</i> Perkins, 1919	Ланайська гавайниця	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Telespiza</i> (див. № 1217 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Dysmorodrepanis munroi</i>
1204	<i>Hemignathus</i> M. H. C. Lichtenstein, 1839	Акіалоа	Г. В. Фесенко (2013 б)
1205	<i>Himatione</i> Cabanis, 1851	Апапане	Г. В. Фесенко (2013 б)
1206	<i>Loxioides</i> Oustalet, 1877	Паліла	Г. В. Фесенко (2013 б)
1207	<i>Loxops</i> Cabanis, 1847	Акепа	Г. В. Фесенко (2013 б)
1208	<i>Magutma</i> Mathews, 1925	Малий амакиги	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Chlorodrepanis</i> (див. № 1200 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Magutma parva</i>
1209	<i>Manuceria</i> H. D. Pratt, 2009	Гавайський акікікі	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Oreomystis</i> (див. № 1211 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Manuceria mana</i>
1210	<i>Melamprosops</i> Casey et Jacobi, 1974	Поулі	Г. В. Фесенко (2013 б)
1211	<i>Oreomystis</i> Stejneger, 1903	Акікікі	Введено у цій праці; запозичено з англійської — “akikiki”, вжито стосовно єдиного виду в роді, за “The Howard and Moore...” [7]
1212	<i>Palmeria</i> Rothschild, 1893	Акогекоге	Г. В. Фесенко (2013 б)
1213	<i>Paroreomyza</i> Perkins, 1901	Алауагіо	Г. В. Фесенко (2013 б)
1214	<i>Pseudonestor</i> Rothschild, 1893	Псевдокеа	Введено у цій праці; запозичено з німецької — “pseudokea”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флинта (1994)
1215	<i>Psittirostra</i> Temminck, 1820	Оу	Г. В. Фесенко (2013 б)
1216	<i>Rhodacanthis</i> Rothschild, 1892	Коа	Г. В. Фесенко (2013 б)
1217	<i>Telespiza</i> S. B. Wilson, 1890	Гавайниця	Введено у цій праці; неологізм, прототипом якого стала пол. назва “hawayka” [6]
1218	Peucedramidae Wolters, 1980		
1219	<i>Peucedramus</i> Henshaw, 1875	Окотеро	Г. В. Фесенко (2013 б)
1220	Parulidae Wetmore et al., 1947		
1221	<i>Basileuterus</i> Cabanis, 1848	Коронник	Введено у цій праці; неологізм, прототипом якого стала пол. назва “koronówka” [6]
1222	<i>Cardellina</i> Bonaparte, 1850	Червонолобий пісняр	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Parula</i> (див. № 1237 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Cardellina rubrifrons</i>
1223	<i>Catharopeza</i> P. L. Sclater, 1880	Пісняр- свистун	Введено у цій праці; перетворений у прикладковий іменник переклад з рос. назви «свистящий певун» [5]
1224	<i>Dendroica</i> G. R. Gray, 1842	Пісняр- лісовик	Введено у цій праці; основу вжито через спорідненість з родом <i>Parula</i> (див. № 1237 у цій табл.); прикладку — через біотоп існування усіх видів роду
1225	<i>Ergaticus</i> S. F. Baird, 1865	Червоний	Введено у цій праці; вжито з огляду на англ. назву “red warbler”, якою означено один з видів роду, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флинта (1994)
1226	<i>Euthlypis</i> Cabanis, 1851	Пісняр- віялохвіст	Введено у цій праці; основу вжито через спорідненість з родом <i>Parula</i> (див. № 11576 у цій табл.); прикладка — перетворений на іменник переклад з частини англ. назви “fan-tailed warbler”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флинта (1994)
1227	<i>Geothlypis</i> Cabanis, 1847	Жовтогорлик	Введено у цій праці; переклад з англ. назви “yellow-throat”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флинта (1994)
1228	<i>Granatellus</i> Bonaparte, 1850	Гранатела	Введено у цій праці; транскрипція з лат. назви роду, зі зміною чоловічого роду в латинській на жіночий рід в українській
1229	<i>Helmitheros</i> Rafinesque, 1819	Пісняр- борсучок	Введено у цій праці; основу вжито через спорідненість з родом <i>Parula</i> (див. № 1237 у цій табл.); прикладка — запозичення з рос. назви «певун-барсучок» [5]
1230	<i>Icteria</i> Vieillot, 1808	Іктерія	Транскрипція з лат. назви роду, вжита у цій праці

№	Латинська назва (родина, підродина, рід)	Українська назва роду	Джерело пропозиції української назви роду
1231	<i>Leucopez</i> P. L. Sclater, 1876	Сант-лусій-ський пісняр	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Parula</i> (див. № 1237 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Leucopez</i> <i>semperi</i>
1232	<i>Limnothlypis</i> Stone, 1914	Бурий пісняр	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Parula</i> (див. № 1237 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Limnothlypis</i> <i>swainsonii</i>
1233	<i>Microligea</i> Cory, 1884	Зеленохвостий пісняр	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Parula</i> (див. № 1237 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Microligea</i> <i>palustris</i>
1234	<i>Mniotilta</i> Vieillot, 1816	Строкатий пісняр	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Parula</i> (див. № 1237 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Mniotilta</i> <i>varia</i>
1235	<i>Myioborus</i> S. F. Baird, 1865	Чернітка	Введено у цій праці; вжито синонім назви «горихвістка» [2], з огляду на асоціативну рос. назву «горихвостковый певун» [5]
1236	<i>Oporornis</i> S. F. Baird, 1858	Цитринка	Введено у цій праці; прототипом став переклад з англ. назви “yellowthroat”, якою означено рід <i>Geothlypis</i> (див. № 1227 у цій праці), до якого інколи відносять і види роду <i>Oporornis</i> , за словником Р. Л. Беме, В. Е. Флінта (1994)
1237	<i>Parula</i> Bonaparte, 1838	Пісняр	Введено у цій праці; вжито з огляду на рос. назву «лесные певуны» [5], якою означено родину Parulidae, у якій типовим є рід <i>Parula</i>
1238	<i>Protonotaria</i> S. F. Baird, 1858	Жовтий пісняр	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Parula</i> (див. № 1237 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Protonotaria</i> <i>citrea</i>
1239	<i>Seiurus</i> Swainson, 1827	Смугасто-волець	Введено у цій праці; неологізм, утворений через прикмету птахів усіх видів роду
1240	<i>Setophaga</i> Swainson, 1827	Горихвістковий пісняр	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Parula</i> (див. № 1237 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Setophaga</i> <i>ruticilla</i>
1241	<i>Teretistris</i> Cabanis, 1855	Ситівка	Г. В. Фесенко (2013 б)
1242	<i>Vermivora</i> Swainson, 1827	Червоїд	Введено у цій праці; запозичено з російської — «червоядка» [4], зі змінною жіночого роду в російській на чоловічий рід в українській, на зразок рос. назви «синехвістка», яку перекладено як «синьохвіст» [5]
1243	<i>Wilsonia</i> Bonaparte, 1838	Болотянка	Введено у цій праці; утворено від назви «поболотянка» — синоніму назви «плиска жовта» [2]; птахи роду <i>Wilsonia</i> зовні подібні до плисок
1244	<i>Xenoligea</i> Bond, 1967	Білокрилий пісняр	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Parula</i> (див. № 1237 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Xenoligea</i> <i>montana</i>
1245	<i>Zeledonia</i> Ridgway, 1889	Коронник-куцохвіст	Введено у цій праці; основу вжито через спорідненість з родом <i>Basileuterus</i> (див. № 1221 у цій табл.); прикладку — через прикмету птахів єдиного виду у роді
1246	Thraupidae Cabanis, 1847		
1247	<i>Anisognathus</i> Reichenbach, 1850	Андагра	Введено у цій праці; запозичено з польської — “andagra” [6]
1248	<i>Bangsia</i> T. E. Penard, 1919	Аркея	Введено у цій праці; як укр. назву роду вжито транскрипцію з видового означення у лат. назві виду <i>Bangsia</i> <i>arcae</i>
1249	<i>Buthraupis</i> Cabanis, 1851	Танагра-короткодзьоб	Введено у цій праці; основу вжито через спорідненість з родом <i>Tangara</i> (див. № 1303 у цій табл.); прикладку — неологізм, утворений через прикмету птахів усіх видів роду
1250	<i>Calochaetes</i> P. L. Sclater, 1879	Чорногорла тапіранга	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Ramphocelus</i> (див. № 1296 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Calochaetes</i> <i>coccineus</i>
1251	<i>Calyptophilus</i> Cory, 1884	Корніхон	Г. В. Фесенко (2013 б)

№	Латинська назва (родина, підродина, рід)	Українська назва роду	Джерело пропозиції української назви роду
1252	<i>Catamblyrhynchus</i> Lafres- naye, 1842	Плюшівник	Введено у цій праці; неологізм, прототипом якого стала пол. назва “pluszglowka” [6]
1253	<i>Chlorochrysa</i> Bonaparte, 1851	Танагра-білозір	Введено у цій праці; основу вжито через спорідненість з родом <i>Tangara</i> (див. № 1303 у цій табл.); прикладку — через красиве оперення птахів цього роду: «білозір» означає — «красень» [1]
1254	<i>Chlorophanes</i> Reichen- bach, 1853	Саї	Введено у цій праці; вжито частину з рос. назви «зелёный саи» [5]
1255	<i>Chlorophonia</i> Bonaparte, 1851	Органіст	Введено у цій праці; запозичено з німецької — “organist”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флинта (1994)
1256	<i>Chlorornis</i> Reichenbach, 1850	Червононога танагра	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Tangara</i> (див. № 1303 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Chlorornis riefferii</i>
1257	<i>Chlorospingus</i> Cabanis, 1851	Зеленник	Введено у цій праці; неологізм, прототипом якого стала пол. назва “zieleniec” [6]
1258	<i>Chlorothraupis</i> Salvin et Godman, 1883	Танагра-широкодзьоб	Введено у цій праці; основу вжито через спорідненість з родом <i>Tangara</i> (див. № 1303 у цій табл.); прикладка — неологізм, утворений через прикмету птахів усіх видів роду
1259	<i>Chrysothlypis</i> Berlepsch, 1912	Жовтоголовий танагрик	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Hemithraupis</i> (див. № 1278 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Chrysothlypis chrysomelas</i>
1260	<i>Cissopis</i> Vieillot, 1816	Строкатий тангар	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Schistochlamys</i> (див. № 1298 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Cissopis leverianus</i>
1261	<i>Cnemoscopus</i> Bangs et T. E. Penard, 1919	Сіроголовий зеленник	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Chlorospingus</i> (див. № 1257 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Cnemoscopus rubrirostris</i>
1262	<i>Coereba</i> Vieillot, 1809	Цереба	Транскрипція з лат. назви роду, вжита у цій праці
1263	<i>Compsothraupis</i> Rich- mond, 1915	Червоногорлий тангар	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Schistochlamys</i> (див. № 1298 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Compsothraupis loricata</i>
1264	<i>Conirostrum</i> d'Orbigny et Lafresnaye, 1838	Тамаруго	Введено у цій праці; як укр. назву роду вжито транслітерацію з видового означення у лат. назві виду <i>Conirostrum tamarugense</i> , без кінцевої морфем-и ense
1265	<i>Conothraupis</i> P. L. Sclater, 1880	Тангарник	Введено у цій праці; похідне від назви «тангар» (див. № 1298 у цій табл.)
1266	<i>Creurgops</i> P. L. Sclater, 1858	Беретник	Введено у цій праці; запозичено з польської — “beretnik” [6]
1267	<i>Cyanerpes</i> Oberholser, 1899	Танагра-медоїд	Введено у цій праці; основу вжито через спорідненість з родом <i>Tangara</i> (див. № 1303 у цій табл.); прикладка — модифікована частина з рос. назви «танагра-медосос» [5]
1268	<i>Cyanicterus</i> Bonaparte, 1850	Ультрамаринова танагра	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Tangara</i> (див. № 1303 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Cyanicterus cyanicterus</i>
1269	<i>Cypsnagra</i> Lesson, 1831	Рудогорлий тангар	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Schistochlamys</i> (див. № 1298 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Cypsnagra hirundinacea</i>
1270	<i>Dacnis</i> Cuvier, 1816	Цукрист	Введено у цій праці; неологізм, прототипом якого стала пол. назва “cukrownik” [6]
1271	<i>Delothraupis</i> P. L. Sclater, 1886	Рудочеревий блакитар	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Iridosornis</i> (див. № 1281 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Delothraupis castaneoventris</i>
1272	<i>Diglossa</i> Wagler, 1832	Квіткокол	Введено у цій праці; неологізм, утворений з огляду на англ. назву “flowerpiercer”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флинта (1994)
1273	<i>Dubusia</i> Bonaparte, 1850	Вохристоволий блакитар	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Iridosornis</i> (див. № 1281 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Dubusia taeniata</i>

№	Латинська назва (родина, підродина, рід)	Українська назва роду	Джерело пропозиції української назви роду
1274	<i>Erythrothlypis</i> Berlepsch, 1912	Колумбійський танагрик	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Hemithraupis</i> (див. № 1278 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Erythrothlypis salmonei</i>
1275	<i>Eucometis</i> P. L. Sclater, 1856	Сіроголова танагра	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Tangara</i> (див. № 1303 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Eucometis penicillata</i>
1276	<i>Euphonia</i> Desmarest, 1806	Гутурама	Введено у цій праці; запозичено з німецької — “gutturama”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флинта (1994)
1277	<i>Habia</i> Blyth, 1840	Габія	Транскрипція з лат. назви роду, вжита у цій праці
1278	<i>Hemispingus</i> Cabanis, 1851	Зеленяр	Введено у цій праці; прототипом стала пол. назва “zieleniczek” [6]
1279	<i>Hemithraupis</i> Cabanis, 1851	Танагрик	Введено у цій праці; похідне від назви «танагра» (див. № 1303 у цій табл.)
1280	<i>Heterospingus</i> Ridgway, 1898	Танагра-інка	Введено у цій праці; запозичено з російської — «танагра-инка» [5]
1281	<i>Iridosornis</i> Lesson, 1844	Блакитар	Введено у цій праці; неологізм, прототипом якого стала пол. назва “modraszek” [6]
1282	<i>Lamprospiza</i> Cabanis, 1847	Червонодзьоба танагра	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Tangara</i> (див. № 1303 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Lamprospiza melanoleuca</i>
1283	<i>Lanio</i> Vieillot, 1816	Танагра-сикіт	Введено у цій праці; основу вжито через спорідненість з родом <i>Tangara</i> (див. № 1303 у цій табл.); прикладка — синонім назви «сорокопуд сірий» [2], з огляду на асоціативну рос. назву «сорокопудовая танагра» [5]
1284	<i>Mitrospingus</i> Ridgway, 1898	Танагра-потрост	Введено у цій праці; основу вжито через спорідненість з родом <i>Tangara</i> (див. № 1303 у цій табл.); прикладка — синонім назви «вівсянка очеретяна» [2], з огляду на рос. назву «тростниковая танагра» [5] і віднесення у деяких класифікаціях родів танагр до родини Вівсянкових (Emberizidae)
1285	<i>Nemosia</i> Vieillot, 1816	Танагрець	Введено у цій праці; похідне від назви «танагра» (див. № 1303 у цій табл.)
1286	<i>Neothraupis</i> Hellmayr, 1936	Сивий тангар	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Schistochlamys</i> (див. № 1298 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Neothraupis fasciata</i>
1287	<i>Nephelornis</i> Lowery et Tallman, 1976	Пардуско	Введено у цій праці; запозичено з англійської — “pardusco”, вжито стосовно виду <i>Nephelornis oneilli</i> , єдиного в роді, за “Handbook...” [9]
1288	<i>Nesospingus</i> P. L. Sclater, 1885	Пуерто-риканський тангар	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Schistochlamys</i> (див. № 1298 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Nesospingus speculariferus</i>
1289	<i>Orchesticus</i> Cabanis, 1851	Бурий тангар	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Schistochlamys</i> (див. № 1298 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Orchesticus abeillei</i>
1290	<i>Oreomanes</i> P. L. Sclater, 1860	Велика танагра	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Tangara</i> (див. № 1303 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Oreomanes fraseri</i>
1291	<i>Orthogonys</i> Strickland, 1844	Зелена танагра	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Tangara</i> (див. № 1303 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Orthogonys chloricterus</i>
1292	<i>Phaenicophilus</i> Strickland, 1851	Пальмагра	Введено у цій праці; неологізм, утворений на основі рос. назви «пальмовая танагра» [5]
1293	<i>Pipraeidea</i> Swainson, 1827	Вохристочеревий блакитар	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Iridosornis</i> (див. № 1281 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Pipraeidea melanonota</i>
1294	<i>Piranga</i> Vieillot, 1807	Піранга	Транслітерація з лат. назви роду, вжита у цій праці
1295	<i>Pyrrhocoma</i> Cabanis, 1851	Вишневоголова танагра	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Tangara</i> (див. № 1303 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Pyrrhocoma ruficeps</i>
1296	<i>Ramphocelus</i> Desmarest, 1805	Тапіранга	Введено у цій праці; запозичено з польської — “tapiranga” [6]

№	Латинська назва (родина, підродина, рід)	Українська назва роду	Джерело пропозиції української назви роду
1297	<i>Rhodinocichla</i> Hartlaub, 1853	Кео	Введено у цій праці; запозичено з німецької — “queo”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флинта (1994)
1298	<i>Schistochlamys</i> Reichenbach, 1850	Тангар	Введено у цій праці; укр. назва пов'язана з лат. назвою “tangara” (див. № 1303 у цій табл.), зі зміною роду; вжито з урахуванням того, що роду <i>Tangara</i> присвоєно укр. назву «танагра»
1299	<i>Sericossypha</i> Lesson, 1844	Білоголовий тангар	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Schistochlamys</i> (див. № 1298 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Sericossypha albocristata</i>
1300	<i>Spindalis</i> Jardine et Selby, 1837	Антильська танагра	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Tangara</i> (див. № 1303 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Spindalis zena</i>
1301	<i>Stephanophorus</i> Strickland, 1841	Діадемова танагра	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Tangara</i> (див. № 1303 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Stephanophorus diadematus</i>
1302	<i>Tachyphonus</i> Vieillot, 1816	Танагра-жалібниця	Введено у цій праці; основу вжито через спорідненість з родом <i>Tangara</i> (див. № 1303 у цій табл.); прикладка — прототипом стала пол. назва “żalobnik” [6]
1303	<i>Tangara</i> Brisson, 1760	Танагра	Введено у цій праці; вжито частину з рос. назви «настоящая танагра» [5], що усталилась у колі орнітологів
1304	<i>Tersina</i> Vieillot, 1819	Терзина	Транскрипція з лат. назви роду, вжита у цій праці
1305	<i>Thlypopsis</i> Cabanis, 1851	Каптурник	Введено у цій праці; вжито з огляду на пол. назву “kapturzyk” [6]
1306	<i>Thraupis</i> Boie, 1826	Саяка	Введено у цій праці; як укр. назву роду вжито транскрипцію з видового означення у лат. назві виду <i>Thraupis sayaca</i>
1307	<i>Trichothraupis</i> Cabanis, 1851	Амазонійська танагра	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Tangara</i> (див. № 1303 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Trichothraupis melanops</i>
1308	<i>Urothraupis</i> Taczanowski et Berlepsch, 1885	Чорний плюшівник	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Catamblyrhynchus</i> (див. № 1252 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Urothraupis stolzmanni</i>
1309	<i>Wetmorethraupis</i> Lowery et O'Neill, 1964	Вогнистогорла танагра	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Tangara</i> (див. № 1303 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Wetmorethraupis sterrhopteron</i>
1310	<i>Xenodacnis</i> Cabanis, 1873	Перуанський цукрист	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Dacnis</i> (див. № 1270 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Xenodacnis parina</i>
1311	Cardinalidae Ridgway, 1901		
1312	<i>Cardinalis</i> Bonaparte, 1838	Кардинал	О. П. Маркевич, К. І. Татарко (1983)
1313	<i>Caryothraustes</i> Reichenbach, 1850	Товстодзьобий кардинал	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Cardinalis</i> (див. № 1312 у цій табл.); узагальнювальне прикметникове означення, за прикметою птахів усіх видів роду
1314	<i>Cyanocompsa</i> Cabanis, 1861	Лускар	Введено у цій праці; неологізм, утворений з огляду на пол. назву “łuszczek” [6]
1315	<i>Cyanoloxia</i> Bonaparte, 1850	Синій лускар	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Cyanocompsa</i> (див. № 1314 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Cyanoloxia glaucocaerulea</i>
1316	<i>Parkerthraustes</i> Remsen, 1997	Рябогорлий кардинал	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Cardinalis</i> (див. № 1312 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Parkerthraustes humeralis</i>
1317	<i>Passerina</i> Vieillot, 1816	Скригнатка	Введено у цій праці; одна з укр. назв виду <i>Emberiza calandra</i> [2], вжита з огляду на те, що роди родини Кардиналових (Cardinalidae) нерідко включають у родину Вісвянкових (Emberizidae) [6]
1318	<i>Periporphyrus</i> Reichenbach, 1850	Червоно-чорний кардинал	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Cardinalis</i> (див. № 1312 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Periporphyrus erythromelas</i>

№	Латинська назва (родина, підродина, рід)	Українська назва роду	Джерело пропозиції української назви роду
1319	<i>Pheucticus</i> Reichenbach, 1850	Кардинал-довбоніс	Введено у цій праці; основу вжито через спорідненість з родом <i>Cardinalis</i> (див. № 1312 у цій табл.); прикладка — синонім назви «костогриз» [2], вжито з огляду на асоціативну рос. назву «дубоносовый кардинал» [5]
1320	<i>Rhodothraupis</i> Ridgway, 1898	Мексиканський кардинал	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Cardinalis</i> (див. № 1312 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Rhodothraupis celaeo</i>
1321	<i>Saltator</i> Vieillot, 1816	Зернолуск	Введено у цій праці; переклад з пол. назви “ziarnolusk” [6]
1322	<i>Spiza</i> Bonaparte, 1824	Лускун	Введено у цій праці; неологізм, утворений на основі перекладу з пол. назви “fuszczynek” [6]
1323	Emberizidae Vigors, 1825		
1324	<i>Acanthidops</i> Ridgway, 1882	Гостродзьоба вівсянка	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Emberiza</i> (див. № 1346 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Acanthidops bairdi</i>
1325	<i>Aimophila</i> Swainson, 1837	Пінсон	Введено у цій праці; запозичено з французької — “pinson”, вжито стосовно одного з видів, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флинта (1994)
1326	<i>Amaurospiza</i> Cabanis, 1861	Семілеро	Введено у цій праці; запозичено з іспанської — “semillero”, за “Handbook...” [9]
1327	<i>Ammodramus</i> Swainson, 1827	Багновець	Введено у цій праці; неологізм, утворений на основі перекладу з пол. назви “bagiennik” [6]
1328	<i>Amphispiza</i> Coues, 1874	Вівсянка-пустельниця	Введено у цій праці; основу вжито через спорідненість з родом <i>Emberiza</i> (див. № 1346 у цій табл.); прикладка — перетворений на іменник переклад частини рос. назви «пустынная овсянка» [5]
1329	<i>Arremon</i> Vieillot, 1816	Тихоголос	Введено у цій праці; неологізм, утворений на основі перекладу з пол. назви “ciszek” [6]
1330	<i>Arremonops</i> Ridgway, 1896	Риджвея	Введено у цій праці; запозичено з російської — «риджвея» [5]
1331	<i>Artemisospiza</i> Klicka et Banks, 2011	Сіроголова вівсянка-пустельниця	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Amphispiza</i> (див. № 1328 у цій табл.); узагальнювальне прикметникове означення, за прикметою птахів усіх видів роду
1332	<i>Atlapetes</i> Wagler, 1831	Заросляк	Введено у цій праці; запозичено з польської — “zaroślak” [33]
1333	<i>Calamospiza</i> Bonaparte, 1838	Корибіг	Введено у цій праці; синонім назви «жайворонок звичайний» [2], вжито з огляду на асоціативну рос. назву «жаворонковая овсянка» [5]
1334	<i>Calcarius</i> Bechstein, 1802	Подорожник	М. А. Воїнственський, О. Б. Кістяківський (1952)
1335	<i>Camarhynchus</i> Gould, 1837	Пінкіс	Введено у цій праці; синонім назви «зяблик» [2], вжито з огляду на рос. назву «древесный вьюрок» [5]
1336	<i>Catamenia</i> Bonaparte, 1850	Насіннеїд	Введено у цій праці; переклад з англ. назви “seed-eater”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флинта (1994)
1337	<i>Certhidea</i> Gould, 1837	Комашниця	Введено у цій праці; неологізм, прототипом якого став переклад з пол. назви “owadziarka” [6]
1338	<i>Charitospiza</i> Oberholser, 1905	Чорночубик	Введено у цій праці; запозичено з польської — “czarnoczubek” [6]
1339	<i>Chondestes</i> Swainson, 1827	Потюк	Введено у цій праці; одна з укр. назв виду <i>Emberiza calandra</i> [2], вжита з огляду на те, що рід належить до родини Вівсянкових (Emberizidae)
1340	<i>Compsospiza</i> Berlepsch, 1893	Рудолоба свергушка	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Poospiza</i> (див. № 1382 у цій табл.); узагальнювальне прикметникове означення, за прикметою птахів усіх видів роду
1341	<i>Coryphaspiza</i> G. R. Gray, 1840	Чорнощока вівсянка	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Emberiza</i> (див. № 1346 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Coryphaspiza melanotis</i>
1342	<i>Coryphospingus</i> Cabanis, 1851	Червоночубик	Введено у цій праці; запозичено з польської — “krasnoczubek” [6]

№	Латинська назва (родина, підродина, рід)	Українська назва роду	Джерело пропозиції української назви роду
1343	<i>Diuca</i> Reichenbach, 1850	Діука	Транслітерація з лат. назви роду, вжита у цій праці
1344	<i>Dolospingus</i> Elliot, 1871	Білошия вівсянка	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Emberiza</i> (див. № 1346 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Dolospingus fringilloides</i>
1345	<i>Donacospiza</i> Cabanis, 1851	Довгохвоста вівсянка	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Emberiza</i> (див. № 1346 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Donacospiza albifrons</i>
1346	<i>Emberiza</i> Linnaeus, 1758	Вівсянка	М. А. Воїнственський, О. Б. Кістяківський (1952)
1347	<i>Emberizoides</i> Temminck, 1822	Трав'янець	Введено у цій праці; неологізм, утворений з огляду на англ. назву "grass-finch" [5]
1348	<i>Embernagra</i> Lesson, 1831	Пампасник	Введено у цій праці; неологізм, утворений на основі пол. назви "pampasówka" [6]
1349	<i>Euneornis</i> Fitzinger, 1856	Ямайська вівсянка	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Emberiza</i> (див. № 1346 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Euneornis campestris</i>
1350	<i>Geospiza</i> Gould, 1837	Земляничник	Введено у цій праці; неологізм, утворений з огляду на англ. назву "ground finch" [5]
1351	<i>Gubernatrix</i> Lesson, 1837	Жовта вівсянка	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Emberiza</i> (див. № 1346 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Gubernatrix cristata</i>
1352	<i>Haplospiza</i> Cabanis, 1851	Шиферка	Введено у цій праці; неологізм, утворений на основі перекладу з пол. назви "szarzyk" [6]
1353	<i>Idiopsar</i> Cassin, 1867	Короткохвоста діука	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Diuca</i> (див. № 1343 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Idiopsar brachyurus</i>
1354	<i>Incaspiza</i> Ridgway, 1898	Вівсянка-інка	Введено у цій праці; переклад з рос. назви «овсянка-інка» [5]
1355	<i>Junco</i> Wagler, 1831	Юнко	О. П. Маркевич, К. І. Татарко (1983)
1356	<i>Latoucheornis</i> Bangs, 1931	Латухія	Транскрипція з першої частини лат. назви роду, вжита у цій праці
1357	<i>Lophospingus</i> Cabanis, 1878	Шиферець	Введено у цій праці; неологізм, утворений на основі перекладу з пол. назви "szarzyniek" [6]
1358	<i>Loxigilla</i> Lesson, 1831	Вівсянка- снігурець	Введено у цій праці; основу вжито через спорідненість з родом <i>Emberiza</i> (див. № 1346 у цій табл.); прикладка — синонім назви «снігур звичайний» [2], вжито з огляду на асоціативну рос. назву «снегирёвая овсянка» [5]
1359	<i>Loxipasser</i> H. Bryant, 1866	Ямайчик	Введено у цій праці; запозичено з польської — "jamańczyk" [6]
1360	<i>Melanodera</i> Bonaparte, 1850	Магеланник	Введено у цій праці; неологізм, прототипом якого стала пол. назва "magańczyk" [6]
1361	<i>Melanospiza</i> Ridgway, 1897	Санта-лусійська вівсянка	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Emberiza</i> (див. № 1346 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Melanospiza richardsoni</i>
1362	<i>Melophus</i> Swainson, 1837	Чубата вівсянка	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Emberiza</i> (див. № 1346 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Melophus lathami</i>
1363	<i>Melopyrrha</i> Bonaparte, 1853	Чорна вівсянка	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Emberiza</i> (див. № 1346 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Melopyrrha nigra</i>
1364	<i>Melospiza</i> S. F. Baird, 1858	Пасовка	Введено у цій праці; запозичено з польської — "paśówka" [6]
1365	<i>Melozona</i> Reichenbach, 1850	Чіапа	Введено у цій праці; запозичено частину з рос. назви «овсянка-чіапа» [5]
1366	<i>Nesospiza</i> Cabanis, 1873	Тристанка	Введено у цій праці; неологізм, утворений на основі пол. назви "tristanik" [6]
1367	<i>Oreothraupis</i> P. L. Sclater, 1856	Танагрова вівсянка	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Emberiza</i> (див. № 1346 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Oreothraupis arremonops</i>

№	Латинська назва (родина, підродина, рід)	Українська назва роду	Джерело пропозиції української назви роду
1368	<i>Oriturus</i> Bonaparte, 1850	Смугаста вівсянка	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Emberiza</i> (див. № 1346 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Oriturus superciliosus</i>
1369	<i>Oryzoborus</i> Cabanis, 1851	Рисоїд	Введено у цій праці; неологізм, утворений на основі пол. назви “rużołusk” [6]
1370	<i>Paroaria</i> Bonaparte, 1832	Пароарія	Транскрипція з лат. назви роду, вжита у цій праці
1371	<i>Passerculus</i> Bonaparte, 1838	Саванова вівсянка	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Emberiza</i> (див. № 1346 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Passerculus sandwichensis</i>
1372	<i>Passerella</i> Swainson, 1837	Рябогруда вівсянка	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Emberiza</i> (див. № 1346 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Passerella iliaca</i>
1373	<i>Pezopetes</i> Cabanis, 1861	Великонога вівсянка	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Emberiza</i> (див. № 1346 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Pezopetes capitalis</i>
1374	<i>Peucaea</i> Audubon, 1839	Чінголо	Введено у цій праці; запозичено з іспанської — “chingolo”, за “Handbook...” [9]
1375	<i>Phrygilus</i> Cabanis, 1844	Вівсянчик	Введено у цій праці; похідне від назви «вівсянка» (див. № 1346 у цій табл.)
1376	<i>Piezorina</i> Lafresnaye, 1843	Сіра вівсянка-інка	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Incaspiza</i> (див. № 1354 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Piezorina cinerea</i>
1377	<i>Pinaroloxias</i> Sharpe, 1885	Кокосовик	Введено у цій праці; неологізм, утворений на основі пол. назви “kokośnik” [6]
1378	<i>Pipilo</i> Vieillot, 1816	Тауї	Введено у цій праці; запозичено з російської — «тауи» [5]
1379	<i>Platyspiza</i> Ridgway, 1897	Товстодзьобий пінкіс	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Camarhynchus</i> (див. № 1335 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Platyspiza crassirostris</i>
1380	<i>Plectrophenax</i> Stejneger, 1882	Пуночка	М. А. Воїнственський, О. Б. Кістяківський (1952)
1381	<i>Poecetes</i> S. F. Baird, 1858	Польова вівсянка	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Emberiza</i> (див. № 1346 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Poecetes gramineus</i>
1382	<i>Poospiza</i> Cabanis, 1847	Свертушка	Введено у цій праці; одна з укр. назв виду <i>Emberiza citrinella</i> [2], рід належить до родини Вівсянкових (Emberizidae)
1383	<i>Porphyrospiza</i> P. L. Sclater et Salvin, 1873	Синя вівсянка	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Emberiza</i> (див. № 1346 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Porphyrospiza caerulescens</i>
1384	<i>Pselliophorus</i> Ridgway, 1898	Волохань	Введено у цій праці; неологізм, утворений з огляду на рос. назву «лохматая овсянка» [5]
1385	<i>Pyrgisoma</i> Bonaparte, 1850	Сірий тауї	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Pipilo</i> (див. № 1378 у цій табл.); узагальнювальне прикметникове означення, за прикметою птахів усіх видів роду
1386	<i>Rhodospingus</i> Sharpe, 1888	Кармінка	Введено у цій праці; запозичено з польської — “karminka” [6]
1387	<i>Rowettia</i> P. R. Lowe, 1923	Гузька вівсянка	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Emberiza</i> (див. № 1346 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Rowettia goughensis</i>
1388	<i>Rhynchophanes</i> S. F. Baird, 1858	Прерієвий подорожник	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Calcarius</i> (див. № 1334 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Rhynchophanes mccownii</i>
1389	<i>Rhynchospiza</i> Ridgway, 1898	Строкатоголо- вий чінголо	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Peucaea</i> (див. № 1374 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Rhynchospiza strigiceps</i>
1390	<i>Saltatricula</i> Burmeister, 1861	Чако	Введено у цій праці; запозичено частину з рос. назви «многоцветный чако» [5]
1391	<i>Sicalis</i> Boie, 1828	Посвірж	Введено у цій праці; синонім назви «вівсянка городня» [2], рід належить до родини Вівсянкових (Emberizidae)

№	Латинська назва (родина, підродина, рід)	Українська назва роду	Джерело пропозиції української назви роду
1392	<i>Spizella</i> Bonaparte, 1832	Карнатка	Введено у цій праці; одна з укр. назв виду <i>Emberiza calandra</i> [2], вжито з огляду на те, що рід належить до родини Вівсянкових (Emberizidae)
1393	<i>Sporophila</i> Cabanis, 1844	Зерноїд	Введено у цій праці; прототипом стала пол. назва “ziarnojadek” [6]
1394	<i>Tiaris</i> Swainson, 1827	Потрост	Введено у цій праці; синонім назви «вівсянка очеретяна» [2], рід належить до родини Вівсянкових (Emberizidae)
1395	<i>Torreornis</i> Barbour et J. L. Peters, 1927	Кубинська вівсянка	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Emberiza</i> (див. № 1346 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Torreornis inexpectata</i>
1396	<i>Volatinia</i> Reichenbach, 1850	Якарина	Введено у цій праці; запозичено з німецької — “jacarini”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флинта (1994)
1397	<i>Xenospingus</i> Cabanis, 1867	Тонкодзьоба вівсянка-інка	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Incaspiza</i> (див. № 1354 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Xenospingus concolor</i>
1398	<i>Xenospiza</i> Bangs, 1931	Мексиканська вівсянка	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Emberiza</i> (див. № 1346 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Xenospiza baileyi</i>
1399	<i>Zonotrichia</i> Swainson, 1832	Бруант	Введено у цій праці; запозичено з французької — “bruant”, вжито стосовно видів, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флинта (1994)
1400	Icteridae Vigors, 1825		
1401	<i>Agelaioides</i> Cassin, 1866	Рудокрилий вашер	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Molothrus</i> (див. № 1420 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Agelaioides badius</i>
1402	<i>Agelaius</i> Vieillot, 1816	Еполетник	Введено у цій праці; запозичено з польської — “epoletnik” [6]
1403	<i>Agelasticus</i> Cabanis, 1851	Варілеро	Введено у цій праці; запозичено з іспанської — “varillero”, за “Handbook...” [9]
1404	<i>Amblycercus</i> Cabanis, 1851	Жовтодзьобий касик	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Cacicus</i> (див. № 1406 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Amblycercus holosericeus</i>
1405	<i>Amblyramphus</i> Leach, 1814	Червоноголовий трупіал	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Icterus</i> (див. № 1417 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Amblyramphus holosericeus</i>
1406	<i>Cacicus</i> Lacépède, 1799	Касик	Транскрипція з лат. назви роду без кінцевої морфемі us, вжита у цій праці
1407	<i>Cassiculus</i> Swainson, 1827	Мексиканський касик	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Cacicus</i> (див. № 1406 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Cassiculus melanicterus</i>
1408	<i>Chrysomus</i> Swainson, 1837	Каруг	Введено у цій праці; запозичено з французької — “carouge”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флинта (1994)
1409	<i>Clypicterus</i> Bonaparte, 1850	Екваторська конота	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Psarocolius</i> (див. № 1425 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Clypicterus oseryi</i>
1410	<i>Curaeus</i> P. L. Sclater, 1862	Щетинкопер	Введено у цій праці; неологізм, утворений з огляду на рос. назву «щетинкопёрый трупіал» [5]
1411	<i>Dives</i> Cassin, 1867	Трупіал-чернець	Введено у цій праці; основу вжито через спорідненість з родом <i>Icterus</i> (див. № 1417 у цій табл.); прикладку — з огляду на рос. назву «траурный трупіал» [5]
1412	<i>Dolichonyx</i> Swainson, 1827	Гоглу	Введено у цій праці; запозичено з французької — “goglu”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флинта (1994)
1413	<i>Euphagus</i> Cassin, 1867	Трупіалець	Введено у цій праці; похідне від назви «трупіал» (див. № 1417 у цій табл.)
1414	<i>Gnorimopsar</i> Richmond, 1908	Чопі	Введено у цій праці; запозичено з німецької — “schorpi”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флинта (1994)
1415	<i>Gymnomystax</i> Reichenbach, 1850	Потеліжник	Введено у цій праці; синонім назви «вивільга» [2], вжито з огляду на асоціативну рос. назву «иволговый трупіал» [5]

№	Латинська назва (родина, підродина, рід)	Українська назва роду	Джерело пропозиції української назви роду
1416	<i>Hypopyrrhus</i> Bonaparte, 1850	Колумбійський трупіал	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Icterus</i> (див. № 1417 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Hypopyrrhus pyrohypogaster</i>
1417	<i>Icterus</i> Brisson, 1760	Трупіал	Введено у цій праці; запозичено з німецької — “trupial”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флінта (1994)
1418	<i>Lamprosar</i> Cabanis, 1847	Танагровий трупіал	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Icterus</i> (див. № 1417 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Lamprosar tanagrinus</i>
1419	<i>Macroagelaius</i> Cassin, 1866	Еполетик	Введено у цій праці; похідне від назви «еполетник» (див. № 1402 у цій табл.)
1420	<i>Molothrus</i> Swainson, 1832	Вашер	Введено у цій праці; запозичено з французької — “vacher”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флінта (1994)
1421	<i>Nesopsar</i> P. L. Sclater, 1859	Ямаїкський трупіал	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Icterus</i> (див. № 1417 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Nesopsar nigerrimus</i>
1422	<i>Ocyalus</i> Waterhouse, 1841	Мала конота	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Psarocolius</i> (див. № 1425 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Ocyalus latirostris</i>
1423	<i>Oreopsar</i> W. L. Sclater, 1939	Болівійський трупіал	Введено у цій праці; споріднений з родом <i>Icterus</i> (див. № 1417 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Oreopsar bolivianus</i>
1424	<i>Procacicus</i> Fraga, 2005	Чорний касик	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Cacicus</i> (див. № 1406 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Procacicus solitarius</i>
1425	<i>Psarocolius</i> Wagler, 1827	Конота	Г. В. Фесенко (2013 б)
1426	<i>Pseudoleistes</i> P. L. Sclater, 1862	Мочарець	Введено у цій праці; неологізм, утворений з огляду на пол. назву “moczarakasyk” [6]
1427	<i>Ptiloxena</i> Chapman, 1892	Кубинський трупіал-чернець	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Dives</i> (див. № 1411 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Ptiloxena atroviolacea</i>
1428	<i>Quiscalus</i> Vieillot, 1816	Гракл	Введено у цій праці; запозичено з англійської — “grackle”, за словником Р. Л. Бёме, В. Е. Флінта (1994)
1429	<i>Sturnella</i> Vieillot, 1816	Шпаркос	Введено у цій праці; синонім назви «шпак звичайний» [2], вжито з огляду на те, що птахи цього роду розмірами і обрисами подібні до шпака [9]
1430	<i>Xanthocephalus</i> Bonaparte, 1850	Тордо	Введено у цій праці; запозичено з іспанської — “tordo”, за “Handbook...” [9]
1431	<i>Xanthopsar</i> Ridgway, 1901	Шафрановий тордо	Введено у цій праці; близькоспоріднений з родом <i>Xanthocephalus</i> (див. № 1430 у цій табл.); прикметник, як в укр. назві виду <i>Xanthopsar flavus</i>

У пропонованому в цьому дописі переліку назв родів горобиних птахів зроблено транскрибовані запозичення кількох назв із мов на латиниці, у яких на письмі бачимо подвоєні приголосні, зокрема *currawong*, *kitta*, *niverolle*, *varillero* тощо. Оскільки за використанням у вітчизняній зоологічній номенклатурі назва біологічного роду є подібною до власної назви і водночас ця сама назва, як правило, входить до складу назви виду і належить до слів загальної лексики, то поставало питання, за якими з двох існуючих правил відтворення іншомовних слів треба подавати запозичені транскрибовані слова в кирилиці? Орнітоніми будь-якого походження, що стосуються видів, в якості спеціальних термінів вживають у загальній лексиці як синоніми слів «птах» або «особина».

У нашій мові побутує одне суттєве, хоча і не формалізоване правило — слова пишуть так, як їх вимовляють, і навпаки. За цим правилом, якщо у похідних формах від основного слова у вимові зникають певні звуки, то їх не подають і на письмі, наприклад: *виймати* — *виняток*, *вість* — *вісник*, *освіта* — *освічений*, *подвоєння* — *подвоєний*, *константа* — *Костянтин* (слова останньої пари походять від лат. *constans* (Словник іншомовних слів, 1975; Скрипник, Дзятківська, 1986) тощо. У цього правила є винятки. У зоологічній номенклатурі таким постулатним винятком є назва цілого класу тварин — *савці*. Власне, це слово має прозорий зв'язок

із дієсловом *свати*. Наголос у дієслові падає на перший склад, завдяки чому артикулюється подвоєння (подовження) першої приголосної. У похідному від нього іменнику наголошений другий склад, через що виникає артикуляційне обмеження у вільній вимові, тому вимовляємо — *савці*. Тож за згаданим правилом іменник мали би так і писати. Лише постулювання іншої лексичної форми перешкоджає цьому.

Видання «Український правопис» як 1961, так і 2012 рр. містить параграф про порядок відображення подвоєних (подовжених) приголосних у словах іншомовного походження, в якому вказано, що зазвичай у запозичених словах, що належать до загальної лексики, приголосні не подвоюють. Отже, транскрибування назв птахів, запозичених з мов, відтворюваних латиницею, відповідає згаданому неформалізованому правилу.

Наведено у правописі й винятки. Правопис 2012 р. містить усі винятки з видання 1961 р., а також доповнення. Прикметно, що деякі слова-винятки з ранішого видання втратили подвоєні приголосні, і наразі їх віднесено до слів з написанням за вимовою: у виданні 1961 р. — *беладонна* і *фінн*, 2012 р. — *беладона* і *фін*. Тож прослідковується тенденція до скорочення кількості попередніх винятків.

Водночас у правописі 2012 р. серед загальнолексичних винятків іншомовного походження бачимо лексему *мадонна*, через що виникає запитання. Латинська назва рослини беладони — *Atropa belladonna*, тож указаний вітчизняний відповідник є транскрипцією з прикметникового видового означення латиною. Як уже зазначено, у середині ХХ ст. цю транскрибовану назву на письмі подавали з подвоєнням — *беладонна* (Біологічний словник, 1974; Словник іншомовних слів, 1975). До латинської наукової назви цієї рослини включено частину з італійського словосполучення *una bella donna* — *красива жінка, пані* (Dizionario pratico italiano-russo, 1967). У виданні «Українська радянська енциклопедія» (1981) пояснено походження лексеми *мадонна*: утворено в італійській мові від *mia donna* — *моя пані*, яку запозичено до інших мов. Отже, у словах *беладона* і *мадонна* походження другої частини ідентичне, але написання чомусь різне, особливо зважаючи на те, що у правописі 2012 р. серед винятків загальновживаних слів іншомовного походження немає транслітерата з італійського *donna*.

Деякі винятки з останньої редакції правопису сприймаються і формально, і артикуляційно: *булла*, *манна*, *мірра*. На письмі вони відрізняються від інших загальновживаних слів нашої мови: *була*, *мана*, *міра*, а завдяки закінченню на голосний звук подвоєну або подовжену приголосну можна вимовити.

Стосовно слів іншомовного походження, які є географічними назвами і власними іменами, «Український правопис» (1961, 2012) містить суворе правило — приголосні обов'язково подвоюють незалежно від вимови. Як зазначено вище, неформалізоване правило нашої мови стосовно написання слова за звучанням передбачає зворотний неформальний висновок — вимовляти усі звуки, що зображенні на письмі. Тож саме так мали би чинити, наприклад, артикулюючи іншомовні назви міст *Ніцца* і *Яффа*, хоча подвоєна або подовжена вимова *ц* і *ф* для нас взагалі не властива, як ніколи не трапляються подвоєння *б, г, к, м, п, р, х* у корені слова. Утім правило подвоєння приголосних у транскрипції іноземних географічних назв і власних імен наполягає саме на невластивих для нашої мови елементах, наприклад у таких назвах міст і прізвищах: *Амман*, *Дьєпп*, *Ентеббе*, *Канберра*, *Лондондеррі*, *Маккензі*, *Марокко*, *Шварценеггер* тощо.

У своїй праці «Введение в языковедение» А. А. Реформатський писав про можливість транскрибувати слова латинської мови у нинішніх живих мовах за їхніми власними правилами: «Оскільки спадок античності [латина] існує у вигляді слів та їх осмислених словотворних елементів, і нікому вже давно не «належить», то використовувати його можуть усі, тобто будь-який народ, будь-яка нація, пристосовуючи до внутрішніх законів своєї мови, тобто освоюючи ці слова і словотворні комбінації за законами власної граматики і фонетики» (цит. за: Филиппович, 1978; (с. 8). А чи не могла б ця думка стосуватися транскрибування власних імен

і назв з решти мов? За нормою, яку бачимо в чинному вітчизняному правописі, в нашу мову вмонтовують геть чужорідні елементи.

Закцентуємо увагу на двох прикладах з групи іншомовних власних імен та географічних назв — *Magellan* і *Philippines*, їх нерідко вживають для означення видів птахів різними мовами. Представлено їх за написанням англійською мовою (Мюллер, 1985), яка часто є джерелом для запозичення. У латині пов'язаними з ними похідними є *magellanicus* та *philippensis*, *philippinensis*, або *philippinus*. В англійській і латині бачимо подвоєння на письмі. Коли ж звернемося до фонетичної транскрипції наведених вище англійських слів, то вона така: [má'gelən] та [fílípí:nz], тобто у вимові подвоєння приголосних немає. Те саме стосується й інших географічних назв та імен, наприклад: *Mississippi* [mís'sípí], *Annabel* [ænəbel], *Benny* ['bení], *Elliot* [eljət], *Lillian* [lílíən] тощо. Фонетична транскрипція жодного англійського слова не містить вказівку принаймні на подовження приголосних у вимові (Мюллер, 1985), що могло бути позначено двокрапкою, наприклад за зразком транскрипції італійських слів (Ермакова, 1989). Відповідно до правил англійської мови в окремих випадках у графічному подвоєнні першу приголосну треба читати інакше, ніж другу: *accidental* [æksí'dentl] — *випадковий*, *occidental* [òksí'dentl] — *західний*, так само, як у сучасній латині: *occidentalis* [oktsí'dentalis] — *західний*, *occipitalis* [oktsí'pítalis] — *потиличний*, *accipiter* [aktsí'pítér] — *яструб* тощо.

Підручники з латинської мови, до яких звернувся автор, подають докладні правила вимови голосних і дифтонгів, приголосних і літеросполук (Филиппович, 1978; Латинська мова, 1986). У новішому з них пояснено особливість артикулювання літеросполуки *tí* між голосними (слід читати як *цi*), котре після *t* (подвоєння приголосної — *tti*) треба читати як *mi*. Однак узагальненого пояснення вимови графічно подвоєних приголосних у латинській лексиці в них не наведено.

Тож у нашій мові правило подвоєння приголосних на письмі у запозичених іншомовних власних назвах та іменах дисонує з вимовою тих самих слів, зокрема, в англійській мові. З огляду на це правило, не обминути запитання, а власне, на яку мову слід орієнтуватися, вдаючись до запозичень, коли написання латиницею одного і того самого слова і похідних від нього у мовах є різним? Так, для утворення вітчизняних означень кількох видів птахів використано польські назви *magelańczyk* та *filipinczyk* (Mielczarek, Cichocki, 1999). Подвоєння приголосних в них немає. Саме від цих оригінальних польських назв утворено українські, зокрема філіпінник малий (*Rhabdornis mystacalis*, Passeriformes) і магеланник жовтокрилий (*Melanodera melanodera*, Passeriformes). Роди з відповідними назвами, до яких вони належать, представлено в таблиці цього допису.

Крім того, в другій частині запропонованого переліку вітчизняних назв, що стосуються негоробиних птахів (Фесенко, 2014), для означення одного з родів папуг використано словацьку назву *rozela* — *розела* (Kovalik a kol., 2010). У польській і англійській мовах птахів під цією назвою означено з графічним подвоєнням приголосної — *rosella* (Mielczarek, Cichocki, 1999; The Howard and Moore..., 2003). Отже, щойно поставлене запитання залишається без відповіді.

Назви рангів від роду і вище у національній зоологічній класифікації можна розглядати як власні через те, що кожна з них є індивідуалізованою, означенням лише одного таксона, причому певні дослідники подають їх, як і в латинській номенклатурі, з великої літери (Воїнственський, Кістяківський, 1952; Марисова, Талпош, 1984; Фесенко, Бокотей, 2007). Водночас видові назви зазвичай вживають як слова загальної лексики, що зазначено вище.

У праці Миколи Шарлеманя (1927) є одна назва, що стосується відтворення подвоєної приголосної у латині: родина піттуваті — Pittidae. На тлі цього прикладу прикметною є транскрибування назв родів у словнику О. П. Маркевича та К. І. Татарка (1983). Автори словника навели таке: рід адакс — *Addax*, рід боневієла — *Bonneviella*, рід вівера — *Viverra*, рід гекон — *Gekko*, рід генета — *Genetta*, рід дифлюгія — *Diffugia*, рід корал — *Corallium*, рід наса — *Nassa*, рід пенарія — *Pennaria*, рід піта — *Pitta* і родина пітові — Pittidae, рід тиран — *Tyrannus* і родина

тиранові — Tyrannidae тощо. Дві останні пари назв у вітчизняній номенклатурі стосуються саме птахів.

Деякі інші національні родові назви зі згаданого словника (зокрема, назви плазунів), хоча й пов'язані з латиною, автори подали інакше. Так, бачимо рід бісса — *Eretmochelys*. Вітчизняну назву виведено від російської лексеми *бисса*, тобто укладачі словника додержувалися формалізованої вимоги: по можливості не змінювати графіку слів, запозичуючи їх з однієї кириличної мови в іншу. У словнику названо й один з видів черепах цього роду — *Eretmochelys imbricata*. Уточнення інформації дало певний результат: згаданий вид складається з двох підвидів — *Eretmochelys imbricata imbricata* та *Eretmochelys imbricata bisca* (Hawksbill sea turtle, 2016). Отже, основою для вказаної вітчизняної назви є не російське *бисса*, а латинське *bisca*. Згадаймо, як автори словника навели транскрипцію подібної лексеми: рід наса — *Nassa*. Видові назви черепах, як і птахів, належать до слів загальної лексики, про що вже йшлося вище. Тож знову виникає запитання, на яку мову слід орієнтуватися, вдаючись до запозичень слів з подвоєними приголосними? До того ж зважаючи на те, що у нашій мові порівняно з російською правило відображення подвоєних приголосних у транскрипції слів латиницею, що належать до загальної лексики, вимагає цілковито протилежного.

Щойно порівнянні латинські лексеми *bisca* і *nassa* містять приголосну *s*, яку в разі графічного неподвоєння між голосними у сучасній латинській мові треба було читати як *z* (Филиппович, 1978; Латинська мова, 1986). Водночас інше, неформалізоване, правило сучасної латини відображає потребу інакшої вимови: якщо між голосними необхідно артикулювати неподвоєний звук *s*, то на письмі приголосну *s* подвоюють.

Донині у нашій мові змагаються дві тенденції стосовно норми подання на кириличному письмі подвоєних приголосних у власних іменах і географічних назвах, запозичених з мов латиницею. Формальне правило стосовно цієї групи слів є категоричним — подвоєння обов'язкове. Та відповіддю на постулатну вимогу «так треба» залишається запитання — а чи справді треба? Приклади зі словника О. П. Маркевича та К. І. Татарка (1983) свідчать, що написання назв рангу роду і вище тяжіє до правила, що регулює представлення приголосних у словах іншомовного походження, які належать до загальної лексики, без подвоєння на письмі, тобто за вимовою. Через це у всіх частинах представленого переліку пропонованих родових назв птахів для вітчизняного вжитку графічну транскрипцію зі слів латиницею і похідні лексеми від відповідних географічних назв і власних імен наведено без подвоєння приголосних. До того ж це може відповідати фонетиці слів іноземних мов, зокрема англійської.

Представлена у цьому дописі таблиця містить національні назви родів у формі поєднання прикметника й іменника, бо ця форма є усталеною поміж родових назв вітчизняної номенклатури птахів. Утворено такі родові означення, як правило, на основі назв певних видів, у кожний з яких послідовність двох складових протилежна, ніж у назві роду. Для цього вжито назви 211 видів, які раніше не були означені у вітчизняному називництві. Тож пропоновані національні означення цих видів у таблиці подано опосередковано, у відповідних поясненнях наведено їхні латинські назви.

Література

- Бёме, Р. Л., Флинт, В. Е. Пятиязычный словарь названий животных. Птицы. Латинско-русский-английский-немецкий-французский. — Москва, 1994. — 845 с.
- Біологічний словник. — Київ, 1974. — 552 с.
- Великий тлумачний словник сучасної української мови. — Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. — 1440 с.
- Воїнственський, М. А., Кістяківський, О. Б. Визначник птахів УРСР. — 1-е вид. — Київ, 1952. — 352 с.
- Ермакова, И. В. Итальянский язык за 100 часов: Пособие для самообразования. — Москва, 1989. — 272 с.
- Кістяківський, О. Б., Корнєєв, О. П. Посібник з зоогеографії. — 2-е вид. — Київ, 1968. — 132 с.
- Латинська мова / За ред. А. Г. Ступінської. — Львів : Вища школа, 1986. — 232 с.
- Марисова, І. В., Талпош, В. С. Птахи України. — Київ : Вища школа, 1984. — 184 с.
- Маркевич, О. П., Татарко, К. І. Російсько-українсько-латинський зоологічний словник : Термінологія і номенклатура. — Київ : Наукова думка, 1983. — 410 с.

- Мюллер, В. К. Англо-русский словарь: 53 000 слов. — 20-е изд., стереотип. — Москва, 1985. — 864 с.
- Скрипник, Л. Г., Дзятківська, Н. П. Власні імена людей. Словник-довідник. — Київ : Наукова думка, 1986. — 312 с.
- Словарь української мови / Упорядк. Б. Грінченко. — Київ, 1907. — Том 1. — 494 с.
- Словник іншомовних слів. — Київ : Головна редакція УРЕ, 1975. — 776 с.
- Український орфографічний словник. — Київ : Довіра, 2002. — 1006 с.
- Українська радянська енциклопедія. — Київ : Головна редакція УРЕ, 1981. — 2-е вид. — Том 6. — 552 с.
- Український правопис. — 2-е вид., виправлене і доповнене. — Київ, 1961. — 272 с.
- Український правопис. — Київ : Наукова думка, 2012. — 288 с.
- Фауна мира. Птицы: Справочник / Галушин, В. М., Дроздов, Н. Н., Ильичёв, В. Д. и др.; Под ред. В. Д. Ильичёва. — Москва : Агропромиздат, 1991. — 312 с.
- Фесенко, Г. В. Назви родів у вітчизняному іменуванні птахів світу. Негоробині. Частина 1 // Вісник Національного науково-природничого музею. — 2013 а. — № 11. — С. 63–86.
- Фесенко, Г. В. Формування складу назв родів і видів птахів світу в українській лексиці // Наукові записки Державного природознавчого музею. — 2013 б. — Вип. 29. — С. 203–213.
- Фесенко, Г. В. Назви родів у вітчизняному іменуванні птахів світу. Негоробині. Частина 2 // Вісник Національного науково-природничого музею. — 2014. — Том 12. — С. 45–70.
- Фесенко, Г. В. Назви родів у вітчизняному іменуванні птахів світу. Ряд Горобцеподібні. Частина 1 // Вісник Національного науково-природничого музею. — 2015. — Том 13. — С. 57–90.
- Фесенко, Г. В., Бокотей, А. А. Анотований список українських наукових назв птахів фауни України (з характеристикою статусу видів). — 3-е вид. — Київ; Львів, 2007. — 112 с.
- Филиппович, З. М. Латинский язык. — Киев : Вища школа, 1978. — 208 с.
- Шарлемань, М. Словник зоологічної номенклатури. Назви птахів (Проект). — Київ : Держ. вид-во України, 1927. — Ч. 1. — 63 с.
- Dizionario pratico italiano-russo. — Mosca, 1967. — 800 c.
- Handbook of the Birds of the World. Picathartes to Tits and Chickadees / Eds. J. del Hoyo, A. Elliott & D. A. Christie. — Barcelona : Lynx Edicions, 2007. — Vol. 12. — 816 p.
- Handbook of the Birds of the World. Penduline-tits to Shrikes / Eds. J. del Hoyo, A. Elliott & D. A. Christie. — Barcelona : Lynx Edicions, 2008. — Vol. 13. — 880 p.
- Handbook of the Birds of the World. Bush-shrikes to Old World Sparrows / Eds. J. del Hoyo, A. Elliott & D. A. Christie. — Barcelona : Lynx Edicions, 2009. — Vol. 14. — 894 p.
- Handbook of the Birds of the World. Weavers to New World Warblers / Eds. J. del Hoyo, A. Elliott & D. A. Christie. — Barcelona : Lynx Edicions, 2010. — Vol. 15. — 880 p.
- Handbook of the Birds of the World. Tanagers to New World Blackbirds / Eds. J. del Hoyo, A. Elliott & D. A. Christie. — Barcelona : Lynx Edicions, 2011. — Vol. 16. — 894 p.
- Hawksbill sea turtle // Wikipedia, the free encyclopedia. — 23.12.2016. — <https://goo.gl/m03Dkt>
- Kovalik, P., Pačenovský, S., Čapek, M., Topercer, J. Slovenské mená vtákov sveta. — Bratislava, 2010. — 396 s.
- Mielczarek, P., Cichocki, W. Polskie nazewnictwo ptaków świata // Notatki ornitologiczne. — 1999. — Tom 40, Z. Sp. — 264 s.
- The Howard and Moore Complete Checklist of the Birds of the World / Ed. E. C. Dickinson. — 3rd edition. — London : Christopher Helm, 2003. — 1040 p.

Назви родів у вітчизняному іменуванні птахів світу. Ряд Горобцеподібні (Passeriformes). Частина 2. — Фесенко, Г. В. — Пропонована заключна частина складу національних родових назв стосується горобиних птахів фауни світу. Перелік охоплює 58 родин цієї групи птахів, а саме Paradoxornithidae, Pomatostomidae, Orthonychidae, Eupetidae, Pachycephalidae, Turnagridae, Petroicidae, Maluridae, Dasyornithidae, Acanthizidae, Epthianuridae, Neosittidae, Climacteridae, Paridae, Remizidae, Aegithalidae, Sittidae, Tichodromidae, Certhiidae, Rhabdornithidae, Nectariniidae, Melanocharithidae, Paramythiidae, Dicaeidae, Pardalotidae, Zosteropidae, Promeropidae, Meliphagidae, Oriolidae, Laniidae, Malaconotidae, Prionopidae, Vangidae, Dicruridae, Callaeidae, Notiomystidae, Grallinidae, Sturnidae, Artamidae, Cracticidae, Pityriaseidae, Ptilonorhynchidae, Paradisaeidae, Corvidae, Buphagidae, Sturnidae, Passeridae, Ploceidae, Viduidae, Estrildidae, Vireonidae, Fringillidae, Drepanididae, Parulidae, Thraupidae, Cardinalidae, Emberizidae, Icteridae. У представленому переліку наведено 608 родів, з яких трохи більше ніж десята частина раніше були означені національними назвами. Склад родів відповідає класифікаційній системі, прийнятій у виданні "Handbook of the Birds of the World". В якості національних означень родів вжито низку неологізмів та зроблено запозичення з іноземних мов. В опосередкованій формі представлено національні назви для понад 210 видів птахів, які дотепер не були означені у вітчизняних наукових джерелах. Головну увагу приділено обговоренню особливостей транскрибування на кирилицю тих назв птахів з іноземних мов, що послуговуються латинською абеткою, до складу яких на письмі входять подвоєні приголосні.

Ключові слова: українська номенклатура птахів, назви родів, горобині птахи, орнітофауна світу.

Адреса для зв'язку: Г. В. Фесенко; Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України, вул. Б. Хмельницького, 15, Київ, 01601 Україна; e-mail: h.fesenko@gmail.com

УДК 595.422(477.5)

Кліщі-фітосеїди (Parasitiformes, Phytoseiidae) зелених насаджень Луганська (Україна)

В. Бондарев, Т. Самойлова

Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України (Київ, Україна)

Phytoseiid Mites (Parasitiformes, Phytoseiidae) in Greenbelts of Luhansk City (Ukraine). — Bondarev, V., Samoylova, T. — The species composition and distribution of phytoseiid mites (Parasitiformes, Phytoseiidae) in plant communities of Luhansk city's greenbelts were studied for the first time. As a result, 13 mite species of 7 genera of this family were found. The species' occurrence and preference of certain type of vegetation, as well as their biotope preference are established. Sampled mites were divided into three groups according to vegetation type. The first group consists of inhabitants of woody and shrubby plants (9 mite species). The second group represents the inhabitants of herbaceous plants and includes two species we have found during research. Two mite species, namely *E. finlandicus* and *T. tiliarum*, which do not prefer any particular plant life-form, belong to the third group. The most frequent Phytoseiidae mite species in greenbelts of Luhansk city are *Euseius finlandicus* and *Typhlodromus cotoneastri*.

Key words: Phytoseiidae, Phytoseiid mites, Luhansk.

Вступ

Кліщі-фітосеїди, будучи консументами другого порядку, регулюють чисельність рослино-їдних кліщів та дрібних комах, роблячи суттєвий стабілізуючий вплив на зелені насадження, зокрема міські. Це особливо важливо для великих міст, де санітарно-гігієнічні норми жорстко обмежують використання пестицидів.

У сухих кліматичних умовах сходу України екосистеми міст, особливо таких великих, як Луганськ, біоценози додатково піддаються потужному антропогенному впливу. Це створює специфічні умови проживання для рослин і пов'язаних з ними членистоногих. В літературі останніх років є дані про стан фауни міст лісостепової зони України (Акімов та ін., 2007; Колодочка, Омері, 2011; Колодочка, Грабовська, 2014). У той же час рослинні асоціації в містах степової зони України спеціальними дослідженнями такого роду раніше не були охоплені. Для фауни Луганської обл. відомо 33 види 12 родів хижих кліщів-фітосеїд (Колодочка, Бондарев, 2014).

У цій статті наводяться результати першого етапу¹ досліджень видового складу та просторового поширення хижих кліщів родини Phytoseiidae в зелених насадженнях м. Луганська.

Матеріал та методи

Матеріалом для даної роботи послужили власні збори авторів, виконані в 2010–2013 рр. Збір кліщів з рослин здійснювали за стандартною методикою, шляхом струшування з гілок і стебел живих рослин на чорний папір.

Фіксування та консервування кліщів для зберігання здійснювали в 70 % етанолі. При виготовленні мікропрепаратів кліщів використовували рідину Хойера. Зібрано 48 проб з 30 видів рослин. Всього оброблено 170 екз. кліщів-фітосеїд. Обстежена рослинність «Парку ім. Горького», парку «Гостра Могила», балки «Мащенський яр», заплави р. Лугань в межах міста. Був розрахований індекс трапляння — $I_s, \%$ (Песенко, 1982).

¹ На жаль, роботи припинено в зв'язку з проведенням на даній території АТО.

Corresponding author address: V. Bondarev; I. I. Schmalhauzen Institute of Zoology, NAS of Ukraine; Bohdan Khmelnytsky St. 15, Kyiv–30, 01601 Ukraine; e-mail: bondaref@i.ua

Результати досліджень і обговорення

В результаті обробки зборів кліщів з території Луганської області виявлено 13 видів семи родів фітосейд. Наводимо список видів у алфавітному порядку:

Amblydromella (Aphanoseia) verrucosa (Wainstein, 1972) — заселяє клен ясенolistий (*Acer negundo*) та липу (*Tilia cordata*);

Amblydromella (s. str.) *pirianycae* (Wainstein, 1972) — виявлено на кропиві дводомній (*Urtica dioica*), пижмі (*Tanacetum vulgare*), полину понтійському (*Artemisia pontica*), реп'яшку (*Agrimonia eupatoria*), шавлії сухостеповій (*Salvia tesquicola*);

Amblydromella (s. str.) *recki* (Wainstein, 1958) — відзначений на груші (*Pyrus* sp.);

Euseius finlandicus (Oudemans, 1915) — зібране з собачої кропиви (*Leonurus* sp.), глоду (*Crataegus* sp.), в'язу гладкого (*Ulmus laevis*), в'язу польового (*U. carpinifolia*), груші, верби (*Salix* sp.), клену гостролистого (*A. platanooides*), клену татарського (*A. tataricum*), клену ясенolistого, терену (*Prunus spinosa*), тополі чорної (*Populus nigra*), черемухи (*Prunus padus*), яблуні (*Malus* sp.);

Kampimodromus aberrans (Oudemans, 1930) — знайдено на скупії (*Cotinus coggygria*);

Neoseiulus reductus (Wainstein, 1962) — виявлено на реп'яшку (*A. eupatoria*);

Paraseiulus incognitus Wainstein et Arutunjan, 1967 — відзначений на вільсі чорній (*Alnus glutinosa*);

Paraseiulus soleiger (Ribaga, 1092) — виявлено на дубі (*Quercus robur*);

Typhloctonus tiliarum (Oudemans, 1930) — знайдено на реп'яшку, вільсі чорній, клені ясенelistому, черемусі, яблуні;

Typhlodromus cotoneastri Wainstein, 1961 — відмічено на бересклеті (*Euonymus europaeus*), глоді, в'язі гладкому, дубі, вербі, клені польовому (*A. campestre*), клені татарському, клені ясенelistому, вільсі чорній;

Typhlodromus laurae Arutunjan, 1974 — виявлено на кипарисі (*Cupressus sempervirens*);

Typhlodromus rodovae Wainstein et Arutunjan, 1968 — відмічено на ялині європейській (*Picea abies*) и ялині голубій (*P. pungens*);

Typhlodromus tiliae Oudemans, 1927 — зібрано з жимолості (*Lonicera* sp.), клену татарського, вільхи з чорної, тополі чорної, яблуні, ясена (*Fraxinus excelsior*).

Виходячи з типу рослинності, що заселяється, види кліщів дослідженої вибірки віднесено до трьох груп:

Перша — мешканці дерево-чагарникової рослинності з 9 видів кліщів (*A. (Aph.) verrucosa*, *A. (s. str.) recki*, *K. aberrans*, *P. incognitus*, *P. soleiger*, *T. cotoneastri*, *T. laurae*, *T. rodovae*, *T. tiliae*). Слід зазначити, що види *T. laurae* і *T. rodovae* заселяють виключно хвойні породи дерев.

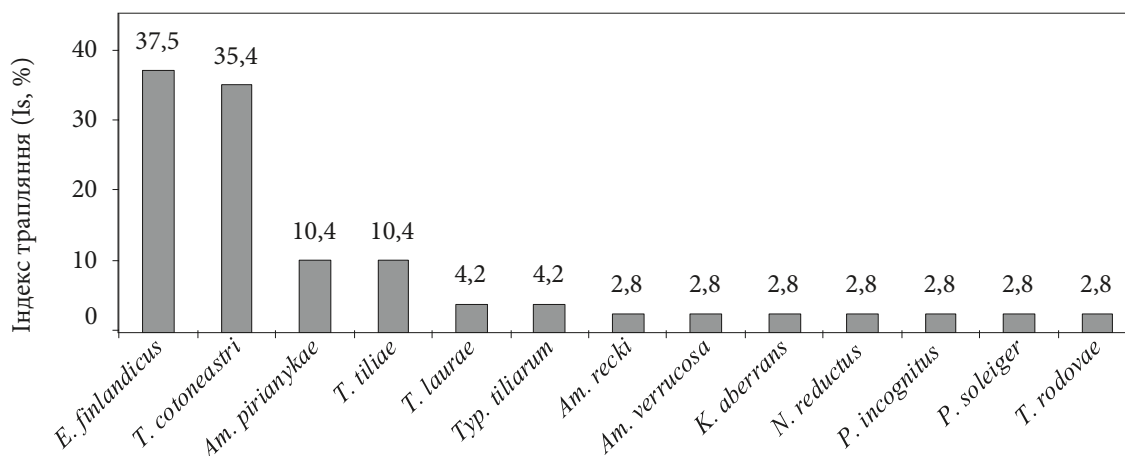

Рис. 1. Індекс трапляння (Is, %) фітосейдних кліщів (Parasitiformes, Phytoseiidae) в декоративних насадженнях міста Луганська.

Fig. 1. Occurrence index (Is, %) of Phytoseiid mites (Parasitiformes, Phytoseiidae) in greenbelts of Luhansk city.

До другої групи віднесені кліщі, які заселяють виключно трави. Таких видів виявилось два — *A. (s. str.) pirianycae*, *N. reductus* *A. (s. str.) pirianycae*, *N. reductus*.

У третю групу входять види без суворої приуроченості до типу рослинності. У природних рослинних угрупованнях Луганська таких видів два — *E. finlandicus* та *T. tiliarum*.

Згідно з індексом народження на досліджуваній території найбільш поширеними виявилися *E. finlandicus* (37,5 %) та *T. cotoneastri* (35,4 %), найбільш рідкісними (у зборах присутні одиничні екземпляри) — *A. recki*, *A. verrucosa*, *K. aberrans*, *N. reductus*, *P. incognitus*, *P. soleiger*, *T. laurae* (індекс трапляння 2,8 %). Решта видів фітосеїд на міський рослинності Луганська мають проміжні значення індексу трапляння (рис. 1).

Висновки

Видовий склад кліщів-фітосеїд м. Луганська становить 39,4 % від списку видів, відомих у фауні Луганської області.

Найбільш поширеними видами в зелених насадженнях м. Луганська слід вважати *Euseius finlandicus* та *Typhlodromus cotoneastri*.

На досліджуваній території найбільш великою виявилася група видів, що заселяють деревно-чагарникову рослинність. Доля видів цієї групи склала 69,2 % від загальної кількості виявлених у міських насадження видів фітосеїд.

Види *Typhlodromus laurae* і *T. rodovae* виявлені виключно на хвойних породах дерев.

Література

- Акимов, И. А., Колодочка, Л. А. Жовнерчук, О. В. и др. Видовой состав и экологические характеристики клещей надсемейства Tetranychoidae (Acariformes, Trombidiformes) и Phytoseiidae (Parasitiformes, Gamasina), обитающих на растениях ботанических садов г. Киева (Украина) // Вестник зоологии. — 2007. — Том 41 (6). — С. 521–534.
- Колодочка, Л. А., Омери, И. Д. Хищные клещи семейства Phytoseiidae (Parasitiformes, Mesostigmata) дендрологических парков и ботанических садов лесостепи Украины — Киев, 2011. — 192 с.
- Колодочка, Л. А., Бондарев, В. Ю. К видовому составу растенееобитающих клещей-фитосейд (Parasitiformes, Phytoseiidae) Луганской области // Украинский энтомологический журнал. — 2014. — Том 2 (9). — С. 52–56.
- Колодочка, Л. О., Грабовська, С. Л. Видовий склад і особливості кліщів-фітосеїд (Parasitiformes, Phytoseiidae) на рослинах парків м. Києва // Український ентомологічний журнал. — 2014. — Том 1 (8). — С. 22–30.
- Песенко, Ю. А. Принципы и методы количественного анализа в фаунистических исследованиях — Москва : Наука, 1982. — 287 с.

Кліщі-фітосеїди (Parasitiformes, Phytoseiidae) зелених насаджень Луганська (Україна). — Бондарев, В., Самойлова, Т. — Вперше наведено відомості про видовий склад і розподіл кліщів-фітосеїд (Parasitiformes, Phytoseiidae) в рослинних насадженнях м. Луганська. Виявлено 13 видів 7 родів цієї родини, встановлено їх зустрічальність і приуроченість до певного типу рослини-господаря, а також біотопну приуроченість. У досліджуваній вибірці по відношенню до типу рослинності кліщі розділилися на три групи. Перша (9 видів) — мешканці деревно-чагарникової рослинності. Друга група (2 види) — гербафіли, *Amblydromella* (s. str.) *pirianycae* та *Neoseiulus reductus*. До третьої групи, групи видів без суворої приуроченості до типу рослинності, відносяться два види — *E. finlandicus* і *T. tiliarum*. В зелених насадженнях м. Луганська найчастіше трапляються види *Euseius finlandicus* та *Typhlodromus cotoneastri*.

Ключові слова: Phytoseiidae, кліщі-фітосеїди, Луганськ.

Адреса для зворотного зв'язку: В. Бондарев; Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України, вул. Б. Хмельницького, 15, Київ-30, 01601 Україна; e-mail: bondaref@i.ua

Американські та німецькі «корені» системи природоохоронних територій України

О. В. Василюк

Інститут зоології імені І. І. Шмальгаузена НАН України (Київ, Україна)

The American and German “Roots” of the System of Nature Conservation Territories in Ukraine. — **Vasyliuk, O. V.** — The creation of protected areas in Ukraine (the modern official definition is “objects and areas of the natural reserve fund”) has started in 1919. The present article deals with the issue of origin of institutional nature protection in Ukraine. It was substantiated that ideas for creating conservation areas, the protected status of which is granted by the state, were initially based on the Western experience. The American model was used in creation of the very first conservation areas in Ukraine, while the first environmental public authorities such as the Commission for Natural Monuments Protection at the Agricultural Science Committee (1919) and the Ukrainian Committee for Nature Monuments Protection (1926) were created according to the German model. However, the Western model was not fully implemented neither in the days of the Ukrainian People's Republic nor during the Soviet period. Consequently, the network of conservation areas in Ukraine was formed in a different way than in other post-Soviet countries.

Key words: conservation biology, nature protection, nature reserves, national parks, Mykola Charlemagne, history of nature protection.

Вступ

В цьому дослідженні ми говоримо про заповідну справу як про правовий механізм надання природоохоронного статусу цінним природним територіям (тобто нами не розглядаються безумовно позитивні ініціативи щодо охорони приватних земель поміщиками часів Російської імперії, або обмеження природокористування в час княжої доби). Також ми говоримо про історію заповідної справи, спряжену з темою формування української державності (відтак, більш ранні ініціативи, які відбулись в часи Російської імперії, розглядаємо на рівні з іноземними — лише в тому разі, коли на них безпосередньо опираються українські діячі охорони природи досліджуваного нами періоду).

Попри позицію, що опублікована у більшості попередніх досліджень на цю тему, заповідна справа в Україні, з моменту проголошення незалежності 1917 р., не є прямим спадкоємцем ідей, започаткованих у Російській імперії, хоча багато таких ідей, і особливо напрацювання Г. А. Кожевнікова та А. П. Семенова-Тянь-Шанського, дійсно знаходились в авангарді тогочасної природоохоронної думки. Натомість вона успадкувала західні традиції в часи Російської імперії. Заповідна справа в Україні має два основні корені, що вплинули на її заснування в роки Української Народної Республіки, — американський і німецький. Завдяки цьому, а також у зв'язку з появою в складі УРСР західних областей, що раніше перебували у складі європейських країн, у радянський період розвиток мережі ПЗФ в Україні відбувався дещо іншим шляхом ніж у РСФСР та інших радянських республіках.

Гетьманський уряд 1918 р. утворив урядовий орган, відповідальний за охорону природи — Відділ охорони пам'яток природи Міністерства земельних справ УНР (Шарлемань, 1918) був створений після доповіді М. Шарлеманя на Першому всеукраїнському агрономічно-економічному з'їзді (Труди..., 1917), у січні 1918 р. (Шарлемань, 1921) «за німецьким зразком» (Шарлемань, 1918). Відділ добився ухвали директиви про охорону всіх без винятку залишків степу, та припинення вирубування Голосіївського лісу в Києві. Директива містила також ухвали про початок створювання музею пам'яток природи (Шарлемань, 1918). На превеликий жаль, утворити мережу громадських організацій на підтримку цієї інституції на той час не вдалось, хоча 1916 р. М. Шарлемань закликав створювати на німецький манер «Товариства любителів

Corresponding author address: Vasyliuk Oleksiy; I. I. Schmalhausen Institute of Zoology, NAS of Ukraine; Bohdan Khmelnytsky St. 15, Kyiv, 01601 Ukraine; e-mail: vasyliuk@gmail.com

природи»: *«Чим більше їх буде — тим краще. Такі товариства повинні покрити своєю мережею безкрайній простір нашої країни. Якщо в кожному повіті буде таке товариство — добре, якщо в кожній волості — ще краще»* (Шарлеман, 1916: 4).

У 1918 році коштом гетьманського уряду відбулася Попередня нарада природників України. З матеріалів наради стає зрозуміло, що більшість природничих товариств переймаються питаннями реабілітації України після революції, ініціюванням природоохоронного законодавства, а також переорієнтацією природничої науки на українську мову та наближення її до української культури (Вісті ..., 1918).

Саме цією нарадою починається відлік у діяльності державних органів в Україні в питаннях створення природоохоронних територій. З виступу Л. Портенка «Про діяльність природоохоронного відділу Міністерства земельних справ» зрозуміло, що станом на 1918 рік це був дуже слабкий орган, який погано уявляв свої можливості (в умовах відсутності законодавства) у справі охорони пам'яток природи. З іншого боку, досліджуючи діяльність цього органу, бачимо що вона була орієнтована в основному на інвентаризацію пам'яток природи за німецькою схемою. У рукописі виступу Л. Портенка читаємо: *«Позаяк уряд агітував за розпашку кожного кроку землі, треба було подбати про захист цілини і з цього приводу на нараді при відділі постановили про нерозпашку усіх відомих частин цілини, яку б велику площу вони не займали б, а потім — про організацію в великому масштабі докладного дослідження цілиних частин степу і лісостепу... Після доповіді М. Біляшівського про місцевості, цікаві в ландшафтному відношенні, було ухвалено доручення йому скласти комісію для вирішення питання про вироблення законопроекту про охорону цікавих ландшафтів (по прикладу пруського), про інвентаризацію найбільш художніх ландшафтів. Проф. П. Тутковським складено анкету, яка змогла дати матеріал для інвентаризації пам'яток природи. Коли ми перейдемо до нашої сумної дійсності, то треба посвідчити, що за стінами відділу і комісії кінчались діяльність і наміри»* (ІР НБУ. Ф. Х. № 171. Арк. 6). Відділ звертався особисто до лідерів у питанні популяризації ідей заповідної справи — В. Талієва, Ф. Фальц-Фейна, Г. Кожевникова, І. Бородіна та Г. Конвенца напередодні наради, проте жодної відповіді не отримав.

З доповіді В. Талієва «Охорона природи на Україні та в Росії» відомо, що учасники наради орієнтувались передусім на західні ідеї і вважали, що американський і європейський підходи до охорони природи мають розвиватись в Україні одночасно: *«Є дві течії в охороні природи: американська і англо-саксонська, або краще — німецька. Американський напрямок має масштаб... національні парки Сполучених Штатів Північної Америки мають велику площу, котра разом є розміром трохи менша ніж вся Харківська губернія. Німецький напрямок, батьком якого є професор Конвенц, передбачає менший масштаб і пристосований до умов дуже заселеної Європи... Через заселеність України нам доведеться в більшості додержуватись методу Конвенца»* (ІР НБУ, Ф. Х, № 175). Втім, обрати єдиний шлях в якості взірця природоохоронці в Україні не змогли. Зоолог М. Шарлемань, зокрема, зазначав: *«Якими шляхами піде далі історія охорони природи на Україні, тепер, звичайно, сказати не можна, бо досі організація цієї справи в нас перебуває в зародковому стані»* (Шарлемань, 1921: 48).

Дійсно, більшість публікацій, присвячених питанням охорони природи, з 1912 до 1926 р. не обходилися без наголосу на німецьких і американських успіхах в охороні природи (чимало публікацій лише цим і обмежувались). Щоправда, взірцеві моменти німецької практики охорони пам'яток природи супроводжувались якими посиланнями на конкретні праці Г. Конвенца, в той час як американські приклади озвучувались лише в якості вказівки на масштаби національних парків США та найбільш привабливі природні об'єкти, розміщені в них. Виняток становить книга М. Шарлеманя «Охорона природи», видана 1921 р., в якій автор робить огляд природоохоронних територій всього світу і зазначає щодо кожної режими охорони та мету створення таких природоохоронних територій (Шарлемань, 1921).

Німецькі «корені»

Піонер європейської охорони природи Г. Конвенц мав значний авторитет серед природолюбів початку ХХ століття. Саме йому належить запровадження поняття «пам'ятки природи» в сучасному розумінні. За ініціативи Г. Конвенца 1906 р. в Пруссії було утворено перший у Європі урядовий природоохоронний орган — Державну комісію по охороні пам'яток природи, започатковано рух на захист пам'яток природи, видання каталогів, фотоальбомів та карт пам'яток природи (Шарлемань, 1932).

Г. Конвенц вважав, що витвори природи є такими ж пам'ятками як і рукотворні шедеври. Такими він передусім називає камені, скелі, сліди руху льодовиків, вікові дерева. Також пам'ятками природи, на його переконання, є цілісні природні ландшафти з їх ґрунтовим покривом, водотоками та озерами, характерними рослинами і тваринним світом, а також — окремі особини останніх. При цьому — штучно насаджені дерева та композиції з них, якими б цікавими самі по собі вони не були, — не вписуються в поняття «пам'ятка природи». Також, на його думку, поширені в одному регіоні явища та види в інших місцях, де вони є рідкістю — стають пам'ятками природи (Convents, 1911). У своїй книзі «Загроза пам'яткам природи і пропозиції щодо їх охорони» Г. Конвенц пояснив поняття пам'яток природи, детально перелічив всі форми господарської діяльності в Німеччині, що могли зашкодити пам'яткам (в тому числі з рясними прикладами конкретних об'єктів) та подав детальні пропозиції по інвентаризації пам'яток та налагодженню роботи державних органів усіх рівнів у справі охорони пам'яток (Convents, 1911). У книжці згадуються навіть приватні землевласники та університети, інвентаризацію пам'яток поряд з якими Конвенц вважав пріоритетною задачею, оскільки це полегшить їх подальше вивчення. Також він детально описав необхідність виготовлення точних схем розміщення пам'яток із їхніми межами та загальних карт із вказівкою щодо розміщення окремих об'єктів. У книжці запропонована гнучка система охорони цінних природних територій і об'єктів на землях різної форми власності. Щодо пошуку пам'яток природи Г. Конвенц надав детальні рекомендації, що саме можливо виявити на топографічних картах різного часу, виданих в різних країнах.

На думку Г. Конвенца, природоохоронна діяльність має складатися з трьох основних напрямків: інвентаризація пам'яток, їх охорона та оповіщення населення про їх охоронний статус (Conwenz, 1900; 1904). Започаткована Г. Конвенцем концепція, у практично незмінному вигляді реалізована у природоохоронному законодавстві більшості європейських країн, в тому числі й України.

Українські природоохоронці ознайомились з ідеями Г. Конвенца завдяки діяльності члена Російського імператорського географічного товариства І. Бородіна. Як і Конвенц, Бородин шукав у охороні пам'яток природи наукову доцільність. *«Створення захисних ділянок надзвичайно важливо і з метою педагогічною, оскільки забезпечує наявність об'єктів для наглядного вивчення природи»*. *«Що стосується строго наукового значення захисних ділянок, то навряд чи варто про нього поширюватися. Такі ділянки зберігають нам об'єкти для подальшого, часто ледь початого дослідження, і дають незамінний матеріал для вирішення багатьох суперечливих питань ботанічної географії, висунутих наукою останнім часом, як наприклад питання про природну зміну рослинних формацій, про роль людини тощо»* — писав він у 1910 році (Бородин, 1910: 316). У статті 1914 р. Є. Єреміна, змальовуючи світові тенденції розвитку природоохоронного руху, також наголошувала на науковому значенні пам'яток природи. Вона підкреслила, що *«Лише в місцях, до яких ще не торкнулись промисловість і сільське господарство, зберігся первісний рослинний світ — його зникнення залишить дослідника природи без однієї з головних основ для його роботи: можливості спостереження природних умов існування окремих видів і цілих угруповань»* (Єреміна, 1912: 7).

За ініціативою І. Бородіна 1912 р. при Російському географічному товаристві була створена Постійна природоохоронна комісія (далі — Комісія). Від України до її складу увійшли засновник Асканії-Нова Ф. Фальц-Фейн і харківський ботанік В. Талієв. Ідея створення такої

комісії також не виникла на порожньому місці, у своїй структурі вона побудована за схемою, описаною Конвенцом, щоправда не мала представництв на місцях. Комісія існувала на кошти Головного управління землевпорядкування і землеробства та приватні кошти Ф. Фальц-Фейна (Гнатів, 2011).

І. Бородін пропонував побудувати систему природоохоронних комітетів у губерніях як мережу відділень Російського географічного товариства, запозичивши її схему з системи природоохоронних організацій, побудованої 1906 р. в Німеччині.

«Ми вже зрозуміли необхідність охороняти пам'ятники нашої старовини; час нам перейти до свідомості, що найважливішими з них є залишки тієї природи, серед якої колись складалася наша державна міць, жили і діяли наші предки. Розгубити ці залишки було б злочином», — писав І. Бородін. — «Скільки-б захисних ділянок не влаштували у себе наші сусіди, вони не можуть замінити наших майбутніх заповідників . . . Це також уніками, як картини, наприклад, Рафаеля, — знищити їх легко, але відтворити немає можливості» (Бородин, 1910: 316). Бородін також зазначав, що створення «захисних ділянок» (так він переклав «пам'ятки природи» Конвенца) надзвичайно важливе в педагогічних цілях, розглядаючи їх, як наглядний об'єкт вивчення природи. Він припускав, що у майбутньому вони відіграватимуть надзвичайно велику роль для науки, в якості «об'єктів щойно розпочатого вивчення».

На початку ХХ століття в царській Росії (а пізніше — в УНР, УРСР) питання охорони природи хвилювали лише вузьке коло інтелігенції і зовсім не цікавили ані населення, ані держслужбовців, про що також неодноразово згадувалось у публікаціях того часу. Тому довгий час ніхто не займався створенням природоохоронних територій на території України. Юридична можливість для цього існувала лише в рамках мисливського законодавства Російської імперії, що включало закон № 304 від 30 жовтня 1916 р. «Про встановлення правил щодо мисливських заповідників» (Соловьев, 1918). Згідно з цим Законом, міністрові землеробства надавалось право утворювати на землях єдиного володіння казни заповідники для збереження і розмноження мисливських і промислових звірів і птахів (Соловьев, 1918). На території України закон не був реалізований взагалі.

Розробка власного законодавства про охорону природи лишалась центральною ідеєю для лідерів природоохоронного руху. На початку 1917 р. член Комісії С. Завадський оприлюднив проект закону про охорону пам'яток природи (Талиев, 1917). Законопроект вперше визначив поняття заповідності як охоронного статусу, а не абстрактного поняття, на кшталт «дикий». Зокрема, у законопроекті зазначається, що *«Для збереження пам'яток природи в недоторканості, може бути присвоєна заповідність як безпосередньо земельним ділянкам, так і окремим породам, особинам і предметам тваринного і рослинного царства в поєднанні із земельними ділянками під цими породами, особинами і предметами, або без такого поєднання»* (Талиев, 1917: 1161–1162). У цих випадках породи, особини і предмети іменуються «заповідними», а згадані ділянки обох видів «заповідниками». Заповідники мали бути визнані майном невідчужуваним, нероздільним і таким, що не може бути переведене в інший вид угідь. Заповідані окремі об'єкти живої і неживої природи визнаються такими, які заборонено знищувати і пошкоджувати. Члени Комісії прагнули інституалізації заповідної справи та переведення її в площину законодавства. При цьому вони не відкидали того, що деякі природні території охороняються приватними землевласниками. Звісно, таке визнання значною мірою було підкріплене наявністю у складі Комісії засновника «приватного заповідника» Асканія-Нова — Ф. Фальц-Фейна. Втім, цей проект, як і інші напрацювання Комісії, так і не став законом у зв'язку із революцією 1917 р.

Фактично Комісія заклала всі базові основи заповідної справи та припинила роботу у 1918 р.

Більш ґрунтовно, ніж у праці Завадського, уявлення Комісії про зміст заповідної справи містить доповідь Д. Соловйова «Типи організацій, що сприяють охороні природи» на спеціальній нараді Комісії про охорону природи в Росії у зв'язку з майбутньою земельною реформою (1917, опубліковано в 1918). У доповіді вперше подана детальна концепція заповідної

справи, яка в більшості лишається незмінною досі. Документ містить до посилання на американський і німецький досвід. Наприклад, Соловйов пише: *«Американський досвід вчить нас також тому, що часто тварини, опинившись в таких сприятливих умовах існування, які є у заповідниках, розмножуються настільки, що викликає необхідність відстрілу або переселення»*. Водночас, практично цитуючи Г. Конвенца, він зазначає інше: *«Завідування заповідником у своїх руках, на особливих умовах, але вже під вищим контролем державної влади. Право вивчення і розпорядження заповідниками — пам'ятками природи має бути надано якомусь науковому органу, як, наприклад, «Комітету з охорони пам'ятників природи»* (Устава..., 1929: 1).

Попри те, що пряма реалізація напрацювань Комісії була здійснена, і особливо на території України, вона задала напрямок для всього подальшого розвитку заповідної справи. Стосується це і України, адже, чимало ідей Комісії надалі стали частиною основи діяльності українських діячів заповідної справи. Говорячи про участь українських природоохоронців у концептуальних розробках Комісії, варто згадати документ, підготовлений В. Талієвим: «Загальні положення про важливість охорони пам'яток природи». В. Талієв запропонував створити центральний та місцеві урядові органи з охорони природи — призначити комісарів з діячів охорони природи. Завданням комісарів мало бути обстеження та інвентаризація пам'яток природи. На таку діяльність та на пропаганду охорони природи мають бути асигновані державні кошти. Кількома роками пізніше запропонована структура природоохоронних органів «за Конвенцем» була реалізована при створенні Українського комітету охорони пам'яток природи. Особливо цікавим є п. 5, в якому В. Талієв наголосив на необхідності забезпечити тимчасову недоторканність пам'яток природи, що виявлені комісарами, але ще не отримали охоронного статусу (Грамма, 1995).

По завершенню згаданої вище наради природників, 1918 р., В. Талієву, найбільш ознайомленому з діяльністю Г. Конвенца та І. Бородіна, було доручено розробити власний, український законопроект про охорону природи. За лічені тижні проф. В. Талієв склав та надіслав до Міністерства земельних справ проект закону про охорону природи. Проте закон так і не був прийнятий (Закон... 1918).

В основу законопроекту В. Талієв покладав західний досвід, про що свідчать рукописи його доповіді на нараді природників: «Охорона природи в Україні, Росії та в інших країнах», в якій він пропонує інституційний шлях формування природоохоронної галузі для України:

- «1) Охорона природи є питанням невідкладної важливості і має національне і народногосподарське значення;
- 2) задачі охорони природи повинні бути прийняті до уваги при вирішенні земельного питання;
- 3) при розробці законів про лісівництво, полювання і риболовлю мають бути враховані інтереси наукової охорони природи;
- 4) для можливого втілення у життя охорони природи необхідна термінова розробка загального закону про охорону пам'ятників природи і створення національних парків (заповідних ділянок);
- 5) для здійснення нагляду за впровадженням охорони природи і пропаганди ідей охорони природи необхідно створити центральні і місцеві органи влади — інспекторівобрати з числа осіб, відомих своєю діяльністю з охорони природи;
- 6) як на утримання органів влади, так і на пропаганду ідей охорони природи і реалізацію їх у житті урядом мусять виділятися відповідні кошти;
- 7) ознайомлення з ідеями охорони природи має бути введене до програм училищ та середніх шкіл, а також до програм вчительських курсів, семінарій та інститутів
- 8) розробку законопроекту доручити Київському Обласному комітету з охорони природи» (Протокол..., 1918).

Американські «корені»

Ініціаторами залучення американського досвіду до формування природоохоронного законодавства України в УНР були зоологи М. Шарлемань та Г. Бризгалін. У Харкові 1919 р. під редакцією М. Шарлеманя вийшла книжка Г. Бризгаліна та Б. Захарова «Что такое национальные парки и для чего они учреждаются?», в якій автори описали історію створення перших національних парків та подали огляд існуючих нацпарків США, Канади, Південної Америки, Австралії, Нової Зеландії, Африки та Західної Європи.

Автори наголосили на раціональному західному підході до створення нацпарків в якості науково-природоохоронних установ, що зберігають еталони зникаючих екосистем. Прикладом таких Г. Бризгалін та В. Захаров називали українські цілинні степи: *«З їх розоранням назавжди залишаться без відповіді чимало наукових питань»*. Авторі вже 1919 р. висловили пропозицію підходу, нині названого еколого-географічним, зазначаючи, що *«З точки зору інтересів науки, загибель ділянок природи, ґрунтуючись на яких можна було б відновити її минуле, повинна стримуватись всюди, де це не нашкодує на неподоланні перешкоди з боку практичного життя. . . Необхідно мати на увазі, що природа кожної місцевості має свої особливості, тому бажаним є створення цілої мережі національних парків і заповідників»* (Брызгалин, 1919: 10). Авторі наголошували, що збереження ділянок незайманої природи має пряме відношення до народного господарства. Так, для раціонального лісівництва необхідно мати можливість вивчення ділянок первісних лісів, а для орного землеробства — мати ділянки дикої цілини.

Посилаючись на американський досвід, автори книжки припускали, що мережа нацпарків має стати ілюстрацією для вивчення природничої історії та для виховання патріотичних почуттів. Національні парки мають оберігати пам'ятники національної історії, *«роблячи останню більш живою, яскравою, відчутною»*.

У книжці детально описано, яким чином працюють національні парки у США, від створення до нюансів охорони та екскурсійної діяльності; приділено увагу першим потугам створення заповідних територій в Росії та на Україні (автори називають перші заповідники Росії «спробами створення національних парків»). Пропонується з числа приватних та монастирських земель створити мережу менших за площею, ніж нацпарки, заповідників. Для державних конезаводів та дослідних сільськогосподарських станцій автори рекомендували створювати «заповідні степові ділянки», як аналог тодішніх мисливських заказників.

Інші автори також подекуди схилялись до американського сценарію формування заповідної мережі. Так, посилаючись на працю А. Браунера 1923 р. (Браунер, 1923), А. Костюченко наголошував на прикладі США і Канади у створенні мережі національних парків як на взірці. (Костюченко, 1926). З Еллоустонського національного парку розпочинав перелік прикладів світових заповідних територій і Юрович 1927 р. (Юрович, 1927). Чимало інших авторів публікацій у період УНР та перші роки УРСР посилаються на досвід США. *«Де ж нам навчатись раціональній постановці справи охорони природи, як не в Америці — класичній країні заповідників і національних парків?»* — писав І. Пузанов (Пузанов, 1928: 11). С. Северцов вважав, що російський термін «заповідник» в цілому відповідає американському терміну «National Park» або німецькому «Naturschutzgebiet» (Северцов, 1929). С. Білозеров у своїй статті «О национальных парках» (Белоzerov, 1928) 1928 р., взагалі ототожнював поняття «національний парк» і «заповідник». При цьому ні для радянських заповідників ні для західних національних парків у 1920-х не існувало інституту функціонального зонування території, тому відмінні в наш час, заповідники і нацпарки в 1920-х рр. дійсно виглядали мало відмінними поняттями.

На початку ХХ ст. відбулась лише одна вдала спроба створення національних парків. Більше того — саме національним парком був перший природоохоронний об'єкт, створений в УНР. Вже 1919 р. в Україні офіційно оголосили «народний заповідний парк» (Шарлемань, 1919) «Асканія-Нова», який потім помилково почали називати «першим заповідником». Створення природоохоронної території саме з такою назвою мало відношення до постаті М. Шарлеманя,

що розробляв декрет про його створення (Борейко, 1995). Ще 1914 р. у своїх перших природоохоронних публікаціях він використовував термін «народний заповідний парк» (Шарлемань, 1914). Своєрідний переклад терміну «National Park» є цілком природним для того часу, оскільки більшість понять, яким в сучасній Україні додають прикметник «національний» в часи УНР вживались із прикметником «народний». Таким чином, перший природоохоронний об'єкт, оголошений в УНР, був саме національним парком в сучасному розумінні слова та відображав американський підхід до охорони природи. На користь цієї гіпотези говорить і висловлювання самого Шарлеманя. У 1932 р. він писав, що *«не можна вважати за заповідник Біловезьку Пущу — місце, де полювали царі, або приватні маєтки Потоцького, Радзівілла, Канніста та Фальц-Фейна»* (Шарлемань, 1932: 105).

Разом з тим, пропозиції запровадження нинішнього уявлення про зонування нацпарків знаходимо у праці Д. Зайцева 1927 р., хоча поняття «національний парк», або «зонування» сам автор не використовує. У журналі «Краєзнавство» він публікує нарис про о. Хортиця, пов'язаний з Дніпробудом і очікуваним перетворенням прилеглої до острова заплави на водосховище. Він з сумом констатував, що пропонувати повне заповідання острова запізно, адже по обидва береги від нього буде розкинуте велике місто, а через острів пройде залізниця. Проте висловлював думку, що частину острова можна зробити облаштованим парком для відвідувачів, а решту зробити «заповідними ділянками» (Зайцев, 1927).

Втім, реально національні парки на території радянської України не створювались. За межами її, але вже у межах сучасної України перший національний парк був створений у 1936 році розпорядженням митрополита Андрея Шептицького на схилах Горганських вершин — Гропа, Паренки та Канюсяки та був названий «Український природний парк» (Стойко, Копач, 2013). У післявоєнні роки парк був вирубаний, а ідеолог його охорони А. П'ясецький — розстріляний у 1942 р. Гестапо у Львові (П'ясецький, 1937), після того як виступив проти німецьких вирубок у заповіднику (Горошко, Дудок, 1992). У Львівській республіканській бібліотеці НАН України ім. Стефаника література про нацпарк потрапила серед іншої «націоналістичної» у спецфонди, тому довгі роки взагалі не було інформації про те, що в Україні ще у довоєнний період існував національний парк (Борейко та ін., 1996).

Поява власного природоохоронного законодавства в УРСР

16 червня 1926 р. Всеукраїнським центральним виконавчим комітетом і Радою народних комісарів УРСР було затверджене «Положення про пам'ятники культури і природи» (Охорона..., 1927). Воно стало першим законодавчим актом України в галузі заповідної справи та головним надбанням природоохоронної громадськості України 1920-х рр. Документ стосувався одночасно як пам'яток природи так і пам'яток культури. Положення визначало підпорядкування пам'яток природи Народному комісаріату просвіти (НКП), процедуру та повноваження створення заповідників і пам'яток природи на республіканському і місцевому рівнях. Примітно, що значною мірою документ був направлений на масштабне виявлення та заповідання пам'яток. Пам'ятки республіканського значення за подачею НКП УРСР затверджувалися РНК УРСР, місцевого значення — окружними виконкомом (п. 5–9). На республіканські пам'ятники кошти відпускав НКП УРСР, на місцеві — його органи на місцях (п. 19–21). Пам'ятки, що мають особливе значення, а також сади і парки наукового та історично-мистецького значення могли бути оголошені постановою РНК УРСР заповідниками, кожен з яких управлявся згідно з окремо затвердженим положенням (п. 17). Щодо природних об'єктів, то згідно з Положенням, НКП розробляв відповідні законопроекти в сфері поводження з пам'ятками; організовував експедиції з виявлення пам'яток; розглядав справи про реквізицію пам'яток; стежив за станом охорони пам'яток державними установами, громадськими організаціями та приватними особами; реєстрував пам'ятки та розподіляв їх за категоріями; складав плани наукового обстеження та вивчення пам'яток (п. 2).

Важливим ідеологічним моментом, закладеним у Положенні 1926 р. і втраченим до сьогоднішнього дня, є п. 8, в якому зазначено (збережена орфографія оригіналу), що «Усі пам'ятники культури і природи, що є на території УРСР і мають наукове, історичне або мистецьке значіння, підлягають реєстрації...», та п. 9: «Установи, організації і приватні особи, що у віданні їх є пам'ятники культури і природи, які мають наукове, історичне або мистецьке значіння, не зареєстровані перед виданням цієї постанови, мусять зареєструвати їх в Органах Народного Комісаріату Освіти... » (Устава..., 1929: 1). Таким чином, реєстрація пам'яток природи здійснювалася за фактом їх наукової цінності, не залежно від форми користування або власності.

Детальне пояснення тогочасним уявленням про класифікацію природоохоронних територій виявляємо лише у 1932 році. За даними М. Шалита (Шалит, 1932), станом на 1932 рік природоохоронні території ідентифікувалися як «пам'ятки природи», що, в свою чергу, поділялися на державні заповідники та пам'ятки природи у вузькому розумінні.

Пам'ятками природи могли бути ліси, степи, болота, річки та їх заплави, озера, скелі та виходи гірських порід. Припускалися і рукотворні пам'ятки — ставки та парки. Тобто — 8 категорій ландшафтів. Шалит зазначав, що парки становлять інтерес для охорони природи лише в разі, коли вони мають виняткову наукову цінність (наприклад в разі, коли в насадженнях міститься значна частина екзотичних рослин-інтродуцентів). В разі, коли в місці розміщення пам'ятки збережено повний природний комплекс з усіма його компонентами — йдеться про *комплексні* пам'ятки природи. Коли ж частина компонентів втрачена — наголошується на окремому, що потребує охорони, компоненті і утворюються *спеціальні* пам'ятки — геологічні, гідрологічні, дендрологічні, зоологічні і орнітологічні зокрема. Охорона пам'яток покладалася на землекористувачів. Нагляд за станом охорони здійснював НКО.

Пам'ятки, що мали значну площу, на якій були добре збережені характерні для регіону краєвиди, називали Державними заповідниками. В заповідниках не припускалося будь-яке господарське використання і навіть проїзд. Тут була дозволена лише науково-дослідна робота, що не порушувала природний вигляд заповідника. В разі, якщо на певних ділянках заповідника дозволялася господарська діяльність, його територія поділялась на *абсолютно заповідні* ділянки та *часткові*.

В заповідниках функціонували науково-дослідні установи. З тієї причини, що науково-дослідні установи належали до відання Всеукраїнської академії сільськогосподарських наук, яка була є структурою НКЗС — заповідниками розпоряджається НКЗС. Решта природоохоронних територій є власне пам'ятками природи і знаходиться у віданні НКО. При цьому земля пам'яток могла належати будь-якій установі чи організації, що охороняє пам'ятку під контролем НКО. В окремих випадках міг утворюватись штат охорони пам'ятки.

Таким чином інституалізація заповідної справи 1926 р. не стала продовженням ідей Конвенції, Бородіна, Завадського, Соловйова та Талієва в системі категорій природоохоронних територій.

Втім, природоохоронці реалізували німецькі ідеї щодо формування науково-експертного органу з виявлення, інвентаризації та моніторингу пам'яток природи. Для допомоги НКП УРСР та його територіальним органам створено дорадчий орган — Український комітет охорони пам'яток природи (УКОПП). За правовим статусом це був міжвідомчий орган з науково-консультативними повноваженнями та окремими оперативними функціями (Присяжнюк, 2008). УКОПП складався з Головного інспектора охорони природи і чотирьох крайових інспектур. Хоча УКОПП був утворений у 1926 році, фактично почав роботу лише у 1928 році (20). «Устава про УКОПП» передбачала фінансування Комітету з надходжень від НКП, дотацій державних підприємств на спеціальні роботи та коштів від продажу видань УКОПП (Устава..., 1929).

Також протоколом № 46 (§ 11) від 24 грудня 1926 р. затверджено Інструкцію про організацію окружних і місцевих комісій охорони пам'яток культури та природи (Обіжник..., 1929).

Згідно з цим документом для сприяння УКОПП в окружних містах утворюються окружні комісії охорони пам'яток культури і природи, а в інших місцях — місцеві комісії охорони пам'яток культури і природи. Ініціаторами створення комісій були краєві інспектори (§ 1). Окружні комісії підпорядковувалися крайовим інспектурам. До складу комісій входили зацікавлені посадовці, науковці та активісти громадських організацій (§ 3).

Крім того, затверджена Інструкція про утворення мережі кореспондентів комітетів охорони пам'яток культури й природи (Обіжник..., 1926), згідно з якою, крайовий інспектор УКОПП мав повноваження надати звання «кореспондента охорони пам'яток культури й природи» найбільш активним громадянам, що сприяють роботі УКОПП (§ 2). Діяльність кореспондентів була добровільною і не оплачувалась (хоча і могла преміюватись) (§ 3). Кореспондентам рекомендовалось створювати гуртки «Друзів пам'яток культури й природи». Широке залучення населення до охорони природи торкалося навіть шкіл. Природоохоронці покладали великі надії на роль школи у виявленні і охороні пам'яток. За рекомендаціями циркулярного листа НКО, перед учителями шкіл було поставлено завдання разом з учнями розпочати вивчення природного середовища рідного краю з метою виховання у школярів свідомого, відповідального ставлення до природи, прищеплення необхідних навичок, спрямованих на її охорону та збереження. УКОПП розробляв маршрути екскурсій школярів до визначних пам'яток природи та культури України, вони здійснювалися з метою ознайомити дітей із місцевою природою. Член УКОПП В. Артоболевський підготував рекомендації для учасників подорожей «Охорона природи під час екскурсій» (Гнатів, 2011).

У виданнях УКОПП публікувалися анкети для збирання відомостей про пам'ятки природи. Анкети вперше в друкованих виданнях містять термін «заповідний фонд», під яким мається на увазі загальна сукупність пам'яток природи і інших територій, взятих під охорону (Охорона..., 1927). Примітно, що будучи заповненою, така анкета, містила всю необхідну інформацію для оголошення природоохоронних територій. Структура анкети відповідає сучасним уявленням про наукове обґрунтування створення об'єктів природно-заповідного фонду. Таким чином, кореспонденти УКОПП на місцях, заповнюючи такі анкети, надавали цілком достатню інформацію для підготовки матеріалів про оголошення рішенням НКП певних природних об'єктів пам'ятками природи (Шарлемань, 1932).

Описана організація роботи УКОПП копіює роботу Державної комісії з охорони пам'яток природи, заснованої 1906 р. в Німеччині.

Роки роботи УКОПП є періодом найбільшої активності і успішності заповідної справи в Україні, подробиці чого потребують висвітлення у окремій праці. Але у 1932–1937 рр. природоохоронна галузь пережила суворі репресії, які практично повністю знищили актив УКОПП. Після цього охорона природи в Україні втратила інституційну логіку та розвивалась за загальноприйнятою в СРСР схемою з 1934 р. і до цього часу.

Висновки

Науковці та громадські діячі, силами яких була започаткована природоохоронна справа в Україні, орієнтувались одночасно на два відмінні за змістом взірці природоохоронної роботи з Німеччини та США. За американським зразком 1919 р. був створений «народний заповідний парк» «Асканія-Нова». Проте у США на той час не існувало концептуального законодавства щодо заповідання природних територій. Тому природоохоронну галузь в Україні як державний інститут, 1918 р. пропонували розвивати за зразком вже діючої у Німеччині моделі, розробленої Г. Конвенцем, яка дозволяла максимально широко і ефективно долучати до охорони природи на державному рівні всіх бажаючих. Втім, поява власного природоохоронного законодавства відбулась вже за часів СРСР, 1926 р. Німецьку модель не було взято за основу. Проте українські природоохоронці створили громадський, дорадчий орган — Український комітет охорони пам'яток природи, побудований все ж за німецьким зразком, який успішно

пропрацював з 1926 по 1932 рр. Починаючи з 1932 р., розпочалось знищення української інтелігенції, яке охопило і природоохоронців, що призвело до руйнування напрацьованих попередніх років та втрати інституційної лінії, орієнтованої на західні взірці.

Література

- Conwenz, H. Forstbotanisches Merkbuch. Nachweis der beachtenswerten und zu schützenden urwüchsigen Sträucher Baume u. Bestände im Kgr. Preussen. kölet. — 1900–1907. — Bd. I–V.
- Conwenz, H. Die Gefährdung der Naturdenkmäler und Vorschläge zu ihrer Erhaltung— Berlin : Gebruder Borntraeger, 1904. — 207 s.
- Conwenz, H. Die Gefährdung der Naturdenkmäler und Vorschläge zu ihrer Erhaltung. — Berlin : Gebruder Borntraeger, 1911. — XV+207 s.
- Белозеров, С. О национальных парках // Записки Одеського товариства природознавців. — 1928. — С. 43.
- Борейко, В. Е. История заповедного дела в Украине. — Киев, 1995. — С. 33–34.
- Борейко, В. Є., Мельник, В. І., Грищенко, В. М., Листопад, О. Г. Гордість заповідної Київщини / Киевский эколого-культурный центр. — Київ : ISAR-Киев, 1996. — 112 с.
- Бородин, И. Охрана памятников природы // Труды ботанического сада Императорского Юрьевского университета. — 1910. — Том 9. — С. 297–317.
- Браунер, А. А. Сельско-хозяйственная зоология. — Одесса : Госиздат Украины, 1923. — 435 с.
- Брызгалин, Г. А., Захаров, Б. А. Что такое национальные парки и для чего они учреждаются? — Харьков, 1919. — 95 с.
- Брызгалин, Г. Современное положение охраны природы в Германии // Охрана природы. — 1929. — № 4. — С. 116–122.
- Вісті природничої секції Українського наукового товариства. — 1918/1919. — Том 1, число 2. — С. 58.
- Гнатів, О. Роль наукових товариств у природоохоронному вихованні учнівської молоді (20–30 років ХХ століття) // Історико-педагогічний альманах. — Київ : Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини ; Всеукраїнська асоціація істориків педагогіки. — 2004. — Вип. 2. — С. 4–9.
- Горошко, М. П., Дудок, В. В. Андрій Пясецький // Український ліс. — 1992. — № 1. — С. 78–83.
- Грамма, В. Пророк у своїй Вітчизні // Ойкумена. — 1995. — № 1–2. — С. 150–154.
- Ерמיнова, Е. В. Охрана памятников природы в России и в других странах // Природа. — 1914. — № 7–8.
- Зайцев, Д. Дніпробуд і Хортиця // Краєзнавство. — 1927. — № 1. — С. 19–24.
- Закон про охорону природи // Вісті природничої секції Українського наукового товариства. — 1918–1919. — Том 1, число 1. — С. 18.
- Інститут рукопису НБУ ім. В. В. Вернадського. — Ф. Х. — № 171 та № 175.
- Костюченко, А. Заказник Обиточенская коса // Украинский охотник и рыболов. — 1926. — № 10. — С. 6.
- Обіжник Укрнауки. — № 014248. — 5.04.1926.
- Анкета для збирання відомостей про ціліни // Охорона пам'яток природи на Україні. — 1927. — Збірник 1. — С. 78.
- Постанова ВУЦВК й РНК УСРР Про пам'ятники культури й природи // Охорона пам'яток природи на Україні. — 1927. — Збірник 1. — С. 85–89.
- П'ясецький, А. Українські карпатські парки // Наша Батьківщина. — 1937. — С. 111–113.
- Присяжнюк, О. М. Історія формування системи охорони пам'яток культурної спадщини в Одеській області (20–80-ті рр. ХХ ст.) // Інтелігенція і влада. — 2008. — Вип. 13. — С. 136–148.
- Протокол Народи Природників України від 3–6 серпня 1918 року // Вісті природничої секції Українського Наукового товариства. — 1918–1919. — Том 1, число 1. — С. 52.
- Пузанов, И. В Йеллоустоунском парке // Охрана природы. — 1928. — № 5. — С. 3–11.
- Северцов, С. А. Заповедники СССР // Охрана природы. — 1929. — № 2–4. — С. 16.
- Соловьев, Д. К. Типы организаций способствующих охране природы. — Петроград : Девятая Государственная Типография, 1918. — 45 с.
- Стойко, С., Конач, В. Сторіччя створення пралісових резерватів в Українських Карпатах. — Львів : Ліґа-Прес, 2013. — 60 с.
- Талиев, В. Совещание об охране природы в Петрограде // Природа. — 1917. — № 11–12.
- Труди I Всеукраїнського Агрономічно-Економічного З'їзду : 23–26 жовтня 1917 року у Києві. — Київ, 1917. — Том 1. Постанови З'їзду. — С. 22.
- Устава про Український комітет охорони пам'яток природи (УКОПП), затверджена на колегії Народного комісаріату освіти 25/III-1929 р. Укрголовліт, 2 ст., 1929. — № 19 ж // ІА НБУ ім. В. Вернадського. — Ф. 258, Оп. 1, № 21а. — Арк. 1 + зв.
- Шалит, М. Заповідники та пам'ятки природи України. — Харків, 1932. — С. 6.
- Шарлеман. Общества любителей природы в уездных городах и сельских местностях // Киевская земская газета. — 1916. — № 18. — С. 2–4.
- Шарлемань, М. «Асканія Нова» — перший народний заповідний парк // Вісти природничої секції Українського наукового товариства. — 1919. — Том 1, число 3/4. — С. 122.

Шарлемань, М. Охорона природи та збирання відомостей про тварин «пам'ятки природи» // Вивчаймо природу краю : збірник статей про методи вивчання природи та збирання колекцій. — Київ, 1932. — С. 105—112.

Шарлемань, М. Охорона природи. — Київ : Державне видавництво, 1921. — С. 13.

Шарлемань, М. Хроніка. Про охорону пам'яток природи // Вісник Народного міністерства земельних справ. — 1918. — № 2. — С. 30.

Шарлемань, Н. Охрана природы // Киевская мысль. — 1914. — 7 марта, № 66.

Шарлемань, М. Охорона природи. — Київ: ДВОУ, 1921. — 50 с.

Юрович. Заповідники і заказники // Український мисливець та рибалка. — 1927. — № 12. — С. 19–20.

Американські та німецькі «корені» системи природоохоронних територій України. — Василюк, О. В. — Починаючи з 1919 р., в межах сучасної території України триває створення природоохоронних територій (сучасне юридичне визначення — «об'єктів та територій природно-заповідного фонду» (ПЗФ)). У статті розглядається питання про походження інституційного шляху охорони цінних природних територій в Україні. Обґрунтовується, що ідеї створення природоохоронних територій, яким державою надається охоронний статус, початково орієнтувалися на західний досвід. Перші природоохоронні території в Україні були створені за американським прикладом, а перші природоохоронні державні органи (зокрема Комісія з охорони пам'яток природи Сільськогосподарського наукового комітету 1919 р. та Український комітет охорони пам'яток природи 1926 р.), утворені за німецьким зразком. При цьому в повній мірі реалізувати західну модель не вдалось ні в роки Української Народної Республіки ні у радянський період. Завдяки цьому мережа природоохоронних територій в Україні сформована дещо іншим чином ніж у інших пострадянських країнах.

Ключові слова: заповідна справа, охорона природи, заповідники, національні природні парки, Микола Шарлемань, історія заповідної справи

Адреса для зв'язку: О. В. Василюк; Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України, м. Київ, 01601 Україна; e-mail: vasyliuk@gmail.com

УДК 598.2:574.58(476-25)

Факторы, влияющие на различие сообществ водно-болотных птиц г. Минска

К. В. Гомель

ГНПО «НПЦ НАН Беларуси по биоресурсам» (г. Минск, Беларусь)

Factors Influencing Dissimilarity among Wetland Bird Communities in Minsk. — Homel, K. V. — The ordination method (canonical-correlation analysis done in CAP) was used to estimate the influence of water bodies' morphometric properties (area, shape) on the dissimilarity among wetland bird communities. The method was also applied to estimate the influence of such properties on the level of overgrowth of riparian and aquatic vegetation, also on the habitat diversity, and the level of anthropogenic pressure affecting the littoral and riparian zones of water bodies within Minsk city. The research was conducted in summer (June–July) during 2011–2013. The Bray-Curtis dissimilarity index was used to measure the differences among the studied bird communities. It was established that wetland bird communities inhabiting the studied water bodies within the city differ reliably. It was shown that all species included into the research (*Anas platyrhynchos*, *Aythya ferina*, *Aythya fuligula*, *Cygnus olor*, *Fulica atra*, *Larus argentatus/cachinnans*, *Larus canus*, *Chroicocephalus ridibundus*, *Podiceps cristatus*, *Sterna hirundo*) contribute to the communities' separation by the impact of the selected factors. Factors influencing the distribution of the discussed species in water bodies of Minsk were determined, and the most favorable water bodies were indicated as well.

Key words: wetland bird communities, urbanized landscape, environmental factors, ordination, Belarus, Minsk.

Введение

Исследование сообществ водно-болотных птиц в урбанизированном ландшафте необходимо для понимания особенностей их функционирования в условиях сильного антропогенного пресса (Авилова и др., 1994; Скільський, 1999; Фридман, 2006; Avilova, 2009; Traut, 2003). Кроме того, являясь активным компонентом урбосреды, сообщества водно-болотных птиц играют важную роль в разного рода экологических взаимодействиях. Одним из таких видов взаимодействий являются паразито-хозяинные взаимоотношения. В условиях мегаполиса это имеет первостепенное значение для человека (Безр и др., 2007).

Определение факторов, лежащих в основе распределения водно-болотных птиц по водным объектам города, представляет собой важную задачу, решение которой поможет контролировать и прогнозировать состояние их группировок в урбосреде. Последнее может оказаться значимым для решения ряда практических задач, в том числе связанных с обеспечением экологической безопасности.

Изученность птиц водно-болотного комплекса в условиях урболандшафта как на территории г. Минска (Гомель, 2010; Юрко, 2004), как и в других городах Беларуси (Шелякин, 2000; Ясевич и др., 1998), является неполной. При этом исследования сообществ водно-болотных птиц носят скорее описательный характер (Юрко, 2004), нежели аналитический, направлены на оценку зимовочных скоплений (Шокало и др., 1998; Kozulin et al., 2001), пролетных видов (Юрко, 2000) и в меньшей степени посвящены оценке факторов, обуславливающих их функционирование в условиях города (Козулин, 1986; Вязович, 1989). Таким образом, актуальность настоящей работы заключается в установлении факторов, оказывающих влияние на различие сообществ водно-болотных птиц г. Минска, что, в свою очередь, может быть использовано для определения благоприятности водных объектов города в качестве мест обитания птиц рассматриваемой группы.

Corresponding author address: State Research and Production Association Scientific and Practical Center for Bioresources, National Academy of Sciences of Belarus; Academic St. 27, Minsk, 220072 Republic of Belarus; e-mail: ural-science@yandex.by

Материал и методы

В основу работы легли результаты учетов водно-болотных птиц города Минска, полученные в период с июня по июль включительно в 2011–2013 гг. Для исследования выбраны следующие водные объекты: водохранилища Дрозды, Цнянское, Чижовское, ТЭЦ-2 и пруд в заказнике «Лебяжий».

Рассматриваемые водоемы расположены в разных частях города (рис. 1). Водохранилище Дрозды расположено в верхнем течении реки Свислочь и является русловым, Цнянское водохранилище — наливное, вода в него подается из вдхр. Дрозды (Водохранилища..., 2005). Водохранилища ТЭЦ-2 и Чижовское — русловые, расположены в нижнем течении р. Свислочь. По уровню загрязнения воды водохранилища Дрозды и Цнянское можно охарактеризовать как относительно благополучные. Для этих водоемов отмечено низкое содержание биогенных веществ (Состояние..., 2001; Охрана..., 2005).

Качество воды водохранилища Чижовское за период 1996–1997 гг. отнесено к категории умеренно загрязненной. В воде водохранилища отмечены превышения санитарных норм по органическим веществам, соединениям азота, тяжелым металлам, нефтепродуктам (Состояние..., 2001). Дополнительный вклад в загрязнение вдхр. Чижовское вносит р. Лошица, которая по индексу загрязнения воды относится к категории загрязненной (Охрана..., 2005). О загрязнении воды в вдхр. ТЭЦ-2 можно судить по общему состоянию воды в р. Свислочь в пределах городской черты. На участке реки в пределах городской территории формируется поток биогенных веществ, обуславливающий рост водорослевых обрастаний и приводящий к «цветению» водохранилищ (Охрана..., 2005). Данных по состоянию воды в пруду в заказнике «Лебяжий» нет. Однако можно предполагать, что вода в нем относительно слабо загрязнена. Защиту воды от загрязнения с окрестных территорий выполняют заболоченные кустарниковые ивняки, тянущиеся почти по всему периметру пруда.

Отличаются водоемы и по уровню рекреационной значимости и антропогенной нагрузки. Водохранилища Дрозды и Цнянское играют роль зон рекреации, активно используются населением для отдыха, купания, любительского рыболовства, проведения тренировок по байдарочному спорту (вдхр. Дрозды). На берегу водохранилища Дрозды расположен санаторий «Белорусочка» на 300 мест, развито дачное строительство (Логинова, 1999). Водохранилище ТЭЦ-2 расположено в центре города, является техническим и на нем запрещено купание. Водоем используется для любительского рыболовства, специально оборудованных пляжных зон нет, однако прибрежная зона является для местных жителей местом отдыха, в непосредственной близости от водоема проходит велотрасса. Чижовское водохранилище предназначено

для теплоэнергетики, промышленного водоснабжения и рекреации. Купание на водоеме запрещено. Водохранилище используется как место любительского рыболовства и тренировок по байдарочному спорту. Пруд в заказнике «Лебяжий» в наименьшей степени подвержен непосредственному влиянию со стороны человека, так как на территории заказника запрещена несанкционированная хозяйственная деятельность, выпас скота, рыболовство. Однако рыболовство и выпас скота периодически отмечаются.

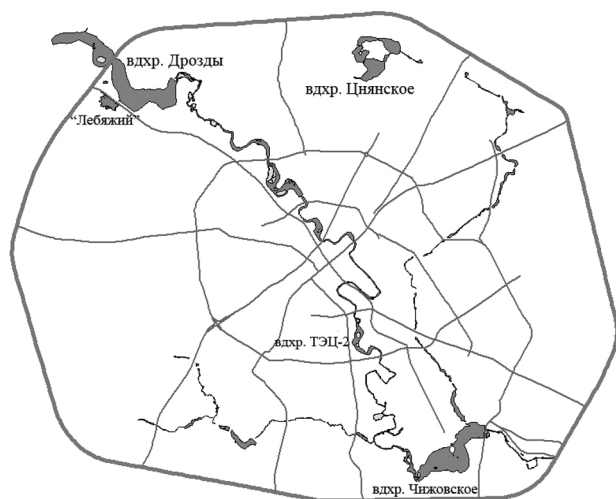

Рис. 1. Водная система города Минска.

Fig. 1. Minsk city hydrographic network.

По возрастанию антропогенного воздействия на береговую линию (процент преобразованной части береговой линии в 20-метровой зоне) водоемы можно ранжировать следующим образом: пруд в заказнике «Лебяжий», Чижевское вдхр., вдхр. Дрозды, вдхр. Цнянское, вдхр. ТЭЦ-2 (табл. 1).

Относительно морфометрических различий водоемов также можно говорить об их вариативности (табл. 1). Наибольшая площадь — у водохранилища Дрозды (2,23 км²), а наименьшая — у пруда в заказнике «Лебяжий» (0,15 км²). Наибольший периметр также характерен для вдхр. Дрозды (12,3 км), а наименьший — для пруда в заказнике «Лебяжий» (1,9 км). По форме водоемы варьируют от близких к кругу (пруд в заказнике «Лебяжий») до сложной формы (Цнянское вдхр.). Водоемы можно ранжировать в порядке уменьшения значения средней глубины: Дрозды, Цнянское, Чижевское, ТЭЦ-2.

Наибольшие показатели зарастания прибрежно-водной растительностью характерны для Чижевского вдхр. (9,07 %) и пруда в заказнике «Лебяжий» (8,38 %), а наименьшие — для водохранилищ Дрозды (0,42 %) и Цнянское (1,45 %) (табл. 1). Наоборот, сильная и хорошая проточность отмечено для водохранилищ Дрозды и Цнянское соответственно, а очень низкая проточность — для Чижевского вдхр. Наибольшая степень зарастания водоема водной растительностью характерна для Чижевского вдхр. (7,3 %), далее по этому показателю растений данной формации идет вдхр. ТЭЦ-2 (2,26 %); на остальных водоемах водная растительность выражена слабо (Цнянское вдхр.) или отсутствует (вдхр. Дрозды, пруд в заказнике «Лебяжий»).

Можно предполагать, что наблюдаемые различия по приведенным характеристикам (табл. 1) влияют на гетерогенность условий обитания. Последнее, в свою очередь, должно приводить к различиям в видовом составе и обилии населяющих водоемы живых организмов, в том числе и водно-болотных птиц. Можно ожидать, что сообщества водно-болотных птиц будут различаться также. Отличительные особенности водоемов положены в основу выбора факторов, которые могут влиять на различия сообществ водно-болотных птиц:

- *area* — площадь водного объекта (км²);
- *pc* (*perimetral complexity*) — форма водного объекта (для водного объекта в форме круга $pc = 1,0$, все другие формы предполагают более высокие значения индекса);
- *project_subm* — зарастание водоема водной растительностью (%); данный показатель рассчитывался как отношение площади водной растительности к площади водного зеркала водоема;
- *quagmire* — доля сплавин от общей площади водоема (%);
- *ovgrow_gen* — степень зарастания водоема прибрежно-водной растительностью (%); *степень зарастания* — отношение суммарной площади прибрежной (в пределах внешних границ водоема) и водной растительности, а для Чижевского водохранилища дополнительно и площади островов надводной (воздушно-водной) растительности, к площади водного объекта (площадь водного зеркала плюс площадь прибрежной растительности в пределах внешней границы водоема), выраженное в процентах (A guide..., 1998);
- *ovgrow_c* — зарастание берега прибрежной растительностью по периметру (%);
- *area_isldmrg* — наличие островов надводной растительности (%); рассчитывалось как отношение площади островов к площади водоема; острова надводной растительности характерны только для Чижевского вдхр.;
- *biotops* — количество разных биотопов (далее по тексту — богатство биотопов), отмеченных для конкретного водного объекта (сообщества прибрежно-водных растений, пляжи, древесно-кустарниковая растительность, сплавины); сообщества прибрежно-водных растений выделялись на основе упрощенной схемы: за сообщество принималась совокупность совместно произрастающих видов растений с долевым участием не ниже 5 % (проективное покрытие) от общей площади участка, который они занимали; название сообщества строилось на использовании видовых имен растений в порядке убывания их долевого участия, например, «тростник обыкновенный (90 %) — осока острая (10 %)»; для включения в дальнейший анализ число биотопов, выделенное на водоеме, делили на его периметр в целях стандартизации данного фактора;

- *dev_c* (%) — процент преобразованной части береговой линии в 20-метровой зоне (%); к преобразованным береговым линиям относили любые полосы береговой линии длиннее 100 м (20 м шириной от края воды), идущие параллельно краю водного объекта, которые имеют минимум 50 % продолжительного изменения местообитания (расчищенная земля, газон, благоустроенный участок (наличие беседок, плиточных, деревянных дорожек и др.), постройки и дороги, пляжные участки, чрезмерно вытоптанная и скошенная травянистая растительность, бетонирование) (Traut, 2003);
- *beach* (%) — доля пляжных участков в 20-метровой береговой зоне (%).

Таблица 1. Параметры и характеристики исследуемых водоемов

Table 1. Parameters and characteristics of investigated water bodies

Характеристика	Водоем				
	вдхр. Дрозды	вдхр. Цнянское	вдхр. Чижевское	вдхр. ТЭЦ-2	пруд в заказнике «Лебяжий»
Площадь (км ²), <i>area</i>	2,23*	0,86	1,46	0,23	0,15
Площадь водного зеркала (км ²)	2,21*	0,85	1,43	0,22	0,14
Периметр (км)	12,3*	10,9	8,1	4,1	1,9
Форма водоема, <i>pc</i>	2,3*	3,3	1,9	2,4	1,4
Средняя глубина (м)	2,7 (Состояние..., 2001)	2,4 (Логинова, 1999)	2 (Логинова, 1999; Состояние..., 2001)	1,2 (Минск, 1980)	нд
Макс. глубина (м)	6,0 (Состояние..., 2001)	7,5 (Логинова, 1999)	4,7 (Логинова, 1999; Состояние..., 2001)	2,3 (Минск, 1980)	2,2 (Заповедные..., 2008)
Проточность	сильная (Состояние..., 2001)	хорошая (Логинова, 1999)	очень низкая (Логинова, 1999; Состояние..., 2001)	нд	нд
Зарастание водной растительностью (%), <i>project_subm</i>	0	0,65	7,3	2,26	0
Доля славин от общей площади водоема (%), <i>quagmire</i>	0	0	2,1	0	3,9
Степень зарастания водоема прибрежно-водной растительностью (%), <i>ovgrow_gen</i>	0,42	1,45	9,07	3,07	8,38
Зарастание берега прибрежной растительностью по периметру (%), <i>ovgrow_c</i>	24	18	38	54	94
Тип зарастания водоема (классификация по К. Starmach, 1954 (Садчиков и др., 2004))	неравномерное	неравномерное	неравномерное и островное	неравномерное	неравномерное
Количество биотопов на 1 км берега, <i>biotops</i>	2,76	3,76	3,70	3,66	3,68
Процент преобразованной части береговой линии в 20-метровой зоне (%), <i>dev_c</i>	48,9	64,5	41,8	100	0
Доля пляжных участков в 20-метровой береговой зоне (%), <i>beach</i>	12,2	18,3	5,2	0	0

Примечание: * — параметры для первых двух крупных плесов, нд — нет данных.

Определение периметра, площади водоема, площади водного зеркала, площади островов надводной растительности проводили с помощью спутниковых снимков в программе OziExplorer v. 3.95.5 п. На основании значений периметра и площади водоема рассчитывали форму водного объекта по формуле, предложенной ранее (Paracuellos, 2004). Данные для расчета факторов *project_subm*, *quagmire*, *ovgrow_c*, *ovgrow_gen*, *area_isldmerg* и частично для *biotops* (данные по сообществам растений) получены в результате исследования прибрежно-водной растительности на рассматриваемых водоемах в период с июля по август в 2012 г.

Для этого проведено описание множества отдельных участков прибрежно-водной растительности на каждом водоеме, которое включало следующие параметры: ширина участка (м), длина участка (м), общая площадь участка (м²), упрощенное флористическое описание с выделением фоновых видов, расчет для последних их проективного покрытия (%). Отнесение вида к прибрежным (воздушно-водным) или водным растениям делали в соответствии с делением, предложенным Папченковым В. Г. (1985) (Садчиков, 2004). Определение параметров и описание участков водной растительности делали на основе визуальной оценки с берега. Такие оценки вызывали меньшие трудности для описания зарослей кубышки желтой (*Nuphar lutea*) на Чижевском вдхр., горца земноводного (*Persicaria amphibia*) на Цнянском вдхр., рдеста блестящего (*Potamogeton lucens*) на вдхр. ТЭЦ-2. Описания участков с другими видами водной растительности (урути колосистой (*Myriophyllum spicatum*), рдеста курчавого (*Potamogeton crispus*), рдеста гребенчатого (*Stuckenia pectinata*) могли содержать ошибки из-за погруженности растений в воду. Однако последнее не повлияло на оценку относительной выраженности водной растительности по водоемам. Так, можно с уверенностью говорить о наилучшей развитости растений данной формации на Чижевском вдхр., далее идет вдхр. ТЭЦ-2, тогда как на вдхр. Дрозды и на пруду в заказнике «Лебяжий» данный тип растительности развит крайне слабо и приравнен к нулю. Факторы *dev_c* и *beach* определяли на основе спутниковых снимков в программе OziExplorer v. 3.95.5 п, а также на основании прямых наблюдений (состояние береговой линии, виды деятельности, осуществляющиеся в ее непосредственной близости и т. д.).

Факторы *area* и *pc* отражают морфометрические различия водоемов; фактор *biotops* используется для оценки влияния гетерогенности местообитаний на различия сообществ водно-болотных птиц; факторы *project_submerg*, *quagmire*, *ovgrow_c*, *ovgrow_gen* и *area_isldmerg* отражают различия водоемов по развитости прибрежно-водной растительности и, соответственно, в обеспечении защитных свойств, гнездопригодных биотопов, указывают на трофность водоемов и косвенно на антропогенное воздействие на береговую линию (*ovgrow_c*); факторы *dev_c* и *beach* отражают уровень непосредственного антропогенного воздействия на прибрежную зону водоема.

За исследуемый период произведено по 7 учетов на всех водоемах: в 2011 г. произведено 3 учета, в 2012 г. и 2013 г. — по 2 учета на всех водоемах. Сроки проведения учетов: первый учет в 2011–2013 гг. выполнен на всех водоемах в период с 04.06 по 14.06, второй учет в 2011–2013 гг. — с 13.07 по 23.07, дополнительный учет в 2011 г. — с 26.06 по 03.07.

Учетные маршруты проходили вдоль береговой линии. На водохранилище Цнянское учет проходил по правому берегу (начальное направление северо-запад), длина маршрута — 6,4 км. На водохранилище Дрозды учет проходил по левому берегу (направление северо-запад), длина маршрута — 6,6 км. На пруду в заказнике «Лебяжий» учет проходил по правому берегу (направление северо-запад), длина маршрута — 0,56 км. На Чижевском водохранилище учет проходил по правому берегу (направление северо-восток), длина маршрута — 3,1 км. На вдхр. ТЭЦ-2 учет проходил по правому берегу (направление юго-восток), длина маршрута — 2,1 км.

Учетами охватывали всю площадь водоемов. В учет включали всех птиц (находящихся на поверхности воды, питающихся в зоне береговой линии, летающих над водой в поисках пищи), за исключением ювенильных особей. Подсчеты птиц в очень больших скоплениях

повторяли несколько раз, чтобы как можно более точно определить их количество. Наблюдения вели с помощью бинокля (ЮКОН 12х60). Птицы, отмеченные на водоеме, но не гнездящиеся на нем, были отнесены к летующим.

Для включения полученных данных по учетам в дальнейший анализ численность каждого вида делили на площадь водоема (км²). Данные по видовому составу и плотности видов водно-болотных птиц на изученных водоемах представлены в табл. 2.

Всего в анализ включено 9 видов птиц (*Anas platyrhynchos*, *Aythya ferina*, *Aythya fuligula*, *Cygnus olor*, *Fulica atra*, *Larus canus*, *Chroicocephalus ridibundus*, *Podiceps cristatus*, *Sterna hirundo*) и один видовой комплекс — (*Larus argentatus/cachinnans*). Систематическое название для озерной чайки (*Chroicocephalus ridibundus*) приведено в соответствии с работой Свенссона (Svensson, 2009).

Таблица 2. Видовой состав и плотность (ос./1 км²) водно-болотных птиц, включенных в исследование
Table 2. Species composition and density (number of individuals per 1 km²) of wetland birds included into the research

Вид	Средняя плотность видов водно-болотных птиц				
	вдхр. Дрозды	вдхр. Цнянское	вдхр. Чижевское	вдхр. ТЭЦ-2	пруд в заказнике «Лебяжий»
	M ± SE	M ± SE	M ± SE	M ± SE	M ± SE
<i>Anas platyrhynchos</i>	25,81 ± 4,9	106,59 ± 13,7	32,86 ± 7,0	329,76 ± 26,7	27,73 ± 12,0
<i>Aythya ferina</i>	0	0	5,41 ± 1,3	0	11,76 ± 3,6
<i>Aythya fuligula</i>	0	2,22 ± 1,7	6,53 ± 1,7	1,79 ± 1,79	10,08 ± 2,8
<i>Cygnus olor</i>	0,26 ± 0,26	3,93 ± 3,18	0,41 ± 0,26	0	8,4 ± 2,2
<i>Fulica atra</i>	0	21,21 ± 5,21	43,37 ± 12,47	0	0
<i>Larus argentatus/cachinnans</i>	0,65 ± 0,37	11,29 ± 9,14	29,08 ± 15,6	0	1,68 ± 1,68
<i>Larus canus</i>	8,86 ± 5,1	34,05 ± 15,7	16,12 ± 6,9	3,57 ± 2,5	0,84 ± 0,84
<i>Chroicocephalus ridibundus</i>	14,88 ± 4,0	65,18 ± 18,4	215,2 ± 46,1	19,05 ± 4,6	64,71 ± 36,5
<i>Podiceps cristatus</i>	1,62 ± 0,4	27,54 ± 3,8	18,98 ± 2,4	23,21 ± 5,4	14,29 ± 4,0
<i>Sterna hirundo</i>	2,72 ± 0,54	6,5 ± 1,7	8,57 ± 3,3	20,83 ± 3,4	41,17 ± 9,9

Примечание: M (mean) — среднее значение, SE (standard error) — стандартная ошибка среднего

Перед анализом влияния факторов на различия сообществ проводили оценку наличия данного разделения с помощью метода ординации — дискриминантного анализа (generalized discriminant analysis), реализованного в программе CAP (Anderson, 2004). Дополнительную проверку на наличие разделения сообществ водно-болотных птиц исследуемых водных объектов проводили с помощью непараметрического многомерного дисперсионного анализа (NPMANOVA) в программе PAST (Hammer et al., 2001). В обоих тестах использовали данные по плотности птиц (матрица по всем учетам, в которой ряд — выборка, а колонка — вид) на исследуемых водоемах, трансформированные по $\log_{10}(x + 1)$, а в качестве меры различия использован индекс Брея-Кертиса (Bray-Curtis).

Анализ влияния факторов на различие сообществ водно-болотных птиц проводили с использованием метода ординации — канонического корреляционного анализа (canonical correlation analysis), также реализованного в программе CAP. Использовали те же данные, трансформация и мера различия, что и для дискриминантного анализа и NPMANOVA. Перед проведением канонического корреляционного анализа все выделенные факторы проверены на мультиколлинеарность и при ее наличии не использовались в одном и том же анализе. Также с помощью корреляции по Пирсону (r) проверено наличие статистически достоверной связи ($p < 0,05$) между факторами и плотностью видов птиц. После проведения ординации в целях установления силы связи между факторами, осями ординации и плотностью птиц использовали корреляцию по Пирсону. В дальнейшее описание включали статистически достоверные ($p < 0,05$) связи с абсолютной корреляцией $|r| \geq 0,30$.

Результаты

Результаты дискриминантного анализа сообществ водно-болотных птиц (рис. 2) позволяют говорить о наличии достоверных различий между их сообществами на исследуемых водных объектах г. Минска в летний период. В ходе этого анализа три оси объяснили 81,43 % изменчивости внутри исходных данных (различие видового состава и плотности птиц на водоемах по индексу Брея-Кертиса). Точность разделения сообществ составила 91 %. Достоверность проведенного разделения высока ($p=0,0001$). Различия между сообществами подтверждает тест NPMANOVA ($F=13,07$, $p=0,0001$).

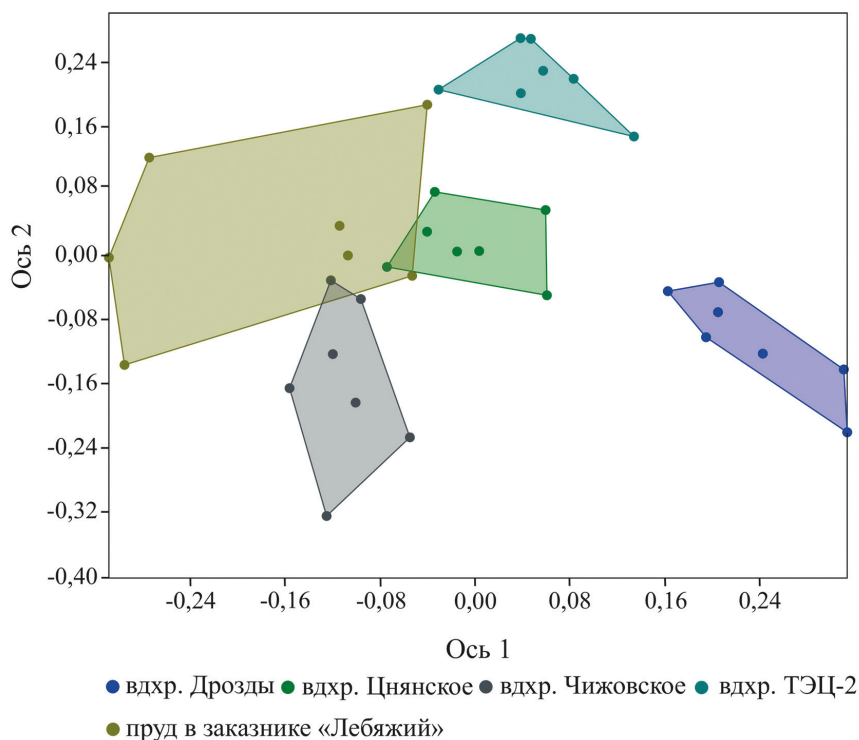

Рис. 2. Разделение сообществ водно-болотных птиц г. Минска на основе дискриминантного анализа.

Fig. 2. Distribution of Minsk city's wetland bird communities according to discriminant analysis.

Проверка на мультиколлинеарность показала наличие корреляции между рядом факторов. В связи с последним проведено шесть канонических корреляционных анализов с группами факторов, не коррелирующих между собой. Факторы для этих анализов сгруппированы следующим образом: 1) *area*, *dev_c*, *project_subm*; 2) *ovgrow_c*, *area_isldmerg*; 3) *beach*; 4) *ovgrow_gen*; 5) *biotops*, *pc*; 6) *quagmire*. По результатам такого анализа все факторы показали достоверную связь с каноническими осями ($p < 0,05$). Во всех случаях первые две оси кумулятивно объясняли 67,7 % изменчивости в исходных данных (матрица сообществ). Все виды птиц, включенные в исследование, участвовали в определении различий между сообществами.

Результаты связи видов птиц с факторами отражены в табл. 3. С наибольшим числом факторов (7) показали связь виды *A. ferina*, *A. fuligula* и *S. hirundo*. С наименьшим числом факторов (2) показали связь птицы комплекса *L. argentatus/cachinnans* и *C. ridibundus*. Все остальные виды показали связь примерно с одинаковым числом факторов, от 3 до 5.

В дальнейшем обсуждении влияния факторов на распределение водно-болотных птиц по исследуемым водоемам не берутся во внимание данные по речной крачке, а из факторов — по форме водоема (*pc*), так как установленные связи для указанного вида и фактора не поддаются корректной интерпретации.

Таблица 3. Связь (r2) плотности популяций водно-болотных птиц с факторами

Table 3. Relations (r2) of the population density of wetland birds with factors

Факторы	<i>A. platyrhynchos</i>	<i>A. ferina</i>	<i>A. fuligula</i>	<i>C. olor</i>	<i>F. atra</i>	<i>L. arg/cach</i>	<i>L. canus</i>	<i>C. ridibundus</i>	<i>P. crtatus</i>	<i>S. hirundo</i>
area	–	–	–	0,11	–	–	–	–	0,25	0,50
dev_c	0,60	0,43	0,22	0,27	–	–	–	–	–	–
beach	–	0,20	–	–	0,19	–	0,17	–	–	0,39
ovgrow_c	–	0,30	0,17	0,20	0,23	–	0,20	–	–	0,50
ovgrow_gen	0,14	0,63	0,43	–	–	–	–	–	–	0,17
pc	0,27	0,45	0,19	–	0,11	–	0,12	–	–	0,17
biotops	–	–	0,17	–	–	–	–	–	0,57	0,21
project_subm	–	–	–	–	0,40	0,16	–	0,32	0,11	–
area_isldmerg	–	0,20	0,15	–	0,46	0,21	–	0,33	–	–
quagmire	0,31	0,63	0,39	0,26	–	–	–	–	–	0,22
Итого	4	7	7	4	5	2	3	2	3	7

Обсуждение

Кряква. Плотность *A. platyrhynchos* на исследуемых водоемах г. Минска показала положительную связь с фактором «процент преобразованной части береговой линии в 20-метровой зоне». Отрицательную связь плотность данного вида показала с факторами «общее зарастание водоема прибрежно-водной растительностью» и «доля сплавин от общей площади водоема». Наиболее значимыми факторами ($r^2 \geq 0,20$) с точки зрения объяснения ими наблюдаемой изменчивости в распределении плотности вида по водоемам оказались следующие (табл. 3): процент преобразованной части береговой линии в 20-метровой зоне (0,60), доля сплавин от общей площади водоема (0,31), тогда как фактор общего зарастания водоема прибрежно-водной растительностью оказался менее значим (0,14). Таким образом, на водоемах с выраженным зарастанием, о чем свидетельствует относительно хорошее развитие сплавин (Чижовское вдхр., пруд в заказнике «Лебяжий»), наблюдаются более низкие значения плотности кряквы. Напротив, на водоемах, испытывающих сильное антропогенное давление на прибрежную зону, наблюдаются наибольшие показатели плотности вида (вдхр. ТЭЦ-2, вдхр. Цнянское). Последнюю ситуацию можно объяснить тем, что увеличение преобразования береговой линии ведет к уменьшению зарастания водоема, что приводит к улучшению условий для добычи корма и отдыха. Кроме того, открытые участки береговой зоны, появляющиеся в частности за счет ее преобразования, являются местами подкормки крякв городским населением. С учетом выраженности рассмотренных факторов (табл. 1), а также принимая во внимание показатели плотности вида, можно говорить, что наиболее благоприятными водоемами (среди рассмотренных) для кряквы выступают вдхр. ТЭЦ-2 и Цнянское вдхр.

Красноголовая чернеть. Положительную связь плотность *A. ferina* на исследуемых водоемах г. Минска показала со следующими факторами: доля сплавин от общей площади водоема, наличие островов надводной растительности, степень зарастания водоема прибрежно-водной растительностью, зарастание берега прибрежной растительностью по периметру. Отрицательную связь плотность вида показала с такими факторами, как доля пляжных участков в 20-метровой береговой зоне, доля преобразованной части береговой линии в 20-метровой зоне. Наиболее значимыми факторами оказались: общее зарастание водоема прибрежно-водной растительностью (0,63), доля сплавин от общей площади водоема (0,63), процент преобразованной части береговой линии в 20-метровой зоне (0,43), зарастание берега прибрежной растительностью по периметру (0,30). К менее значимым факторам можно отнести: доля пляжных участков в 20-метровой береговой зоне (0,20), наличие островов надводной растительности (0,20). На основании полученных данных, можно говорить о положительной зависимости между плотностью *A. ferina* и факторами, связанными с развитостью прибрежно-водной растительности. Данные факторы указывают на наличие благоприятных условий

для гнездования и на выраженность защитных свойств водоемов, а также свидетельствуют об их высокой трофности (Чижовское вдхр.), обеспечивающей достаточную кормовую базу. С другой стороны, увеличение антропогенной нагрузки на водоемы (на его прибрежную и береговую зоны) приводит к снижению плотности вида. С учетом выраженности указанных факторов и значений плотности красноголовой чернети, благоприятными водоемами для ее обитания являются Чижовское вдхр. и пруд в заказнике «Лебяжий». Следует отметить, что роль последнего водоема для обитания красноголовой чернети гораздо меньшая (несмотря на ее более высокую плотность здесь), так как данный вид на пруду не гнезвился, а отмеченные особи относятся к летующим.

Хохлатая чернеть. Положительную связь плотность *A. fuligula* на исследуемых водоемах г. Минска показала со следующими факторами: доля сплавин от общей площади водоема, наличие островов надводной растительности, богатство биотопов, степень зарастания водоема прибрежно-водной растительностью, зарастание берега прибрежной растительностью по периметру. Отрицательную связь плотность хохлатой чернети показала с фактором — процент преобразованной части береговой линии в 20-метровой зоне. Наиболее значимыми факторами оказались: степень зарастания водоема прибрежно-водной растительностью (0,43), доля сплавин от общей площади водоема (0,39), процент преобразованной части береговой линии в 20-метровой зоне (0,22). Все остальные факторы оказались менее значимыми. Интерпретация связи плотности вида с указанными факторами такая же, как и для красноголовой чернети. Учитывая выраженность факторов и значения плотности хохлатой чернети, к благоприятным водоемам для ее обитания можно отнести Чижовское вдхр. и пруд в заказнике «Лебяжий». Пруд в заказнике «Лебяжий» имеет меньшую значимость для обитания хохлатой чернети по тем же причинам, что были указаны для красноголовой чернети.

Лебедь-шипун. Положительную связь плотность *S. olor* на исследуемых водоемах г. Минска показала с двумя факторами: долей сплавин от общей площади водоема и зарастанием берега прибрежной растительностью по периметру. Отрицательную связь плотность вида также показала с двумя факторами: процентом преобразованной части береговой линии в 20-метровой зоне и площадью водоема. Все факторы имели примерно равную значимость, кроме площади водоема — фактор имел низкую значимость и в обсуждении не участвует, так как его нельзя корректно интерпретировать. Как и в случае с чернетями, можно видеть, что хорошее развитие прибрежной растительности приводит к увеличению плотности вида на водоеме, тогда как возрастание антропогенного воздействия на береговую линию приводит к снижению плотности лебедя-шипуна, что, возможно, связано с уменьшением пригодных биотопов для гнездования и усилением беспокойства со стороны человека. Наличие высокой плотности вида на Цнянском вдхр., водоеме с высоким уровнем антропогенного воздействия на береговую линию, связано с регистрацией летующих особей. С учетом выраженности рассматриваемых факторов и значений плотности вида, наилучшим водоемом для обитания лебедя-шипуна можно назвать пруд в заказнике «Лебяжий».

Лысуха. Положительную связь плотность *F. atra* на исследуемых водоемах показала со следующими факторами: наличие островов надводной растительности, зарастание водоема водной растительностью, доля пляжных участков в 20-метровой береговой зоне. Отрицательную связь плотность лысухи на водоемах показала с фактором «зарастание берега прибрежной растительностью по периметру». Наиболее значимыми факторами оказались: наличие островов надводной растительности (0,46) и зарастание водоема водной растительностью (0,40). Менее значимыми факторами выступили: зарастание берега прибрежной растительностью по периметру (0,23) и доля пляжных участков в 20-метровой береговой зоне (0,19). Последний фактор не поддается корректной интерпретации. На основании полученных данных можно сделать вывод, что наличие богатой кормовой базы (водная растительность), дополнительных

гнездовых биотопов (острова надводной растительности) и отсутствие выраженного зарастания прибрежной растительностью обеспечивает подходящие условия обитания для лысухи. С учетом приведенных характеристик и плотности вида наилучшим водоемом для обитания лысухи выступает Чижевское вдхр., а за ним идет Цнянское вдхр.

Комплекс чаек серебристая/хохотунья. Плотность птиц данного комплекса показала положительную связь с двумя факторами: наличие островов надводной растительности, зарастание водоема водной растительностью. Первый фактор оказался более значим (0,21), чем второй (0,16). Указанные факторы в наибольшей степени выражены на Чижевском вдхр., где также отмечается наибольшая плотность птиц данного комплекса. В данном случае факторы играют косвенную роль: указывают на высокую трофность водоема. Однако нужно заметить, что высокая плотность чаек данной группы на Чижевском вдхр. связана, скорее всего, и с относительно близким расположением гнездовой колонии в пос. Гатово, а также гнездовых колоний в промышленной зоне на территории г. Минска. Относительно высокая плотность чаек на Цнянском вдхр. связана, видимо, с наличием достаточной кормовой базы и площади для отдыха.

Сизая чайка. Положительную связь плотность *L. canus* на исследуемых водоемах показала с фактором «доля пляжных участков в 20-метровой береговой зоне,» а отрицательную с фактором зарастание берега прибрежной растительностью по периметру. С первым фактором связь была слабее (0,17), чем со вторым (0,20). На основании наблюдаемых зависимостей между плотностью сизой чайки и исследуемыми факторами можно сделать вывод, что чем меньше зарастание береговой и прибрежной зон водоемов, и чем больше доля пляжей, тем лучше условия для обитания, в частности, кормления, поскольку вид питается на мелководье и на берегу. Кроме того, меньшая степень зарастания водоемов прибрежной растительностью характерна для больших по площади водоемов, что косвенно указывает на положительную роль больших водоемов для данного вида (места кормления, отдыха). С учетом всех факторов и плотности вида, благоприятными водоемами для обитания сизой чайки можно назвать Цнянское вдхр., Чижевское вдхр. и вдхр. Дрозды.

Озерная чайка. Положительную связь плотность *C. ridibundus* на исследуемых водоемах показала с двумя факторами: наличием островов надводной растительности и зарастанием водоема водной растительностью. Оба фактора имели примерно равную значимость. Наибольшие значения факторов и наибольшая плотность озерной чайки отмечены для Чижевского вдхр. Высокие значения данных факторов указывают на наличие на водоеме подходящих гнездовых биотопов (острова надводной растительности) и хорошую трофность водоема. Примерно одинаковые значения плотности вида отмечены для Цнянского вдхр. и пруда в заказнике «Лебяжий». Цнянское вдхр. используется озерной чайкой как место отдыха и кормежки в период послегнездовых кочевок. На пруду в заказнике вид гнезвился, однако в силу сильного зарастания водоема его роль как места обитания для озерной чайки невелика.

Чомга. Положительную связь плотность *P. cristatus* на исследуемых водоемах показала с двумя факторами: зарастание водоема водной растительностью и богатство биотопов. Отрицательную связь плотность чомги показала с фактором «площадь водоема». Значимыми оказались два фактора из трех: богатство биотопов (0,57) и площадь водоема (0,25). Интерпретация связи с последним фактором затруднительна. С учетом полученных данных можно говорить, что высокое разнообразие биотопов приводит к росту плотности вида на водоеме, что, вероятно, связано с улучшением условий для гнездования (появление подходящих биотопов для гнездования). Так, показатели данного фактора высоки на всех водоемах, кроме вдхр. Дрозды. На последнем водоеме плотность чомги самая низкая. С учетом выраженности рассматриваемого фактора и плотности чомги, к благоприятным водоемам для обитания вида относятся: вдхр. Цнянское, вдхр. ТЭЦ-2 и Чижевское вдхр.

Выводы

1. Сообщества водно-болотных птиц исследованных водных объектов г. Минска в летний период (июнь–июль) достоверно различаются. Различие определяется наличием локальных особенностей, выражающихся в разной степени гетерогенности местообитаний (степени зарастания прибрежно-водной растительностью, богатстве биотопов, степени антропогенной нагрузки на прибрежную и береговую зону водоемов), которые, в свою очередь, создают благоприятные условия обитания для вида или группы видов.

2. К основным факторам, показавшим связь ($r^2 \geq 0,20$) как минимум с тремя видами, можно отнести процент преобразованной части береговой линии в 20-метровой зоне, зарастание берега прибрежной растительностью по периметру, наличие островов надводной растительности, доля сплавины от общей площади водоема.

3. С учетом значений факторов и плотности благоприятными водоемами (среди рассмотренных) для обитания кряквы выступают вдхр. ТЭЦ-2 и вдхр. Цнянское, для чернетей — Чижевское вдхр. и пруд в заказнике «Лебяжий», для лебедя-шипуна — пруд в заказнике «Лебяжий», для лысухи — Чижевское вдхр. и Цнянское вдхр., для чаек комплекса серебристая/хотунья — Чижевское вдхр. и Цнянское вдхр., для сизой чайки — Цнянское вдхр., Чижевское вдхр. и вдхр. Дрозды, для озерной чайки — Чижевское вдхр., для чомги — вдхр. Цнянское, вдхр. ТЭЦ-2 и Чижевское вдхр.

4. Полученные данные по факторам среды являются основой для проведения дальнейших работ по выявлению более детальных факторов, которые могут быть использованы для прямого контроля популяций видов, представляющих наибольший интерес в рамках вопросов, связанных с обеспечением экологической безопасности и поддержанием видового разнообразия.

Литература

- Авилова, И. В., Корбут, В. В., Фокин, С. Ю. Урбанизированная популяция водоплавающих (*Anas platyrhynchos*) г. Москвы. — Москва, 1994. — 175 с.
- Безр, С. А., Воронин, М. В. Церкариозы в урбанизированных экосистемах. — Москва : Наука, 2007. — 240 с.
- Водохранилища Беларуси: справочник / М. Ю. Калинин [и др.]; под общей ред. д.т.н. М. Ю. Калинина. — Минск : ОАО «Полиграфкомбинат им. Я. Коласа», 2005. — 183 с.
- Вязович, Ю. А. Поведение утиных птиц в гнездовой период в условиях различной степени антропогенного беспокойства // Динамика зооценозов, проблемы охраны и рационального использования животного мира Белоруссии: Тез. докл. VI зоол. конф. (19–21 сент. 1989 г.), Витебск / Редкол. : Ю. А. Вязович (отв. ред.) [и др.]. — Минск : Наука и техника, 1989. — С. 233–234.
- Гомель, К. В. Пространственная структура населения птиц города Минска: дис. ... маг. биол. наук: 1-31 80 01. — Минск, 2010. — 74 с.
- Заповедные территории Беларуси / Сост. П. И. Лобанок. — Минск : Белорусская Энциклопедия, 2008. — 413 с.
- Козулин, А. В. Динамика бюджета времени и энергии крякв зимующих в условиях Белоруссии // Изучение птиц СССР, их охрана и рациональное использование : Тез. докл. I съезда Всесоюз. орнитол. о-ва и IX Всесоюз. орнитол. конф., 16–20 дек. 1986 г. / [Отв. ред. Р. Л. Потапов]. — Ленинград : ЗИН, 1986. — С. 303–304.
- Логинова, Е. В. Эколого-географическая оценка состояния поверхностных вод Минской городской агломерации (МГА) : дис. ... канд. геогр. наук. — Минск, 1999. — 120 с.
- Минск : энциклопедический справочник / Л. В. Аржаева [и др.]; под общ. ред. П. У. Бровки. — Минск : Главная редакция БелСЭ, 1980. — 423 с.
- Охрана окружающей среды и природопользование города Минска / Мин. гор. ком. природ. ресурсов и охраны окружающей среды, Республиканский центр радиационного контроля и мониторинга окружающей среды / Редкол. : Г. М. Тишиков (отв. ред.) [и др.]. — Минск : Белорусский государственный университет, 2005. — 100 с.
- Садчиков, А. П., Кудряшов, М. А. Экология прибрежно-водной растительности (учебное пособие для студентов вузов). — Москва : Изд-во НИИ-Природа, РЭФИА, 2004. — 220 с.
- Скільський, І. В. Урбанізація як фактор зміни регіональної орнітофауни (на прикладі м. Чернівці та Прут-Дністровського межиріччя і Покутсько-Буковинського Передкарпаття) // Беркут. — 1999. — Том 8, Вип. 1. — С. 1–8.

- Состояние окружающей среды и природопользование в городе Минске: Сб. ст. / Мин. гор. ком. природ. ресурсов и охраны окружающей среды, Бел. науч.-исслед. центр «Экология» / Редкол. : А. Н. Боровикова (отв. ред.) [и др.]. — Минск : БелНИЦ «Экология», 2001. — 198 с.
- Фридман, В. С., Ерёмкин, Г. С., Захарова-Кубарева, Н. Ю. Специализированные городские популяции птиц: формы и механизмы устойчивости в урбосреде. Сообщение 1. Урбанизация как переход популяционной системы вида в состояния наибольшей устойчивости в нестабильной, изменчивой и гетерогенной среде // Беркут — 2006. — Том 15, Вип. 1–2. — С. 1–54.
- Шелякин, И. А. Птицы зеленой зоны города Гомеля // Экологические проблемы Полесья и сопредельных территорий: материалы II Международной научно-практической конференции, Гомель, октябрь 2000 года / А. Н. Кусенков (отв. ред.) [и др.]. — Гомель : ГГУ, 2000. — С. 189–191.
- Шокало, С. И., Шокало, Б. И. Зимующие водоплавающие на реках Западного Буга и Мухавец в районе города Бреста // Subbuteo. — 1998. — Том 1, № 1. — С. 32–35.
- Юрко, В. В. Видовой состав, статус и сроки миграции куликов города Минска // Фауна и экология птиц бассейна реки Западная Двина Fauna and ecology of birds of the Western Dvina river basin: Материалы междунар. науч. конф., 5–7 дек. 2000 г., г. Витебск / Редкол. : А. М. Дорофеев (отв. ред.) и др. — Витебск : Изд-во ВГУ, 2000. — С. 103–106.
- Юрко, В. В. Структура населения водоплавающих и околоводных птиц искусственных водоемов Беларуси // Динамика биологического разнообразия фауны, проблемы и перспективы устойчивого использования и охраны животного мира Беларуси: тезисы докладов IX Зоологической научной конференции / Редкол. : М. Е. Никифоров (отв. ред.) [и др.]. — Минск : Мэджик Бук, 2004. — С. 124–126.
- Ясевич, А. М., Винчевский, Д. Е. О встрече ходулочника (*Himantopus himantopus*) в окрестностях города Гродно // Subbuteo. — 1998. — Том 1, № 1. — С. 37–38.
- A guide to the methods of the National Pond Survey / J. Biggs, G. Fox, N. Pascale [et al.]. — Oxford : Pond Action, 1998. — 22 p.
- Anderson, M. J. CAP: a FORTRAN computer program for canonical analysis of principal coordinates. — New Zealand : Department of Statistics, University of Auckland, 2004. — 14 p.
- Avilova, K. The Urban Waterfowl Fauna of Moscow in comparison with some other European cities // Avocetta. — 2009. — Vol. 33. — P. 191–198.
- Hammer, Ø., Harper, D. A. T., Ryan, P. D. PAST: Paleontological Statistics Software Package for Education and Data Analysis // Palaeontologia Electronica. — 2001. — Vol. 4, № 1. — 9 p.
- Kozulin, A., Schokalo, S., Natikanets, V. et al. Numbers and distribution of wintering waterfowl in Belarus // Acta Zool. Lit. — 2001. — Vol. 11, № 3. — P. 260–265.
- Paracuellos, M., Telleria, J. L. Factors affecting the distribution of a waterbird community: the role of habitat configuration and bird abundance // Waterbirds. — 2004. — Vol. 27, № 4. — P. 446–453.
- Svensson, L., Mullarney, K., Zetterström, D. Collins Bird Guide: The most complete guide to the birds of Britain and Europe (2nd ed.). — Stockholm : Bonnier Fakta, 2009. — 445 p.
- Traut, A. H. Urban lakes and waterbirds: effects of development on distribution and behaviour : dis. mast. biol. science. — Florida, 2003. — 111 p.

Фактори, що впливають на відмінності угруповань водно-болотних птахів м. Мінська. — Гомель, К. В. — За допомогою метода ординації (канонічного кореляційного аналізу, реалізованого у програмі CAP) проведено оцінку впливу на відмінність угруповань птахів водно-болотного комплексу морфометричних особливостей водойм (площі, форми), ступеня їх заростання прибережно-водною рослинністю, багатства біотопів та рівня антропогенного навантаження на прибережну та берегову зону водойм міста Мінська у літній період (червень-липень) 2011–2013 гг. У якості міри відмінності угруповань використовували індекс відмінності Брея-Кертиса. З'ясовано, що угруповання водно-болотних птахів на досліджуваних територіях міста достовірно відрізняються. Показано, що всі види, залучені у дослідження (*Anas platyrhynchos*, *Aythya ferina*, *Aythya fuligula*, *Cygnus olor*, *Fulica atra*, *Larus argentatus/cachinnans*, *Larus canus*, *Chroicocephalus ridibundus*, *Podiceps cristatus*, *Sterna hirundo*), сприяють розділенню угруповань за рахунок впливу обраних факторів. Для досліджуваних видів встановлені фактори, що впливають на розподілення по водним об'єктам Мінська, та відмічені водойми, сприятливі для їх перебування.

Ключові слова: угруповання водно-болотних птахів, урболандшафт, фактори середовища, ординація, Білорусь, Мінськ.

Адрес для связи: ГНПО «НПЦ НАН Беларуси по биоресурсам», ул. Академическая 27, Минск, 220072 Беларусь; e-mail: ural-science@yandex.by

UDC 622.33(092)

The Scientific Heritage of Volodymyr Luchytskyi and Mykola Bezborodko in the Geological Collection of the National Museum of Natural History

M. M. Reshetnyk

National Museum of Natural History, NAS of Ukraine (Kyiv)

The Scientific Heritage of Volodymyr Luchytskyi and Mykola Bezborodko in the Geological Collection of the National Museum of Natural History. — Reshetnyk, M. M. — The article presents the results of a scientific and historical research on the collections of Precambrian rocks. The collection was created by two outstanding petrographers, founders of petrography in Ukraine, who studied crystalline rocks that are spread across the entire Ukrainian shield. Collections of Volodymyr Luchytskyi and Mykola Bezborodko in the Geological Museum of NMNH, NAS of Ukraine are a reflection of their outstanding theoretical and practical work in geology. We present here our classification of all templates of their collections by regional and petrographical characteristics. The most representative geographies have the templates in the collection of Bezborodko, while the collection of Luchytskyi is concentrated on granites-rapakivi from the Zhytomyr region. The books and maps of the scientists who first described the Ukrainian shield are of great importance in understanding of the origin the Precambrian basement. Their conceptions are basic in modern geological understanding of the structure and composition of the Ukrainian Shield. These collections are part of the geochronological exhibition as an important part of geological national heritage preserved in the National Museum of Natural History.

Key words: petrology, structural geology, collection of rock samples, Ukrainian shield, granitoids.

Introduction

Today the museum collections created by important scientists of the XX century have become historiographical importance. The Geological Museum of NMNH, NAS of Ukraine conserves the collections of Volodymyr Luchytskyi and Mykola Bezborodko, who are recognized as founders of Ukrainian petrology (Щербakov, 2005). Their work gave a powerful impetus to the development of petrology in our country. The materials of their research were the most ancient rocks of the Ukrainian shield. As a result, the structural and petrographic map of the Ukrainian shield was created. They opened new paragraphs in varieties of granitoids. The significant scientific heritage of V. Luchytskyi and M. Bezborodko is reflected in numerous publications.

The brief biography of Volodymyr Luchytskyi

Luchytskyi Volodymyr Ivanovych (1877–1949) in 1910 published his book “Course of petrography,” the first textbook of petrography in the Russian Empire. The last (sixth) revised edition of the textbook was issued in 1949. According to the *History of Kyiv University* (Історія Київського університету, 1959: с. 478), “it was designed for students and aspirants of geological institutes, as well as for a wide range of geologists, and was one of the most popular works of this kind in the Soviet Union.” This book was published in Russian and was translated into languages of the republics of the Union.

In pre-revolutionary times he was studying in Kyiv University, where in 1912 he defended his doctoral thesis “Rapakivi granite in Kyiv province and rocks that accompany it.” In 1913, he became a professor of Kyiv University, where he was working until 1924. During World War I (1914–1917), he took part in the first Russian military-geological organization “HidroYuZ.”

Corresponding author address: M. M. Reshetnyk; National Museum of Natural History, NAS of Ukraine; Ukraine, Kyiv, 01030, Bohdan Khmelnytsky St. 15; e-mail: reshetnyk@bigmir.net

Fig. 1. Volodymyr Luchytskyi (1877–1949), a celebrated geologist, head of Ukrheolkom, Director of the Institute of Geological Sciences during his later years, author of 200 publications, including the book “The Ukrainian crystalline shield” (Інститут геологічних наук, 1976).

Рис. 1. Володимир Лучицький (1877–1949) — відомий геолог, голова Укргеолком, останні роки життя директор Інституту геологічних наук, автор 200 публікацій, зокрема, книги «Український кристалічний масив» (Інститут геологічних наук, 1976).

After the revolution (1917), V. Luchytskyi established the Ukrainian Geological Committee, and he was the head of it until 1923. V. I. Luchytskyi published in 1923 the first maps of geology and of mineral resources in Ukraine. In 1924–1944, Luchytskyi was a professor of Moscow Mining Academy; in 1930–1941, he was the Head of the Petrography Department of Moscow Geological Institute, managed prospecting and exploration of kaolin, graphite, and fluoroite. In 1941–1945, Luchytskyi became a Consultant of geological research in “Soyuzalyuminzavod” in the Urals.

From 1945 to 1949 he was the Director of the Institute of Geological Sciences and Head of the Petrography Department of Kyiv University.

Proceedings by Volodymyr Luchytskyi

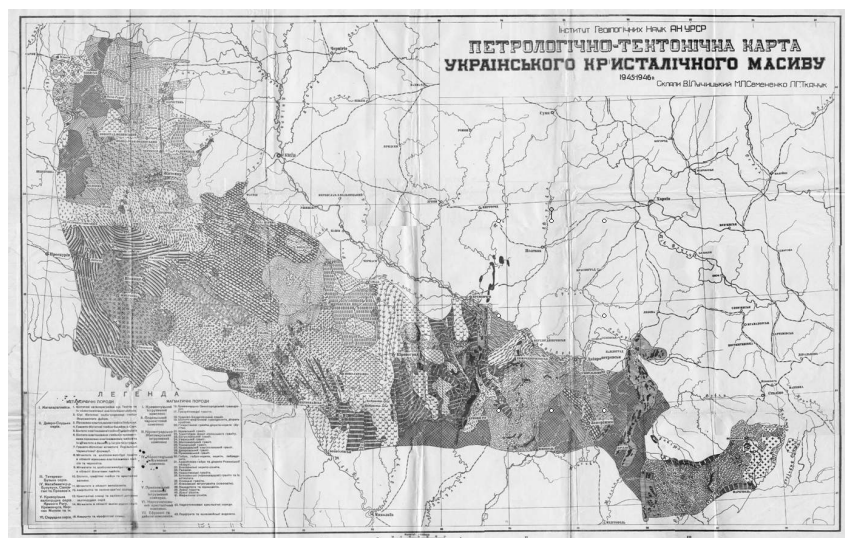
His scientific work was full of topical ideas. The list of his work includes more than 200 titles and covers a wide range of geological issues.

The most significant works of V. Luchytskyi on studying of the Ukrainian shield are the following:

- 1) the article “On the origin of granites of southern Russia” (1910) in which he identified three genetic types of gneiss: paragneys, ortogneys and microgneys;
- 2) the book “Petrography of Ukraine” (1934) which is actually the first publication describing Ukraine,
- 3) the book “Ukrainian crystalline shield” (1947) first makes a wide-ranging structural and petrographic description of the Ukrainian shield and presents its creative geological map (fig. 2). V. Luchytskyi made a detailed stratigraphic scheme of the Precambrian shield. He was the first who wrote about the wide distribution of charnockites in Ukraine, identified series in the Teterev-Bug region (Luchytsky series), and proposed the new term “kiyevit.”

Fig. 2. Petrographic and tectonic map of the Ukrainian crystalline array created by V. Luchytskyi with co-authors. Photo from the book “Ukrainian crystalline shield” (Лучицький, 1947).

Рис. 2. Структурно-петрографічна карта Українського кристалічного масиву створеної колективом авторів на чолі з В. І. Лучицьким (Лучицький, 1947).

Volodymyr Luchytskyi's knowledge and professional activities are impressive. He was studying graphite, fluorite, and feldspar stocks in Ukraine, iron ores of Kerch (Crimea), chromite, bauxite, phosphate, manganese ores, cement raw materials, refractory clay, and kaolin. Under the leadership of V. Luchytskyi were discovered and explored deposits of Ukraine, which today make up the mineral base of economics.

Volodymyr Luchytskyi's collection in the Geological Museum

The collection of V. Luchytskyi, deposited in the Geological Museum (No. 558), is a valuable heritage of our country. It was created in 1902 and until 1932 was deposited in the mineralogical cabinet of Kyiv University. Notes about the transfer of a part of this collection in 1932, namely 72 samples to the Department of Crystalline Rocks, are recorded in the inventory book of the Geological Museum. The existence of a Department of Crystalline Rocks in the Geological Museum is not documented. But there was such a department at the Institute of Geology, therefore, we can suppose that in 1931–1932 started the process of integration of the Geological Museum (at that time an independent organization) with the Institute of Geology (Деревська, 2012). Now, collection No. 558 in the Geological Museum consists of 53 samples, mainly granites and granite rapakivi (fig. 3 a). The granite samples were collected mostly in the Korsun district (Korsun, Yablunivka, Lystvyn, and Garbuzin villages). Several samples were taken from the Zhytomyr region (banks of the Irsha River near Gorodische and Sychovka villages).

The second part of Luchytskyi's collection was established in the postwar period, in 1948. It contains 146 samples, mainly of granites, pegmatites, gneiss and xenoliths (gneiss and crystalline shales), charnockites and vein-quartz. Samples were collected mainly in the Vinnytsia region near the Pivdenny (Southern) Bug River (Vinnitsa, Gnivan, Tivriv, Sabariv, Sutisky), and near the Hnylopyat River (Hluhivtsi, Kumanivka, Vedmedivka, Zezheliv, Komsomol, Raika, Shvaykovka, Slobodysche, and Berdychiv villages). According to petrographic classification, the collection consists of the following samples: gneiss (15 samples), granites (104), contact of fine- and middle-grained granites (3), rapakivi granite (42), contact of rapakivi granite with granite (2), pegmatite (14), contact of pegmatitic core with xenoliths (1, fig. 3b), xenolith (5, obviously crystalline shales), contacts of xenolith with granite (6), charnockites (3), vein quartz trahiit (3), diabase porphyries or volynit (1), monzonite (1), metamorphosed shale (1), labradorite (1), and crystalline limestone (1).

The brief biography of Mykola Bezborodko

Mykola Ivanovych Bezborodko (1883–1942) was a petrographer-geologist (fig. 4). He was studying at the Faculty of Physics and Mathematics of Kyiv University, also graduated from the Mining University in Freiburg (Germany, 1910) and from Kharkiv University (1916). After returning to Russia, he was working in the Donetsk Polytechnic Institute and in Sverdlovsk city.

From 1926 to 1938 he was a professor at Kyiv University, head of the Department of Mineralogy and Petrography at the Institute of Geological Sciences of UkrSSR. He became a doctor of geological sciences in 1935 without defending a thesis, but according to the large number of scientific publications. In 1939, he was arrested on political motives (for

Fig. 4. Mykola Bezborodko (1883–1942), a petrographer-geologist of metamorphic rocks (Деревська, 2012).

Рис. 4. Миколай Безбородько (1883–1942) геолог-петрограф метаморфічних гірських порід (Деревська, 2012).

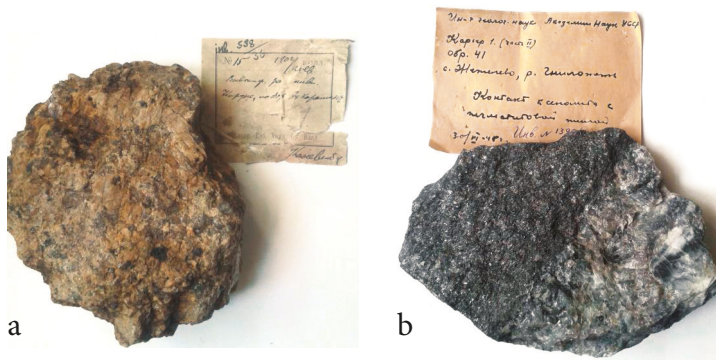

Fig. 3. Photos of samples of rapakivi granite (a) and contact of xenolith with pegmatitic core (b) from V. Luchitskyi's collection preserved in the Geological Museum.

Рис. 3. Фотографії зразків граніту рапаківі (а) та контакту ксеноліту з пегматитом (б) з колекції В. Лучицького Геологічного Музею.

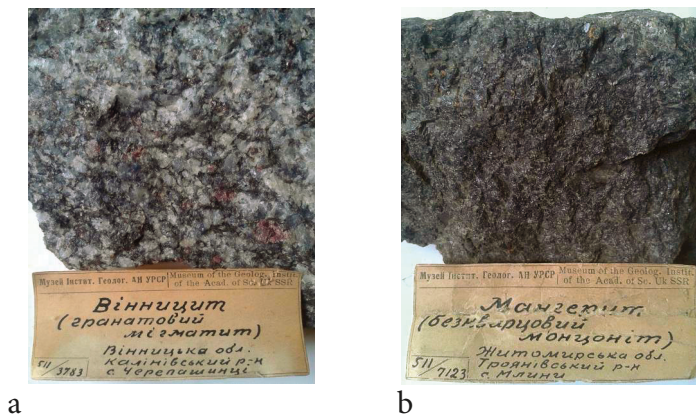

Fig. 5. Photos of "vinnytsy" (a) and "manheryt" (b) from the collection of M. Bezborodko deposited in the Geological Department of the National Museum of Natural History.

Рис. 5. Фотографії зразків віннициту (а) та мангериту (б) з колекції М. І. Безбородька, що зберігається у геологічному музеї.

Figure 6 is a photograph of an open inventory book. The left page shows a table with columns for 'Назва колекції' (Collection name), 'З чого це зразок' (From what is the sample), 'Від кого отримано' (From whom received), 'Де зберігається' (Where stored), and 'Примітки' (Remarks). The right page shows a similar table with handwritten entries. The entries describe the transfer of petrographic collection samples from M. Bezborodko to the Geological Museum in 1930.

Fig. 6. Photo of the inventory book of the Geological Museum with the record of the transfer in 1930 the petrographic collection samples collected within the Ukrainian crystalline shield by M. Bezborodko.

Рис. 6. Фотографія фрагменту Інвентарної книги з записом переданої у 1930 році до Геологічного музею Петрографічної колекції зразків відібраних в межах «Української Кристалічної Смути» професором М. Безбородько.

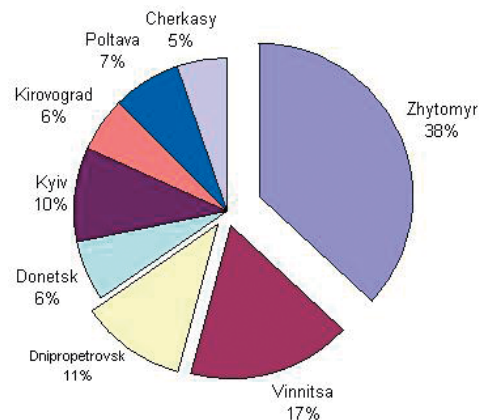

Fig. 7. Percentage of collected samples by different regions in the collection of M. Bezborodko.

Рис. 7. Процентне співвідношення регіонів відбору зразків в колекції М. Безбородька.

nationalism and concealment of mineral deposits) and interned into a labor camp in the Arkhangelsk region, where he died three years later. In 1957, he was rehabilitated posthumously.

M. Bezborodko studied granitoids in Ukraine. His most fundamental study was published in 1935 as a monograph "Petrogenesis and petrogenetic map of the Ukrainian crystalline shield". He believed that all granitoids in the Ukrainian shield have magmatic origin and the diversity of their composition is caused by different processes (including assimilation and hybridisation of magmas). According to his own opinion on the genesis of granitoids, he gave a thorough definition of the terms "dynamohranite", "shystohranite," and "tenitogranite." He proposed the division of the Ukrainian shield territory by structural, mineral and petrogenetic individuality of granites.

Proceedings by Mykola Bezborodko

M. Bezborodko was the first who identified and described 15 types of granites and 6 granodiorites, which had limited territorial extension. According to Bezborodko, territorial separation of the genetic types of granites is the result of magma rooting and gneiss roof remains rooted mass. Today the opposite opinion prevails, that is the granite magma emerged from the initial heterogeneous gneiss crust. Despite this contrast of opinions on the genesis of granites, now Precambrian geologists stratificate the basis of petrographic allocations of specific areas as Bezborodko did.

Bezborodko was a pioneer in petrography, he opened a new kind of granite, which now named enderbites (after Enderby Land). Bezborodko called them “buhites” and divided into katabuhites, mezobuhites, epibuhites (depending on % of SiO_2). He gave the names of rocks “sabarovit” (leykocratic buhite) and “vinnitsit” (garnet-biotite migmatites) discovered in the career of Sabarovskoho near Vinnytsya city, region of the Bug River (fig. 5). He named the monzonites with otropyroxene as “ukrainit.” However, these terms are not expanded in the worldwide terminology of communication in order to II War.

Mykola Bezborodko's collection in the Geological Museum

The collection of M. Bezborodko from 1930, consisting of 1533 samples, is deposited in the Department of Petrography of the Geological Museum under inventory number 511 (fig. 6).

However, the word “petrography” was scratched off by another ink and added “crystalline rocks and minerals” instead. Such a correction could be done after 1931 when the Geological Museum began to merge with the Institute of Geology. The Geological Museum was established in 1927 as an independent scientific institution with the departments of general geology, mineralogy, petrography, paleontology, and mineralogy. Bezborodko's collection was moved to the Department of Crystalline Rocks that existed at that time at the Institute of Geology. As of today, the collection contains 268 samples: 170 deposited in the archive cabinet of Ukraine's Precambrian geochronology, 88 displayed in open-stands of the expositions of Precambrian geochronology of Ukraine, 9 displayed in the hall of Historical Geology of Ukraine, and 1 is part of the Petrography exposition.

The collection is composed of samples of granites, granodiorites, diorites, migmatites, pegmatite, aplite, rapakivi granite, charnokite, vinnitsyte, monzonites, mariupolites, syenites, gneisses, gneiss xenoliths, and shale xenoliths in crystalline schists. According to the records, Bezborodko's collection includes samples collected mainly in the central regions, while ca. 15 % of samples originated from eastern regions (fig. 7).

Locations conducted fieldwork M. Bezborodko, preserved in the samples collection 511 wide prevalent. Such a large selection of sample collection has one room, because it was listed in the book inventory at one point, and displays the results of years of field research. The petrographic collection of M. Bezborodko in the 1960s was involved into the creation of the museum's exposition dedicated to the stratigraphy of Precambrian Ukraine. Almost one third of the samples from this collection were displayed as representatives stratotype Precambrian geochronological dismembering Ukraine. In the 1960's, some rock samples of the Precambrian basement, which were kept in the collections of the Geological Museum, was dated by a new radio-isotopic method. Of course, in times of Bezborodko radioactive analysis of rocks did not exist. This example illustrates the postulate that collection of rocks should be preserved, regardless of their present value, as they may be useful in the future for other organizations and researchers to solve new problems with new methods. After the rocks have unlimited number of properties, and can carry an incomprehensible today essence of which will be revealed decades later by other technologies and products.

Conclusions

Collections of V. Luchytskyi and M. Bezborodko are a result of long-time work of these great Ukrainian scientists. Despite the 80-year-long history, their collections represent essential historical and geological interest.

Appearance of new methods in geophysics allows receiving new information due to analysis of templates from describing collections.

References

- Деревська, К., Назарова, І. Історія становлення геологічного музею: знаменні віхи, події, особистості. До 85-річчя з дня заснування // Геолог України. — 2012. — № 1–2. — С. 25–33.
[Derevska K., Nazarova I. History of the Geological museum: significant milestones, events, personalities. By the 85th anniversary of the founding // Geologist Ukraine. — 2012. — № 1-2. — P. 25-33. (in Ukr).]
- Історія Київського університету / Відп. ред. проф. О.З. Жмудський. — Київ : Видавництво Київського університету, 1959. — 629 с.
[History of Kyiv University / Ed. by O. Z. Zhmudsky. — Kyiv : Kyiv University Press, 1959. — 629 p. (in Ukr).]
- Інститут геологічних наук / Відп. ред. В. Я. Дідковський. — Київ : Наукова думка, 1976. — 182 с.
[Institute of Geological Sciences / Ed. V. Didkovskiy. — Kyiv : Naukova Dumka Press, 1976. — 182 p. (in Ukr).]
- Луцицький, В. І. Український кристалічний масив. — Київ. : Вид-во Академії наук Української РСР, 1947. — 321 с.
[Luchytskyi, V. I. Ukrainian crystalline array. — Kyiv : Publishing House Acad. Sci. Ukr. SSR, 1947. — 321 p. (in Ukr).]
- Щербakov, І. Б. Петрологія Українського щита. — Львів. : ЗУКЦ, 2005. — 365 с.
[Shcherbakov, I. B. Petrology of the Ukrainian shield. — Lviv. : ZUKTS, 2005. — 365 p. (in Ukr).]

Наукова спадщина Володимира Луцицького та Миколи Безбородька у геологічних колекціях ННПМ. — Решетник, М. М. — У статті представлені результати науково-історичного дослідження створення колекцій гірських порід докембрію видатними вченими початку ХХ століття. Створення колекцій є частиною біографії, що підкреслюють дуже плідну польову роботу В. Луцицького та М. Безбородька. Здійснена класифікація зібраних ними зразків за регіонами та петрографічним складом. Найбільш широко представлені зразки колекції М. Безбородька, на відміну від колекції В. Луцицького, яка здебільшого представлена гранітами рапаківі Житомирщини. Значними для розуміння походження докембрійського фундаменту є книги та карти створені цими вченими, які першими описали Український щит. Їхні наукові концепції є основоположними для сучасних геологічних уявлень про структуру та склад Українського щита. Ці колекції є складовими геохронологічної експозиції — однієї з важливих частин національної геологічної спадщини, що зберігається у Національному науково-природничому музеї НАН України.

Ключові слова: петрографія, структурна геологія, колекції зразків гірських порід, Український щит, гранітоїди.

Адреса для зв'язку: М. М. Решетник; Національний науково-природничий музей НАН України; вул. Богдана Хмельницького, 15, Київ, Україна, 01030; e-mail: reshetnyk@bigmir.net

Іменні збори риб кінця XIX та початку XX ст. в колекції Національного науково-природничого музею НАН України

А. М. Романь

Національний науково-природничий музей НАН України (м. Київ, Україна)

Nominal Fish Assembly from the Late 19th and Early 20th Century in the Collection of the National Museum of Natural History, NAS of Ukraine. — Roman, A. — The fish collection of the National Museum of Natural History, NAS of Ukraine was founded in 1961 by Yu. V. Movchan and gradually enriched by scientific materials, mainly due to expeditions of the museum's researchers within Ukraine and abroad. As of this writing, it consists of 153 388 specimens of cyclostomes and fishes. A part of the collection was received as gift from other scientific institutions and organizations, including foreign ones, or as a result of scientific exchange. The ichthyological collection contains materials collected long before its foundation, namely at the end of the 19th and the beginning of the 20th century. There are famous scientists among the authors of this assembly, such as M. I. Yankovskyi, L. S. Berg, F. A. Derbek, O. I. Cherskyi, V. K. Soldatov, P. P. Sushkin, S. Ya. Paramonov, V. O. Karavaiev etc. By now, there is no reliably information on how these materials ended up in the collection, however their presence yet again emphasizes the collection's historical importance and the status of National Heritage.

Key words: NMNH, NAS of Ukraine, fish collection, nominal fish assembly, Institute of Hydrobiology, Institute of Zoology, The Far East.

Вступ

На момент написання статті колекція риб Національного науково-природничого музею НАН України (далі ННПМ) нараховувала 153 388 екз. Основна маса представлених матеріалів зібрана, починаючи з середини минулого століття, коли Юрієм Васильовичем Мовчаном і була започаткована іхтіологічна колекція. Більшість риб були виловлені співробітниками ННПМ, в тому числі і самим Ю. В. Мовчаном, під час експедицій (переважно по території колишнього СРСР), а також отримана в дарунок від колег та науково-дослідних організацій як з території України, так і з інших країн.

До колекції риб ННПМ увійшли збори Інституту гідробіології НАН України, що датовані, як правило, більш ранніми термінами, ніж 50-ті роки. Саме вони і послужили основою при створенні колекції риб ННПМ. На жаль, вони переважно не містять даних щодо авторства. Лише в пізніших матеріалах, що вже цілеспрямовано збирались для колекції, є найповніша інформація, яка включає дані щодо місця вилову, дати та прізвища дослідників, що зібрали матеріал. Серед колекторів переважно співробітники ННПМ, проте під час перегляду бази даних чи каталога увагу привертають такі прізвища, Л. Берг, М. Янковський та ін. Більшість цих дослідників у музеї не працювали, тож особливий інтерес викликають шляхи, якими ці екземпляри риб потрапили до колекції.

Основна мета цієї роботи — показати представленість матеріалів, які зібрані видатними науковцями в кінці позаминулого — на початку минулого століття і черговий раз підкреслити історичну значущість даної колекції риб в ННПМ НАНУ, що носить статус національного надбання України.

Матеріали

Матеріалом для даної роботи послужила власне колекція риб ННПМ, а також ряд історичних нарисів та статей (переважно персоналій).

Нами відібрані лише ті збори, що мають найповніші етикетки, зокрема із зазначенням прізвищ колекторів. До уваги брався період з кінця XIX — початку XX ст. (до 40-х років) — задовго до заснування самої колекції.

Corresponding author address: A. Roman; National Museum of Natural History, N. A. S. of Ukraine; Bohdan Khmelnytsky St. 15, Kyiv, 01030 Ukraine; e-mail: aroman.fish@gmail.com

Для окремих дослідників, авторів зборів, подані короткі біографічні нариси, що дають уявлення про час та умови, за яких ці матеріали були зібрані. На жаль, біографії багатьох дослідників до цього часу невідомі. Тому ми обмежилися лише достовірними фактами, не проводячи ретельних біографічних досліджень. Адже це є темою окремих публікацій.

Результати

Зі спогадів Ю. В. Мовчана, який є засновником колекції риб і основним колектором, шлях до створення її був довгим і тернистим. Працюючи в музеї у напрямку іхтіології, Юрій Васильович усвідомлював, що природничий музей неможливий без колекції риб. Першими матеріалами, що потрапили до колекції, були 19 екз. яльця *Leuciscus leuciscus* (Linnaeus 1758), зібрані в окол. о. Труханів (Київ) 19 березня 1961 р. Саме 1961 рік і можна вважати роком заснування іхтіологічної колекції ННПМ.

Роль співробітників Інституту гідробіології НАН України у наповненні колекції риб ННПМ НАН України

Провідна роль у розробці питань прісноводної гідробіології в Україні належить Інституту гідробіології (далі ІГБ) АН УРСР, адже на той час він був провідною організацією, що займалась вивченням іхтіофауни Дніпра. Суттєвий внесок у наповнення колекції був зроблений доктором біологічних наук, професором Дмитром Остаповичем Белінгом (1882–1949) — одним із засновників Інституту. Д.О. Белінг розпочав свою роботу в 1904 р. (ще будучи студентом) з вивчення морфології і порівняльної анатомії в лабораторії О. М. Северцова. У 1915 р. був призначений старшим асистентом кафедри зоології. У 1912–1921 рр. був тимчасово прикріплений до Таврійського університету, а у 1921 переведений до Київського університету. Тут він очолив лабораторію і кафедру зоології безхребетних. З 1935 р. до кінця 1937 р. завідував новоорганізованою кафедрою гідробіології. Одночасно працював на Гідробіологічній станції АН УРСР, що в 1939 була реорганізована в ІГБ АН УРСР. У 1935 р. Академія Наук присвоїла йому ступінь доктора без захисту дисертації (Мазурмович, 1972).

Починаючи з 1922 р., був організатором, учасником і керівником численних гідробіологічних експедицій Україною — по середньому і нижньому Дніпру (1923–1925), Десні (1932), Південному Бугу (1925); малими річками: Тетерів (1922), Тясмин, Сула, Берда тощо. Важливе наукове значення мають організовані ним у 1927–1929 рр. гідробіологічні дослідження Дніпровських порогів перед їх затопленням (Мазурмович, 1972).

Шлях іхтіологічних матеріалів з ІГБ до ННПМ був непростим, адже тодішнє керівництво Інституту декілька разів змінювало своє рішення щодо передачі риб — як результат більшість матеріалів було втрачено, а в багатьох з тих, що залишились, не збереглися етикетки. Загалом було передано 3581 екз. риб. Саме серед цих матеріалів є збори Д. О. Белінга (екземпляр коропа *Cyprinus carpio* Linnaeus, 1758, з оригінальною етикеткою, див. рис. 1), а також Д. О. Белінга і К. Гімбельрейха (за період з 1912 по 1940 роки)¹. Щодо останнього — важко встановити про якого Гімбельрейха йде мова, адже в Інституті зоології з 1931 по 1953 рр. працював Герман Олександрович Гімбельрейх — доктор біологічних наук, провідний спеціаліст в галузі порівняльної анатомії (Мазурмович, 1972). Його наукові інтереси пов'язані з проблемою еволюції будови і функції органів захоплення і перепроводження їжі у хребетних. Серед його численних робіт є і публікації на іхтіологічну тематику: «Висцеральный аппарат селакхий как орган приема пищи», 1952; «Висцеральный аппарат осетрообразных как орган приема пищи», 1963 тощо. Цілком можливо, що саме він співпрацював з Д. О. Белінгом, а в базі даних присутня описка — помилково вказаний ініціал.

Загалом збори Д.О. Белінга і К. Гімбельрейха налічують 752 екз., що представлені 29 видами, зібраними переважно в басейнах Дніпра і Південного Бугу, а також у Дністрі, річках Приазов'я, Криму. На рис. 2 представлено екземпляр щипавки *Cobitis taenia* Linnaeus, 1758, що

¹ Саме з 1912 року вся діяльність Белінга присвячена гідробіологічним дослідженням.

зібраний зазначеними авторами. Серед зборів Д. О. Белінга варто відмітити такі, що, на нашу думку, заслуговують окремої уваги. Зокрема, це знахідки гольяна *Eupallasella percniurus* (Pallas, 1814) в струмку на Дарниці, бобирця *Petroleuciscus borysthenticus* (Kessler, 1859) в р. Ірпінь і золотистої щипавки *Sabanejewia baltica* Witkowskii, 1994 в околицях Києва. Ці знахідки авторами були опубліковані, але на даний момент у вказаних водоймах вже не відмічаються, що пов'язано з суттєвими змінами їх гідрологічних режимів, або ж з повним зникненням самих водойм, як, наприклад, більшість струмків і озер на Дарниці.

Мовчан Василь Архипович (1 (14) січня 1903–2 липня 1964) — український радянський іхтіолог-рибовод, член-кореспондент АН УРСР (з 23 травня 1951 р.), член-кореспондент ВАСГНІЛ (з 1955 р.), організатор і перший директор Інституту рибного господарства Української академії аграрних наук.

Народився в с. Неморожі (тепер Звенигородського району Черкаської області). У 1929 році закінчив Київський ветеринарно-зоотехнічний інститут. У 1930–1941 роках — директор Науково-дослідного інституту ставкового рибного господарства в Києві. З 1949 року — завідувач відділу Інституту гідробіології АН УРСР, одночасно в 1945–1955 роках — професор, завідувач кафедри Київського університету (Мовчан..., 2016).

Головним напрямком досліджень В. А. Мовчана і його співробітників по Інституту гідробіології і Київського університету було вивчення біологічного режиму штучних водойм з метою підвищення їх рибопродуктивності. Найважливіші праці присвячені дослідженню екологічних умов вирощування коропа і розробці методів комплексної інтенсифікації цього процесу в ставкових господарствах.

Цілком імовірно, що серед неетикетованих риб, переданих ІГБ, значна кількість матеріалів зібрана Василем Архиповичем, проте достовірно відомо лише про 6 екз. карася звичайного (золотистого) *Carassius carassius* (Linnaeus, 1758), виловлених в системі озер в окол. с. Конча-Заспа Обухівського р-ну.

Роль співробітників Інституту зоології і Зоологічного музею АН УРСР

Караваєв Володимир Опанасович (1864–1939) — український зоолог і мандрівник (Бурій, 2005). Народився 26 лютого (9 березня) 1864 року в Києві у родині лікаря. Закінчив у Києві гімназію і університет св. Володимира (фізико-математичний факультет), в якому працював з 1890 до 1919 р.; в 1919–1929 рр. працював у Зоологічному музеї АН України; з 1930 року — в Інституті зоології АН України, в 1926–1934 рр. — очолював Інститут (Караваєв..., 2016).

Здійснив багато подорожей по Україні, Кавказу, країнах Європи, по Африці й Азії, на острови Індійського й Тихого океанів, зокрема, брав участь в експедиції по Чорному морю на судні «Запорожець».

Опис подорожей і багатих колекцій тварин, зібраних під час поїздок (передані Зоологічному музею АН УРСР), принесли Караваєву широке визнання на батьківщині та за її кордонами.

В колекції зберігається 30 екз. (одна банка) піщанки *Ammodytes marinus* Rait, 1934 з Росії, зібраних у 1936 р. Більш точні дані щодо місця відлову цих риб відсутні. Проте відомо, що даний вид поширений у Північній Атлантиці: 74° пн. ш. (Нова Земля і Ведмежі Острови) до 49° пн. ш. (Нормандські о-ви, захід Британських о-вів), Включаючи Східну Гренландію, Ісландію, Баренцеве і Балтійське моря (за винятком Білого моря, Ботнічної затоки і Фінляндії).

Парамонов Сергій Якович — український ентомолог та палеонтолог, доктор біологічних наук, відомий спеціаліст по двокрилих. Народився в Харкові 4 листопада 1894 р. З 1924 до 1939 р. працював науковим співробітником Зоологічного музею Академії наук в Києві; 1939 р. С. Я. Парамонова було призначено директором цього музею. На посаді він працював до 1941 року (Мазурмович, 1972).

Збирав матеріали в Одесі — три одиниці зберігання (три види: *Psetta maeotica*, *Parablennius sanguinolentus* Pallas, 1814 і *Ctenolabrus rupestris* (Linnaeus, 1758)), зловлені у 1918 р. і в 1968 р.

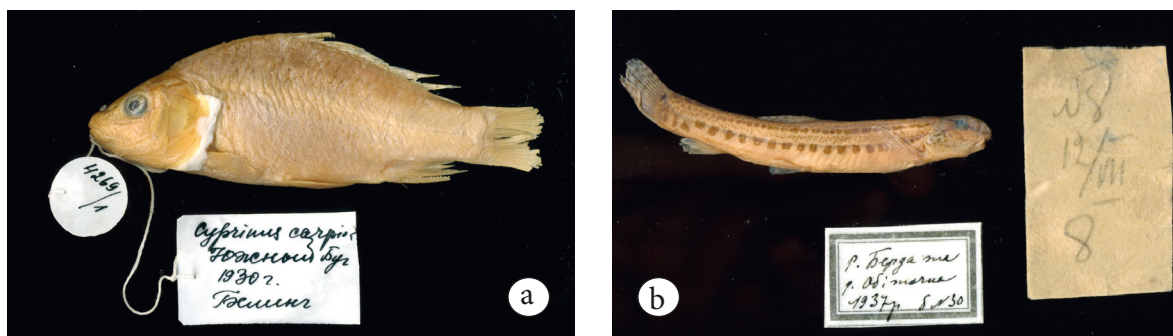

Рис. 1. Екземпляри коропа *Cyprinus carpio* (а) банка № 2428 та щипавки *Cobitis taenia* (б) банка № 2440 з оригінальними етикетками Д. О. Белінга.

Fig. 1 Specimens of carp *Cyprinus carpio* (a) jar № 2428 and spined loach *Cobitis taenia* (b) jar № 2440 with original labels by D. O. Belinh.

Рис. 2. Етикетка (а) і екземпляр *Abyssocottus korotneffi* (б), що можуть належати авторству Л. С. Берга (банка № 6323).

Fig. 2. Label (a) and specimen of *Abyssocottus korotneffi* (b), which may include authorship of L. S. Berg (jar № 6323).

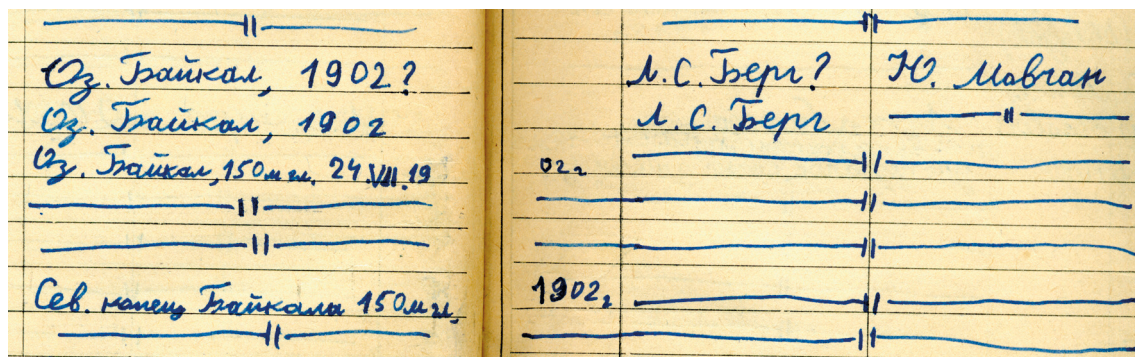

Рис. 3. Сканована частина Книги обліку іхтіологічних колекцій (Книга № 1, с. 11) із записами Ю. В. Мовчана.

Fig. 3. Scancopy of the Keeping book of ichthyological collections (Book № 1, p. 11) with recordings of Yu. V. Movchan.

Шпет Георгій Йосипович — доктор біологічних наук, професор, працював у галузі морфології і еволюційної теорії, переважно на ентомологічних об'єктах. Народився 22 квітня 1905 р. в Києві. У 1925 р. закінчив Інститут народної освіти в Києві за спеціальністю "Біологія". З 1929 по 1932 р. працював у Інституті зоології.

У післявоєнний час працює паралельно в напрямках гідробіології, екології живлення коропа тощо. Розробив простий метод гарантованого одержання масових культур дафній

(«Разведение дафний как живого корма в рыбоводстве», 1950). Багато працював над вивченням біологічної продуктивності тварин (Рыбопродуктивность прудов Украинской ССР). Розробив метод обліку біологічної продуктивності тварин на основі запропонованої ним «прогресії розмноження» (Мазурмович, 1972).

Протягом своєї науково-педагогічної діяльності був учасником багатьох експедицій на Байкал, Алтай, Урал, Тянь-Шань. Саме звідти ним і були привезені 3 екз. (одна банка) *Paracottus knerii* (Dybowski, 1874), зібрані в оз. Байкал у 1930 р.

Збори Л. С. Берга в колекції риб ННПМ

Берг Лев Семенович (14 (27) березня 1876 р. — 24 липня 1950 р.) — один з найвидатніших іхтіологів в історії науки. Народився в м. Бендери (Молдова). У 1898 р. закінчив Московський університет. У 1909 р. за монографію «Аральське море» здобув ступінь доктора географії. З 1928 р. — член-кореспондент АН СРСР, з 1934 р. — заслужений діяч науки РРФСР, з 1946 р. — академік. Берг брав активну участь у роботі Всесоюзного географічного товариства (з 1940 р. — президент). Л. С. Берг — автор понад 650 робіт з біогеографії, лімнології, іхтіології, гідробіології, етнографії, а також з геології, геоморфології і палеогеографії. Берг висунув гіпотезу ґрунтового походження лесу, вивчав природу УРСР і Молдавської РСР. У 1912–1914 роках досліджував рельєф колишньої Чернігівської губернії. У статтях і монографіях Берга дається опис ландшафтних зон УРСР (Берг..., 2016).

В зоогеографії Л. С. Берг запропонував своє трактування поширення риб та інших водних тварин, зокрема показав місцеве походження іхтіофауни озера Байкал, а склад Каспійської фауни, навпаки, пояснив післяльодовиковою міграцією по Волзі. В іхтіології головними працями Лева Семеновича є: «Система рыбообразных и рыб, ныне живущих и ископаемых» (1940) і класична робота з трьох томів «Рыбы пресных вод СССР и сопредельных стран» (1949, Державна премія 1951), що зберегли своє наукове значення і донині, а також численні роботи по рибоводству і рибному промислу (Берг..., 2016).

В колекції риб зберігаються 214 екз. риб, підписаних Левом Семеновичем Бергом. Матеріали представлені 9 видами (табл. 1) риб з озера Байкал та одним видом з р. Сунжа (бас. р. Терек). Загалом матеріали із Байкалу датовані 1902 р, а з Сунжи — 1909. Наразі достеменно невідомо, чи особисто Левом Семеновичем зібрані ці матеріали, чи передані йому на обробку. Ми приводимо оригінальну етикетку (рис. 3) з екземпляром *Abyssocottus korotneffi* Berg, 1906.

Однак цілком можливо, що ці матеріали отримані з Київського інституту народної освіти, створеного на базі Київського університету. Принаймні відомо, що на оз. Байкал у 1900–1902 рр. була експедиція під керівництвом О. О. Коротнева і її матеріали були опрацьовані В. М. Дибовським та В. К. Совинським (Зоологічний ..., 2009). Тим більше, виходячи із записів Ю. В. Мовчана у книзі обліку іхтіологічних колекцій (рис. 3, книга № 1, с. 11), дана етикетка була сумнівною, адже в архівах відсутні дані щодо експедиції Л. С. Берга на Байкал у 1902 році.

Таблиця 1. Види риб, підписані Л.С. Бергом, що зберігаються в колекції ННПМ

Table 1. Fish species collected by L.S. Berg and deposited in collection of NMNH

Родова назва	Видова назва
<i>Abyssocottus</i> Berg, 1906	<i>gibbosus</i> Berg, 1906
<i>Abyssocottus</i> Berg, 1906	<i>korotneffi</i> Berg, 1906
<i>Asprocottus</i> Berg, 1906	<i>herzensteini</i> Berg, 1906
<i>Cottinella</i> Berg, 1907	<i>boulengeri</i> (Berg, 1907)
<i>Cottocomephorus</i> Pellegrin, 1900	<i>inermis</i> (Yakowlew, 1890)
<i>Cottus</i> Linnaeus, 1758	<i>kessleri</i> Dybowski, 1874
<i>Limnocottus</i> Berg, 1906	<i>godlewskii</i> (Dybowski, 1874)
<i>Paracottus</i> Taliev in Berg, 1949	<i>knerii</i> (Dybowski, 1874)
<i>Romanogobio</i> Banarescu, 1961	<i>ciscaucasicus</i> (Berg, 1932)

Збори природодослідників Далекого Сходу і Північних морів

Серед інших зборів за період з кінця позаминулого — початку минулого століть варто відмітити матеріали, зібрані М. І. Янковським, Ф. А. Дербеком, О. І. Черським, В. К. Солдатовим, П. П. Сушкіним. Ці люди працювали над вивченням природи Далекого Сходу, Сибіру, Північних морів тощо.

Дербек Федір Альбертович — судовий лікар, який цікавився наукою і збирав зразки, що згодом передавав до різних колекцій (Подмаскин, Тарасенко, 2011).

В колекції риб зберігається лише один екземпляр широкогорота Стаіндахнера *Neozoarces steindachneri* Jordan & Snyder, 1902, зібраний автором і датований 1910 роком. Будь-яка інша інформація відсутня. Даний вид поширений у північно-західній частині Тихого океану: Охотське море біля берегів Сахаліну, Тихоокеанське узбережжя о. Хоккайдо, Російська частина узбережжя Японського моря від Татарської протоки до затоки Святого Петра.

Солдатов Володимир Костянтинович (3 липня 1875 — 31 січня 1941) — іхтіолог, зоолог, доктор біологічних наук, професор, дослідник північних і далекосхідних морів. Народився в м. Верхоленськ Іркутської губернії. Закінчив Петербурзький університет (1906 р.). Брав участь у Мурманській науково-промисловій експедиції (1899–1906 рр.), організованій М. М. Кніповічем. Вивчав біологію і промисел сьомги на тонях російських рибпромисловиків і лопарів у Кольській затоці та річках, що впадають у Баренцеве море. Учасник Північної науково-промислової експедиції (1920–1925 рр.). Брав участь у вивченні морських і прісноводних риб на Далекому Сході. Один з організаторів Плавморніна; неодноразово брав участь у рейсах НДС «Персей». В 1919–1941 рр. професор Московського технічного інституту рибної промисловості та господарства. Автор капітальних монографій і підручників з іхтіології. Його підручник «Промысловая ихтиология» (1934) слугував настільною книгою для багатьох поколінь студентів-іхтіологів.

В колекції є дві одиниці зберігання: по одному екземпляру амурського тригуба *Opsariichthys uncirostris* (Temminck & Schlegel, 1846) і плямистого коня *Hemibarbus maculatus* Bleeker, 1871, зібраних в Росії. Щодо першого екземпляру більше нічого не відомо, а щодо другого відомо, що він зібраний в р. Амур у 1913 р.

Сушкін Петро Петрович (27 січня (8 лютого) 1868 р., м. Тула — 17 вересня 1928 р., м. Кисловодськ) — видатний російський зоолог, зоогеограф і палеонтолог, академік.

П. П. Сушкін у 1885 р. закінчив Тульську класичну гімназію та був зарахований на природниче відділення фізико-математичного факультету Московського університету. Ще у студентські роки він розпочав дослідницьку діяльність під керівництвом відомого орнітолога М. О. Мензбіра. У 1889 р. після завершення університету П. П. Сушкіна залишили на кафедрі для підготовки до професорського звання. У цей період ним були здійснені ряд експедицій з метою вивчення орнітофауни — у Тульську (1892 р.) та Уфімську (1897 р.), Смоленську (1897 р.) губернії, на південь Уралу (1893 р.), у степи Киргизії (1894 і 1898 рр.), у Мінусинський край, Західні Саяни та Урянхайську землю (1902 р.).

У 1897 році П. П. Сушкін захистив магістерську дисертацію. Згодом був у тривалому науковому відрядженні в музеях Західної Європи, де збирав остеологічний матеріал для докторської дисертації. В 1909 р. П. П. Сушкін був обраний професором Харківського університету. За роки роботи у Харкові (1909–1919 рр.) він не припиняв польових досліджень, пов'язаних з фауністичними дослідженнями Азії. Саме у цей період були здійснені дві великі експедиції на Алтай, який у той час був мало вивченим у фауністичному та географічному плані. Результатом цих експедицій стала двотомна монографія «Птицы Северного Алтая и прилегающих частей Северо-Западной Монголии», яка вийшла друком вже у 1938 р., після смерті автора.

У 1914 р. П. П. Сушкін захищає докторську дисертацію «К морфологии скелета птиц: 1) Сравнительная остеология дневных хищных птиц (Accipitres) и вопросы классификации. 2)

Сокола и их ближайшие родственники», а в 1911–1912 рр. П. П. Сушкіна обирають заступником голови Харківського товариства любителів природи. З науковою метою він неодноразово відвідує Крим (1897, 1903–1908, 1910–1911 рр.). Пізніше П. П. Сушкін викладав у Таврійському університеті (Сімферополь, 1919–1920 рр.) та працював у Сімферопольському природознавчому музеї (1920–1921 рр.).

У 1921 р. П. П. Сушкін переїхав до Ленінграду, де був завідувачем відділу Зоологічного музею Академії наук СРСР, в Геологічному музеї Академії наук.

У 1923 р. був обраний академіком Академії наук СРСР (Сушкін..., 2016).

Серед Зборів Сушкіна П. П. 2 екз. (одна банка) алтайського османа *Oreoleuciscus potanini* (Kessler, 1879). Матеріал зібрано в 1914 р. в оз. Урег-Нур (Монголія) під час другої експедиції на Алтай (Мазурмович, 1972) і в Північно-Західну Монголію.

Черський Олександр Іванович (1879–1921) — російський орнітолог і натураліст, дослідник Далекого Сходу, син І. Д. Черского (Гуков, 2001). З 1908 р. О. І. Черський працює консерватором в музеї Товариства вивчення Амурського краю у Владивостоці. Протягом семи років він щорічно разом зі своєю дружиною і препаратором здійснював експедиції та поїздки в різні райони для вивчення рослинного і тваринного світу Приморського краю. Дослідження охопили південну частину Примор'я — озеро Ханка, п-ів Муравйова-Амурського і ряд інших районів. В цих експедиціях були зібрані багаті матеріали, в тому числі і чебачок амурський, 2 екз. якого з Приморського краю Росії (1910 р.) з р. Туманчек зберігаються в колекції риб ННПМ. Особливість знахідки в тому, що на той час цей вид в Україні не зустрічався. А річка Туманчек є його типовою територією (Черский..., 2016).

Іменем О. І. Черського названі багато видів рослин і тварин Далекого Сходу, в тому числі бабець *Cottus czerskii*, голянь *Phoxinus czekanowski czerskii* і пічкур-губач *Sarcocheilichthys czerskii*, що зустрічаються в річках Примор'я. Його ім'ям також названо мис на східному березі о-ва Російського поблизу Владивостока.

Янковський Михайло Іванович — підприємець, натураліст, ентомолог і селекціонер Південно-Усурійського краю. Михайло Іванович народився 24 вересня 1842 р. в сім'ї польського шляхтича Яна Янковського. Дитинство провів у родинному маєтку під Тикоцином Августовської губернії. Потім вступив до Горигорецького інституту землеробства (зараз Білоруська державна сільськогосподарська академія), біля Могилева. У квітні 1863 р. разом з іншими студентами Інституту взяв участь у Січневому повстанні, за що і був засуджений до 8 років заслання до Сибіру з позбавленням усіх дворянських прав. У 1866 р. за царською амністією термін каторги було скорочено вдвічі. У 1868 р. М. І. Янковський влаштувався на золоті копальні притоки р. Лени — Ольокми. У 1872 р., за запрошенням зоолога Бенедикта Дибовського, відправляється на Далекий Схід в складі невеликої наукової експедиції, що тривала до 1874 р. На Амурі познайомився із засланим поляком Чаклеєвським, що управляв золотою копальною на острові Аскольд, неподалік від Владивостока. Чаклеєвський їхав назад до Польщі і шукав собі заміну, Янковський погодився на нову посаду, і в 1874 р. вирушив до Владивостока.

В колекції риб зберігається лише один екземпляр *Enedrias nebulosa* (Temminck & Schlegel, 1845) за сучасною систематикою — *Pholis crassispina* (Temminck & Schlegel, 1845), зібраний автором в Росії і датований 1898. Саме в цей час Янковський був управляючим золотої копальні і одночасно захоплювався наукою — збирав і відправляв значні колекції комах, птахів тощо до різних музеїв. Як даний екземпляр потрапив до колекції риб ННПМ — невідомо. Цей вид поширений у північно-західній частині Тихого океану, біля берегів Японії, Корейського півострова, в Жовтому морі і біля берегів Китаю.

Також в колекції зберігаються матеріали, зібрані Мутовкіним (ініціали відсутні) — зібрав 1 екз. *Gymnocanthus detrisus* Gilbert & Burke, 1912 на півострові Камчатка, А. В. Ушинским — один екз. *Pseudoscaphirhynchus kaufmanni* Kessler, 1877 зловлений 1927 р. в р. Аму-Дар'я в Туркменістані. Ким були ці люди, нам поки-що встановити не вдалось.

Таким чином можна вважати, що збори Юрія Васильовича Мовчана послужили основою при створенні колекції риб ННПМ, однак матеріали передані співробітниками Інституту гідробіології, Інституту зоології та зібрані першими співробітниками ННПМ (тоді Зоологічний музей), а також збори з Далекого Сходу послужили суттєвим доповненням і надали колекції наукового значення. На жаль, на сьогодні достеменно не відомо, яким чином Далекосхідні матеріали потрапили до колекції риб ННПМ. Зі слів Ю. В. Мовчана, одним з можливих шляхів є передача останніх з колекції Зоологічного Інституту РАН (ЗІН). Адже Юрій Васильович мав добрі зв'язки зі співробітниками даної установи, тож достовірно відомо, що частина матеріалів подарована співробітниками ЗІН або отримана в результаті наукового обміну.

Отже, Колекцію риб ННПМ цілком справедливо можна називати історичною, адже вона містить матеріали, що були зібрані протягом майже 150 років, а серед колекторів постаті природодослідників і науковців зі світовими іменами.

Література

- Гуков, Г. В. Чье имя ты носишь, растение? Сто пятьдесят кратких биографий (Из истории ботанических исследований на Дальнем Востоке). — Изд. 2-е, испр. и доп. — Владивосток : Дальнаука, 2001. — 400 с. (Про А. И. Черского).
- Берг Лев Семенович // Вікіпедія. — 2016 (9.09.2016). — <http://goo.gl/T58bmw>
- Бурій, В. Видатний український зоолог [В. О. Караваєв] / Валерій Бурій // Місто робітниче (Ватутіне). — 2005. — 28 січ. — С. 4.
- Зоологічний музей: Путівник. — Київ : Зоомузей ННПМ НАНУ, 2009. — 106 с.
- Караваєв Володимир Опанасович // Вікіпедія. — 2016 (08.09.2016). — <http://goo.gl/exI7nB>
- Мазурмович, Б. Н. Розвиток зоології на Україні. — К.: В-во Київського університету, 1972. — 229 с.
- Мовчан Василь Архипович // Вікіпедія. — 2016 (08.09.2016). — <http://goo.gl/DGUViV>
- Подмаскин, В. В., Тарасенко, Д. Б. Исследовательская и общественная деятельность корабельного врача Ф. А. Дербека (1902–1930 гг.) // Россия на Тихом океане: роль личности в становлении российской государственности и проблемы безопасности : Шестые Крушановские чтения (2009 г.). — Владивосток, 2011. — С. 477–480.
- Солдатов Владимир Константинович // Википедия. — 2016 (08.09.2016). — http://irkipedia.ru/content/soldatov_vladimir_konstantinovich
- Сушкін Петро Петрович // Вікіпедія. — 2016 (08.09.2016). — <http://goo.gl/whP4O7>
- Черский Александр Иванович // Википедия. — 2016 (08.09.2016). — <http://www.kamchatsky-krai.ru/biography/chersky.htm>
- Янковский Михаил Иванович // Википедия. — 2016 (08.09.2016). — <http://goo.gl/HfTtS4>

Іменні збори риб кінця XIX та початку XX ст. в колекції Національного науково-природничого музею НАН України. — Романь, А. — Колекція риб Національного науково-природничого музею НАН України заснована 1961 року Ю. В. Мовчаном і поступово наповнювалася матеріалами, переважно за рахунок експедиційних виїздів наукових співробітників музею як по території України так і за її межами. На момент написання статті вона нараховувала 153388 екз. круглоротих і риб. Частина надходжень була отримана в дарунок від інших наукових установ і організацій, в тому числі і закордонних, або в результаті наукового обміну. Серед іхтіологічних матеріалів зберігаються і такі, що були зібрані задовго до заснування самої колекції — в кінці позаминулого — на початку минулого століть. Серед авторів цих зборів відомі природодослідники і науковці: М. І. Янковський, Л. С. Берг, Ф. А. Дербек, О. І. Черський, В. К. Солдатов, П. П. Сушкін, С. Я. Парамонов, В. О. Караваєв тощо. Наразі достеменно невідомо, яким чином ці матеріали потрапили до колекції, проте їх наявність черговий раз підкреслює її історичну значущість та статус Національного надбання.

Ключові слова: ННПМ НАНУ, колекція риб, іменні збори, Інститут гідробіології, Інститут зоології, Далекий Схід.

Адреса для зв'язку: А. М. Романь; Національний науково-природничий музей НАН України; вул. Б. Хмельницького, 15, м. Київ, 01030 Україна; e-mail: aroman.fish@gmail.com

УДК 594(477)(092)Монченко

Владислав Іванович Монченко — видатний дослідник-зоолог (1932–2016)

В. В. Аністратенко¹, І. Г. Ємельянов²

¹ Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України (Київ)

² Національний науково-природничий музей НАН України (Київ)

Vladyslav Ivanovych Monchenko — an Outstanding Scientist in Zoology (1932–2016). — Anistratenko, V. V., Emelyanov, I. G. — The paper is dedicated to the memory of Vladyslav Ivanovych Monchenko, a famous zoologist who died at age 84. A brief outline of the main events of complicated scientific and human destiny of this outstanding zoologist is given. Monchenko's scientific legacy includes 191 contributions published during his lifetime (among them 8 monographs and textbooks), as well as almost fifty new taxa of copepods and their parasites, and a unique collection of Copepoda. Scientists far beyond Ukraine admit fundamental generalizations of V. I. Monchenko, such as the discovery of switch factors of seasonal induction stimulating copepod's diapause entry and exit, the conception of regressive oligomerization of copepods' limbs as the main morphological direction of the group's evolution, and the experimentally proved the existence of cryptic species in Cyclopoida. Organizational work in the sphere of science and pedagogical activities of Vladyslav Ivanovych also received the desired recognition.

Key words: fauna, systematics, zoology, ecology, parasitology, Copepoda.

8 лютого 2016 року обірвалося життя видатного вченого в галузі зоології, академіка Національної академії наук України, доктора біологічних наук, професора Владислава Івановича Монченка.

Владислав Іванович народився 2 квітня 1932 р. у Москві (Росія). Його батько — Іван Максимович, інженер-конструктор — з 1945 року та до кінця свого життя працював головним інженером на Київському заводі «Арсенал». Мати — Антоніна Яківна — отримала музичну освіту в Московській державній консерваторії, співала на радіо. Тому не дивно, що в дитячі роки Владислав Іванович поринув у світ музики, навчаючись грати на віолончелі. З цим музичним інструментом він не розлучався все своє життя.

За часів Другої світової війни сім'я перебувала в Свердловську (нині Єкатеринбург), де Іван Максимович працював на одному з оборонних заводів. У 1945 р. родина Монченків переїхала до Києва і Владислав Іванович продовжив навчання в середній школі. Закінчивши школу у 1950 р., він вступив до Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. У перші студентські роки інтереси В. І. Монченка були пов'язані із зоотехнією і конярством. Ці роботи він виконував під керівництвом професора М. А. Кравченка, а на третьому курсі захопився паразитологією.

Закінчивши університет і отримавши диплом біолога, В. І. Монченко вступив до аспірантури Інституту зоології АН УРСР у відділ паразитології, який на той час очолював академік АН УРСР О. П. Маркевич. Об'єктом досліджень аспіранта були веслоногі ракоподібні (копеподи) як потенційні проміжні хазяї гельмінтів. Його вчителі та наставники належали до кола висококваліфікованих професіоналів, що сприяло формуванню академічного наукового світогляду молодого фахівця. Під час піврічного стажування у Варшаві в академіка Польської академії наук В. К. Михайлова В. І. Монченко досліджував паразитичні евгленіди та гриби у циклопів.

Corresponding author address: V. V. Anistratenko; I. I. Schmalhausen Institute of Zoology, NAS of Ukraine, Bohdan Khmelnytsky St. 15, Kyiv 01030 Ukraine; e-mail: anistrat@izan.kiev.ua

У 1962 р. Владислав Іванович успішно захистив кандидатську дисертацію «Веслоногие ракообразные (Copepoda) бассейна Среднего Днепра» і назавжди пов'язав свою наукову діяльність з вишуканими та невичерпно загадковими веслоногими ракоподібними.

Накопичуючи матеріал, зібраний у численних експедиціях в межах Радянського Союзу, а також під час морських експедицій на науково-дослідних суднах в Антарктичному, Тихому та Індійському океанах, В. І. Монченко зібрав величезну колекцію ракоподібних, описав 37 нових для науки видів, виділив 7 нових родів і одну підродину циклопід (див. Anistratenko et al., 2016). Він сформулював низку узагальнюючих положень у галузі зоогеографії, еволюції та екології копепод. Владислав Іванович уперше встановив ендемізм цих ракоподібних на рівні роду у фауні Понто-Каспійського басейну, що, зокрема, стало підґрунтям для розробки нових уявлень про генезис Понто-Каспійського і Середземноморського зоогеографічних комплексів в Азовському і Чорному морях. Частина цих узагальнень стала основою докторської дисертації «Свободноживущие циклопообразные (Copepoda, Cyclopoidea) Понто-Каспийского бассейна (фауна, экология, зоогеографический и морфо-эволюционный анализ, филогения, систематика)», успішно захищеної ним у 1989 р.

Внесок В. І. Монченка у вивчення фауни, систематики, зоогеографії, еволюції та екології веслоногих ракоподібних дістав високу оцінку наукової спільноти. Десятки нових таксонів, які ним були описані, визнані всіма систематиками світу. Світове визнання отримали фундаментальні доробки Владислава Івановича щодо факторів-перемикачів сезонної індукції, які стимулюють масовий перехід копепод у стадію спокою та вихід з неї. Добре відома фахівцям і його концепція регресивної олігомеризації кінцівок копепод як основного морфологічного напрямку еволюції цієї групи, що є однією з форм ортогенетичної еволюції у тваринному світі. Ним була експериментально доведена наявність серед циклопоподібних криптичних видів, розроблена концепція щодо формування криптичних видів як першого (проміжного) щабля на шляху до морфологічної диференціації, що є важливим доповненням до теорії видоутворення.

Зазначені фундаментальні узагальнення зробили В. І. Монченка широковідомим ученим далеко за межами України. На його честь названо 3 роди та 9 видів циклопоїдних ракоподібних. Крім того, за зібраними Владиславом Івановичем матеріалами на о. Мадагаскар описано 2 нових для науки види наземних молюсків, один з яких названо на його честь.

Багато уваги Владислав Іванович приділяв питанням охорони природи. Він є одним із авторів книги «Природа Украинской ССР. Животный мир», був членом Національної комісії з питань Червоної книги України, брав активну участь у її виданні (1994) як заступник відповідального редактора і автор низки статей.

Крім наукової роботи, В. І. Монченко значну увагу приділяв науково-організаційній і педагогічній діяльності. Протягом 15 років був заступником директора з наукової роботи Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України. У 1975 р. з ініціативи Владислава Івановича в інституті було створено лабораторію безхребетних, яку він і очолював. Основним її завданням було дослідження вільноживучих безхребетних різних груп (крім комах і кліщів), яких в інституті на той час вивчали лише як проміжних хазяїв гельмінтів у відділі паразитології. Вчений ретельно підбирав кадри, визначав тематику досліджень співробітників, готував учнів, що залишалися працювати в лабораторії. Лише за п'ять років чисельність працівників у ній зростає вдвічі і в 1982 р. лабораторія була реорганізована у науковий відділ фауни та систематики безхребетних, який Владислав Іванович незмінно очолював до 2004 р. До кінця свого життя він працював у цьому відділі на посаді головного наукового співробітника.

В. І. Монченко майстерно володів науковим літературним стилем. Практично усі його публікації можуть слугувати взірцем професійної довершеності, чіткого викладення результатів дослідження та бездоганних висновків. За життя Владислав Іванович встиг оприлюднити 191 роботу, у т. ч. 8 монографій і підручників — основні твори згадані в ювілейній статті

Рис. 1. Владислав Іванович Монченко на початку своєї наукової діяльності (перший рік аспірантури, 1955 р.) та у літньому віці (у званні академіка НАН України, 2010 р.).

Fig. 1. Vladyslav Ivanovych Monchenko at the beginning of his scientific career (first year of postgraduate studies) and in age (as an academician of NAS of Ukraine, 2010).

його учнів (Довгаль, 2007; Анистратенко, 2012; Анистратенко, Токарев, 2012). Окрім того, що він значний час витрачав на підготовку власних наукових праць, він допоміг написати десятки статей своїм численним учням. Формально В. І. Монченко підготував двох докторів і 8 кандидатів наук, проте його учнями слід вважати й тих, кого виховують його учні, а також багатьох здобувачів наукових ступенів, яким він на останньому етапі підготовки до захисту допоміг побачити їхні найважливіші досягнення та цікаві результати досліджень. З маленького кабінету Владислава Івановича після зустрічі та спілкування з ним дехто виходив щасливим і повним надій, дехто серйозним і сконцентрованим, але, мабуть, ніхто не виходив спустошеним і розчарованим.

Талант редактора рукописів був нелегким привілеєм «шефа», без правок якого публікації співробітників не виходили з друку. Із збільшенням кількості учнів на власні роботи у Владислава Івановича залишалося все менше й менше часу. Тепер зрозуміло, що звичайна делікатність не дозволяла йому відмовити в численних проханнях «продивитися» рукопис статті, монографії, дисертації, автореферату тощо. Між тим, у його архіві були знайдені майже готові статті та монографічні роботи, які залишилися неопублікованими. Багато ідей та розробок вченого, що містяться в його величезному архіві, ще очікують на опрацювання.

Кожний керівник, що має свій специфічний стиль, намагається (свідомо або мимоволі) прищепити учням схожі уявлення щодо наукового методу та принципів вирішення дослідницьких завдань. Крім надзвичайної ерудованості і тонкого відчуття гумору, Владислава Івановича вирізняла (та трансливалась учням) вимогливість до точності в деталях. Одночасно він вказував на згубність захоплення несуттєвими дрібницями, які можуть затьмарити закономірність якогось явища або процесу. Він вважав, що еволюціонізм — ключовий підхід до вирішення таксономічних задач і розробки проблем систематики, єдиний матеріалістичний спосіб для зоогеографічних та історичних реконструкцій. Більшість учнів Владислава Івановича зобов'язана усвідомленням цих простих істин своєму Вчителю.

В. І. Монченко багато років був членом редколегій багатьох журналів зоологічного спрямування, зокрема «Вестник зоологии» (заступник головного редактора), «Acta Zoologica Bulgarica», заступником головного редактора серійного видання «Фауна України», членом експертної ради з біологічних наук ВАК України, членом 2-х спецрад по захисту докторських дисертацій (Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена та Інститут гідробіології НАН України), входив до складу вчених рад Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена, Інституту еволюційної екології, Національного науково-природничого музею НАН України, Інституту рибного господарства, Житомирського педагогічного університету. Значну увагу приділяв педагогічній діяльності: протягом багатьох років читав курси лекцій в провідних університетах України.

Вагомий внесок зробив В. І. Монченко і в розбудову Національного науково-природничого музею НАН України. Багато цінних експонатів, які він привозив з численних морських експедицій, було передано ним до фондів Музею.

Наукова, науково-організаційна і педагогічна діяльність Владислава Івановича отримала заслужене визнання наукової спільноти. Він був обраний членом-кореспондентом НАН України (2000), академіком НАН України (2003), удостоєний звання лауреата премії ім. Д. К. Заболотного (1975), лауреата Державної премії України в галузі науки і техніки (2007), почесного звання «Заслужений діяч науки і техніки України».

В. І. Монченко був дуже толерантною людиною, високо цінив дружбу. До останніх днів свого життя підтримував приятельські стосунки з однокласниками, співкурсниками по університету, колегами по роботі.

Владиславу Івановичу була притаманна чесність, доброзичливість, чуйність і водночас принциповість. Учня і колегам Владислава Івановича завжди буде бракувати його зауважень, порад, принципових і доброзичливих виступів на засіданнях учених рад, у тому числі й при захисті дисертаційних робіт. Його яскрава і світла особистість видатного вченого, вчителя, педагога і просто приязної людини назавжди залишиться в пам'яті всіх, хто працював і спілкувався з ним.

Література

- Довгаль, И. В. Владислав Іванович Монченко (к 75-летию со дня рождения) // Вестник зоологии. — 2007. — Том 41. — № 3. — С. 285–286.
- Анистратенко, В. В. Владислав Іванович Монченко (к 80-летию со дня рождения) // Вестник зоологии. — 2012. — Том 46. — № 2. — С. 185–188.
- Анистратенко, В. В., Токарев, Ю. Н. К юбилею академика Владислава Івановича Монченко // Морской экологический журнал. — 2012. — Том 11. — № 2. — С. 107–108.
- Anistratenko, V., Dovgal, I., Filimonova, N. In memory of Vladislav Ivanovich Monchenko // Vestnik Zoologii. — 2016. — Vol. 50. — № 2. — С. 175–178.

Владислав Іванович Монченко — видатний дослідник-зоолог (1932–2016). — Анистратенко, В. В., Ємельянов, І. Г. — Статтю присвячено пам'яті видатного дослідника-зоолога Владислава Івановича Монченка, який пішов з життя у неповні 84 роки. Наведено короткий нарис основних подій непростого людської та наукової долі цього непересічного вченого. Науковий доробок В. І. Монченка становить 191 опублікована за життя праця (серед них 8 монографій і підручників), майже півсотні нових таксонів веслоногих ракоподібних та їхніх паразитів, унікальна колекція *Soropoda*. Фундаментальні узагальнення В. І. Монченка визнані ученими далеко за межами України: відкриття факторів-перемікачів сезонної індукції, які стимулюють перехід копепод до діапаузи та вихід з неї, концепція регресивної олігомеризації кінцівок копепод як основного морфологічного напрямку еволюції групи, експериментально доведена наявність криптичних видів циклопоподібних. Заслужене визнання отримала також науково-організаційна і педагогічна діяльність Владислава Івановича.

Ключові слова: фауна, систематика, зоологія, екологія, паразитологія, *Soropoda*.

Адреса для зв'язку: В. В. Анистратенко; Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України; вул. Богдана Хмельницького, 15, Київ 01601 Україна; e-mail: anistrat@izan.kiev.ua

УДК 069.01:378.4

Рецензія на навчальний посібник В. Г. Ананьєва «Історія зарубіжної музеології» (2014)

Д. Кепін

Національний науково-природничий музей НАН України (Київ, Україна)

A Review on the Handbook *The History of Foreign Museology* (2014) by V. G. Ananiev. — Kepin, D. — The handbook deals with the history of museology in the countries of Western, Central and Eastern Europe, also in Canada, the USA and Japan. The handbook consists of four chapters: “Periodization of museology”, “The pre-scientific stage in the development of museology”, “The empiric–descriptive stage in the development of museology”, “The theory and synthesis stage in the development of museology”. The handbook contains the analysis of various historiographical concepts of periodization of museology. Basic information about the biography of scientists and a historiographical overview of their most important museological works are given in it as well. The Handbook also shows scientists’ activities on museum organization. It is the first textbook in Russia that based on foreign museography deals with the research on the main stages of emergence, formation and development of museology as a scientific discipline.

Key words: museology, museum work, museography, science discipline.

Музеологія (музеезнавство) порівняно молода наукова дисципліна, яка виокремлюється в самостійну галузь наукового знання у другій половині ХХ ст., насамперед у країнах Західної, Центральної та Східної Європи, а також у Росії.

Вивченню історії формування знання у зарубіжних країнах і присвячена історіографічна праця доцента кафедри музеології Санкт-Петербурзького державного університету В. Г. Ананьєва. Книга є курсом лекцій для студентів кафедри музеології цього навчального закладу.

Посібник чітко структуровано, він складається з чотирьох розділів, бібліографії, змісту. Кожен розділ поділено на підрозділи, які у свою чергу розподіляються на тематичні параграфи. Бібліографія містить список рекомендованих джерел як друкованих, так і опублікованих в електронних виданнях — усього 87 позицій.

Безперечним достоїнством книги є наявність ілюстративного матеріалу — зображень діячів музейництва, факсиміле праць з музеології тощо. Багато з них є унікальними, і невідомі широкій музейній аудиторії і вперше введені до наукового обігу в учбовому виданні.

У першому розділі «Періодизация музеологии» (с. 3–8) В. Г. Ананьєв в історичній ретроспективі розглядає погляди провідних музеезнавців другої половини ХХ ст. на методологічні підходи до виокремлення періодів у розвитку музеології. При цьому зазначає, що до сьогодні зберігає свою актуальність періодизація, запропонована чеським вченим З. Странським (Університет ім. Масарика, Брно). Докладно розглянуто підходи хорватського музеолога І. Мароєвича, російських вчених М. А. Томілова та С. В. Пшеничної.

Другий розділ «Донаучная стадия развития музеологии» (с. 9–31) присвячено зародженню та розвитку музеезнавчої думки у країнах Західної та Північної Європи у XVI–XIX ст. Здійснено це на значному фактичному матеріалі — музеографічній літературі — трактати з музейництва, каталоги колекцій тощо, частина з яких вперше введена до наукового обігу.

Разом з тим при аналізі праць англійського філософа Ф. Бекона (1561–1626), засновника експериментальної науки Нового часу є певні неточності. Аналізуючи твір «Нова Атлантида», В. Г. Ананьєв вказує, що він написаний бл. 1617 р., а опублікований у 1627 р. (с. 13–14). Як вважають філолог, академік АН СРСР М. П. Алексєєв та філософ, професор А. С. Субботін,

Corresponding author address: D. Kepin; National Museum of Natural History, NAS of Ukraine; Bohdan Khmelnytsky St. 15, Kyiv, 01601 Ukraine; e-mail: dKepin@gmail.com

праця Ф. Бекона «New Atlantis» була підготовлена у 1623–1624 рр. (История ..., 1987). Термін «музей» у ній не зустрічається. В описі «Соломонова будинка» Ф. Бекон фактично запропонував структуру академії наук, а не природознавчого музею. Хоча він і пропонує в окремих приміщеннях експонувати винаходи та скульптурні портрети винахідників. Тим самим філософ передбачив організацію музею науки і техніки (Бэкон, 1977 а–б).

Поза увагою дослідника у цьому розділі залишився аналіз праць, дотичних до історії музейництва, таких визначних діячів німецької культури доби Просвітництва та Класицизму, як-от Й.-Й. Вінкельман (1717–1768) та Й.-В. Гете (1749–1832). Саме ці дослідники стояли біля витоків музеезнавства. З ім'ям Й.-Й. Вінкельмана пов'язуємо заснування наук археології та мистецтвознавства. Його перу належить фундаментальний як на той час твір «Geschichte der Kunst des Altertums» («Історія мистецтва старожитності»), що побачив світ у Дрездені 1764 року. Ця праця є цінним джерелом для відтворення історії музейної справи Італії, Флоренції, Ватикані, Німеччині (Winckelmann, 1955, 1974; Винкельман, 2000). Й.-В. Гете на шпальтах часопису «Про мистецтво та старожитності на землях по Рейну та Майну» у 1816 р. використав термін «Museumskunde» (нім.), тобто «музеезнавство» (Goethe's..., 1858 а-с).

Третій розділ «Эмпирически-описательная стадия развития музеологии» (с. 32–65) подає аналіз розвитку музеезнавчої думки з другої половини ХІХ ст. до другої половини ХХ ст. В. Г. Ананьев докладно розглядає витoki та становлення музейних асоціацій, товариств у різних країнах, міжнародних музейних організацій, освітні програми з підготовки музейних працівників та часописи з музейництва.

Найбільший за обсягом четвертий розділ посібника «Стадия теории и синтеза в развитии музеологии» (с. 66–125) аналізує музеологічні школи, які склалися у 1970–1990-х рр., діяльність Міжнародного комітету з музеології (ІКОФОМ), нові напрями та тенденції у сучасній музеології. Автор правильно вважає чехословацьку школу як провідну в обґрунтуванні теоретичних засад музеології. Проаналізовано праці чеських вчених професора Ї. Неуступного (Національний музей у Празі), З. Странського, Й. Бенеша (Національний музей у Празі) та словацької дослідниці, професора А. Грегорової (Університет ім. Яна Амоса Коменського, Братислава).

Разом з тим, В. Г. Ананьев не згадує таких відомих чеських дослідників, як: професор К. Скленаж (Національний музей у Празі) та доктор Ї. Плейнерова (Інститут археології Чеської академії наук, Прага), які зробили вагомий внесок у розробку теорії та практики археологічного музейництва (Sklenář, 1983; Sklenář, 2008; Pleinerová, 1998).

Також не розглянуті досягнення українських, білоруських вчених, дослідників держав Балтії та скандинавських країн у галузі музеології.

Таким чином, рецензована книга В. Г. Ананьева є першою спробою у Росії простежити еволюцію музеезнавчої думки у зарубіжних країнах.

Посібник становить виключний інтерес не тільки для студентів — майбутніх фахівців з музеології, а і для широкої музеезнавчої спільноти та істориків науки. Книга з успіхом може бути використана у педагогічному процесі при читанні спецкурсів з музеології у вищих навчальних закладах України та підготовці відповідних енциклопедичних видань.

Література

- Ананьев, В. Г. История зарубежной музеологии : Учебно-методическое пособие / Институт истории Санкт-Петербургского гос. университета. — СПб, 2014. — 136 с.
- Бэкон, Ф. Сочинения : В 2 томах. — Изд. второе, исп. и доп. — Москва : Мысль, 1977 а. — Том 1. — 577 с. — (Философское наследие).
- Бэкон, Ф. Сочинения : В 2 т. — Изд. второе, исп. и доп. — Москва : Мысль, 1977 б. — Том 2. — 575 с. — (Философское наследие).
- Винкельман, И. И. История искусства древности. Малые сочинения. — СПб, 2000. — 800 с.
- История зарубежной литературы. Средние века и Возрождение : Учеб. для филол. спец. вузов / М. П. Алексеев, В. М. Жирмунский, С. С. Мокульский [и др.]. — 4-е изд., испр. и доп. — Москва : Высш. шк., 1987. — 415 с.

- Goethe's Sämmtliche Berufe* (in 47 Banden). — Leipzig : Philipp Reclam Jun, S. A., 1858 a. — Bd. 35. — 150 s.
Goethe's Sämmtliche Berufe (in 47 Banden). — Leipzig : Philipp Reclam Jun, S. A., 1858 b. — Bd. 36. — 106 s.
Goethe's Sämmtliche Berufe (in 47 Banden). — Leipzig : Philipp Reclam Jun, S. A., 1858 c. — Bd. 37. — 232 s.
Pleinerová, I. Rekonstrukce archeologických objektů (RAO) — Občanské sdružení pro popularizaci archeologie // *Archeologické rozhledy*. — 1998. — Ročník L, Číslo 2. — S. 494–496, 511–518.
Sklenář, K. Skansenové expozice pravekého stavebnictví // *Muzejní a vlastivědná práce*. — 1983. — Ročník 21, Číslo 4. — S. 194–201.
Sklenář, K. Dějiny výzkumu starší a střední doby kamenné (Paleolitu a mezolitu) v Českých zemích // *Acta Musei Nationalis Pragae. Series A — Historia*. Ročník 62. — 2008. — Č. 2–4. — 113 s.
Winckelmann, J. J. De ratione delineandi Graecorum artificum primi aetatis seculi ex nummis antiquissimis dignoscentia. — Mainz, Wiesbaden, 1974. — 40 s.
Winckelmann, J. J. Zu fragen der kunstwissenschaft und der Aesthetic. Ein Beitrag zum Studium der deutschen Klassik. — Dresden, 1955. — 184 s.

Рецензія на навчальний посібник В. Г. Ананьєва «Історія зарубіжної музеології» (2014). — **Кепін, Д.** — Навчальний посібник розглядає історію розвитку музеєзнавства у країнах Західної, Центральної, Східної Європи, Канади, США та Японії. Цей посібник складається з 4 розділів: «Періодизація музеології», «Донаучна стадія розвитку музеології», «Емпірически-описательная стадія розвитку музеології», «Стадія теорії і синтезу в розвитку музеології». Аналізуються різні історіографічні концепції періодизації музеології. Наведено основні факти біографії учених, історіографічний огляд найбільш значних їхніх музеєзнавчих праць. У посібнику показана практична діяльність учених з організації музеїв. Книга є першим в Росії учбовим виданням, в якому на основі зарубіжної музеографії досліджено основні етапи виникнення, становлення та розвитку музеології як наукової дисципліни.

Ключові слова: музеологія, музейництво, музеографія, наукова дисципліна.

Адреса для зв'язку: Д. Кепін; Національний науково-природничий музей НАН України; вул. Б. Хмельницького, 15, м. Київ, 01030 Україна; e-mail: dKepin@gmail.com

Перші подвижники музейної справи на Полтавщині: Рецензія на видання В. Самородова та С. Кигим «Постаті природознавства та музейництва Полтавщини (XIX–XX ст.)»

М. Шевера¹, С. Клименко²

¹ Інститут ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України (Київ, Україна)

² Національний ботанічний сад ім. М. М. Гришка НАН України (Київ, Україна)

The First Devotees of Museum Activities in the Poltava Region: A Review on the Book *Figures of Natural History and Museology of Poltava Region (XIX–XX c.)* by V. Samorodov and S. Kygym. — Shevera, M., Klymenko, S. — The scientific publication deals with the organizers and first heads of the Poltava Nature History museum (at present V. Krychevskiy Poltava Local History Museum), M. Olekhovskiy, M. Nikolayev and V. Nikolayev. The book consists of introduction, three chapters: “One of the best people of the Poltava Region” (about M. Olekhovskiy), “The works in the museum was a center of his life” (about M. Nikolayev) and “People of the Great erudition” (about V. Nikolayev), epilogue and name of index. The book contains the analysis of life of scientists, its scientific and museology heritage, and lists of publications.

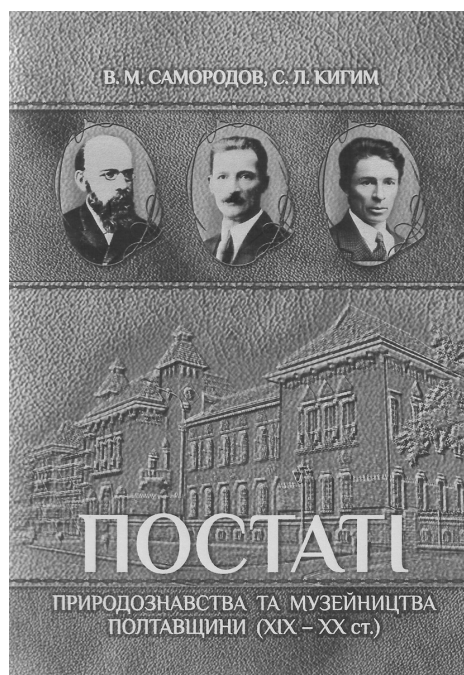
Key words: nature sciences, museology, sciences heritage, M. Olekhovskiy, M. Nikolayev, V. Nikolayev, Poltava Local Museum.

Продовжуючи справу відродження славних імен подвижників науки та музейної справи Полтавщини знані популяризатори науки — вчений Віктор Самородова та музеєзнавець Світлана Кигим презентували нову цікаву наукову працю — «Постаті природознавства та музейництва Полтавщини (XIX–XX ст.)» (Самородов, Кигим, 2016). Книга присвячена 125-річчю заснування Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського — знаної просвітницької та наукової установи Полтави й однієї із окрас славного та старовинного міста, автором проекту будівлі якого у стилі українського модерну був художник і архітектор, ім'ям якого названо музей.

Краєзнавчий музей має давні натуралістичні традиції, він був заснований у 1891 р. за ініціативи видатного ґрунтознавця В. Докучаєва, з науковою діяльністю установи було пов'язане і славне ім'я натураліста В. Вернадського. Але чи багато ми знали про його перших керівників — Михайла Олеховського (1854–1909), Миколу Ніколаєва (1882–1941) та Валентина Ніколаєва (1889–1973).

Саме цю благородну місію — познайомити широке коло читачів із багатогранною творчістю просвітителів та вчених взяли на себе В. Самородов та С. Кигим. Автори на основі історико-наукового аналізу та комплексного й критичного опрацювання багатих архівних матеріалів та музейних фондів, літературних джерел узагальнили біографічні відомості та творчу спадщину згаданих науковців, що керували установою, прислужилися до його розбудови.

Епіграфом до праці взято слова великого натураліста та філософа В. Вернадського: «Особистість є

Corresponding author address: M. Shevera; M. Kholodny Institute of Botany, NAS of Ukraine; Tereshchenkivska St. 2, Kyiv, 01004 Ukraine; e-mail: shevera.myroslav@gmail.com

найкоштовнішою, найвизначнішою цінністю». І саме ці слова яскраво пронизують все видання. Дуже лаконічно, але влучно названі розділи аналізованої праці, які найкраще характеризують згаданих очільників музею.

Перший розділ праці «Один із кращих людей Полтави» про М. Олеховського, українсько-го вченого — ґрунтознавця, біолога, краєзнавця, що керував музеєм з часу його створення. З нього ми дізнаємося, що саме він розробив план облаштування музею, який складався з наукового і практичного відділів; спільно з В. Вернадським та іншими науковцями здійснював численні експедиції по вивченню природи та культури краю. Згадаємо лише кілька з них: зокрема у 1897 р. разом з німецьким ботаніком та мікологом Е. Краузе досліджував степову і солончакову флору Полтавської губернії, у тому ж році разом з В. Вернадським виїздив до Кременчука, де віднайшли шматки червоного залізняка, а у с. Гавронці — бобову руду, у 1901 р. — вони ж вивчали геологічну будову Височівського пагорба. М. Олеховський опрацював та дав опис колекцій Докучаєвської експедиції, сприяв налагодженню співпраці з аматорами та державними установами у справі обміну та популяризаторській роботі, у т. ч. достойно репрезентував установу на численних виставках. Йому належить й ініціатива створення у Полтаві Ботанічного саду, для якого він склав проект, та Петровського парку. І це тільки невеликі штрихи до здобутків першого керівника музею, якому віддав 19 років свого життя. Його творчий доробок був належно оцінений — Полтавське надзвичайне губернське земське зібрання у 1914 р., вже по смерті М. Олеховського, прийняло спеціальну постанову про увіковічнення його пам'яті: встановлення його портрета у музеї.

Наступником М. Олеховського у 1891–1915 рр. був Микола Ніколаєв. У книзі його творчості відведено другий розділ — «Робота в музеї стала центром його життя». До речі, В. Вернадський саме його виділяв з полтавського інтелектуального загалу, уважав «науково працюючим натуралістом». Він поряд із збагаченням ботанічних та зоологічних зборів, уперше з часу створення музею налагодив опис музейних експонатів та колекцій, увів в обіг інвентаризаційні та карточні каталоги, саме він висловлював і відстоював ідею створення повітових сільськогосподарських музеїв, активно пропагував ідеї охорони природи, був одним із перших на Полтавщині, хто звернув увагу на згубні наслідки меліоративних робіт у долині річки Трубіж у зв'язку з її осушенням тощо. А разом із братом, згодом наступним очільником музею, брав активну участь у організації першої на теренах Російської імперії виставки з охорони природи у Харкові у 1922 р.

Третій розділ праці — «Людина великої ерудиції» про Валентина Ніколаєва, до речі зятя М. Олеховського й брата М. Ніколаєва. Він керував Полтавським музеєм недовго, у 1916–1923 рр., але досить складному періоді діяльності музею. В цей час він зосередився безпосередньо на організації музейної справи та розвитку і практичних заходів з охорони природи. Він також автор таких публікацій «Матеріали до української наукової термінології: матеріали до термінології по природознавству» (1918), «Покажчик літератури по вивченню природи Полтавщини» (1918), «Природні багатства Полтавщини» (1918), «Рослинність багниць західної частини Полтавщини» (1919) тощо.

Не будемо переказувати працю, а пропонуємо небайдужому читачеві безпосередньо ознайомитися з книгою, де він знайде багато цікавих відомостей з історії музею, познайомиться з життєвим шляхом та творчістю непересічних особистостей, яким вона присвячена. Книга містить цікавий та оригінальний матеріал, ґрунтується на доскональному вивченні та осмисленні історичних матеріалів, добре ілюстрована численними світлинами, легко читається. Цінними є і узагальнення наукових та науково-популярних праць згаданих дослідників. Окремо зібрані й публікації про їхнє життя та діяльність.

Книга написана на основі ретельних досліджень історичних подій і біографічних даних. В. Самородов і С. Кигим шукають не лише архівні документи, а й нащадків, родичів героїв своїх публікацій, постійно ведуть з ними листування чи спілкуються особисто. Так, автори

багато років підтримують зв'язки з онукою М. Олеховського — Наталією Литвиненко, кандидатом біологічних наук, яка познайомила авторів з дочкою В. Ніколаєва, своєю двоюрідною сестрою, яка мешкає у Харкові. Крок за кроком автори аналізують біографічні дані, розповідають про наукові інтереси, особисті спілкування на фоні історичних і політичних подій.

Відзначимо й дизайн книги та гарну поліграфію видавництва «Верстка».

Принагідно зазначимо, що рецензована публікація, яка увійшла в історико-бібліографічну серію «Постаті аграрної та біологічної науки Полтавщини: факти, документи, бібліографія» (заснована доцентом Полтавської державної аграрної академії В. Самородовим у 2005 р.), є вже одинадцятою книгою в серії. Першою серед них була книга «Академік М. І. Вавилов і Полтавщина» (2005), наступними — «В. В. Докучаєв і Полтавщина» (2007), «В. І. Вернадський і Полтавщина» (2008) та інші видання, що висвітлюють творчість видатних людей Полтавщини.

Ми впевнені, що творчого запалу авторам вистачить ще на багато цікавих постатей, якими багата Полтавщина.

Література

- Самородов В. М., Кигим С. В. (укл.). В. В. Докучаєв і Полтавщина: факти, документи, бібліографія / За ред. К. М. Ситника. — Полтава : Верстка, 2007. — 184 с.
- Самородов В. М., Кигим С. В. (укл.). В. І. Вернадський і Полтавщина: факти, документи, бібліографія / За ред. К. М. Ситника. — Полтава : Верстка, 2008. — 260 с.
- Самородов В. М., Кигим С. Л. Постаті природознавства та музейництва Полтавщини (XIX–XX ст.) / За ред. В. М. Самородова. — Полтава : Дивосвіт, 2016. — 144 с.
- Самородов В. М., Халимон О. В. (укл.). Академік М. І. Вавилов і Полтавщина: факти, документи, бібліографія / За ред. В. А. Вергунова. — Полтава : Верстка, 2005. — 180 с.

Перші подвижники музейної справи на Полтавщині: Рецензія на видання В. Самородова та С. Кигим «Наукові постаті природознавства та музейництва Полтавщини (XIX–XX ст.)». — Шевера, М., Клименко, С. — Наукова публікація присвячена організаторам та перших керівникам Полтавського природничо-історичного музею (тепер Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського), відомим науковцям-натуралістам та музеєзнавцям М. Олеховському, М. Ніколаєву та В. Ніколаєву. Праця містить передмову, три розділи — «Один із найкращих людей Полтавщини» (про М. Олеховського), «Робота в музеї стала центром його життя» (про М. Ніколаєва) та «Людина великої ерудиції» (про В. Ніколаєва), післямову та іменний покажчик. У роботі подано біографічні відомості про вчених, проаналізовано їхню наукову спадщину та узагальнено публікації.

Ключові слова: природнича наука, музеологія, наукова спадщина, М. О. Олеховський, М. В. Ніколаєв, В. Ф. Ніколаєв, Полтавський краєзнавчий музей.

Адреса для зв'язку: М. Шевера; Інститут ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України; вул. Терещенківська 2, Київ, 01004 Україна; e-mail: shevera.myroslov@gmail.com

До 70-річчя Олега Ярославовича Пилипчука

О. В. Червоненко

Національний науково-природничий музей НАН України (Київ)

To the 70th anniversary of Oleh Yaroslavovych Pylypchuk. — Chervonenko, O. V. — A brief essay on the biography and professional growth of the specialist in the field of zoology, ecology and history of science, well-known in Ukraine is presented. The researcher graduated from Chernivtsi University (1970) and became a postgraduate student at the Institute of Zoology, Academy of Sciences of the Ukrainian RSR. Since 1988, he has been working in different educational institutions of Kyiv. He has the degree of the Doctor of Sciences since 1992. An overview of his scientific works (more than 300 publications) and numerous awards including his election of an academician of five academies, as well as 10 state and public awards he has been given.

Key words: zoology, history of science, Ukraine, O. Y. Pylypchuk.

У 2017 р. відзначає свій 70-річний ювілей професор Олег Ярославович Пилипчук — провідний вчений України у галузі історії науки і техніки, доктор біологічних наук, директор Центру досліджень історії науки і техніки ім. О. П. Бородина Державного економіко-технологічного університету транспорту.

Олег Ярославович народився 13 серпня 1947 р. на Тернопільщині в селянській родині. Після закінчення школи вступив до біологічного факультету Чернівецького університету, який успішно закінчив у 1970 р. З того ж року працював учителем у Коцюбинській середній школі на Тернопіллі, а вже з 1 грудня 1972 р. став аспірантом Інституту зоології АН УРСР за спеціальністю «Біоніка» (науковий керівник — докт. біол. наук С. Ф. Манзій). Після захисту кандидатської

дисертації працював у відділі еволюційної морфології цього Інституту, проводив дослідження за декількома науковими темами, вивчаючи особливості скелетів тварин, закономірності та механізми адаптацій локомоторного апарату хребетних у філо- та онтогенезі; опублікував багато наукових праць.

Новий етап професійної діяльності О. Я. Пилипчука розпочався 1988 р., коли він перейшов на викладацьку роботу до Київського педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, спочатку на посаді асистента, потім старшого викладача та доцента. Головним напрямком його наукових інтересів цього періоду стала історія науки і техніки. У 1992 р. Олег Ярославович захистив докторську дисертацію за спеціальністю «історія науки і техніки» в Інституті історії природознавства та техніки ім. С. І. Вавилова Російської АН. Упродовж 1995–1996 рр. працював в Інституті українознавства Київського державного університету, де був завідувачем відділу історії науки і освіти, а з 1996 р. перейшов до Державного економіко-технологічного університету транспорту, де очолив кафедру екології та безпеки життєдіяльності на залізничному транспорті. З 1997 р. має звання професора, викладає дисципліни «Транспортна екологія», «Історія залізничного транспорту», «Цивільний захист» (Пилипчук..., 2016), підготував низку підручників та хрестоматій, за якими й нині навчаються молоді покоління дослідників.

Науковий доробок О. Я. Пилипчука включає праці в галузі зоології, екології, історії науки і техніки, охоплює широке коло наукових інтересів. Він є автором і співавтором понад

Corresponding author address: O. V. Chervonenko; National Museum of Natural History, NAS of Ukraine; Ukraine, Kyiv, 01030, Bohdan Khmelnytsky St. 15; e-mail: entomo@ukr.net

300 публікацій і 48 монографій. Серед них є як праці зоологічного фаху (розділи у монографіях «Волк» 1985 р., «Ондатра» 1987 р., «Антилопа Канна» 1987 р.), так і публікації з історії науки - «Иван Иванович Шмальгаузен» (1985), «Александр Прокофьевич Маркевич» (1986), «Дмитрий Константинович Третьяков» (1989), «Александр Онуфриевич Ковалевский» (1990, 2003), «Иван Федорович Шмальгаузен» (1991, 2001), «Микола Миколайович Гришко» (1995), «Алексей Николаевич Северцов» (1995), «Академік Олександр Прокопович Маркевич: життя і діяльність» (1999). Вчений має також чисельні публікації в галузі екології та безпеки життєдіяльності. Творчим здобуткам Олега Ярославовича присвячено декілька нарисів (Бандурка, 2004; Пилипчук..., 2016, 2017).

Олег Ярославович є засновником та директором Центру досліджень історії науки і техніки ім. О. П. Бородіна Державного економіко-технологічного університету транспорту. Він здійснює значну науково-організаційну роботу, є головою спеціалізованої вченої ради Д 26.820.02 із захисту докторських і кандидатських дисертацій за спеціальністю «історія науки і техніки» при Державному економіко-технологічному університеті транспорту. О. Я. Пилипчук очолює редколегію збірника наукових праць «Історія науки і техніки», протягом багатьох років є членом редколегій низки наукових часописів, як от «Нариси з історії природознавства і техніки», «Наука та наукознавство», «Вісник Дніпропетровського університету: серія історія філософії та історії науки», «Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»: історія науки і техніки» та ін.

Завдяки наполегливій праці та таланту Олег Ярославович на сьогодні є визнаним корифеєм історії науки, має звання академіка п'яти академій: Академії наук вищої школи України, Української академії наук національного прогресу, Міжнародної академії екології та безпеки життєдіяльності, Української аерокосмічної академії, Української академії безпечної життєдіяльності. Особисті риси характеру Олега Ярославовича точно описані у статті доктора історичних наук, професора В. М. Скляра: «Визначальними ознаками характеру О. Я. Пилипчука є його людяність та природне бажання прийти на допомогу тим, хто цього потребує. Не менш важливими рисами є його життєвий оптимізм, природний щирий український гумор та любов до малої Батьківщини» (Скляр, 2017).

За значні наукові досягнення О. Я. Пилипчука відзначено низкою державних та громадських нагород: медаллю та дипломом лауреата Нагороди імені Ярослава Мудрого за значні здобутки у галузі науки і техніки, знаком «Знак пошани», «Благословенною грамотою» за заслуги перед Українською православною церквою Київського патріархату, «Почесною грамотою» Президії Української академії аграрних наук, «Подякою» та іменним годинником від Київського міського голови за вагомий внесок у розвиток історії науки; знаком «Відмінник освіти України»; медаллю «За сприяння органам внутрішніх справ», медаллю «За успіхи у науково-педагогічній діяльності», знаком «За вагомий особистий внесок у розвиток залізничного транспорту» та званням «Почесний працівник транспорту України»; медалями Академії вищої освіти: імені Івана Пулюя, імені Олександра Богомольця; орденом Святих Кирила та Мефодія УПЦ КП.

Попри високі звання та нагороди Олег Ярославович залишається чуйним та мудрим наставником, веселою та відкритою до спілкування людиною.

Колектив Національного науково-природничого музею НАН України щиро вітає О. Я. Пилипчука з 70-річчям і бажає Олегові Ярославовичу щастя, міцного здоров'я та нових творчих здобутків.

Література

Бандурка, І. Олегу Ярославовичу Пилипчуку — 57 // Історія української науки на межі тисячоліть: Збірник наукових праць / За ред. О. Пилипчука. — Київ, 2004. — Вип. 15. — С. 21–41.
Пилипчук Олег Ярославович // Вікіпедія. — 2016 а (31.08.2016). — <https://goo.gl/YHyXs7>

Пилипчук Олег Ярославович // Державний економіко-технологічний університет транспорту (веб-сайт). — 2016 б. — <http://detut.edu.ua/node/795>

Скляр, В. М. Провідний учений України у галузі історії науки й техніки — професор Олег Ярославович Пилипчук // Історія науки і біографістика (електронне видання). — Київ, 2017. — № 2, стаття № 19. — 6 с. — <http://inb.dnsgb.com.ua/2017-2/19.pdf>

До 70-річчя Олега Ярославовича Пилипчука. — Червоненко, О. В. — Наведено стислий нарис біографії та творчого росту відомого в Україні фахівця в галузі зоології, екології та історії науки. Дослідник був випускником Чернівецького університету (1970) та аспірантом Інституту зоології АН УРСР. З 1988 р. і дотепер працює в освітніх закладах Києва, доктор наук з 1992 р. Наведено огляд його наукових доробків (понад 300 публікацій) та численних відзнак, серед яких обрання академіком п'яти академій та чисельних державних і громадських нагород.

Ключові слова: зоологія, історія науки, Україна, О. Я. Пилипчук.

Адреса для зв'язку: О. В. Червоненко; Національний науково-природничий музей НАН України; вул. Богдана Хмельницького, 15, Київ, Україна, 01030; e-mail: entomo@ukr.net

Інформація про журнал і правила для авторів

«Вісник Національного науково-природничого музею» — видання, покликане поширювати серед наукової спільноти інформацію про актуальні дослідження у галузі зоології, ботаніки, палеонтології, геології, екології, еволюції, вивчення та охорони біорізноманіття, созології, музеології. Окрему увагу журнал приділяє опису й аналізу різноманіття об'єктів природи та результатам дослідження колекцій, обговоренню підходів до вивчення ландшафтного і біотичного різноманіття та його збереження, розвитку природничих колекцій та управління ними, дослідженням з історії та перспектив розвитку музеїв як наукових та просвітницьких центрів. Видання рецензується, кожна стаття отримує два експертні висновки від фахівців у відповідній галузі.

Загальна інформація

Назва: Вісник Національного науково-природничого музею.

Title: Proceedings of the National Museum of Natural History.

Періодичність: 1 раз на рік (планується перехід на два випуски на рік).

Свідоцтво державної реєстрації: 14636-3607Р від 23.10. 2008 р.

Мови видання: українська, англійська, російська.

Засновник: Національний науково-природничий музей НАН України.

Журнал включено до *Переліку наукових фахових видань України* (наказ Міністерства освіти і науки України № 1604 від 22.12.2016)

Тематика та зміст публікацій

До «Вісника ННПМ» приймають проблемно-орієнтовані статті, які, відповідно до вимог ДАК України¹, мають містити такі обов'язкові елементи:

- постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми;
- формулювання основної мети статті (постановка завдання);
- викладення матеріалів дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів;
- висновки і перспективи подальших досліджень за темою дослідження;
- список використаних джерел (включно з електронними джерелами).

Основні рубрики журналу:

• Геологія	• Зоологія	• Музеологія
• Палеонтологія	• Диверситологія	• Історія науки
• Ботаніка	• Екологія та охорона природи	• Інформація та хроніка
• Мікологія	• Еволюція	• Дискусія, критика

Правила для авторів

1. При підготовці статей для «Вісника ННПМ» просимо дотримуватися наведених тут правил. Статті, оформленні з суттєвими порушеннями цих правил, відхиляються.

Обсяг матеріалів

2. Рекомендований обсяг тексту статей становить: проблемно-теоретичних — 15–20 с., оригінальних фактологічних — 5–10 с., коротких повідомлень — 3–5 с., рецензій та хроніки — 2–3 с. До «Вісника» приймають також оглядові статті обсягом 20–40 с.

¹ Постанова Президії ВАК України від 15.01.2003 р. №7-05/1 «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» (Бюлетень ВАК України, 2003, № 1).

3. Рисунки, таблиці та реферати розміщують прямо по тексту статті, їхній обсяг — до 1/2 розміру статті. Зміст таблиць та рисунків не повинен дублювати текст.
4. До статті необхідно додати (окремою сторінкою) довідку про автора, в якій зазначити: прізвище та ім'я основного автора, науковий ступінь, назву установи, посаду, e-mail.
5. До редакції надсилають електронну версію статті, в назві файлу зазначають прізвище автора, дату і ключове слово, напр. “*Tajkova-31-01-2013-chersones.doc*”).
6. Після затвердження статті до друку автор має надіслати до редакції виправлену після зауважень рецензентів та редактора електронну версію статті, включно з рисунками.

Оформлення рукопису

7. Стаття має бути представлена в електронному вигляді (MS Word), формат сторінки A4, поля 2 см. Шрифт — Times NR, інтервал 1, кегль 12 pt для основного тексту, 10 pt — для резюме, таблиць, підписів та бібліографії). Стаття має бути уважно вчитана.
8. До друку приймають статті українською, англійською або російською мовами. Для неангломовних статей назви таблиць і рисунків дублюють англійською мовою.
9. Заголовки і підзаголовки слід відокремлювати від основного тексту зверху і знизу вільним рядком. Уникайте написання слів ЗАГОЛОВНИМИ ЛІТЕРАМИ.
10. Назви родів та видів рослин і тварин подають латиною (курсив), а при потребі — також мовою тексту статті. При першому згадуванні таксону вказують їхніх авторів.

Загальні рекомендації щодо підготовки рукопису:

- просимо уникати довгих назв у заголовках або підзаголовках;
- бажано уникати використання різноманітних стилів та автонумерації;
- проставляйте окремим рядком бажані місця розміщення рисунків і таблиць;
- обов'язково зазначайте в тексті необхідне курсивом, напівжирним тощо;
- уважно подивіться на оформлення статті в останніх випусках журналу.

Зверніть увагу на використання дефісу (-), середнього тире (–) та довгого тире (—):

«-» (дефіс) ставиться у всіх загальних випадках: північно-західний, жовто-зелений тощо;

«–» (середнє тире) ставлять для позначення інтервалу: Дніпро–Дунай, С. 125–160;

«—» (довге тире) ставлять замість дієслова: бук — дерево, а також у бібліографічних описах.

Структура статті та порядок викладу матеріалу

12. Оригінальна стаття має включати такі розділи: вступ; об'єкти та методика; результати та їх обговорення; висновки. У оглядових статтях рубрикація може бути іншою.
13. Розташування матеріалу в статті має бути таким, як у представлених на сайті журналу та в останніх випусках журналу, у тому числі:
 - перед текстом статті — УДК, назва статті, ім'я автора (авторів) та назва установи; повну адресу подають тільки для того автора, з яким ведеться листування, англійською мовою;
 - інформаційний блок англійською — назва статті, прізвище автора(ів), текст резюме обсягом близько 1000 знаків (не рахуючи пробілів), ключові слова;
 - власне текст статті — з розділами та підрозділами, уникаючи великих абзаців (понад 15 рядків), з посиланнями на таблиці й рисунки і позначеннями місць їх бажаного розміщення;
 - після тексту статті — подяки, список цитованих джерел, резюме українською та російською (з наведенням назви статті і прізвищ авторів та ключовими словами);
14. Скорочення слів і словосполучень, крім загальноприйнятих для хімічних та математичних величин, мір, термінів, не роблять. Фізичні величини наводять за системою *SI*.

Ілюстрації та таблиці

15. Кількість графічного матеріалу має бути доцільною. Фотографії та малюнки надають окремо в електронному вигляді у форматах *.tif, *.jpg, *.eps тощо. Графіки та діаграми, підготовлені у MS Excel та інтегровані у MS Word, також надають окремо.

16. Назви файлів ілюстрацій повинні за своїми номерами відповідати номерам зображень у тексті (напр. *Tajkova-Fig1.tif*, *Tajkova-Fig2.xls*).

17. Підписи до рисунків подають прямо по тесту, з англomовним дублем. У підписах до фотографій зразків бажано вказувати їхній масштаб або збільшення.

18. Однотипний цифровий матеріал треба зводити у таблиці і не дублювати у тексті. Таблиці мають бути компактними, а їхні «шапки» відповідати змісту граф.

19. Обов'язковим є посилання на ілюстрації та таблиці у тексті.

Посилання на джерела та бібліографія

20. Посилання на джерела інформації в тексті (починаючи з тому 14), подають у форматі прямих згадок (напр., [Пучков, 2002; Зоологічні колекції..., 2012]).

21. Список літератури складають за абетковим принципом. Праці одного й того ж автора подають у хронологічній послідовності, спочатку одноосібні, а потім зі співавторами. В англomовних статтях бібліографію статей, написаних кирилицею, дають англійською, зазначаючи в кінці мову видання (напр. [In Ukrainian, English summary]).

22. У бібліографії статті із журналів слід навести прізвища та ініціали всіх авторів, назву статті, назву журналу, рік, том, номер, сторінки у форматі «від-до»:

Hutchinson, G. E. Homage to Santa Rosalia or why are there so many kinds of animals? // *The American Naturalist*. — 1959. — Vol. 93, N 870. — P. 145–159.

23. При посиланні на статтю зі збірника або розділ книги вказують авторів, назву статті та видання, том (випуск), місто видання, видавництво, рік, першу й останню сторінки:

Загороднюк, І., Різун, В. Динаміка біорізноманіття як концепт // *Динаміка біорізноманіття* 2012. — Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. — С. 12–17.

24. При посиланні на книги слід вказати їхніх авторів, назву, місто, видавництво, рік, кількість сторінок, назву серії (якщо є). Для сучасних видань вказують ISBN:

Осичнюк, Г. З. Бджоли-колетиди. — Київ : Наукова думка, 1970. — 158 с. — (Фауна України; Том 12, вип. 4).

Wilson, D. E., Reeder, D. M. (eds.). Mammal Species of the World (3rd ed.). — Baltimore : Johns Hopkins University Press, 2005. — 2142 p. — ISBN 978-0-8018-8221-0.

25. При посиланні на інтернет-ресурси треба вказувати назву сторінки або матеріалу, назву сайту, дату перегляду і адресу (для адрес понад 30 символів користуйтеся сервісом скорочення посилань, напр. <https://goo.gl/>):

Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею / Кабінет Міністрів України. Постанова № 55 від 27 січня 2010 р. // Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. — 23.12.2015. — <http://goo.gl/CevXPc>

Загальні рекомендації щодо підготовки бібліографії:

- уникайте довгих бібліографічних списків і по можливості посилайтеся на огляди;
- добирайте найголовніші публікації за вашою темою у провідних виданнях;
- уникайте посилань на неопубліковані дані, рукописи, тези, місцеві видання.

Адреса редакції: ННПМ НАН України, вул. Б. Хмельницького, 15, Київ-601, 01601 Україна
Телефон (факс): 044 235-9559

e-mail: geo.et.bio@gmail.com, веб-стор.: <http://www.museumkiev.org/public/visnyk.htm>

Свідоцтво про державну реєстрацію: 14636-3607Р від 23.10.2008 р.

ISSN 2219-7516

© Національний науково-природничий музей НАН України
© National Museum of Natural History of NAS of Ukraine